

Fórum

Társadalomtudományi Szemle

A tartalomból:

Szűts István Gergely

A felvidéki menekültek integrációs folyamatai

Elek Anita

Kísérletek a magyarság politikai egységének megteremtésére

Janek István

A szlovák–magyar viszony 1939–1940 között

Bagyinszky Marianna

Migráció és akkulturáció a szlovák–magyar lakosságcsere tükrében

Gecse Annabella

„Kettős űrben”

Sebők Szilárd

„Ledöbbentő ígекötős formák bevállalása”

Fodor Regina

Kettősnyelvűség, avagy nyelvjárás és köznyelv

Pályakép

Interjú a 70 éves László Béla professzorral

Konferencia**Könyvek**

Vajda László

2010

4

FÓRUM KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET

Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 90
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: forum@foruminst.sk
Tóth Károly igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Könyvtára – Bibliotheca Hungarica

Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 97
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: bibliotheca@foruminst.sk
Végh László igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja – Komárom

P. O. Box 154., 945 01 Komárno 1
Tiszti pavilon, Hradná 2., Komárno
Tel.: 00421-35-773 2854
Fax: 00421-35-773 2854
E-mail: etno@foruminst.sk
Liszka József igazgató

MAGYAR TUDOMÁNYOS MŰHELYEK SZLOVÁKIÁBAN**Selye János Egyetem**

Bratislavská cesta 3322.,
945 01 Komárno
Tóth János rektor
Tel.: 00421-35-6408 853
E-mail: sje@selyeuni.sk

Konstantin Egyetem**Közép-európai Tanulmányok Kara**

Dražovská cesta 4., 949 74 Nitra
Komzsík Attila dékán
Tel.: 00421-37-6408 853
E-mail: dfss@ukf.sk

A folyóirat megrendelhető és előfizethető az alábbi címen: Lilium Aurum, Palác Duna Palota, Galantská cesta 658/2F, 1. posch. 5, 929 01 Dunajská Streda. Tel., fax: 00421-31-552 90 28 E-mail: lilium@liliumaurum.sk

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGyedÉVENKÉnt MEGJELenŐ TudOMÁnyOS FOLYÓIRAT

XII. évfolyam

Felelős szerkesztő

CSANDA GÁBOR

Főmunkatárs

FAZEKAS JÓZSEF

A szerkesztőbizottság elnöke

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Bíró A. Zoltán, Csanda Gábor, Fazekas József, Fedinec Csilla, Gyurgyík László,
Hunčík Péter, Hushegyi Gábor, Kiss József, Lampl Zsuzsanna,
Lanstyák István, Liszka József, Mészáros András, Simon Attila,
Szarka László, Tóth Károly, Végh László

Tartalom

Tanulmányok

SZŰTS ISTVÁN GERGELY

Sikerek, kompromisszumok és kudarcok a felvidéki menekültek
integrációs folyamataiban 3

ELEK ANITA

Kísérletek a csehszlovákiai magyarság politikai egységének
megteremtésére a két világháború között 25

JANEK ISTVÁN

A szovjet diplomácia és a szlovák-magyar viszony alakulása
1939–1940 között..... 41

BAGYINSZKY MARIANNA

Migrációs és akkulturációs folyamatok Medgyesegyházán
a szlovák-magyar lakosságcsere tükrében 61

GECSE ANNABELLA

„Kettős úrben” 99

SEBŐK SZILÁRD

Az igeikötő-használat változásainak néhány jellegzetes esetéről,
avagy „ledöbbszentő igeikötős formák bevállalása” 111

FODOR REGINA

Kettősnyelvűség, avagy nyelvjárás és köznyelv. Egy kisiskolás
nyelvének vizsgálata 129

Pályakép

KOMZSÍK ATTILA

Interjú a 70 éves László Béla professzorral..... 149

Konferencia

BOLEMANT LILLA

A magyarság és a nemiség metszetei. A társadalmi nemi
szerepek intézményesülése 157

Könyvek

Demmel József

„Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi
Magyarország szlovák történelméről (Czékus Anita)..... 161

Szörényi László

„Újzelandot választottam ki új hazámul” (Csehly Zoltán) 162

Vajda László 168

S. FINANČNOU PODPOROU MINISTERSTVA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk
• Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. Felelős kiadó: Tóth Károly igazgató • Nyomdai előkészítés:
Kalligram Typography Kft., Érsekújvár • Nyomta: EXPRESPRINT s. r. o., Partizánske • Megjelent a Szlovák Köz-
társaság Kulturális Minisztériuma támogatásával • Példányszám: 600 • Ára: 2,66 € • Nyilvántartási szám:
MK SR 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk> • Kéziratokat nem őrzünk meg és nem
küldünk vissza.

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk
• Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. Zodpovedný: Károly Tóth riaditeľ • Tlačiarenská
príprava: Kalligram Typography s. r. o., Nové Zámky • Tlač: EXPRESPRINT, s. r. o., Partizánske • S finančným
príspevkom MK SR • Náklad: 600 • Cena: 2,66 € • Reg. číslo: MK SR 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet:
<http://www.foruminst.sk>

SZÜTS ISTVÁN GERGELY

Sikerek, kompromisszumok és kudarcok a felvidéki menekültek integrációs folyamataiban

ISTVÁN GERGELY SZÜTS

Successes, compromises and failures in the integration process
of asylum-seekers from former Upper Hungary (today's Slovakia)

94(100)"1914/1918":355.48
341.43(=511.141)(437.6)"1918"
316.4.063.3(439)

Keywords: Hungarian asylum-seekers from Slovakia. The integration and adjustment of the settlers in Hungary after 1918. The new life of communities from Košice, Gemer and Spiš in Miskolc.

Trianon kérdésével a korábbi évtizedek kényszerű hallgatását követően az elmúlt években megszámlálhatatlan szerző foglalkozott. A máig feldolgozatlan kollektív traumák, vélt vagy valós sérelmek és tévhitek miatt azonban csak kevés volt képes a megismerésre törekedni és megpróbálni megérteni az okokat és következményeket.¹ A Trianonhoz vezető utakat és a döntés mögött álló diplomáciai manővereket ma már ismerjük, azonban továbbra is szürke foltnak számít az anyaországba érkezett majd 430 ezer menekült sorsa. Feltételezhetően ennek egyik oka, hogy a téma politikai túlhevítettsége vagy éppen elhallgatása miatt alig történtek érdemi kutatások, illetve az, hogy a primer forrásnak számító Országos Menekültügyi Hivatal (OMH) iratanyaga máig ismeretlen helyen lappang.² Ez utóbbi miatt csak irattörödékekből, illetve az 1924-ben kiadott zárójelentésükből következtethetünk működésükre és így a komplex magyar menekültügyre.

A témával kapcsolatos bizonytalanságot tovább növeli, hogy majd kilencven év alatt lokális szinten is alig történtek kutatások, emiatt máig nem ismerjük az egyes települések befogadó és beköltöző közösségeinek reakcióit.³ A tanulmány célja éppen ezért az, hogy egy kiválasztott település és egy forráscsoport segítségével megpróbálja érzékelteni a trianoni döntés okozta kényszerű migráció rövid és középtávú hatásait. Mindehhez olyan menekült-életutakat választottunk, amelyekből ha csak részben is, de kirajzolódhatnak az egyéni integráció lehetséges folyamatai. Bár minden menekült története egyedi, mégis ezek a már feltárt életúttrészek akár modellként is szolgálhatnak a menekültkérdés egy későbbi komplex vizsgálatához. Kutatásunk során 1918 végétől a menekültek fontos tranzitállomásának számító Miskolcot, valamint az itt 1921-ben és 1922-ben felvett optálási jegyzőkönyveket használtuk alapul.⁴

Az optáló,⁵ azaz állampolgárságért folyamadó 784 személyről készült, részletes adatokat közlő naplók elemzését egy korábbi tanulmányunkban már elvégeztük, ezért most elsősorban azokra a Felvidékről érkezett és a városban letelepedett menekültekre koncentráltunk, akik esetében sikerült feltárni integrációs folyamataiknak legalább

egy-egy részletét.⁶ Célunk az volt, hogy az életrajzi lexikonokból ismert, új állomáshe-lyükön nagyrészt hivatallal várt elit képviselői mellett olyan hétköznapi személyek min-dennapjaiba is bepillantást nyerhessünk, akik történeteik érzékeltethetik az integráció egyedi és általános jellegzetességeit. Itt kell rögtön hozzátenni, hogy az egyén sikerte-len alkalmazkodási kísérletei – különösen az alkalmazottak esetében – a hivatalos ira-tokban alig érhetőek tetten, ugyanis a deklasszálódás nyomán ezek a személyek vagy „eltűntek”, vagy kevésbé jelentős szintre kerültek az állami bürokráciában.

A menekültek azonosítását nehezíti többek között az is, hogy többségük alkalmazottként önként vagy központi utasításra gyakran váltott hivatalt és hivatali állomást, emiatt ha személyi lapja hiányos volt, élettörténetét nehéz rekonstruálni. Különösen igaz ez az 1918 és 1923 közötti évekre, ekkor ugyanis több tízezer munkát és egzisztenciát veszített hivatalnok próbált elhelyezkedni a majd egyharmadára csökkent országban és annak apparátusában. Ezeknek a korábban talán ingatlannal sem rendelkező, csak ingóságai egy részével érkezőknek előbb biztosnak tűnő egzisztenciára volt szükségük ahhoz, hogy új környezetükben gyökeret verjenek. Emiatt gyakoriak voltak az áthelyezések és az ezzel járó költözések. Ennek köszönhetően a menekültek egy részével, elsősorban az 1920-as évek első felében készült név- és címjegyzékekben egyszerűen nem találkozhatunk. Mindezt figyelembe véve érdekesebb az évtized második felére koncentrálnunk, hiszen ekkorra a nagy munkaerő-vándorlás már jelentősen csökkent, így az egzisztenciát teremtő menekültek azonosítása egy adott telepü-lésen könnyebb feladatnak tűnik.

Az egyén integrációs folyamataiban fontos szerep jutott a közös származástudat-nak, így például a lokális identitás alapján szerveződő és működő közösségeknek. Ismert ugyanis, hogy már a trianoni döntés előtt nemcsak országos, hanem helyi szin-ten is több olyan szervezet alakult, amelyek szellemisége és összetartó ereje az elsza-kított területek emlékeztetéséhez kötődött. A felvidékiek esetében fontos megemlíteni az 1919-ben zászlót bontó, a menekültek ügyeivel hangsúlyosan foglalkozó irredenta pro-pagandaszervezetet, a Felvidéki Ligát, valamint az egy évvel később létrejött, miskolci csoporttal is rendelkező Szepesi Szövetséget. A két szervezet közül az előbbi néhány éven belül állami döntés következtében megszűnt, a szepesiek azonban több mint két évtizeden keresztül, egészen 1947-es feloszlásukig működtek.

A Miskolcon letelepedett felvidékiek is létrehozták azokat a társaságokat és szerve-zeteket, amelyek legtöbb esetben a kibocsátó közeg, tehát az elhagyott város, a táj vagy a vármegye alapján szerveződtek. A jegyzőkönyv szerint a menekültek közel fele (44,17%) Kassáról, Gömörből és a Szepességből származott, nem véletlen, hogy hozzájuk kapcsolódóan jöttek létre társadalmi szervezetek. Ezek az egymással talán először itt találkozó „földik” szervezték meg és működtették azokat a hivatalos és nem hivatalos érdekvédel-mi és/vagy kulturális közösségeiket, amelyek nemcsak a saját, hanem a befogadó város közéletében is fontos szereppel bírtak. A következőkben a kibocsátó közeghez kötődően nézzük végig a gömöri, a kassai és a szepesi menekültek integrációs kísérleteit, az egyé-ni esetek mellett külön figyelmet fordítva közösségi életük megismerésére is.

A menekülés stációi

1918 őszén a háborús vesztes Magyarország területén olyan új államok körvonalazód-tak, amelyekben az addig államalkotó nemzet, a magyarság később kisebbségbe

került. Az új közép-európai status quo ugyan csak a következő években vált hivatalossá, az ország területén azonban nagymértékű, elsősorban a megszállt területekről a centrum irányába történő népessémozgás, kényszmigráció vette kezdetét. A történeti Magyarország északi határát először november 1-jén, a Prágában már a Monarchia által aláírt fegyverszüneti egyezmény előtt létrehozott Csehszlovák Köztársaság hadserege lépte át. Néhány napos előrenyomulásukat azonban nemzetőr csapatok visszaverték, így rövidesen csak a morva határszélen és a Vág völgyében maradtak kisebb egységeik. Az északi vármegyékbe való szervezett bevonulásra majd a Hodža–Barthaféle megállapodás során egyeztetett ideiglenes demarkációs vonal kijelölését követően került sor.⁷ Ettől délebbre, a Károlyi-kormány által kényszerűen elfogadott első demarkációs vonalig, tehát a Duna–Ipoly vonaltól a Rimaszombat és az Ung folyó között kijelölt területekig december végén értek el a csehszlovák csapatok.⁸ A kivonuló magyar egységek után érkező cseh légiók így tehát komolyabb ellenállás nélkül vonultak be december 29-én Kassára, három nap múlva Pozsonyba, majd 1919. január 12-én Rimaszombatba.

A bizonytalan demarkációs vonalak, az egymásnak ellentmondó nemzetközi hírek és a csehszlovák megszállás miatt már 1918 decemberében megindultak az első menekültek az ország még magyar fennhatóság alatt álló területei felé. A csehek előrenyomulásával párhuzamosan először az északi, döntően szlovákok által lakott vármegyékből távozott a magyar közigazgatás jelentős része. Távozásuk legfőbb oka a gyakorta ellenséges hangulaton kívül az volt, hogy a berendezkedő csehszlovák hatalom az új köztársaságnak tett hűségesküvet követelt minden hivatalban levő alkalmazotttól. A megszállt területeken hivatalt viselő közalkalmazottak ezzel szemben az 1918. november 13-án a magyar kormány és Franchet d'Esperey francia tábornok által megkötött belgrádi egyezményre hivatkoztak, amely szerint a csehek által megszállt területeken a békekötés pillanatáig a korábbi magyar közhatalomnak kell a helyén maradnia. Ezt az egyezményt a bevonuló csehek nem tartották meg, sőt igyekeztek minél gyorsabban lecserélni a megbízhatatlannak tartott magyar tisztviselőket. A hűségesküvel kapcsolatban a magyar kormány később, a románok által megszállt területekkel szemben itt ugyan hozzájárult a tisztviselők hűségnyilatkozatának letételéhez, ám ennek ellenére a magyar tisztviselők többsége nemzeti büszkeségből mégis megtagadta azt. Mindez azonban azzal járt, hogy többségüknek rövid időn belül, gyakorta szinte azonnal távoznia kellett állásukból és a megszállt területről.

Mégsem mindenki hagyta el állomáshelyét, hiszen például a magyar hivatalnokok egy része, elsősorban azok, akik nemcsak lelkiileg, hanem ténylegesen is kötődtek állomáshelyükhöz, megpróbálták passzív ellenállásban kivárni a párizsi döntés eredményeit. Ezekben a hónapokban ugyanis nemcsak ők, hanem a már kiköltözöttek és egyáltalán a magyar társadalom többsége sem akart hinni az ország feldarabolásában. Erre jó példa, hogy a már kiutasított vagy elmenekült tisztviselők jelentős részének családja, ingó és ingatlan vagyona még hosszú hónapokig otthon maradt. Esetükben az a trianoni békediktátumban rögzített optálási jog hozott (kényszer)megoldást, amely elvben lehetőséget biztosított az állampolgárság megválasztására, valamint ingatlanjaik és ingóságaik megtartására. Az esetek többségében azonban az utódállamok mindent megtettek ennek megakadályozására.

A csehek bevonulását követő első hetekben számos településen a megfelelő szlovák alkalmazotti réteg és a még Prágából ki nem rendelt hivatalnokok hiánya miatt a magyar tisztviselők nélkülözhetetlen része a helyén maradhatott. Mindez azonban alig

néhány hétig tartott, ugyanis 1919 tavaszán megkezdődtek a tömeges elbocsátások és kiutasítások. Erre, valamint a megszállás és a szlovák teljhatalmú minisztérium Pozsonyba való költözésére válaszul 1919. február 4-én kéthetes, az egész országrészt megbénító vasutas- és postásztrájk kezdődött. A sztrájkok és szórványos ellenállások dacára a csehszlovák közigazgatás 1919 tavaszára mégis viszonylag gyorsan megszilárdította helyzetét a Felvidéken. Mivel a magyar köztisztviselők kart ekkorra döntően cseh nemzetiségűre cserélték, a megbízhatatlannak tartott magyar hivatalnokokra többé már nem volt szükségük. Nem véletlen, hogy ez év tavaszán tömegesen keltek útra a megszállt területeken élő magyar nemzetiségű vagy magukat magyarnak valló személyek. A kényszerű kiköltözést választó vagy a menekülni kénytelen alkalmazottak mellett a március 10-én, a csehszlovák hadsereg által elrendelt általános sorozás miatt számos katonaköteles is elhagyta lakóhelyét. A magyar menekültek száma mindezek miatt ugrásszerűen megnőtt, sőt ezzel egy időben már szervezett transzportok is indultak a demarkációs vonalak felé. A Felvidék északkeleti vármegyéiből érkezők a későbbi hidasnémeti határállomáson rakodták át ingóságait magyar szerelvényekre, majd rövidesen továbbindultak Miskolc irányába.

A korabeli híradások szerint március 8-án futott be az első, hetven vagonból álló, harmincöt családot szállító szerelvény a városba.⁹ Ezt követően a miskolci pályaudvarok folyamatosan fogadták a szinte naponta érkező vonatokat, de a város szerencséjére a több ezer menekült nagy része rövid itt-tartózkodás után továbbutazott a főváros felé.¹⁰

A menekültek beáramlását egy időre megállította a város háromhetes román megszállása és Kassa egy hónapos visszafoglalása.¹¹ E rövid, alig egy hónapos hatalomváltást követően azonban tovább folytatódott a cseh közigazgatás kiépítésével együtt járó kiutasítási és kiköltözési hullám. A súlyos közellátási és lakhatási körülmények ellenére a város igyekezett kontrollálni a reá nehezedő, folyamatosan ingadozó népmozgást.

A Tanács-kormány utolsó heteiben például a volt kassai és eperjesi direktórium tagjaiból álló különbizottság intézte a menekült proletárok ügyeit.¹² A Tanácsköztársaság és a Vörös Hadsereg visszavonulását követően, 1919 kora ősztől újra nagy számban érkeztek menekültek a városba. Az 1919/1920-as tanév megkezdése előtti hetekben például több száz kiutasított és önként távozó felvidéki pedagógus utazott át Miskolcon, közülük százhuszan kaptak itt ideiglenes elhelyezést.¹³

A megszállt területekről, majd az utódállamokból kiutasítottak vagy önként távoztak regisztrálása tehát viszonylag későn, csak 1920 áprilisában kezdődött meg. Az OMH 1924-ben kiadott zárójelentése szerint eddig 350 ezren költöztek be Magyarország területére. Mivel a hivatalt csak jó másfél évvel az első menekülthullám megindulását követően alapították, és mivel összeírásukból szinte teljesen kimaradtak az illegálisan érkezettek, ezért a trianoni menekültek számát ma mintegy 430 ezerre becsüljük. Pontos adatok híján csak feltételezhetjük, hogy e majd 100 ezer fős tömeg társadalomszerkezeti jellemzői nagyjából megegyezhettek a regisztráltakéival. Amennyiben mindezt elfogadjuk, akkor esetünkben a Csehszlovákiához került területekről érkezők számát az OMH adatainak arányaihoz viszonyítva célszerűbb közel 140 ezerben meghatározni. Leszűkítve a kérdést, a népszámlálási adatok, tisztviselői kartonok, név- és címjegyzékek, valamint a fennmaradt optálási jegyzőkönyvek alapján megpróbálhatjuk meghatározni a városba érkezett és ott letelepedett felvidéki menekültek arányát is.

Az 1910-es népszámláláshoz képest, amikor Miskolcon 51 459 főt regisztráltak, 1920-ra több mint ötezer fővel nőtt a város lakóinak száma.¹⁴ A tényleges szaporulat tíz

évvel később még nagyobb növekedést mutat, hiszen ekkor már 61 559-en éltek a városban. Jól látható, hogy húsz év alatt több mint tízezerrel nőtt Miskolc lakóinak száma, ám ebben a természetes szaporulat is benne van.

Az OMH adatai szerint a felvidéki vármegyékből 1918-ban és 1919-ben közel 70 ezren, míg a következő öt évben további 40 ezren költöztek be a magyar fennhatóság alatt maradt területekre. Amennyiben figyelembe vesszük a kései regisztráció okozta eltéréseket, akkor az 1918 és 1919-ben beköltözők legalább egyharmaddal többen lehettek. Mindez azt jelenti, hogy a városban működő OMH-kirendeltség által megadott 7903 esetenél több, becsléseink szerint majd tízezer ügyirat keletkezhetett. A népszámlálási adatok alapján megállapítható, hogy az ügyek mögött álló személyek közül végül 3500-4000 személy telepedhetett le a városban.

Sajnos az újonnan beköltöző menekültekről semmilyen statisztika nem készült, azonosításukat tovább nehezíti az is, hogy a két világháború között készült összeírásokban csak azok szerepelnek, akik már önálló ingatlannal rendelkeztek. A menekültek többsége ezzel szemben azonban hosszú évekig bérlakásokban, elsősorban a város tulajdonában álló Hodobay és Vay¹⁵ úti telepen élt, emiatt nevük nem jelent meg a városi név- és címjegyzékekben.¹⁶

Felvidéki menekültek

Az optálási jegyzőkönyvek adatai szerint az állampolgárságot kérvényezőik közül 455 személy (az összes kérvényező 58,5%-a) a Csehszlovákiához került területekről származott. Ebből 259-en (a felvidéki menekültek 62,8 %-a) városból, míg 169-en (37,2%) falvakból, községekből érkeztek új lakó- és állomáshelyükre. Legtöbben, 80-an Abaúj-Torna vármegye székhelyét, Kassát jelölték meg korábbi lakóhelyüknek. A nagyszámú kassai menekülteken kívül jelentős csoportok jöttek még Eperjesről (30-an), Munkácsról (15-en), Rozsnyóról és Lőcséről (12–12-en), valamint Pozsonyból, Zólyomból és Rimaszombatból (10–10-en). A kisebb települések közül kiemelkedik Dobsina, ahonnan tízen, Torna, ahonnan öten, valamint Tiszolc és Jolsva, ahonnan négyen-négyen érkeztek. Amennyiben megvizsgáljuk, mely területekről menekültek a legtöbben, jól kirajzolódik, hogy főként a kettészakított vármegyék határközeli településeiről, ezen belül is elsősorban a Miskolchoz közeli Gömör-Kishontból, Abaúj-Tornából és Zemplénből rekrutálódott az optálók többsége.

A legnépesebb csoportok tehát Kassáról, valamint a határ által kettészakított, központját elvesztő Gömörből érkeztek. Magas arányuk oka a földrajzi közelség mellett az lehetett, hogy Gömör-Kishont maradék és Borsod vármegyék területét 1923-ban Borsod-Gömör-Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye néven egyesítették, és így az itt tartózkodó még munkanélküli menekültek közül többeket újra alkalmazásba vettek.¹⁷ A másik, hogy Kassáról több állami intézményt és azok személyzetét is Miskolcra helyezték. Az itt letelepedett felvidéki menekültek harmadik népes csoportját a Szepességből származók, illetve a magukat szepesinek vallók alkották. A földrajzi távolság ellenére magas arányuk azzal magyarázható, hogy nagy számban voltak közöttük olyanok, akik az 1919-ben a városba helyezett Eperjesi Jogakadémiával együtt érkeztek.

Az ide érkezett és itt közösségé váló csoportok tagságáról és működéséről egyesületi névjegyzékeikből, a helyi sajtóból, valamint a városi és vármegyei alkalmazottak

személyi lapjaiból nyerhetünk információkat. Természetesen ezek alapján sem lehet pontosan rekonstruálni, hogy a kassai, a gömöri és a szepességi menekültek közül végül mennyien telepedhettek le a városban, hiszen egy részük feltételezhetően nem lett aktív részese a helyi közéletnek. Ennek ellenére e három csoport számaránya és szervezettsége miatt érdemes arra, hogy tagjaival és magukkal a szervezetekkel is részletesen foglalkozunk.

Gömöri menekültek

Az optálási jegyzőkönyvben 68, Gömör-Kishont vármegyéből származó menekült szerepel. Közülük a következő évtizedekben különféle ügyek kapcsán tizennyolc személyrel találkoztunk; mindez arra enged következtetni, hogy esetükben biztosnak tűnik a letelepedés ténye. A gömöri optálók többsége, közel háromnegyedük 20 és 30 év közötti családós férfi volt. Tegyük rögtön hozzá, hogy ez csak részben igaz, hiszen az optálni szándékozó családok esetében kizárólag a férj részletes adatai kerültek be a jegyzőkönyvbe, míg a hozzátartozók csak nevükkel szerepeltek. Emiatt csak a családfők, valamint az egyedülállók részletes adatai válhattak ismertté. Az optáns férfiak többsége tehát családós volt, mindez nem mondható el arról a kilenc nőről, akik közül nyolcan a húszas éveik végén járó hajadonok voltak. Közülük öt korábban a postánál, az államvasútnál és az Oktatási és Kulturális Minisztériumnál állt állami alkalmazásban. Velük kapcsolatban a következő évtizedekből sajnos semmilyen információval sem rendelkezünk.

A családokon és a magánzó hölgyeken kívül tizenhét nőtlen férfi adatai is megtalálhatóak a jegyzőkönyvekben. Hármukat kivéve többségük korábban szintén állami alkalmazásban állt, ám ahogy az optáns nők, úgy az ő esetükben sem sikerült későbbi életükre vonatkozó adatokat találnunk.

A gömöri menekültek több mint fele, negyvenegy személy a vármegye városaiból, legnagyobb számban Rozsnyóról, Rimaszombatból és Dobsináról érkezett. Közülük érdemes rögtön kiemelni az 1868-as születésű egykori sajkakazai, majd 1919-ig rozsnói állomásfőnököt, Hazay Artúrt, akinek neve az 1924-ben alapított Gömöriek Miskolci Egyesületének tisztikarában is feltűnik.¹⁸ Hazay és családja az 1920-as évek közepén a belvároshoz közeli Serház utcában lakott, a környéket ismerve valószínűleg szerényebb körülmények között, mint a rozsnói állomásépületben. Szintén az egyesület tagja volt az a Sztankovics Károly, aki előbb tanára, majd igazgatója lett a miskolci Állami Polgári Iskolának. Életrajzát szerencsére ismerjük, ebből kitűnik, hogy ő és családja 1919. november 18-án hagyta el állomáshelyét.¹⁹ A pozsonyivánkai születésű, de 1898 óta Dobsinán tanító Sztankovics és családja a menekülésüket követő első éveket ideiglenes lakásokban, többek között az iskola alagsorában vészelte át. A kétségkívül megalázó helyzetük még így is irigyltnek számított, különösen azután, hogy 1920 októberében a vallásügyi és közoktatási miniszter rendelete értelmében az iskolákban levő ideiglenes otthonaikból több tucat családot kilakoltattak. A rendelet értelmében ugyanis ezután csak olyanok maradhattak a közoktatási intézményekben, akik maguk is ott álltak alkalmazásban. Az iskola alagsorában, a tornatermében és kisebb raktárakban élő családok közül ekkor lakoltatták ki többek között az ötvenhat éves, egykori máramarosszigeti irodai alkalmazottat, Ebli Edét és feleségét is.²⁰ A Sztankovics család hosszas és kétségkívül megalázó helyzete, úgy tűnik, 1924-re rendeződött, ekkor

ugyanis az egyesületi címjegyzékében már a belvárosi Deák utca egyik háza szerepel állandó lakcímként.²¹ Hasonlóan szerencsésen alakult az Ebli család sorsa is, hiszen az ekkorra királyi telekkönyvezetőként alkalmazott családfő neve mint bérlő és egyesületi tag is szerepel a Hodobay-telepiek tisztí címtárában.

A csehszlovák hatalomátvétel következtében az északi vármegyéből nagy számban kiutasított tisztviselőkkel szemben a vegyes lakosságú településeken hivatalból betöltők közül többen vagy azonnal saját nemzetiségük nyelvére váltottak, vagy a szlovák konyhanyelvet használva megpróbálták hivatalban maradni. Rajtuk kívül akadtak olyan hűségesküvet megtagadó, de ki nem utasítottak is, akik egy időre kivártak vagy igyekeztek azonnal más megélhetés után nézni. Esetükben legtöbbször mindez nem válhatott hosszú távú túlélési stratégiává, többségüket ugyanis a következő években vagy kiutasítottak, vagy ezt meg nem várva önként távoztak az országból. Ennek, valamint a cseh tisztviselői kar beköltözésének és nem utolsósorban a többes identitású személyeknek köszönhetően a legtöbb városban jelentősen átalakult a nemzetiségi összetétel.

Nemcsak a szlovákok által sűrűbben lakott vármegyék városaiban, hanem például a nyelvhatár közelében fekvő Rimaszombatban is megváltozott a lakosság összetétele. Az 1910-es magyar népszámláláshoz képest az 1921-es csehszlovák összeírás szerint – amelynek megbízhatósága erősen megkérdőjelezhető – például 700 fővel csökkent az itt élők száma, illetve ezzel együtt nőtt a magukat csehszlováknak vallók aránya.²² A veszteség hátterében itt is, mint a legtöbb településen a magyar közigazgatásban dolgozók kényszerű vagy önkéntes kiköltözése, illetve az identitást váltók nagy száma állhatott. Az mindenesetre megállapítható, hogy az eltávozott, döntően értelmiségi és a polgári középosztályhoz sorolható családok hatalmas űrt hagytak maguk után. Jól példázza ezt Rimaszombat esete is, ahol a kiköltözők miatt a majd nyolcvan éve működő városi kaszinó megszűnt, illetve maradék tagjai beolvadtak a helyi Polgári Körbe. A csehszlovák hatalomátvételről és a város közéletét, hangulatát meghatározó magyar tisztviselői kar eltűnéséről emlékiratában részletesen és rendkívül plasztikusan ír Rábely Miklós helyi könyvkereskedő is.²³

Ahogy már említettük, a megszállt területekről, majd az utódállamokból érkezett menekültek többsége olyan, korábban a magyar állam szolgálatában állott alkalmazott volt, akire az új hatalom nem tartott igényt. Többségük az impériumváltásig a közigazgatásban vagy a stratégiai fontosságú postánál, vasútnál és az oktatásban dolgozott. Bár szaktudásukra szükség lett volna – különösen az 1919-es évek első felében –, az új hatalom mégis igyekezett elsősorban a jól képzett és magas pozíciókat betöltő magyaroktól gyorsan megszabadulni. Az elbocsátott vezető tisztségviselőkkel együtt azonban több tízezer alkalmazott is önként vagy kényszer hatására távozott korábbi állomáshelyéről.

A Gömörben állásukat veszített és az optálási jegyzőkönyvben szereplő állami, vármegyei vagy városi alkalmazottak közül több személyt, köztük például a rimaszombati Varga András egykori postai altisztet is sikerült azonosítanunk. A kérvény felvételének pillanatában negyvenöt éves, háromgyermekes Varga névvel az évtized végén találkoztunk újra, mégpedig egy súlyos labbhátraléki ügy kapcsán. A jelek szerint a család a megérkezésüket követő egy évtizedben sem volt képes vagy csak részlegesen újraalkotni egzisztenciáját, erre utal komoly tartozásuk a város nyomornegyedének számító Vay úti telepen.²⁴ A város tulajdonában levő telepen pedig ekkor, egyenes arányban a házak komfortfokozatával, meglehetősen alacsony lakbérekkel állapítottak meg, mégis

sok család számára ez is teljesíthetetlen volt. Vargáék az évek alatt olyan jelentős összeget halmoztak fel, amely rendezésére egyre kevesebb esélyük maradt. Esetükben azért is beszélhetünk kudarcról vagy sikertelen újrakezdésről, mert az 1920-as évek második felére a komfort nélküli kőbarakkokban már nagyrészt csak félresiklott egzisztenciák és tőkével alig rendelkező menekültek maradtak. A menekültek többsége ekkorra elhagyta a telepet, és város frekventáltabb pontjain bérelt vagy vásárolt magának ingatlant.

A postai altiszttel szemben sokkal szerencsésebben alakult a feledi születésű Bartha Imre János egykori MÁV-főmérnök élete. Ugyan lakás- és életkörülményeit nem ismerjük, ám annyit tudunk, hogy a diplomás, kétgyermekes családapája 1922 és 1924 között a városi Erzsébet Kórház gondnoka volt. A városi kórházban nem ő volt az egyetlen pályát módosító személy, ugyanis rajta és menekült orvosokon kívül az 1920-as évek első felében számos egzisztenciát veszített értelmiségi is itt talált szerény, ám biztosnak tűnő munkára. Hasonlóan sikeresnek számított az egykori tornaljai postai segéd tiszt, Jankovics Janó esete is. A kiutasított postást, kollégái többségével ellentétben már a megérkezését követő hónapban a miskolci postához nevezték ki, segéd tiszt minőségbe. Munkahelye tartósnak bizonyult, és minden bizonnyal ennek is köszönhető, hogy 1924-ben a frissen átadott Hodobay úti tisztviselőtelep egyik lakásának bérlelője lehetett.

E két példával szemben a városi tisztviselőkről készült jegyzékek azt mutatják, hogy elsősorban a kevésbé kvalifikált alkalmazottak esetében tartott hosszabb ideig, míg végre végzettségüknek megfelelő státusba kerültek. Többségük kartonjáról ugyanis az 1920-as évek első harmadában vagy hiányoznak a bejegyzések, vagy azok rövid és ideiglenes alkalmazásokról tanúskodnak.

A menekült állami alkalmazottak mellett nem szabad megfeledkezni azokról sem, akik korábbi egzisztenciája közvetlenül ugyan nem függött az impériumváltástól, mégis a kiköltözés mellett döntöttek. Gondolunk itt elsősorban azokra a magánkeresetből élőkre, így többek között ügyvédekre, orvosokra, kereskedőkre és kisiparosokra, akikkel szemben az új államhatalom nem viseltetett feltétlenül ellenségesen. Mivel ellenük alig születtek központi rendeletek, és megélhetésük sem függött közvetlenül az aktuális hatalomtól, ezért közülük lényegesen kevesebben távoztak lakóhelyükről. Sajnos azonban az optálási kérvényekből, ahogy az állami alkalmazottak, úgy az ő esetükben sem derülnek ki menekülésük pontos okai. Feltételezhetően többségük hazafiasságból vagy az új hatalommal szemben kifejtett nézetei miatt volt kénytelen távozni otthonából. Nem tudjuk persze azt sem, hogy például a jegyzőkönyvben szereplő dobsinai Leskó András susztert és feleségét, valamint az abafalvi ácsot, Kosztúr Jánost és háromtagú családját milyen indítékok vezérelték. Az indítékok pontos ismeretének hiányában annyi azért megállapítható, hogy Felvidékről származó és önálló keresettel rendelkező optánsok közül elsősorban a nőtlen és a kis családos huszonévesek döntöttek a kiköltözés mellett. Az üzlettel és már kiépített vevőkörral rendelkező kereskedők, iparosok, valamint ügyvédek és orvosok legtöbbször csak nagyon indokolt esetben hagyták hátra boltjukat és praxisukat. A menekülteken belüli arányaikra jellemző, hogy a Gömörből optálók között az imént említett két iparoson kívül mindössze egy borkereskedőt találunk.

A menekültek foglalkozásszerkezeti sajátosságai az 1924-ben alapított Gömöriek Miskolci Egyesületének tisztikarán is jól tükröződnek. A vezetőségben, más szervezetekhez hasonlóan az „emigráns közösség” elitjét találjuk, kezdve a tiszteletbeli elnöktől a pártolókon át a valódi döntéshozókig. Rajtuk és a többi tisztséget betöltő harminc

tagon kívül mindössze hárman – egy fogorvos, egy ügyvéd, valamint egy trafikosnő – nem álltak korábban közalkalmazásban. A tagságot megvizsgálva kijelenthető, hogy az Egyesület, hasonlóan más menekültek által alapított közösségkehez elsősorban az alkalmazotti közép réteg gyűjtőhelyének számított.

A Hodobay-telepi tisztviselők egyesületével²⁵ közel azonos időben zászlót bontó szervezet díszelnökségében helyet kaptak olyan közismert személyek, mint dr. Soldos Béla, egykor Gömör-Kishont, majd 1923-tól Borsod-Gömör-Kishont vármegye főszolgabírája,²⁶ továbbá Gömör egyik jelentős földbirtokosa, egykori felsőházi képviselő, a ragályi Balassa Ferenc,²⁷ valamint az alsókálosai származású dr. Perjéssy Mihály²⁸ kúriai bír. A „héroszok” közül különösen érdekes Perjéssy életútja, hiszen ő miután a történeti Magyarország több vármegyéjében bíráskodott, 1920-ban Miskolcra került, ahonnan alig négyévi bíráskodást követően Debrecenbe költözött. Ennek ellenére a miskolci gömöri közösség tagjai fontosnak tartották személyét és a vele való intenzív kapcsolat fenntartását. A beléje helyezett, úgy tűnik, töretlen bizalom talán abból fakadhatott, hogy a vezető tisztségviselők többségével szemben ő és családja néhány hétig vagonlakóként élt, sőt ez idő alatt vezetésével többször protestáltak a város polgármesterénél.²⁹ A menekültlét majd minden stációját végigjárt kúriai bír. a jelek szerint hiteles és közkedvelt alakja lett a városba érkezetteknek.

Az imént bemutatott díszelnökök szerepe az aktív egyesületi munka helyett elsősorban a reprezentációra irányult, így a tényleges vezetést a Kassáról menekült Tavassy Gyula látta el. A megválasztásakor ötvenéves, háromgyermekes nyugalmazott ezredes az egyesületen keresztül igyekezett a városban és vármegyében élő gömöriek számára állandó találkozási lehetőséget biztosítani. Az egyesület működésével kapcsolatban sajnos nagyon keveset tudunk, ám annyi bizonyos, hogy eltérő intenzitású összejöveteleik helyszíne legtöbbször az állami polgári iskola volt. Ennek legfőbb oka az lehetett, hogy az iskola igazgatója hosszú éveken keresztül Sztankovics Károly választmányi tag volt, mellette pedig egyik leánya, mellesleg az egyesület titkára is az iskolában tanított. Tavassy mellett olyan közismert személyek vállaltak még pozíciót, mint dr. Szontagh Vilmos³⁰ jogakadémiai tanár és Neogrády Emil rendőrkapitány.

A gömöriek előtt alig fél évvel alapított, elsősorban a tisztviselőtelepen élő menekülteket tömörítő Hodobay-telep Lakóinak Egyesülete, szemben más szervezetekkel, nem származás, hanem a lokális közösséghez való kötődés alapján szerveződött. Tagjai között így a történeti Magyarország majd minden tájáról származó személyt találhatunk. A két szervezet, amelyek között számos személyi átfedés volt, ezekben az évtizedekben állandó kapcsolatot tartott fenn egymással. Mindez csak 1938-ban, az első bécsi döntés következtében vesztett jelentőségéből, hiszen ekkortól a gömöri egyesület létjogosultsága gyakorlatilag megkérdőjeleződött. 1938. november 10-én a magyar csapatok bevonultak Rimaszombatba, és majd fél évvel később az egyesült vármegye egykori menekült és otthon maradt tagjai Miskolcon megtartották ünnepélyes találkozójukat.³¹ Sajnos nem ismert a hazatérő és otthon hivatalt vállalkók pontos száma, annyi azonban bizonyos, hogy mint másutt, itt is gyakori konfliktusokkal járt a magyar közigazgatás újbóli kiépítése.

Kassai menekültek

1918. december 28-án csehszlovák csapatok vonultak be Abaúj-Torna vármegye központjába, Kassára. A város elfoglalását követő néhány bizonytalan hónap után a beren-

dezkedő hatalom megkezdte a magyar tisztviselői kar szisztematikus lecserélését. A hűségeskü kötelezővé tétele mellett kényszernyugdíjazásokkal, elbocsátásokkal és kiutasításokkal igyekeztek rövid idő alatt átalakítani a várost működtető intézmények összetételét. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy a következő években több ezren hagyták el Kassát, s ezzel párhuzamosan helyükre, kezdetben leginkább a cseh területekről, új telepesek érkeztek. A sors fintora, hogy a Kassáról elmenekült magyarokkal egy időben – ha rövidebb ideig is – cseh alkalmazottak is vagonokba kényszerülve várták helyzetük rendeződését.

Kassáról az első menekülthullám még a csehek bevonulását megelőző napokban megindult, ám jelentősebb kiköltözés majd 1919 márciusától kezdődött. A korabeli híradások szerint az első szerelvénnel közel 300 sorozás elől menekülő és ugyanennyi kiutasított tisztviselő lépte az ideiglenes határt.³² Egy postai tisztviselő visszaemlékezése szerint ekkor elsősorban a tehetősebb polgárok távoztak.³³

A következő években eltérő intenzitással ugyan, de folyamatos maradt a kényszerű népmozgás, 1922-ben például nyolc hónap alatt 590 személyt utasítottak ki a városból.³⁴

Kassa társadalmi átalakulása – a csehszlovák népszámlálások kellő kritikájával együtt – természetesen a kassai magyarságot érintette leginkább, hiszen aránya rövid idő alatt közel a felére esett vissza.³⁵ A korábban hivatalnokvárosként is emlegetett Kassa intézményeiből elbocsátott alkalmazottak mellett a helyi magyarság számerejét tovább gyöngítette az identitást váltók nagy aránya és a magyar nyelvű zsidóság „elvesztése”. Ez utóbbi főleg azzal magyarázható, hogy a csehszlovák népszámlálások, szemben a magyarral, nem az anyanyelvre, hanem a nemzetiségre kérdeztek, emiatt a lakosság 15–16%-át kitevő, döntően magyar nyelvű zsidóság egyszerűen kikerült a kisebbségbe került magyarok számadataiból.³⁶

A város arculata tehát – ha nem is olyan mértékben, mint ahogy azt a népszámlálások adatai mutatják – a menekültek és betelepülők, valamint az asszimilálódók miatt lassan átalakult. Az egyik legfontosabb változás, hogy szinte teljesen eltűntek az 1910-es népszámlálás alapján Kassa lakosságának több mint húsz százalékát kitevő közalkalmazottak és a véderő tagjai.³⁷ A magyar közösség esetében, nem számolva ide a kiköltöző szabadfoglalkozásúakat, ez legalább 8500–9000 személyt érinthetett. Többségük hivatalával együtt költözött, Miskolcra legnagyobb számban postások és a hadsereg tagjai érkeztek. Az optálási jegyzőkönyvben szereplő nyolcvan kérvényező közül huszonnégyen a Kassai Magyar Királyi Posta és Távirtdai Igazgatóságon, míg tizenhatan a városi katonai parancsnokságon dolgoztak. Az optánsok között rajtuk kívül még öt rendőrt és főiskolai hallgatót, négy MÁV-alkalmazottat és meglepetésként mindössze két pedagógust találunk.

Az impériumváltást követő hetekben az alkalmazottak mellett tehát hivatalaik egy része, így a postaigazgatóságon kívül a tankerületi főigazgatóság, a kerületi rendőr-főkapitányság és a hadbiztonság is Miskolcra költözött. Ezenkívül itt nyert még elhelyezést az ungvári főreáliskola, a tótsóvári erdőkapitányság, valamint az eperjesi jogakadémia is. A hivatalokkal együtt kiköltöző alkalmazottak mellett nagy számban érkeztek még kassai vasutasok, valamint a város gyalogezredének, a harmincnégyeseknek tisztjei is.

A felvidéki magyar közoktatás lefejezése és a pedagógusok tömeges elbocsátása ellenére az optálási jegyzőkönyvben mindössze két állami tanító nevével találkozhatunk. Arányuk ennél természetesen lényegesen jelentősebb volt, köztudomású ugyanis, hogy az 1920-as évek elejétől a miskolci közintézményekben több menekültet, köztük számos felvidékit is alkalmaztak. Az itt katedrához jutott szerencsésebb pedagógu-

sok mellett nagyobb számban akadtak olyanok is, akik szakmájukban csak később vagy egyáltalán nem tudtak elhelyezkedni.

A Csehszlovákiához került területeken Anton Štefanek iskolaügyi miniszter adatai szerint 1920-ig 1355 tanítót bocsátottak el.³⁸ Sajnos az nem ismert, mely területekről milyen arányban küldték el a magyar tanerőket. Kassán a két felsőfokú tanintézet mellett még két tanárképző, három középiskola, valamint többféle szaktanintézet is működött. Ezek többségéből a korábbi magyar tanerő egy jelentős részét elbocsátották, mások önként távoztak hivatalukból.³⁹ Ahogy a kassai, úgy a felvidéki városok magyar pedagógusainak többsége is Magyarországra költözött, és csak alig több mint tíz százalékuk maradt állomáshelyén, azaz esküdött fel az új alkotmányra. Más volt a helyzet a falvakban, itt ugyanis a tanítók többsége állomáshelyén maradt.

A felvidéki pedagógusok legnagyobb számban az Ungvárról Miskolcra telepített, 1922-től Hunfalvy János nevét viselő Magyar Királyi Főreáliskolában tanítottak. Az egykori kárpátaljai iskola történetével kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy az első bécsi döntést követően Kassára költöztették, ahová az akkor még itt tanító egykori menekült pedagógusok közül többen is követték.⁴⁰ Az 1926/1927-es tanévben a tizenhat tagú tantestületből hatan szerepelnek az optálási jegyzőkönyvben, illetve két másik személy esetében is bizonyított a menekültstátus. Amennyiben feltételezzük, hogy a másik nyolc tanár miskolci illetőségű volt, akkor is a tantestület felét kiutasított vagy a hűségesküt megtagadó pedagógusok alkották.

Ahogy az imént már említettük, a menekülteken belül legnagyobb arányban a városba költöztetett postaigazgatóság alkalmazottait találjuk. A nyolcvan kassai majd egyharmadát kitevő postások között meglepően magas a húszas éveikben járó, hajadon tisztviselők aránya. Annak, hogy ezek a hölgyek miért hagyták el ilyen nagy számban a várost, többféle magyarázata is lehetséges. Egyfelől az, hogy bár többségük önálló keresettel bírt, mégis szüleivel együtt, saját egzisztencia nélkül érkezett a városba. Ilyen esetekben nem feltétlenül az egyén, hanem például a családfő kiutasítása miatt költözött az egész család. Egy másik lehetséges ok, hogy közülük többen voltak olyanok, akik esetében a város elsősorban a hivatali pálya egy állomásának számított, emiatt ők kevésbé kötődtek a Hernád partjához.

A döntésekhez vezető egyedi és nagyon sokrétű okokat természetesen nem ismerhetjük, a rendelkezésre álló részadatok alapján mégis megpróbáljuk a hét segédtiszt nő közül legalább kettő esetében érzékeltetni kassai és miskolci életük egy-egy pillanatát. Kettejük közül az ötödmagával együtt optáló Ajtay Vilma integrációja tűnik sikeresebbnek. A postáscsaládból származó Vilma – apján kívül nyolc évvel idősebb bátyja is az igazgatóságon dolgozott – huszonnégy évesen került a városba. Menekülésükről, illetve utolsó kassai napjaikról édesapja, a korábban már idézett számvevőségi főtanácsos visszaemlékezése tudósít. Eszerint a csehszlovák megszállást, majd a Postaigazgatóság költöztetését követően a család továbbra is a városban maradt. A családfő napszámosként próbálta eltartani a családját, 1921-ben azonban végül mégis a kiköltözés mellett döntöttek. Ezt követően másfél évig a Gömöri pályaudvar oldalvágányain éltek, majd különböző ideiglenes lakások után, 1924-ben az újonnan elkészült tisztviselőtelepre költöztek.⁴¹ Ajtay Vilma, aki még ekkor is szüleivel élt, a Hodobay-telepiek Egyesületének egyik alapító tagja lett. A lakhatás körüli problémákkal szemben munkájában szerencsésebbnek számított, hiszen a megérkezését követő hónapban a miskolci I. postahivatalhoz került. A biztosnak tűnő hivatala és otthona mellett az 1920-as évek második felében élénk közéleti szereplésével is kitűnt a telep női lakói közül.

A rendkívül agilis Ajtay Vilmával szemben a szintén szüleivel együtt érkező Dobos Cecília postai ellenőrnő élete már nem alakult ilyen szerencsésen. Az ugyancsak postátszaládból származó, harmadmagával optáló Cecília neve nem bukkant fel az igazgatóság alkalmazottai között, feltételezhetően nem sikerült szakmájában elhelyezkednie. Nemcsak a munka-, hanem a lakóhely esetében sem alakult túl sikeresen a család élete, ugyanis még 1928-ban is a kétes hírű Vay-telep egyik kőbarakkjában élték mindennapjait.⁴²

A női alkalmazottak mellett érdemes néhány szót ejteni a városban sikeresen elhelyezkedett postai tisztviselőkről is. Kezdjük rögtön az 1875-ben született Rutényi Árpáddal, aki 1912-ben Kassán mint segédtitkár, két évvel később már titkárként és nyolc év múlva az újonnan létrejött miskolci postaigazgatóság igazgatóhelyetteseként állt alkalmazásban. Ha nem is ennyire gyorsan, de a szakmai ranglétrán töretlen ívben haladt előre az 1888-as születésű Spiesz Béla karrierje is, aki 1912-ben a kassai 2. hivatalnál még mint segédtitkár, 1927-ben viszont már a miskolci 2. postán mint hivatalvezető, főfelügyelő teljesített szolgálatot. Rajtuk kívül még egy személy, az 1879-ben született Klamarcsik Antal postatiszt előmenetelét ismerjük. Klamarcsikot a világháború kitörésének évében postai tisztből főtisztté léptették elő, majd kiköltözése után pályáját Miskolcon, később, az igazgatóság áthelyezését követően Debrecenben mint igazgatósági tanácsos folytatta. Nemcsak ő, hanem rajta kívül többen is, az 1925-ben a megszüntetett postaigazgatósággal együtt költöztek Hajdú vármegye központjába.

A hivatali előmeneteleken túl egy postai felügyelővel kapcsolatban sikerült más adatokat is találnunk. Az 1921-ben feleségével és két gyermekével optáló Sors Sándor postai felügyelő neve még egy évvel korábban kelt panaszos levélben bukkan fel. Az ekkor negyvenhat esztendő, izraelita vallású – családját még Kassán hagyó – Sors egy albérlőtársával együtt intézett kérvényt a főispánhoz.⁴³ Levelükben a főbérlőjük által önkényesen felrúgott bérleti szerződésre és annak számukra súlyos következményekkel járó hatásaira hívták fel a figyelmet. Az eset következtében hajléktalanná váló Sors levele azonban nemcsak a kezelhetetlen lakásviszonyokról, hanem a menekültek jelentős részét érintő ideiglenes családszakításokról is árulkodik. Ez utóbbi különösen 1919-ben és 1920-ban volt jellemző, hiszen ekkor a kiutasított vagy elmenekült családok többsége Magyarországon, míg családjuk, bízva egy kedvező rendezésben korábbi otthonukban tartózkodott. A trianoni döntés aláírását követően azonban a családok többsége Magyarországon egyesült, ritka esetben fordult csak elő, hogy a családok az utódállamokban állampolgárságért folyamodtak volna.

Az előzőekben felvázolt, közel egy korosztályhoz tartozó postai tisztviselők például azt mutatják, hogy a kényszerű váltást követően a jól képzett hivatalnokok többsége számára volt lehetőség az elhelyezkedésre és a szakmai előrelépésre. Természetesen ennek számos összetevője lehetett még, így maga a szakma, annak keresettsége és persze a befogadó közeg nyújtotta lehetőségek is. Hasonló példával szolgálnak egyes, a kassai kerületi rendőrkapitányságról áthelyezett vezetők esetei is. A városi rendőrkapitányság tisztikarát végignézve látható, hogy 1927-ben a főkapitány mellett a három tanácsos és az öt kapitány közül kettő-kettő szintén egykori menekült volt.⁴⁴

Az állami alkalmazottak között érdemes még kitérni a katonai tisztviselőkre és alkalmazottakra is. Közülük jó példával szolgálhat az 1899-ben született Petró Nándor integrációja. A Kassán felnövő, az optálás pillanatában még nőtlen Petró a háború utolsó évében a Császári és Királyi 6. hegyitűzer ezrednél zászlós, majd a nemzeti hadseregnek alhadnagyi rangban szolgált. Miskolcra kerülését követően rövid ideig a Magyar

Királyi Miskolci Katonai Körletparancsnokság építési osztályán állt alkalmazásban, ám röviddel ezután már a menekült köztisztviselők és katonatisztek számára indított kereskedelmi átképző tanfolyamon láthatjuk viszont. Mindez arra enged következtetni, hogy a hadsereg ekkor már nem alkalmazta, a tanfolyamon ugyanis csak hivatalt vesztettek vehettek részt. Az oktatásban részt vevők többségével szemben Petró szerencsésnek mondhattak magát, hiszen néhány hónap múlva, 1922 januárjától a városi adóhivatalban mint napidíjas került alkalmazásba. Ettől kezdve töretlenül alakult pályája, ennek köszönhetően 1934-re az I. osztályú adótiszt rangig vitte. Időközben megnősült, és 1935-ben már a Népkerthez közeli, tisztviselők által sűrűn lakott Semmelweis utcában egy-két szobás lakás is a tulajdonába került.⁴⁵

A bemutatott életúttrészek alapján úgy tűnik, hogy leginkább a szervezett formában, tehát valamelyik hivatallal együtt áttelepültek, esetünkben a kassai postások lényegesen nagyobb arányban tudtak a városban gyökeret verni, mint például a Gömör-Kishont vármegyéből szétszórta érkezettek. Ezzel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy a helyi vezetés már csak létszámuk és stratégiai feladataik miatt is külön figyelmet fordított az intézmények és alkalmazottaik elhelyezésére. Ennek köszönhetően sokszor más elbírálás alá estek a hivatali munkát itt folytatók, mint a munkát keresők.

Nemcsak a város vezetése, hanem maguk a menekültek is igyekeztek közös fellépéseikkel, petícióikkal saját helyzetükön segíteni. Az itt tartózkodók közül, ha a kibocsátó települések szerint nézzük őket, 1919-ben például egyértelműen a kassaiak esetében működött leginkább a kollektív érdekérvényesítés. Ez év őszén ugyanis a kassai postások és távirádszok az általuk működtetett önkéntes konyhához kértek támogatást a főispántól, egy évvel később pedig ugyanők a lakáshivatalhoz fordultak közös kérvényükkel.⁴⁶ Puky Endre, Abaúj-Torna vármegye utolsó alispánja, majd 1920-tól törvényhatósági kormánybiztosa és 1922-től vármegyeje és Miskolc főispánja is igyekezett támogatni őket.⁴⁷ A köztisztvisletben álló alispán hasonlóan más kassai menekültekhez maga is állampolgárságért folyamodott, kérvénye szerepel az 1922-es jegyzőkönyvben. Az ekkor ötvenegy éves alispán feleségével és fiával együtt optált, és előbb rövid ideig Abaúj-Torna vármegye új székhelyén, Szikszón, majd ezt követően Miskolcon talált otthonra. Az alispán mellett a vármegyei alkalmazottak nagy részét is a Miskolctól alig húsz kilométerre fekvő Szikszóra helyezték. Kassa után ez az alig háromezer fős község igen kevésbé felelt meg egy vármegyei központtal szemben támasztott követelményeknek. Emiatt az ide helyezett tisztviselők panaszos levélben fordultak az alispánhoz, elsősorban a falusias jelleg, valamint a felajánlott lakóházak minősége miatt. Puky Endre alispán Lichtenstein László főispánhoz intézett levelében emiatt kérvényezte, hogy legalább hat-hét, közel másfél éve a családjától távol élő kassai vármegyei alkalmazottat Miskolcon helyezhessenek el.⁴⁸ A főispán válaszában azonban a várost sújtó súlyos lakáshiány miatt erre nem tudott ígéretet tenni.

Az alispán mindhárom esetben igyekezett befolyását menekültjei érdekében érvényesíteni, az más kérdés, hogy a katasztrofális szociális állapotok miatt még ez is kevésnek bizonyult.

A szociális kérdéshez kapcsolódva fontos megjegyezni, hogy a polgári lakosságon kívül a hivatalok, így az egykori Császári és Királyi III. Kassai Kerületi Parancsnokság ideiglenes elhelyezése is komoly problémákat okozott a település számára. A súlyos lakáshiány és a szociális krízis miatt ugyanis csak nagy nehézségek árán sikerült az ide költöztetett intézmények számára hivatalnak nevezhető helyiségeket biztosítani. A körletparancsnokságot például ideiglenesen a belvárosi Grand szálló második emeletén

helyezték el, ám alighogy beköltöztek, a parancsnok államérdekre való tekintettel kényeztette az épület rekvirálását. Indoklása szerint a szálloda második emeletén elhelyezett körletparancsnokságot az első emelet és a kávéház kétes elemei a vékony falaknak köszönhetően könnyen kihallgathatják, és így értékes információk, államtitkok juthatnak illetéktelen kezekbe. A főispán a katonai szervekkel való konfliktust elkerülendő, személyes bejárása után rövid időre bevonta a kávéház és szálló engedélyét, ám a cinkossággal vádolt bérló más jellegű tevékenységet továbbra is folytathatott.⁴⁹

A kassai kerületi parancsnokság helyzete végül csak két évvel később oldódott meg teljesen, ekkorra ugyanis az újonnan létrehozott Magyar Királyi Miskolci Kerületi Parancsnokság hivatalai megfelelő helyiséghez jutottak. Az intézmény elhelyezése körül kialakult bizonytalanságokhoz képest már csak az alkalmazottak helyzete volt labilisabb. A Kassáról áttelepített körletparancsnokság tisztikarának és legénységének egy része ugyanis szintén Miskolcra, főként a Rudolf laktanya körleteibe került. Aki nekik itt mégsem jutott hely, azok a város különböző pontjain kialakított ideiglenesen szálláshelyeken voltak kénytelen várni sorsuk jobbra fordulására. A civilekkel szemben arányaiban még így is sokkal kevesebben voltak közöttük hajléknélküliek, illetve rossz körülmények között élők, köszönhetően a rendelkezésre álló katonai körleteknek és a hadsereg lobbijének.

Az áttelepült katonák közül mindössze egy személyről, a kassai születésű Dietz Güntherről vannak információink. Dietz a csehszlovák hatalomátvételt követően még Kassán, 1919. február 7-én házasságot kötött választottjával, döntésük arra utalhat, hogy az első menekülthullámmal szemben ők továbbra is a városban kívántak maradni.⁵⁰ Arra, hogy ez másként alakult, bizonyíték Miskolc városához benyújtott optálási kérelme. Sajnos a család későbbi életével kapcsolatban semmilyen más adatot nem sikerült feltárnunk, így nem tudjuk azt sem, vajon a városban maradtak-e.

Kassáról az előbb bemutatott állami hivatalokon kívül többek között a református püspök és a püspökség is Miskolcra költözött. Esetükben a repatriálás legfőbb oka az volt, hogy a csehszlovák állam a kettészakított tiszáninneni egyházkerületet nem, csak az egyes egyházközsegeit kívánta elismerni. Mindez Révész Kálmán püspök számára természetesen nem volt elfogadható. Bár a csehszlovák állam megpróbált látszatengedményeket tenni, így például a pozsonyi vallásügyi minisztérium felkínálta, hogy az egyházközsegeket és azok belső nyelvének a magyart elismerik, de csak az anya-egyházkerületről teljesen elszakítva, a Szlovenszkói Református Egyházkerület keretein belül. Ezt a kompromisszumos megoldást a püspök azonban határozottan visszautasította, majd úgy döntött, hogy hivatalával együtt rövid időn belül inkább átköltözik Magyarországra.⁵¹ A felvidéki lelkésztestvérek megdöbbenve fogadták a döntést, és tőle függetlenül folytatták tovább a csehszlovákiai magyar református egyházkerület újjászervezését.⁵² Érdekes, hogy Kassáról a püspökön kívül a szinte kizárólag magyar nemzetiségű református közösség közel fele is távozott, mindez pedig azzal járt, hogy a kálvinisták amúgy sem túl jelentős aránya tovább csökkent a városban.⁵³

Ahogy más menekültek, úgy a kassaiak esetében sem ismert pontosan, hogy ők vagy leszármazottaik 1938-ban milyen arányban tértek vissza városukba. Azonban egyedi esetek alapján úgy tűnik, ahogy más visszacsatolt településekre, így Kassára is viszonylag kevesen tértek vissza, a többség maradt az egykor csak ideiglenesnek vélt lakóhelyén.⁵⁴

Szepesi menekültek

A történelmi Magyarország északi részén fekvő Szepesség hosszú évszázadokon keresztül olyan különleges autonómiákat, előjogokat élvezett, amelyek erős öntudatot alakított ki az itt élőkben és az ide kötődőkben. A térség – jelentős német szellemiségének, valamint híres kulturális és oktatási intézményeinek köszönhetően – nemcsak az innen származók, hanem a tájhoz, a városokhoz, az alma materekhez kötődők körében is erős öntudatot alakított ki. Bár szepesiek (cipszerek) alatt alapvetően a 13. században ide települt németeket értették, mégis a 19. század utolsó harmadától ez a kifejezés már egyre inkább az itt élő magyar érzelmű, hungarus tudatú nemzetiségek gyűjtő megnevezése lett. Az erős regionális öntudattal rendelkező és többségében Magyarországhoz is lojális szepesiek a trianoni döntést következtében Csehszlovákiához kerültek. Nem véletlen, hogy a magyar érzelmű cipszerek egy része vagy kiutasítás, vagy önkéntes döntés következtében hamarosan az anyaországba repatriált. Ezekben az években több ezer szepesi hagyta el szülőföldjét vagy választott hazáját és telepedett le valamelyik magyarországi településen. Az 1918 után érkezőktől függetlenül a fővárosban már 1876 óta létezett a Szepességhoz kötődők Szepesi Egyesülete, amely mellé 1920. február 1-jén a menekültek megalapították önálló, a Szepesi Szövetség nevet viselő szervezetüket. A zászlóbontáskor 22 alapító, 972 rendes és 213 pártoló tagja volt a fővárosi és a hat vidéki asztaltársaságnak. A magyarországi osztályokon kívül még Bécsben, New Yorkban és Chicagóban is alakultak csoportok. Az Újvilágban például 1929-től saját lapot is indítottak, Der Zipser in Amerika címmel, emellett jelentős összegekkel is támogatták a szülőföldön maradt és a Magyarországra áttelepült testvéreiket.⁵⁵

A magyarországi szövetség elsődleges célja a menekült egyetemi és főiskolai hallgatók támogatásán kívül az áttelepült cipszerek identitástudatának erősítése és közösségi életük irányítása volt. Növekvő hírnevüknek és sikeres programjaiknak köszönhetően hamarosan egyre többen csatlakoztak a szövetséghez, ennek következtében négy évvel később már kilenc vidéki városban működött asztaltársaságuk.⁵⁶ Miskolcon a központi szervezet megalakulásával egy időben létrejött a helyi csoport, azonban tagságáról és működéséről a hiányos források miatt csak nagyon keveset tudunk.⁵⁷ Szekunder forrásokból, így a cipszerek által működtetett lapokból, illetve az 1931-ben kiadott címtárukból⁵⁸ legalább a tagságra vonatkozólag sikerült adatokat találnunk. A címtárban szereplő közel kétezer személy között nyolcvan miskolcit találtunk, akik közül tizenketten az optálási jegyzőkönyvekben is szerepelnek. Itt fontos megjegyezni, hogy a nyolcvan tag közül nem mindannyian voltak menekültek, ugyanis közülük többen már az első világháború előtt is a városban éltek. Emiatt mi elsősorban azokkal kívánunk foglalkozni, akiknek neve megtalálható az optálási jegyzőkönyvben is. A tizenkét menekült több mint fele Lőcséről és Iglóról származott, rajtuk kívül a vármegye hat településéről érkeztek még a városba. Mivel az optások esetében ismert korábbi foglalkozásuk, ezért ezt elemezve megállapítható foglalkozásszerkezeti homogenitásuk. Ahogy országosan, így közöttük is abszolút többségben voltak az állami és magánalkalmazottak, és rajtuk kívül mindössze ketten éltek korábban önálló keresetből. Az alkalmazottak a vármegyénél, a hadseregben és az államvasutaknál álltak korábban szolgálatban.

A címtárban szereplő tizenkét személy közül a harmincas évek elején, hasonlóan a korábban már bemutatott jól képzett felvidéki tisztviselőkhöz, mindössze hárman éltek a Hodobay úti tisztviselőtelepen. A többség ekkora már saját ingatlannal rendelkezett, néhányan közülük belvárosi bérpalotákba vagy a városi jó hírű városrészébe, a Népkertben költöztek.

Visszatérve az optálási jegyzőkönyvhöz, a benne található ötvenhárom személy közül harmincegyen Szepes vármegye városaiból, Bártfáról, Iglórol, Késmárkról és Lőcséről érkeztek. Az összes kérvényező között mindössze négy nőt találunk, három hajadont és egy özvegyet. Mindannyian családjukkal vagy legalább egy hozzátartozójukkal együtt optáltak, szemben például a kassai postáskisasszonyokkal, akik többsége magánzóként érkezett a városba.

Az optánsok közül kétségteljesen a legismertebb dr. Bruckner Győző jogászprofesszor volt. Bruckner, bár nem a Szepességekben született, mégis majd tizenhét év iglói szolgálat után szepesinek, azon belül iglóinak vallotta magát.⁵⁹ Esete jó példázza azt a sajátos szepesi identitást, amely elsősorban nem a származástól, hanem sokkal inkább a tájhoz, az elképzelt hazához való viszonytól függött. A Vas megyei Felsőölből származó Bruckner az eperjesi jogakadémia tanáraként, feleségével és négy gyermekével együtt költözött 1920-ban a városba. Itt rögtön hivatal várta, és ennek, valamint az ezzel járó társadalmi megbecsültségének köszönhetően hamarosan a belvároshoz és a tisztviselőtelephez is közeli Apponyi utcában talált új otthonra. Társadalmi státusát jól jelzi, hogy hat évvel később már a város elit negyedének számító Népkertben két villa is a család neve alatt volt.⁶⁰

Rajta kívül, ha nem is ennyire, de szintén közismert személynek számított az Iglórol származó államrendőrségi főtanácsos, Tasnády Antal is. Ő volt az egyike azoknak a menekült rendőri vezetőknek, akik a Kassáról áthelyezett kapitányságon szolgáltak tovább. Tasnádyval kapcsolatban annyi ismert még, hogy 1931-ben a város főutcáján bérelt magának és családjának polgári lakást.

A szepesiek harmadik ismert és közkedvelt személyisége dr. Bojárszky Béla Lőcséről származó tisztifőorvos volt, aki negyvenhét évesen, feleségével és három gyermekével együtt optált a városba. Bojárszky 1898-ban szerzett orvosi oklevelet, majd két év múlva Lőcsére került, ahol négy évig a városi kórházban praktizált. Egy hosszabb kitérőt követően 1914-ben tért vissza Lőcsére, ahol 1920-as kiutasításáig tisztiorvosként dolgozott. Bojárszkyt megérkezését követően majd csak egy év elteltével, 1921 októberében nevezték ki Miskolc tisztiorvosának. A városban letelepedett családfő és felesége büszke volt származására és szűkebb hazájára, ezt kifejezendő mindketten aktív szerepet vállaltak a Szepesi Szövetség miskolci asztaltársaságában.⁶¹

A szepesi menekültek közül érdemes még megemlíteni a címtárban és az optálási jegyzőkönyvben egyaránt szereplő Róth Vilibald, Láng Ede és Klekner János tanárokat. Az 1880-as születésű nőtlen gépészmérnök tanár Róth Vilibald Iglórol menekült, és a címtár szerint 1931-ben a helyi fémipari iskolában tanított tovább. A Szepes vármegyei, döntően németek és magyarok által lakott Malompatakról költözött Miskolcra az 1884-es születésű Láng Ede és családja. A címtár szerint Láng az 1930-as évek elején a helyi Fráter György Katolikus Főgimnáziumban tanított, és úgy tűnik, munkahelye egyben otthona is lehetett.

Két kollégájával ellentétben szakmáját kényszerből vagy egyéni döntés hatására hagyta el a korompai származású Klekner János. Az 1895-ben született, nő, egy gyermeket nevelő Klekner tanítói állását feladva új lakóhelyén papírkereskedést nyitott. Az üzlet pon-

tos címét ugyan nem ismerjük, de annyi biztos, hogy a család 1931-ben a város központjában álló Avas-hegy egyik szűk utcájában saját ingatlanral is rendelkezett.

A városban letelepedett szepesiek közösségi életéről az országos szervezetük által 1920-ban alapított *Szepesi Szövetség* című lapból kaphatnánk információkat. Sajnos a majd huszonöt évfolyamot megért lapnak töredékszámái maradtak fenn, így ezekből csak következtetni tudunk az országos és a helyi csoportok működésére. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy szemben a létszámában kisebb sátoraljaúj helyi vagy váci asztaltársaságokkal, a nyolcvan személyt tömörítő miskolci csoport meglehetősen visszafogott volt. A *Szepesi Szövetség* szerkesztőségébe eljuttatott beszámolóik arról tanúskodnak, hogy a passzív többség mellett mindössze tíz-tizenöt állandó aktív tagja volt a helyi szervezetnek. A nagyobb ünnepeken a többség ugyan igyekezett megjelenni, a mindennapok során azonban csak igen kevesen éltek aktív közösségi életet.

A szepesiek „létfogósultsága” szemben a gömöri vagy a kassai menekültekkel az 1938-as bécsi döntést követően is megmaradt. Ennek oka, hogy Szepesség továbbra is egy idegen állam részét képezte, emiatt a megalakulás idején elfogadott közös célok természetesen semmit sem változhattak. Talán ennek is köszönhető, hogy szervezett közösségeik többsége a második világháború végéig, egy részük még azt követően is aktív tudott maradni.⁶²

A városban megjelenő több ezer menekült nemcsak létszámával, hanem a helyi kulturális és szellemi életben betöltött szerepével is jelentős változásokat hozott. Azzal, hogy a helyi közösség által már régóta áhított felsőfokú intézmény mellett új állami hivatalok is ide költöztek, jóval árnyaltabbá vált a Kaffka Margit által csizmadiavárosnak festett Miskolc képe. A korábban döntően iparosok és kereskedők által lakott településre ugyanis ekkor nagyrészt olyan jól képzett polgári családok érkeztek, akik rövid idő alatt felpezsdítették a helyi közéletet.⁶³ Nemcsak jogászprofesszorok, tanárok és rendőrfőtanácsosok, hanem a közel négyezer menekült jelentős hányada is aktív részesévé vált a város mindennapjainak. Az egzisztenciális krízist túlélők többsége új otthonában korábbi szokásait megtartva igyekezett aktív polgára lenni városának. Ezt bizonyítja, hogy többük nevével saját szervezeteiken kívül más, a városban már nagy hagyománnyal bíró közösségekben is találkozhatunk. Azok, akik a kényszerű váltást nagyobb veszteségek nélkül élték át, hamar felszívódtak új környezetükben, igaz, tetették mindezt úgy, hogy menekültlétük identitásuk fontos és meggingathatatlan alappillére maradt.

Jegyzetek

1. A teljesség igénye nélkül a témával kapcsolatban a legfontosabb munkák: Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2005.; Ablonczy Balázs: *Trianon legendák*. Budapest, 2010.; Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon. Nemzet és emlékezet*. Budapest, 2003.; Pásztor Cecília (szerk.): *„...ahol a határ elválaszt”. Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat–Várpalota, 2002.
2. Az Országos Menekültügyi Hivatal 1920. április 16-án hozták létre azzal a céllal, hogy koordinálja az utódállamokból érkező menekülteket, majd ellátásukról és elhelyezésükről gondoskodjon. A szervezetet 1924-ben szüntették meg, ezután a menekültek ügyeivel a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium foglalkozott. Az OMH-ról bővebben lásd Petricevich-Horváth Emil: *Az Országos Menekültügyi Hivatal négyéves működéséről*. Budapest, 1924.

3. Kivételt képeznek: Aradi Gábor: *Az optálás kérdése Tolna megyében*. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 10. 2002.; Oltvai Ferenc: *A Csanád vármegyei szerb optások ügye (1922–1930)*. In Zombori István (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Szeged, 1991.; Sztanisits Alexandra: *A baranyai szerbek optálása az első világháború után*. Pécs, 2000. (szakdolgozat); Csóti Csaba: *Erdélyi menekültek Somogy megyében 1916-ban*. In Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári Évkönyv 30. Kaposvár, 1999. 343–368. p.; Ablonczy Balázs: *Sérelem, jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapesten 1919–1921*. *Kisebbségkutatás*, 2008, 2. sz. 248–260. p.
4. Borsod-Abaúj Zemplén Megye Levéltára (BAZ MLt.) IV.-1916. 8. Miskolc Város Népmozgalmi Nyilvántartó Hivatalának iratai. Optálási jegyzőkönyvek 1921–1922.
5. Az optálásról, tehát az állampolgárság megválasztásának jogáról a trianoni döntés VII. részének, a 61. és 66. közötti cikkelyei rendelkeznek. Eszerint azok, akik egykor az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgárai voltak, és a döntés után Magyarországon kívülre kerültek, elvesztették magyar állampolgárságukat. A rendelkezés azonban lehetőséget adott arra, hogy az ily módon állampolgárságukat elvesztő, 18 éven felüli személyek a békeszerződés életbelépését követő, általában egy éven belül igényelhessék addigi státusuk fenntartását. Ennek következtében a trianoni békeszerződés elfogadásától, tehát 1921. július 26-tól az optálást és a kiköltözést, az utódállamoktól függően, fél vagy egy éven belül végre kellett hajtani.
6. Szűts István Gergely: *A miskolci optások társadalomszerkezeti vizsgálata*. In Czetz Balázs–Kunt Gergely (szerk.): *A Jelenkortörténet útjai 2. Politika és mindennapok*. Miskolc, 2007, 143–164. p.
7. Milan Hodža a prágai kormány megbízatásából Bartha Albert magyar hadügyminiszterrel december 6-án egyezett meg egy ideiglenes demarkációs vonalról. Eszerint a magyar–szlovák nyelvhatárral nagyrészt megegyezőleg a Dévény–Érsekújvár–Losonc–Tóketerebes–Homonna vonalban jelölte ki a határvonalat.
8. A Ferdinand Vix által átnyújtott első demarkációs vonal, szakítva a korábbi, etnikai elveket figyelembe vevő állásponttal nagyrészt a mai szlovák–magyar államhatárt jelölte ki.
9. *Reggeli Hírlap*, 1919. március 18. 4. p.
10. *Reggeli Hírlap*, 1919. március 22. 5. p.
11. Miskolcot 1919. május 2-án szállták meg a román csapatok. A következő három hétben többször felmerült a városban tartózkodó menekültek kiutasítása, így a kassaiak hazatoloncolása is, ez azonban a május 22-én történt hatalomváltással megghiúsult. Miskolc után, június 6-án Kassát is visszafoglalták a vörös csapatok, ennek hatására többen visszautaztak korábbi lakóhelyükre. Az északi hadjárat befejezését követően a csehszlovák csapatok július 6-án ismét bevonultak Kassára.
12. A Tanács-kormány lakáspolitikájával és a menekültekhez való viszonyával egy korábbi tanulmányomban már foglalkoztam. Szűts István Gergely: *Rekvirálások és kiutalások. Lakásviszonyok és menekültkérdés Miskolcon, a Tanácsköztársaság idején*. In Kunt Gergely–Ö. Kovács József (szerk.): *A Jelenkortörténet útjai 3. A politikai diktatúra társadalmiasítása*. Miskolc, 2009, 12–30. p.
13. *Reggeli Hírlap*, 1919. október 10. 4. p.
14. Schneller Károly: *Miskolc lakossága 1930-ban*. Miskolc, 1933, 4. p.
15. A Hodobay Sándor polgármesterről elnevezett, elsősorban menekült tisztviselőknek otthont adó telep első lakásait 1922-ben adták át a Búza tér közelében. A következő években újabb lakások épültek, így 1925-ben már kilencvenhat család élt a Hodobayn. A Sajó folyó árterén épült egykori járványkórház fabarakkjaiba 1918 őszétől költöztettek menekült családokat. A Vay úti telepen a következő években több ezren fordultak meg, akik hosszabb-rövidebb időt töltöttek a komfort nélküli fa- és félkomfortos kőbarakkokban. A menekülttelepeken élők mindennapjaival egy korábbi tanulmányomban már foglalkoztam. Szűts István Gergely: *Barakkok és tisztviselővillák. A trianoni menekülteket befogadó telepek helyzete Miskolcon az 1920-as években*. *Kisebbségkutatás*, 2009, 3. sz. 435–452. p.

16. *Miskolc thjf. város utcáinak, tereinek és telepeinek jegyzéke.* Miskolc, 1930. (a továbbiakban: Mj. 1930.)
17. A magyar állam az 1923. évi XXXV. törvénycikkkel rendezte a trianoni döntés következtében módosult vármegyei és települési közigazgatás kereteit.
18. BAZ MLt IV.-1925/b. 34. doboz 39. Gömöriek Egyesülete.
19. 1874-ben született, apja korai halála után Pozsonyszentgyörgyre került nagyapjához, ám annak korai halálát követően szintén költözni kényszerült. Előbb a piaristáknál, majd a pozsonyi evangélikus gimnáziumban tanult. 1898-ban nevezték ki a dobsinai polgári iskola tanárának, ahol rövid megszakítással kiutasításig tanított. Cikkei, tárcái jelentek meg többek között a *Rozsnyói Híradóban*, a *Szepesi Lapokban*, a *Karpatenpostban*, s bizonyos ideig az MTI és a *Budapesti Hírlap* tudósítója is volt. 1909-ben megalapította a *Dobsina és Vidéke* című hetilapot, amelyet 10 éven át vezetett. Önéletrajzát 1925-ben küldte el Gulyás Pál számára. Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), Kézirattár, 36/3162. Gulyás Pál hagyatéka.
20. BAZ MLt IV.-1901. 428/1920.
21. BAZ MLt IV.-1925/b. 34. doboz 39. Gömöriek Egyesülete. Az egyesület tiszti címtára.
22. Keményfi Róbert: *A gömöri etnikai térmozaik.* Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2002, 76. p.
23. Rábely Miklós: *Egy rimaszombati polgár emlékezései.* Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum, 2005. /Gömör-Kishont Téka, 8./
24. 1929 februárja és júliusa között átlagosan 70-80, többszöri felszólítás ellenére sem fizető bérlő élt a telepen. Varga András a februári adatok szerint már 1432 pengő tartozást halmozott fel. IV.-B. 1910. 7162/1929.
25. BAZ MLt IV.-1925/b. 34. doboz 34-36. A Hodobay-telep Lakóinak Egyesülete
26. Dr. Runyai Soldos Béla, Gömör-Kishont vármegye utolsó főispánja 1888-ban született. A felvidéki menekültek többségéhez hasonlóan ő is tagja, sőt 1927–1930 között társelnöke volt a Magyar Kárpát Egyesületnek. 1938-ban a visszatért Gömör-Kishont vármegye ismét főispánjának választotta, majd ötévi szolgálat után 1943-ban végleg nyugdíjba vonult. Kortársa, Rábely Miklós a következőképpen jellemezte: „*Eszes, rutinizott közigazgatási tisztviselő, szaktekintély, abszolút becsületes ember, s amellett rendkívül szerette szülővármegyéjét: Gömört.*” (Rábely 2005, 120. p.)
27. Báró ragályi Balassa Ferenc 1864-ben született Ragályon. Középiskolai tanulmányait Bécsben, Svájcban és Budapesten végezte. Egyetemi évei alatt bejárta szinte egész Európát, valamint Észak-Afrikát. Ezek után hazatért ragályi birtokára és gazdálkodni kezdett. 1931 és 1936 között Borsod-Gömör-Kishont vármegyék követeként felsőházi képviselő is volt.
28. Dr. Perjéssy Mihály 1862-ben született a Gömör-Kishont vármegyei Alsókálósán. A gimnáziumot Rimaszombatban és Sárospatakon végezte. Egyetemi tanulmányait Patakon kezdte és Kolozsváron fejezte be. 1888-ban itt kapott jogi doktorátust, munkáját Nagyrőcén mint díj-nok kezdte, majd ezt követően folyamatosan haladt előre a hivatali ranglétrán. 1893-ban előbb törvényszéki bírő, majd ügyész lett Fehértemplomban, innen Nagyváradra, majd Csíkszeredába került. 1903-ban végül saját kérésére a Pozsonyi Királyi Ítéltőbírához táblabírónak nevezték ki.
29. *Miskolci Napló*, 1920. augusztus 7. 3. p.
30. Dr. Szontagh Vilmos 1855-ben született a Gömör-Kishont vármegyei Csetneken. Tanulmányait és az Eperjesi Jogakadémián és Kolozsvárott végezte, ez utóbbi helyen jogi doktorátust szerzett. Közigazgatási szolgálatait elvégezve 1914-ben Jolsva polgármestere lett, majd a csehszlovák hatalomátvételt követően Magyarországra távozott. 1925-ben lett a Miskolci Jogakadémia nyugalmazott tanára. 1962-ben, Debrecenben hunyt el.
31. „*Ennek az ünnepélyes szétválasztásnak [az 1923-ban ideiglenesen egyesített Borsod-Gömör-Kishont vármegye megszüntetése] illetve ujjaalakulásnak a törvényes aktusára jöttünk Miskolcra, szép nagy számmal, mi gömöriek. Az ünnepi közgyűlés Borsod vármegye székházának nagytermében zajlott le, nagy és megható lelkesedés mellett. A gömöriek nevében és megbízásából Szentiványi József bejei földbirtokos, a csehszlovákiai magyarságnak egyik*

- vezére tartott szárnyalóan szép és mély érzésű, izzó magyar beszédet. A díszközgyűlést – ősz magyar szokás szerint – társas lakoma követte, utána egyik rövid búcsúzkodás volt, majd autóra ültünk, s estére már otthon szürcsöltük a kávécskát. (Rábely 2005, 133. p.)
32. Reggeli Hírlap, 1919. március 21. 3. p.
 33. Ajtay Sándor nyugalmazott posta-számvevőszéki főtanácsos visszaemlékezése, 1931. október 31. In Tisza Miksa (szerk.): *Menekültek könyve*. Fekete, 1940, 4–7. p.
 34. Kovács Éva: *Felemás asszimiláció*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2004, 36. p.
 35. 1910-ben 33 350 (75,4%) magyar, 6547 (14,89%) szlovák és 3189 (7,2%) német nemzeti-ségűt regisztráltak Kassán. Ezzel szemben 1919-ben már csak 17 991 (38,4%), míg 1921-ben 12 019 (22,7%) magyart tartottak nyilván. A „csehszlovákok” száma azonban 1919-re 22 858-ra (48,8%), míg 1921-re 32 146 (60,8%) főre nőtt. Kovács Alajos: Kassa népességének fejlődése és összetétele. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1939/5. 519–542. p.
 36. Kovács Éva: *Felemás asszimiláció*. i. m.
 37. Az 1910-es népszámlálás szerint a 44 421 lakosból 22 232 kereső és 21 979 eltartott volt. Ebből közszolgálati és szabadfoglalkozású kereső 1926, eltartott 2759, míg a véderő kötelekében 3735 kereső és 822 eltartott. Összesen tehát ezt a 9242 alkalmazottak és családtagjait érintette elsősorban az impériumváltás. *Magyar Statisztikai Közlemények*. II. kötet. Budapest, 1913, 414. p.
 38. Marek Junek: A szlovákiai oktatáspolitikai és viszonya a magyar iskolák pedagógusaihoz 1918 és 1922 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2003. 6. évf. 4. sz. 147. p.
 39. A kassai magyar oktatás leépítéséről bővebben lásd Popély Gyula: *Erős várunk az iskola*. Pozsony, Madách, 2005.
 40. Az 1922-ben, az optálás évében 38 éves, nős, temesvári származású Lukács Béla mellett három felvidéki, a 32 éves, négygyermekes bártfai Kirner Dezső, a 34 éves nős stósz Pollner Arnold, valamint a 40 éves háromgyermekes zólyomi Tarján Dezső szerepelt az iskolai testületben. (*Magyarország Tiszti Cím- és Névára*. Budapest, 1927, 249. p.) Rajtuk kívül a 41 éves igazgató, Rácz Viktor a dési főgimnáziumból, valamint az 50 éves Breznay János Lőcséről menekült Miskolcra.
 41. Tisza Miksa (szerk.): *Menekültek könyve*. i. m. 6. p.
 42. BAZ MLt. IV.-1910. 31283/1928.
 43. Miskolc város főispánjának iratai – Kormánybiztosi iratok BAZ MLt. IV-1901/c. 2 doboz. 452/1920.
 44. Közülük az 1882-ben született nős és egygyermekes Újházy Dénes Kassáról, az ugyancsak 1882-es születésű Tasnády Antal Iglóról, míg az 1888-ban született, az optáláskor még nőtlen Lehoczy István Liptószentmiklósról került Miskolcra. *Magyarország Tiszti Cím- és Névára*. Budapest, 1927, 82. p.
 45. BAZ MLt. IV-B-1924. Miskolc törvényhatósági jogú város szolgálatában állott tisztviselők jegyzéke. IV. doboz. Petrő Nándor személyi lapja.
 46. Kassai postai és távirai dolgozók kérelme a főispánhoz. BAZ MLt. IV. 1901/b. 2. doboz 224/1919.
 47. Dr. Puky Endre (1871–1941) Kassán született, majd tanulmányai után visszatért szülővárosába, ahol 1895-ben a vármegye aljegyzőjének, 1906-ban pedig alispánjának választották. 1919 márciusában kiutasították Kassáról, ahonnan a vármegye tisztikarával Szikszóra került. Családja 1920 végéig a városban maradt, ám ekkor végleg átköltöztek Magyarországra. Miskolci tisztségeiről lemondva, 1924-ben Budapestre költözött, ahol 1924–1933 között mint a bódvaszilasi körzet országgyűlési képviselője politizált a parlamentben. 1932. október 1. és 1933. január 7. között a Gömbös-kormány külügyminisztere is volt. 1941-ben a második bécsi döntés nyomán visszacsatolt Szovátafürdőn hunyt el.
 48. BAZ MLt. IV.-1901/b. 1. doboz 374/1920.
 49. BAZ MLt. IV-1901/c 3. doboz 17/1920.
 50. Kassai Hírlap, 1919. február 19. 5. p.

51. Révész Kálmán (1860–1931) szülővárosában, Debrecenben végezte alapfokú, majd felsőfokú tanulmányait. 1886-ban teológiai tanárnak nevezték ki Pápára, hatévi szolgálat után 1892-ben Kassára került. Itt előbb lelkész, majd 1898-tól Abaúj-Torna vármegye esperese lett, egészen 1918-as püspökké való kinevezéséig.
52. Visky István: A magyar református egyház újjászerveződése az elcsatolt területeken. *Mediárium*, 2006. 3–4. szám.
53. Az 1910-ben regisztrált 3591 (8,1%) helyett 1921-ben már csak 2162 (4,1%) református élt a városban. (Kovács Alajos: Kassa népességének fejlődése és összetétele. i. m.)
54. „Nagyapám vasutas volt, és amikor apám 12 éves lehetett, akkor menekültek el Kassáról. Apám már itt járt iskolába, az apja meg majd itt is halt meg. Voltunk mi Kassán, én olyan hatéves lehettem, de nem akartunk mink visszaköltözni. Apám megmutatta a házat, ahol laktak, de nem akart ő már hazamenni... Ahogy tudom, mások sem mentek igen vissza, legálábbis a barátai... itt nőttek fel, nem kötötte őket oda nagyon már semmi.” Interjú P. Istvánnal (1933), 2010. V. 8.
55. Mohr Győző: *Emlékkönyv a Szepesi Szövetség tíz éves fennállására*. Budapest, 1930, 47. p.
56. Az alapítás pillanatától működő debreceni, sátoraljaújhelyi, miskolci, pápai, kecskeméti és pécsi szervezetek mellett 1924-ig Salgótarjánban, Zalaegerszegen és Vácott is alakultak asztaltársaságok. A Szepesi Szövetség folyóirat 1924. (V. évf.) 4. száma
57. A két világháború között működtetett szepesi egyesületekkel egy korábbi tanulmányomban már foglalkoztam. Lásd Szűts István Gergely: A szepesi menekültek sajtója 1920–1944 között. In *A Hajnal István Kör 2009. évi konferenciája*. Miskolc (megjelenés alatt)
58. Krisch Jenő (szerk.): *Szepesiek címtára*. Budapest, 1931.
59. Bruckner Győző (1877–1962) Tanulmányait a felsőlövői, a késmárki és a soproni evangélikus líceumokban végezte. 1903–1920 között az Iglói Evangélikus Gimnáziumban tanított, mellette 1910-től az Eperjesi Jogakadémia magántanára is volt. 1923–1945 között a Miskolci Jogakadémia dékánja volt.
60. Mj. 1930.
61. BAZ MLt IV.-B. 1924. I. doboz. Dr. Bojársky Béla személyi lapja.
62. Ablonczy Balázs kutatása alapján úgy tűnik, hogy egyes szepesiek még 1945 után is heti rendszerességgel tartottak privát összejöveteleket egymás lakásán, egészen addig, amíg az állambiztonság tudomást nem szerzett minderről. Ablonczy Balázs: *Jogból háló. A két világháború közötti menekültszervezetek emlékezetmintáinak lehetséges tipológiája*. (kézirat)
63. A városban működő társadalmi és kulturális egyesületek, körök életéről és kimagasló személyiségeikről érzékletes képet fest az 1924-ben a Felvidékről beköltöző Zsedényi Béla. Lásd Zsedényi Béla: *Miskolc város szellemi élete és kultúrája*. Miskolc, 1929.

ISTVÁN GERGELY SZÜTS

SUCCESSES, COMPROMISES AND FAILURES IN THE INTEGRATION PROCESS OF ASYLUM-SEEKERS FROM FORMER UPPER HUNGARY (TODAY'S SLOVAKIA)

Following the First World War, around 430 thousand people have moved from the annexed territories to the motherland. The appearance and integration of such a large mass presented a long lasting economic and social problem for the country. Despite the fact that we are talking about half a million people, we do not know much about them until this day. In this study, we are trying to present the possible integration models through micro stories of a city which served as a transit station during the wave of asylum-seekers. In Miskolc, near 4500 have found their new home, mostly coming from northern counties.

The largest and most active communities were those associated with Gemer, Košice and Spiš. Through their members, mostly state employees, we were able

to track the processes of their individual adjustment, which can be generalized in many cases. During the mapping of the integration processes, we paid extra attention to the direct and indirect effects of the newly formed communities. The stories of settled asylum-seeking Hungarians from Slovakia are unique, however their basic motives could serve as an example for the in-depth questions regarding Trianon, which remain unopened until this day.

Kísérletek a csehszlovákiai magyarság politikai egységének megteremtésére a két világháború között

ANITA ELEK

Attempts to establish a political unity of Czechoslovakian
Hungarians between the two world wars

94(437)"1918/1938"

323.15(=511.141)(437)"1918/1938"
329.4(=511.141)(437)"1918/1938"

Keywords: The political direction of the Hungarian parties in Czechoslovakia between the two world wars. Personal, political, religious and social differences between the parties. The negotiations leading to the fusion of parties of the Hungarian minority (1936).

Bevezetés

Munkámban kísérletet teszek a csehszlovákiai magyar pártpolitikában a két világháború között lezajló pártegyesülési mozgalom többoldalú bemutatására. A kisebbségi magyar pártpolitika írásomban vizsgált korszakának egyes fejezetei a mai napig feltáratlanok, így a magyarországi és a szlovákiai levéltári iratanyag további, részletekbe menő feltárása újabb kutatások feladata lesz.

A két világháború közötti csehszlovákiai magyar pártpolitika története értelmezhetetlen a korabeli magyarországi politikai helyzet és a csehszlovák belpolitika alakulásának párhuzamos vizsgálata nélkül. A húszas évek második felétől a kisebbségi magyar politikában megindult az a pártegyesülési mozgalom, melynek célja az egységes magyar párt megteremtése volt. A csehszlovákiai magyarság egészének egységes politikai érdekképviseletét ellátó magyar párt létrehozására tett kísérletek végigvonultak a két világháború közötti csehszlovákiai magyar pártpolitikán.

Kutatásaim során – a magyarországi levéltári anyagot tekintve – feldolgoztam a Külügyminisztérium Politikai Osztályának rezervált iratait és Szüllő Géza hagyatékát. Munkám lényeges forrásai voltak a korabeli magyar és szlovák nyelvű sajtókiadványok: a *Prágai Magyar Hírlap*, a *Komáromi Lapok* és a *Slovák*. Tanulmányom megírása során elsősorban a magyarországi levéltári iratanyagra és a korabeli magyar és szlovák nyelvű sajtóorgánumokra támaszkodtam, többek között azért is, mert a témához kapcsolódó szakirodalmak listája igencsak rövid.

Írásomban vizsgálom a kisebbségi magyar pártok pártstratégiáit, a magyar pártok között feszülő politikai ellentéteket, a magyarországi hivatalos kormánykörök szerepét a csehszlovákiai magyarság egységes pártjának létrehozásában, a többségi pártok álláspontját a magyar pártokkal kapcsolatban és végül, de nem utolsósorban a kisebbségi német pártok és az ellenzéki magyar politikusok közötti kapcsolatok szerepét a magyar pártok között megindult egyesülési mozgalomban.

A pártegyesülés felé vezető út

Csehszlovákiában a kisebbségi magyarság érdekvédelmének az ellátása a magyar politikai pártokra hárult. A csehszlovák állami szervek ugyanis nem nézték jó szemmel egy országos érdekvédelmi szervezet megalakítását szorgalmazó lépéseket. A csehszlovákiai magyar pártok ugyanakkor kulturális és sajtóosztályaik létrehozásával el tudták látni azokat a feladatokat, melyek egy országos érdekvédelmi szervezet hatáskörébe tartozhatnának. A kisebbségi magyarság minél hatékonyabb érdekképviselésének az ellátása végett a pártok megkísérelték tevékenységük összehangolását. A magyar pártok szervezeti együttműködésének az irányába tett első lépésre 1920. november 30-án került sor Ungvárott, ahol a kárpátaljai magyar pártok megalakították a Ruszinszkói Magyar Pártszövetséget, majd december 7-én, Ótátrafüreden létrejött a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottsága. A Közös Bizottság munkájában részt vett az Országos Keresztényszocialista Párt, az Országos Magyar Kisgazda, Földmíves és Kisiparos Párt, a Ruszinszkói Magyar Pártszövetség és a Szepesi Német Párt. Néhány hónappal később, 1921. február 14-én került sor egy szűkebb irányító testület, az ún. Vezérő Bizottság megválasztására, melynek elnöke Körmeny-Ékes Lajos lett. (Angyal 2002, 63–74. p.)

A magyar pártok együttműködésének megvalósítását elősegítő következő lépésre a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodájának létrehozásakor került sor, 1922 februárjában. A Központi Irodát a Közös Bizottságban részt vevő pártok hozták létre. Székhelye Losoncon volt, de munkájának súlypontja a későbbiekben Losoncról egyre inkább Prágába helyeződött át. Igazgatója Petrogalli Oszkár lett. Feladata kiterjedt a pártok tevékenységének az összehangolására a politika, a gazdaság és a kultúra terén. (Angyal 2002, 93. p.)

A Közös Bizottság és a Központi Iroda létrehozása jelentette a magyar pártok intézményes együttműködésére tett első lépéseket. A pártok között azonban a létrehozott közös szervek ellenére is akadtak feszültségek. A Közös Bizottság 1925-re megszűnt, a Központi Irodának pedig – a források tanúsága szerint – nem volt tényleges befolyása a magyar pártok pártpolitikájára, tevékenysége főként a kisebbségi magyarságra vonatkozó adatok gyűjtésére terjedt ki.

A húszas évek második felében, 1925-től a csehszlovákiai magyar pártpolitikában megindult az a pártegyesülési mozgalom, melynek célja a kisebbségi magyarság egységes pártjának megteremtése volt. A magyar politikai pártok fúzióját célzó kísérletek céljukat tekintve már túlmutattak a pártok intézményes együttműködésének a keretein. Szent-Ivány Józsefnek, a csehszlovákiai magyar kisgazdapárt vezetőjének felhívását az egységes magyar párt létrehozására 1925. március 27-én közölte a Prágai Magyar Hírlap (PMH). Lényege abban állt, hogy meg kell teremteni a csehszlovákiai magyarság egységes pártját.¹ A felhívást a lap az Országos Keresztényszocialista Párton (OKP) belül kirobbant politikai harc kiéleződése után tette közzé. Szent-Ivány megfelelőnek látta az alkalmat az egységes párt megteremtésére, mikor válság tört ki a keresztényszocialista párt sorain belül. Abban bízott, hogy a keresztényszocialisták a válság során meggyengülnek, az OKP nem magyar nemzetiségű szekciói leválnak, a párt megmaradó része pedig csatlakozik az egységes magyar párthoz.²

A két párt eltérő szervezeti és tagsági struktúrával rendelkezett. A Szent-Ivány József vezette Országos Magyar Kisgazda és Földmíves Párt kizárólag a kisebbségi

magyarság körében szervezkedett, míg a keresztényszocialista párt nem magyar nemzetiségű szekciókkal is rendelkezett. Az OKP szlovák osztálya nagyságát tekintve nem volt jelentős, és leginkább a magyar környezetben élő magyar érzelmű intelligenciát foglalta magába. A nem magyar nemzetiségű szekciók csak minimális mértékben voltak hatással a keresztényszocialista párt politikai irányvonalának alakítására. (Lipták 1992, 152. p.)

A felhívás közzététele után, április 14-én a prágai magyar követ, Matuska Péter készített jelentést a magyar külügyminisztérium részére az egységes párt megalakulásáért elindult mozgalomról. Matuska jelentése szerint a keresztényszocialisták többsége ellenzi az egységes párthoz való csatlakozást, nyilván azért, mert az egységes párt a kisebbségi magyarságot nemzeti alapon szervezné meg, a keresztényszocialista párt pedig tartott a szlovák, a német és a ruszin nemzetiségű osztályainak az esetleges leszakadásától.³

A Pozsonyi Rendőr-igazgatóság szerint a felhívás hátterében a magyar kormánykörök utasítása állt a kisebbségi magyarság egységes pártjának megteremtésére, mikor válság tört ki a keresztényszocialista párt soraiban. Az azonban 1925 őszére világossá vált, hogy az OKP új vezetése Szüllő Géza irányításával – a Lelley Jenő vezette csoport kiválása után⁴ – továbbra is megtartja önállóságát és nem csatlakozik az egységes párthoz. (Angyal 2002, 120–122. p.)

A keresztényszocialista párt 1925. október 5-én, Kassán megtartott kongresszusán Szüllő Géza, a pártvezér hangsúlyozta, hogy a keresztényszocialista pártot az egységes pártba belevinni nem fogja. Palkovich Viktor, a papi szárny képviselője beszédében kifejtette a párttagok aggodalmát, hogy „ezen egyesülés által nem többet veszítenénk-e szlovák és német testvéreink elmaradása, mint amennyit nyernénk az új tagok esetleges csatlakozása által”.⁵ A keresztényszocialisták félelmét támasztják alá Hlinka bizalmi emberének, Macháček Pálnak a kijelentései, melyekből arra lehet következtetni, hogy Hlinka pártja örömmel venné az egységes magyar párt megalakulását. Valószínűleg azért, mert ettől az OKP szlovák osztályának a leszakadását, majd a Szlovák Néppárthoz való csatlakozását reméli.⁶

Az „egységes magyar párt”, a Magyar Nemzeti Párt (MNP) megalakulását 1925. október 20-án közölte a Prágai Magyar Hírlap. Az új magyar pártba az egyesülési mozgalmat elindító, Szent-Ivány vezette Országos Magyar Kisgazda és Földmívelő Párt és a Magyar Jogpárt lépett be. A párt elnöke Törköl József lett. A pártvezetőségben nem szerepelt Szent-Ivány József neve, mert őt már nem pártvezetőként, hanem a „szlovénzközi politika vezére”-ként tisztelték. Az ülésen a keresztényszocialista képviselők nem jelentek meg, a Szüllő vezette OKP megtartotta önállóságát.⁷ A magyar kormánykörök számára is világossá vált, hogy az új magyar párt nem lesz képes ellátni a csehszlovákiai magyarság egységes politikai érdekképviselését. A Magyar Nemzeti Párt megalakulása után, 1925-től egészen 1936-ig a kisebbségi magyar politika berkeiben azért folyt a küzdelem, hogy az MNP és az OKP fúziójával megvalósulhasson a csehszlovákiai magyarság valódi egységes pártja.

A nemzetiek és a keresztényszocialisták egyesülésének folyamata egy évtizedig elhúzódott. A fúziót nehezítette a két párt eltérő pártstratégiája. Megalakulásakor az MNP reálpolitikát hirdetett, vagyis a kormánytámogatás elvét vallotta a kisebbségi magyarság számára nyújtott gazdasági és kulturális engedmények fejében. A keresztényszocialista párt ellenben mindvégig a merev ellenzéki politizálás, a magyarországi kormánykörök által diktált politikai vonal híve maradt. További eltérés volt a két párt

között, hogy az OKP az őslakos-elméletet hirdette, vagyis azt az elvet, hogy a magyarok, a szlovákok és a németek közösen harcolnak Szlovenszko autonómiájáért. Míg tehát a keresztényszocialista párt nem magyar nemzetiségű osztályokkal is rendelkezett, az MNP kizárólag a magyarság körében szervezkedett, ugyanakkor mindkét pártot Budapestről irányították. (Lipták 1992, 150–166. p.)

Walkó Lajos magyar külügyminiszter 1925. október 22-én Masirevich Szilárdnak, a prágai magyar követnek küldött táviratában közölte, hogy Bethlen kéreti Szent-Ivánt és Szüllőt Budapestre. Néhány nappal később, október 26-án Walkó bizalmas tájékoztatást küldött Masirevichnek, melyben közölte a két magyar politikussal folytatott megbeszélések tartalmát. Az OKP kassai kongresszusa után eldőlt, hogy a keresztényszocialisták nem lépnek be az egységes pártba, a tárgyalások célja így az volt, hogy a közelgő, második nemzetgyűlési választásokra a két magyar párt választási együttműködését megvalósítsák. A budapesti tárgyalásokon kiderült, hogy még a hivatalos magyar kormánykörök nyomása sem elég ahhoz, hogy a keresztényszocialisták és a nemzetiek közös listát állítsanak.⁸ Az OKP egyedül indult a választásokon, az MNP pedig közös listát állított a kisebbségi német pártokkal. Az 1925 novemberében megrendezett második nemzetgyűlési választásokon az MNP öt képviselői helyet szerezve megelőzte a négy mandátumot nyert OKP-t. (Darvas 1938, 70. p.)

A keresztényszocialista párt végrehajtó bizottsága 1926. február 10-én, Pozsonyban tartotta ülését. Szüllő az ülésen kifejtette, hogy pártját miért nem akarja belevinni a második nemzetgyűlési választások után a nemzetiek és a kisebbségi német pártok által létrehozott közös parlamenti klubba. Kijelentette: „A klub nálunk parlamenti tényező s politikai párttal tulajdonképpen majdnem ugyanegy. Egy klubhoz való tartozás, ha nem is teljes fúzió, de már nem is teljes függetlenség... Vagyis a klubba való tartozás több a kooperációnál és több a koalíciónál. Ez az oka annak, hogy én nem mentem bele abba a gondolatba..., hogy egy klubba egyesüljünk a szudétamenti német pártok több részével, hanem fenntartottam mint önálló pártot egy önálló parlamenti klubban.” A pártvezér foglalkozott a keresztényszocialista párt követendő pártstratégiájának kérdésével: az OKP követendő politikai irányvonala a legszélsőbb ellenzéki. Az MNP-vel való együttműködésnek a pártelnök véleménye szerint tartalmi akadálya van, a realpolitika. Szüllő kijelentette: „A realpolitikától félek azért is, mert a realpolitikában való gazdasági megnyugvás ellankaszkodhatja a nemzeti öntudatból fakadó ellenállást.” Szüllő gazdasági és kulturális téren hajlandónak mutatkozott a nemzeti párttal való együttműködésre, azt azonban hangsúlyozta, hogy „sem fúziót, sem a párt önállóságának feladását magam részéről nem tudnám elfogadni”. Szavaiból egyértelműen kiderült, hogy a keresztényszocialisták ellenzéki politikájával nem összeegyeztethető a realpolitika. Az ülésen döntés született arról, hogy egy háromtagú bizottság fog tárgyalni az MNP-vel való együttműködésről.⁹

A csehszlovák rendőrségi jelentések is beszámoltak a magyar pártok között feszülő ellentétekről. Következtetésük az volt, hogy mindkettőt Budapestről irányítják, mindkettő azonos célért küzd, különböző eszközökkel. Nem kell komolyan venni ezeket az ellentéteket. (Angyal 2002, 135. p.)

A két párt között 1926. május 3-án és 4-én tárgyalások folytak Pozsonyban a „közös front kialakításáról” és az együttműködésről. A pozsonyi rendőrigazgatóság májusban bizalmas jelentést készített a megyei hivatal részére a magyar pártok közt megindult tárgyalásokról és a két párt viszonyáról. A jelentés szerint Szüllő hajlandó volt az együttműködésre a nemzeti párttal, ám ezt feltételekhez kötötte: a nemzeti párt lépjen ki a

német parlamenti klubból, szüntesse meg a párton belüli egyházi szakosztályát, zárja ki soraiból a zsidó és a liberális elemeket, hagyjon fel a Pozsony környéki szervezkedéssel, ezenkívül Szüllő nagyobb befolyást kívánt a keresztényszocialisták számára a Prágai Magyar Hírlapnál. Tarján Ödön, aki zsidó származású volt, távozott a tárgyalásról. Szent-Ivány csupán a német klubból való kilépést utasította el határozottan, mert ez a mandátum elvesztésével járt volna. Hajlandó lett volna a pozsonyi sajtóirodát megszüntetni, nagyobb befolyást engedni a keresztényszocialistáknak a PMH-nál, felszámolni a párt egyházi szakosztályát és a liberális elemeket kiutasítani a Magyar Jogpártba. Szüllő azonban kitartott minden követelése mellett. A tárgyalások így eredménytelenül végződtek. A rendőrségi jelentés szerint a „keresztényszocialista párt vezető köreiben nincs hangulat a kompromisszumra”, és a „Magyar Nemzeti Pártnál nem lehet feltételezni a hajlandóságot a további engedményekre”. (Angyal 2004, 336–338. p.)

A nemzetgyűlésben elsőként 1926 nyarán, az agrárvámok kérdésében került egymással szembe a két párt. A keresztényszocialisták elvből, az általuk képviselt sérelmi politizálásból kifolyólag ellenezték az agrárvámok megszavazását. Szüllő szerint a kormánytámogatás a vámkérdésben a külföld előtt hiteltelenné tenné az ellenzéki politizálást.¹⁰ A nemzetiek viszont támogatták a vámok elfogadását, saját kiszármazástól akarták ezzel védeni. Az MNP egyébként több más törvény megszavazása esetén is támogatta a csehszlovák kormányt, ennek fejében az állampolgársági kérdésben a kisebbségi magyarság számára egy kedvezőbb törvényt sikerült elfogadtatnia. (Angyal 2006, 325. p.) A Magyar Nemzeti Párt 1926 nyarán tehát megpróbálkozott a reálpolitika gyakorlati alkalmazásával. A nemzetiek azonban hangsúlyozták, hogy a kormányba lépni nem akarnak, azt csak a pártjuk által meghatározott feltételek elfogadása esetén kívülről támogatnák. Szüllő pártja azonban továbbra is az ellenzéki ösvényen maradt.¹¹ Más volt a helyzet a katolikus papság fizetését rendező ún. kongruatortörvény esetében, mely rendezte a katolikus papság, illetve az állam által elismert valamennyi felekezet lelkészeinek állami juttatását. Ezt mindkét párt megszavazta.¹²

A nemzeti párt sikereket könyvelhetett el, hiszen az állampolgársági kérdésben a kisebbségi magyarság számára egy kedvezőbb törvényt tudott megszavaztatni, és az agrárvámok elfogadását is sikerült elérnie. A párt 1926. július 10-én, Késmárkon tartott tanácskozásán nemcsak az elért eredményekkel, hanem a keresztényszocialistákhoz fűződő viszonnal is foglalkoztak. Az ülésen hozott javaslat szerint a keresztényszocialistáknak csatlakozniuk kellene a nemzetiek reálpolitikai vonalához. A belpolitika irányítását Szent-Iványra kellene bízni, a diplomáciai vonal Szüllőnek jutna. Javaslat született a két párt együttműködését segítő közös bizottság felállításáról.¹³

Hamarosan azonban nem az MNP által javasolt bizottság alakult meg a két párt közötti együttműködés biztosítására. Magyarországon találkozott Szüllő és Szent-Ivány a magyar miniszterelnökkel, Bethlen Istvánnal, 1926. augusztus 4-én. A találkozó fő célja az volt, hogy kiküszöböljék a magyar pártok közötti ellentéteket, melyek az agrárvámok megszavazása kapcsán merültek fel. A tárgyalások során megállapították, hogy a két párt között állandó versengés észlelhető, ami határozottan káros a magyar kisebbségre nézve. A nemzeti pártnak mindent meg kell tennie, hogy a német pártok és Hlinka pártja ne lépjen be a kormányba. A nemzetiek kormánytámogató politikájának nem szabad állandónak lennie, a pártnak nem szabad egy állandó lekötöttséget vállalnia. A pártok közötti vitás kérdések rendezésének céljából egy közös bizottságot állítottak fel. A bizottságban a keresztényszocialisták részéről helyet kapott Szüllő,

Jabloniczky János, Grossschmid Géza, Bittó Dénes; a nemzeti párt részéről Szent-Ivány, Törkőly József, Szilassy Béla és Korláth Endre. A bizottság elnöke a budapesti kormánykörök bizalmát élvező volt főispán, Kürthy István lett. A megbeszélésen azt azonban leszögezték, hogy „általában a fontos politikai kérdésekben az utasítási, illetve döntési jogot a legilletékesebb tényező a maga részére fenntartja”. A legilletékesebb tényező alatt a magyar miniszterelnököt értették, ez esetben Bethlent. A két pártot tehát továbbra is Budapestről irányították.¹⁴

A Kürthy vezette közös bizottság elsőként Pöstyénben ült össze, 1926. október 12-én. Ekkor még nem sejtették, hogy a német pártok, melyekkel az MNP közös parlamenti klubban volt, ezen a napon belépnek a kormányba a nemzetiek által meghatározott feltételek elfogadása nélkül. Szüllő kijelentette, hogy a helyzetet nem fogja felhasználni Szent-Ivány ellen, sőt úgy érzi, hogy most már eljött az idő a két párt együttműködésére.¹⁵ A két párt tehát különböző helyzetben volt: a keresztényszocialista párt ellenzéki pártként szerepelt továbbra is, a nemzeti párt pedig közös parlamenti klubban maradt a kormányba belépett német agrárpárttal.

A közös bizottság 1926. november 22-én ült össze ismét és egyben utoljára Pozsonyban. A keresztényszocialisták kérték a nemzetieket, hogy alakítsanak önálló parlamenti klubot. Szent-Ivány azonban még nem akart szakítani a németekkel, és a kivárás mellett döntött. Azt remélte, hogy képes lesz a kormányba belépett németeken keresztül engedményeket kicsikarni a magyarság számára. Kürthy egyetértett Szüllővel az ellenzéki politika helyes voltát illetően és kijelentette: „Minden hozzásimulás a republikában főnnálló kormányzati rendszerhez tehát határozottan káros a magyar nemzetre nézve.” Felszólította a nemzeti pártot, hogy lépjen ki a németekkel alkotott közös parlamenti klubból. Megállapították, hogy az engedmények nélküli kormánytámogatás tovább nem folytatható. Szüllő szerint a kormánnyal tárgyalni nem lehet, elképzelhetetlen ugyanis, hogy a csehszlovák kormány engedményeket tegyen a magyarság számára. A tárgyalások eredménytelenül végződtek a két magyar párt politikálásában meglevő alapvető stratégiai különbségek miatt.¹⁶

A magyar pártok közötti viszony 1926 végére kiéleződött. Masirevich szerint rendkívül megromlott a két párt közötti viszony: Szent-Ivány meddő politikát folytat és nem tud eredményeket felmutatni, a Magyar Nemzeti Pártot személyi tekintetben reformálni kell.¹⁷ A csehszlovák rendőrségi jelentések is figyelemmel kísérték a két párt tárgyalásait. Véleményük az volt, hogy a közöttük levő szakadék immáron áthidalhatatlan. (Angyal 2002, 144–148. p.)

Szent-Ivány 1927 februárjában a magyarországi kormánykörök számára készített javaslatot a két párt közötti viszony rendezésére. Úgy vélte, hogy a Kürthy-féle közös bizottság csak elmérgesítette a pártok közötti viszonyt. A bizottság működése ezért a továbbiakban nem volna célszerű. Véleménye szerint a pártok szakosztályainak az egyesítése jelenthetné a megoldást. Szent-Ivány a keresztényszocialista pártvezér, Szüllő Géza makacsságát tette felelőssé az együttműködés hiányáért.¹⁸

A két párt közötti együttműködés továbbfejlődése szempontjából döntő jelentőségű volt, hogy a Szudétanémet Agrárpárt 1927. július 7-én felmondta a nemzeti párttal kötött szerződést. Ezzel lezárult a Magyar Nemzeti Párt politikájának az a fejezete, mikor a magyar ellenzéki pártok közül egyedül megpróbálkozott az aktivista politika gyakorlati alkalmazásával. A német pártokkal való szakítás után a nemzeti párt ellenzékbe vonult, a réalpolitika kudarca pedig Szüllő ellenzéki politikáját látszott igazolni. A nemzeti párt és a német pártok által alkotott közös parlamenti klub felbomlása után

elhárult a két magyar párt együttműködésének az útjából az egyik legfőbb akadály. A prágai magyar követség által készített jelentés szerint a csődöt mondott reálpolitika rontja Szent-Ivány presztízsét. A jelentés a magyar pártok együttműködésének legfőbb akadályát azonban nem az elvi nehézségekben látta, a fő problémát a Szüllő és Szent-Ivány között feszülő személyi ellentétben jelölte meg.¹⁹

A nemzeti párt aktivista kísérletének kudarca után Szüllő igazolva látta a pártja által folytatott sérelmi politika helyességét, és számolt Szent-Ivány eltűnésével a politikai életből. Szüllő szerint „az egyszer bizonyos, hogy Szent-Ivány politikai koncepciója nem volt koncepció, de másodszor megbukott. Sehol a világon egy megbukott politikát nem honoráltak, csak éppen Budapesten”. (Angyal 2002, 155. p.)

A Kürthy vezette bizottság összesen kétszer ülésezett, és a gyakorlatban csak az ellentétek elsímítására törekedett. A két magyar párt 1928 elején megállapodott abban, hogy március 1-jén, Prágában közös ülést tartanak, és majd itt hoznak végső döntést a közös parlamenti klub megalakításáról. Az ülésen azonban Szüllő nem jelent meg. Keresztényszocialista forrás szerint Szüllő távolmaradásának oka az OKP-n belüli ellentétek felszínre törése volt. A keresztényszocialista papok ugyanis nem akartak közös parlamenti klubba menni a nemzetiekkel. A katolikus papi szárny vezetője, Franciscy Lajos szenátor ellenezte leginkább a nemzeti párttal való együttműködést. A nemzetiek és a szepesi német párt képviselői megjelentek az ülésen, felvették a jegyzőkönyveket, és szabotázzsal vádolták Szüllőt. Az ülésen megjelent képviselők abban megegyeztek, hogy létrehozzák a közös parlamenti klubot.²⁰

Szüllő Géza 1928. május 25-én, a magyar kormánykörök számára készített jelentésében magyarázta a kialakult helyzetet. A keresztényszocialista pártelnök szerint a két párt közötti versengés megszüntetésének az útja nem a közös parlamenti klub létrehozása. Szüllő szerint együttműködés lehet, de közös klub nem. A katolikus papok ugyanis nem akarnak közös parlamenti klubot a liberális elemeket tartalmazó nemzeti párttal. A két párt közötti versengés megszüntetésének egyetlen lehetséges módját abban látta, ha az aktivista politikában csődöt mondott MNP beolvadna a keresztényszocialista pártba. Szüllő az OKP öslakos politikájában látta pártja valódi erejét.²¹

Az 1928 végén megtartott tartományi választásokon a két magyar párt kapcsolt listával indult, mellyel hat mandátumot sikerült elérniük. (Angyal 2001, 21–22. p.) A két magyar párt az 1929 végén megrendezett képviselőházi választásokon indult először közös listával. Szüllő azonban hangsúlyozta: „Közös párt nincs, nem is lesz, de van együttműködés.” A keresztényszocialista párt papi szárnya nem értett egyet a választási együttműködéssel. A párton belüli katolikus ellenzék vezetője, Franciscy Lajos szenátor ezért lemondott.²² A két párt 1929. október 3-án, Ótátrafüreden írta alá a választási együttműködést. Szüllő beszédében hangsúlyozta, hogy a paktum a választások után megszűnik. A szerződésben tehát nem volt szó a választások utáni együttműködésről.²³

A keresztényszocialista pártelnök 1929 szeptemberében, Budapest számára készített elemzésében bírálta a magyar kormánykörök csehszlovákiai magyar politikáját. Kifogásolta, hogy a felvidéki magyar pártpolitikát „külföldről” akarják irányítani. A fúzió helyett a két magyar párt egységes vezetésének megteremtését javasolta. Szüllő úgy vélte, hogy a „két pártot nem lehet egy párttá tenni, erre már késő van...”, de meg kell az egységes vezetést parancsszóval teremteni”. Hangsúlyozta, hogy a pártok irányítását belföldről, tehát Csehszlovákiából kellene megvalósítani a magyar kormánykörök által megbízott személyen keresztül.²⁴

A nemzetgyűlési választások után a keresztényszocialisták önálló parlamenti klubot alakítottak. Masirevich Szilárd prágai magyar követ 1930. január 28-án Apor Gábornak, a magyar külügyminisztérium politikai osztályvezetőjének írt levelében javasolta, hogy a két párt vezetőit a szoros együttműködés érdekében Bethlen István, a magyar miniszterelnök Budapestre „citálja”. A tanácskozás február folyamán Budapesten létre is jött. Célja az volt, hogy a két magyar pártot közös parlamenti klubban egyesítse. Ez a találkozó már kézzelfogható eredményekkel járt: megállapodtak a közös parlamenti klub megalakításában, továbbá a gazdasági és a kulturális szervezkedés összehangolásában.²⁵ A közös parlamenti klub, melybe a Szepesi Német Párt is belépett, 1930. március 17-én, Pozsonyban megalakult. (Angyal 2002, 171. p.)

A közös parlamenti klub létrehozása és a nemzetiekkel való szorosabb együttműködés a keresztényszocialista pártban ismét felszínre hozta az ellentéteket. A pártban belüli Szüillő-ellenes szárny élére ismét a katolikus papság vezére, Franciscy kanonok állt. Ezzel szemben jóval stabilabb volt Szent-Ivány pozíciója a nemzeti pártban. (Angyal 2002, 171–172. p.)

A pártegyesülés szempontjából nem elhanyagolható körülmény az, hogy a harmincas évek elején, 1932–1933 folyamán generációváltásra került sor a magyar pártok vezetésében. Ezt a generációváltást jelentette Szüillő és Szent-Ivány háttérbe szorulása, másfelől Esterházy János és Jaross Andor befolyásának növekedése a keresztényszocialista és a nemzeti pártban. A harmincas évek első felében a magyar kisebbségi pártokon belül kezdett kialakulni a fiatalabb generációt képviselő ellenzék, mely szűkeségnek érezte a magyar pártpolitika megújítását. (Popély 1990a, 98–99. p.)

A harmincas évek elején Szüillőnek a keresztényszocialista pártban belül egyre több problémával kellett szembenéznie. A Franciscy vezette katolikus ellenzék nem mutatott hajlandóságot a zsidókat tömörítő nemzeti párttal való együttműködésre. Szüillő helyzete Bethlen lemondása után egyre válságosabbra fordult. A keresztényszocialista pártvezér személyesen is jó kapcsolatban állt Bethlennel, az ő politikájának megtestesítője volt Csehszlovákiában. A csehszlovák rendőrségi jelentések szerint különösen Gömbös Gyula nem kedvelte Szüillőt, így Bethlen távozása után az ő bizalmi emberének is távoznia kellett. A rendőrségi jelentések szerint a legfőbb ok, amiért az új magyar kormány megtagadta Szüillőtől az anyagi támogatást, az volt, hogy „az ígéretnek ellenére sem sikerült megvalósítania a magyar ellenzéki pártok egyesülését Szlovákiában és Kárpátalján”. A jelentések megnevezik Szüillő várható utódát Esterházy János személyében. (Angyal 2002, 177–178. p.) A Prágai Magyar Hírlap 1932. augusztus 19-én, címlapon közölte Szüillő Géza lemondását a keresztényszocialista párt elnöki posztjáról.²⁶

Böhm Rudolf szenátor 1932 novemberében készített jelentést a magyar kormánykörök számára. Böhm szerint mélyek az ellentétek a keresztényszocialista pártban belül. A papi szárny ugyanis az elnöki posztra Esterházy Jánost nem tartja alkalmasnak, ezért félt, hogy a katolikus papok Esterházy pártelnökké választása esetén leszakadnak.²⁷ A keresztényszocialista párt 1932. december 14-én, Ótátrafüreden tartott ülésén Esterházy Jánost pártelnökké választották. Egy csehszlovák rendőrségi jelentés szerint a papi szárnyat képviselő Franciscy tiszteletbeli elnökké választásával sikerült megnyugtatni a lázadó papi szárnyat és megőrizni a párt egységét. (Angyal 2002, 186–187. p.)

A magyarországi belpolitikai változások hatással voltak a nemzeti pártra is. A párt új elnöke 1933 májusától Jaross Andor lett, de a pártvezér továbbra is Szent-Ivány maradt. A párt ismét jobbra tolódott, már nyoma sem volt a korábbi aktivista irányvonalnak. (Angyal 2002, 188–190. p.)

Az áttörés ennek ellenére még váratott magára. A magyar királyi követség 1932 végén íródott jelentése feszültnek ábrázolta a magyar pártok közötti viszonyt. A jelentés szerint a magyar pártok csak papíron képeznek szövetséget. A keresztényszocialisták nem akarnak együttműködni a nemzeti párti képviselőkkel, és a keresztényszocialista párton belül is mélyek az ellentétek.²⁸

Az 1935-ös év a választások tekintetében különös évnek bizonyult. Tartományi, parlamenti és járási választásokra is sor került. A májusban megtartott képviselőházi választásokon a magyar pártok ismét közös listával indultak, és sikerült megőrizniük korábbi mandátumaik számát, kilenc magyar képviselő jutott be a parlamentbe. (Angyal 2001, 23. p.) A pozsonyi magyar konzul, Bartók László 1935 májusában a magyar kormányköröknek készített jelentésében beszámolt a magyar pártok tárgyalásairól a képviselői helyek elosztását illetően. A jelentésből érezhető, hogy milyen feszült volt a képviselőházi választások után a két magyar párt közötti viszony.²⁹

A pártfúzió már egy évtizede húzódó folyamata 1935 végétől felgyorsult. A harmincas évek második felétől a nemzetközi helyzet a kisebbségi magyar pártok számára kedvezően alakult. A köztársaságban megnövekedett a csehszlovákiai magyarság politikai súlya. A közeli revízió realitását látván a magyarországi kormánykörök már egyre határozottabban követelték a pártfúziót. A Magyar Nemzeti Párt 1935 őszétől ismét kampányt kezdett a két párt egyesítéséért. A szervező Jaross Andor volt, aki népgyűléseken szónokolt a fúzió érdekében. A fúzió irányába tett első jelentősebb lépésre 1935. október 23-án, a magyar pártok nemzetgyűlési képviselőinek közös klubülésén került sor. Az ülésen létrejött a Szlovenszkói és Kárpátaljai Nemzeti Kisebbségek Politikai Nagybizottsága. A közös szervezet feladatául kapta a magyar pártok politikai, gazdasági és kulturális szervezkedésének az összehangolását. Szűllő az ülésen az együttműködés, nem pedig az egyesülés szükségességét emelte ki.³⁰

A Beneš köztársasági elnökké választása körüli ellentétek azonban ismét kiélezték a két párt közti viszonyt. Az elnökválasztásra Masaryk lemondása után, 1935. december 18-án került sor. A magyar képviselők először szavaztak nem üres lappal a köztársaságielnök-választáson. Az egyik lehetséges ok, amiért a magyar képviselők támogatták Beneš, az egyik csehszlovák rendőrségi jelentésben szerepel. A kassai rendőr-igazgatóság 1935. június 24-én íródott jelentése szerint a választások előtt be akarták tiltani a magyar pártokat, de az egyik meg nem nevezett csehszlovák politikus közbenjárására ez nem történt meg. Cserében Szűllőnek meg kellett ígérnie, hogy az elnökválasztáson a magyar pártok a meg nem nevezett politikus utasításai szerint fognak szavazni. (Angyal 2006, 331–332. p.)

Szűllő az elnökválasztás után készített feljegyzést a magyar kormánykörök számára, melyben magyarázta a magyar képviselők között az elnökválasztás körül felmerült bonyodalmakat. Az elnökválasztás után ugyanis Szent-Ivány és Jaross Budapesten azt nyilatkozták, hogy nem volt egységes a két magyar párt véleménye, mert a keresztényszocialisták Benešre szavaztak, a nemzeti párt pedig ellene voksolt. Szűllő a feljegyzésében ezt az információt helytelennek nevezi. A jelentésben a keresztényszocialista pártvezér Jaross és Esterházy nyilatkozatára hivatkozik, melyet 1935. december 18-án közölt le a PMH, mely szerint a közös klub elhatározta, hogy Beneš jelöltségét támogatja. Ezenkívül hivatkozik még Jarosznak Az Est című lapban megjelent interjújára, melyben elismerte, hogy a magyar pártok támogatják Beneš jelöltségét. Szűllő csatolta továbbá a Prager Presse december 19-i számát, mely igazolja, hogy csupán egy gazdátlan üres szavazólap maradt fenn. Erre az üres lapra vagy Szent-Ivány vagy Jaross

tarthatott igényt. Mindez pedig azt bizonyítja, hogy a két magyar párt együttesen szavazott, tehát a „kívánt egység megvolt”.³¹ A kisebbségi magyar pártpolitika fő kérdése ekkor már az volt, hogy a nemzeti párt a magyar pártok megosztottságának a hangsúlyozásával ki tudja-e kényszeríteni a magyar kormánykörök határozott fellépését a fúzió érdekében.

A pártfúzió éve

A két magyar párt vezetőinek a részvételével tárgyalások folytak Budapesten az egységes párt megalakításával kapcsolatban, 1936. január 7-én. A megbeszélésen határozat született, hogy Pataky Tibor kidolgoz egy tervezetet az egységes párt megteremtésére irányuló kezdeti lépésekről, és majd ennek az elfogadása után a külügyminiszter újabb megbeszélést fog összehívni. A következő napon, január 8-án a nemzeti párt elnöksége ülést tartott Pozsonyban. Az ülésen határozták el, hogy felhívást tesznek közzé a sajtóban, mely az egységes magyar párt megteremtésére szólít fel. Minderről a keresztényszocialisták mit sem tudtak, hiszen a nemzeti párti képviselők a pozsonyi ülésen kétnapi titoktartást fogadtak. A felhívást Szilassy Béla vitte Prágába, de Forgách Géza, a PMH szerkesztője megtagadta annak közlését. Szilassy azonban – mint a PMH szindikátusának a vezetője – szabadságra küldte és állásából felfüggesztette Forgáchot. A Prágai Magyar Hírlap így január 10-én leköszölte az egyesülésre szólító felhívást.³²

A csehszlovák rendőrségi jelentések is figyelemmel kísérték a magyar pártok között megindult egyesülési mozgalmat. Az egyik rendőrségi jelentés szerint az MNP néhány vezetője megegyezett a Gömbös környezetéhez tartozó személyekkel arról, hogy az egységes párt létrehozására szólító felhívást tesznek közzé a sajtóban. A megegyezésről a hivatalos magyar kormánysszervek sem tudtak, és a keresztényszocialisták előtt is titokban maradt. (Angyal 2004, 472–476. p.)

Esterházy január folyamán a magyar kormányköröknek készített jelentésében puccsnak nevezte a Prágai Magyar Hírlapban közzétett deklarációt. „Hogy képzelhető el egy együttműködés, hogy bízhatok fegyvertársamban akkor, ha ilyen puccsokat rendeznek meg és nem tartanak érdemesnek arra, hogy ilyen nagyfontosságú lépésről előzőleg informáljanak. [...] az MNP nem őszinte és állandóan hazug utakon jár...” – írta bíráló szavakkal Esterházy. Kérte „az illetékeseket, hogy Szent-Ivánt az itteni közéletből eltávolítani szíveskedjék és pedig rögtön”. Esterházy rávilágított azokra a tényezőkre, melyek megnehezíthetik a pártfúziót: a keresztényszocialista párt nemzetiségi szekcióinak az esetleges leszakadása és a papi szárny kiválásának a lehetősége.³³

A nemzeti párt többsége a fúzió mellett foglalt állást. Nem tekintették a keresztényszocialista párt nemzetiségi szekcióinak sorsát a fúziót befolyásoló tényezőnek. A nemzeti párt tagjai közül egyedül Korláth Endre nem értett egyet a pártegyesüléssel. Kizártnak tartotta Kárpátalján az őslakos-politika feladását és egy kizárólagos magyar párt működését. Korláth a pártfúzió helyett a testvérpártok szoros együttműködésének a híve maradt. A nemzeti párt zsidó többségű helyi szervezetei is megosztottak voltak, tartottak ugyanis a zsidó szavazatok esetleges elvesztésétől. Összességében azonban elmondható, a nemzeti pártiak többsége úgy vélekedett, hogy a két párt programja lényegében ugyanaz, és csupán néhány pont hangsúlyozásának mértékében akadnak közöttük különbségek. Az OKP homogén magyar szervezetei szimpatizáltak a fúzióval, a párt szlovák, német, román és ruszin osztályai azonban elleneztek a pártegyesülést.

A keresztényszocialisták részéről leginkább a katolikus papság nem értett egyet az egyesülési mozgalommal, Petrášek Ágoston a legélesebben utasította vissza az egyesülésben való részvételt.³⁴

A keresztényszocialista párt állásfoglalása a Prágai Magyar Hírlapban 1936. január 14-én jelent meg, Válasz a Magyar Nemzeti Párt felhívására címmel, Szüllő és Esterházy aláírásával. A keresztényszocialisták nem kötelezték el magukat a fúzió mellett. Az OKP csak elvileg tette magáévá az egységes párt gondolatát, nyitva hagyta az ajtót a végső döntés számára. A keresztényszocialisták úgy látták, hogy a két párt fúziója semmiképpen sem lesz problémamentes folyamat.³⁵

Esterházy János 1936 januárjában személyesen látogatta végig pártja jelentősebb vidéki központjait, hogy az egyes helyi vezetőkkel megtárgyalhassa az egyesüléssel kapcsolatos problémákat, illetve hogy meggyőződhessen a vidéki pártszervezeteknek a fúzióhoz való hozzáállásáról. Azt tapasztalta, hogy amíg Nyugat-Szlovákiában viszonylag erős az esetleges pártegyesüléssel kapcsolatos ellenállás, a keleti szervezetek nem ellenzik. (Popély 1990b, 97–98. p.)

A nyugat-szlovákiai katolikus pártszervezetek január folyamán sorra a fúzió ellen foglaltak állást. Csakis abban az esetben lettek volna hajlandóak elfogadni az egyesülést, ha a nemzeti párt olvadna be a keresztényszocialista pártba. A párt keresztény jellegének a feladását főleg a nyugat-szlovákiai katolikus papok ellenezték. A keresztényszocialista pártban tevékenykedő katolikus papok egy része 1936. január 28-án Komáromban, Gregorovits Lipót vezetésével papi gyűlést tartott. A megtartott értekezletéről 1936. február 1-jén tudósított a Komáromi Lapok. Az értekezleten állást foglaltak a keresztényszocialista pártnak az egységes magyar pártba való beolvasztása ellen. Az ülésen elfogadott határozat alapján a nyugat-szlovénok papság „tiltakozik minden olyan kísérlet ellen, hogy az Országos Keresztényszocialista Párt függetlenségének és önállóságának feláldozásával a tervbe vett magyar egység pártjába beolvadjon”.³⁶

Kelet-Szlovénia, Gömör és Nógrád keresztényszocialista szervezetei a fúzió feltételül szabták a nemzetiségi szekciók megtartását és az egységes párt keresztény-szociális alapra helyezését. „Egy pártot akarunk, nem térünk le a keresztény és szociális alapról és nem engedjük el más nemzetiségű testvéreink kezét.”³⁷

A keresztényszocialista párt nyitrai helyi szervezete 1936. január 19-én rendkívüli közgyűlést tartott Jedlicska Gyula vezetésével. A gyűlés valamennyi szónoka az egyesülés ellen foglalt állást, és elutasító határozatot fogadtak el: „A nyitrai helyi szervezet egyhangúlag és határozottan ellene van ... annak, hogy a keresztényszocialista párt feláldozza függetlenségét és önállóságát és beleolvadjon a magyar egység pártjába.” (Popély 1990b, 96–97. p.)

Az OKP nemzetgyűlési képviselőjének, Porubszky Géának és Majthényi Lászlónak, a lévai körzet elnökének az ellentétes véleménye jól szemlélteti a párton belüli eltérő véleményeket. Porubszky szerint a fúzió a nemzetiségi szekciók leválását fogja eredményezni. (Popély 1990b, 100. p.) Majthényi László viszont támogatta az egységes párt gondolatát. A pártfúziótól a csehszlovákiai magyarság politikai súlyának növekedését várta. Majthényi szerint az egységes magyar párt több új magyar szavazatot szerezhet, mint amennyit a nemzetiségi szekciók esetleges kiválásával veszíthet.³⁸

A szlovák keresztényszocialista szervezetek a fúziót csak keresztény-szociális alapon, a nemzetiségi osztályok megtartása mellett látták megvalósíthatónak.³⁹ Ugyanezt a nézetet vallotta a keresztényszocialisták pap képviselője, Porubszky Géza és az egész katolikus papi szárny.⁴⁰

A Magyar Nemzeti Párt csallóközi szervezetei január folyamán Dunaszerdahelyen közös értekezletet tartottak, amelyen a létrehozandó egységes párttal kapcsolatos kérdésekről esett szó. Az ülésen Jaross kifejtette a fúzióval kapcsolatos nézeteit. A párt elnöke szerint az egységes párt növelni fogja a kisebbségi magyarság politikai súlyát a köztársaságban, és nagyobb befolyást fog gyakorolni magára a csehszlovákiai magyarságra is. Jaross bírálta a keresztényszocialisták őslakos-koncepcióját, mely szerinte már elavult és egyre kevésbé hatékony. A nemzeti párt többi vezetője Jarosshoz hasonlóan úgy vélte, hogy a szlovák és német szekciók esetleges kiválása nem jelent majd hátrányt sem az egységes párt, sem az azt elhagyó nemzetiségek számára. A párt vezetőségének az volt a véleménye, hogy „a szlováksággal, németiséggel, ruszinsággal való testvéri kézfogás erősebb, ha ez a pártszövetség elve alapján történik, nemcsak azért, mert így a nemzeti sűrűlődségi felületek kiküszöbölhetők, de azért is, mert a magyarsággal együtt érző egyéb nemzetiségek politikai szervezeteinek nagyarányú fejlődése csak ezen az úton következhet be”. (Popély 1990b, 101–102. p.)

A Szlovák Néppárt hivatalos fóruma, a Szlovák 1936. január 11-i számában A mi magyarjaink egységes pártja (Jednotná strana našich Maďarov) című cikkében foglalkozott a fúzió kérdésével. A cikkíró szerint „a szlovák közvélemény kíváncsisággal várja a magyar politikai táboron belüli egyesülési folyamat kimenetelét.” Ugyanakkor konstataulta, hogy a keresztényszocialistáknak nehéz lesz elfogadni, hogy egy pártba olvadjanak a protestánsokkal.⁴¹ A szlovák nyelvű pártsajtó szimpatizált a pártfúzióval. Az egyesüléstől Hlinka azt remélte, hogy az egységes párt elveszíti szlovák szavazatait, melyek a Szlovák Néppárt ölébe hullnak majd.⁴² A cseh demokrata Národní listy aktivista politikát várt az egységes párttól. (Popély 1990b, 94–95. p.) A cseh szocialista sajtó nem tartotta kivitelezhetőnek az egyesülést, úgy vélte, hogy csak utasításra születhetne meg az egység. A cseh munkapárti Lidové noviny a rivális agrárpárt magyar szavazatainak csökkenését várta az egységes párttól.⁴³ A Lidové noviny szerint a fúzió megvalósulása esetén a katolikusok ki fognak válni az egységes pártból.⁴⁴

Február folyamán országsszerte sorozatos értekezleteket rendezett a két magyar párt. Élénk munka folyt mindkét pártban a fúzió előkészítésére.⁴⁵ A keresztényszocialista párt országos vezetősége február 5-én ülésezett Zsolnán. Az ülésen megtörtént az elvi állásfoglalás a fúzió mellett. Mindössze elvi állásfoglalásról volt szó, nem a fúzió tényleges kimondásáról. Esterházy hangsúlyozta, hogy a nemzeti pártot mindig szövetségésének tekintette, ám a nemzetiek január 10-i felhívását elsietettnek lépésnek tartotta, mely csak megnehezítette pártja helyzetét. „Minden előzetes megállapodás ellenére, meglepetésszerűen történt ennek a felhívásnak a kibocsátása, mely, őszintén mondom, bel- és külpolitikai szempontból is a legkedvezőtlenebb időben látott napvilágot és legkevésbé sem szolgálja azt a célt, amelynek érdekében megteremtődni látszott, hogy akármilyen viszonylatban is megszilárdítsa és megerősítse az itteni magyarság pozícióit” – bírálta Esterházy a kezdeményezést. A keresztényszocialisták népesebb táborában valóban a fúzió ellen foglalt állást, azonban a nemzetközi politikai helyzet és a csehszlovák belpolitika alakulása megkívánta az egyesülést. „Nekünk nem a hanglehetőségekkel, hanem a realitásokkal kell számolnunk” – mondta beszédében Esterházy.⁴⁶

Magyarországon február második felében került sor azokra a tárgyalásokra, melyeken eldőlt az Egyesült Magyar Párt megalakulása. A tárgyalásokon a keresztényszocialisták részéről részt vett Szüllő Géza és Esterházy János, a nemzeti párt részéről Szentivány József, Jaross Andor, Szilassy Béla, Korláth Endre és Nitsch Andor. Szüllő korábbi álláspontja mellett kitartva továbbra is ellenezte az egyesülést. A magyarországi kor-

mánykörök a nemzetiségi osztályok kiválásának a lehetősége ellenére is az egyesülés végrehajtása mellett döntöttek. A végső írásos egyezményt Tahy László államtitkár jelenlétében írták alá a pártvezetők 1936. március 6-án. A keresztényszocialisták ragaszkodtak követelésükhöz, Szent-Ivány visszavonulásához. A nemzeti pártiak válaszképpen Szüllő visszavonulását szabták feltételül. (Angyal 2002, 203–204. p.)

Az egyezmény megkötése után az Országos Keresztényszocialista Párt március 10-én, Pozsonyban tartott pártvezetőségi ülésén kimondta a pártfúziót. Esterházy kitartott követelése mellett, és kérte Szent-Ivány eltávolítását a politikai közéletből.⁴⁷ Esterházy a nemzeti párttal február folyamán folytatott tárgyalásainak eredményeit pártja számára kedvezően ítélte meg. A nemzeti párti képviselőkkel ugyanis sikerült elfogadtatni azt az elvet, hogy az egységes párt keresztény-szociális világnézeti alapon alakuljon meg, a nemzetiségi szekciók megtartása mellett. „Mi tehát semmit föl nem adtunk, semmiről le nem mondtunk, teljes felkészültségünkkel, teljes szellemi, erkölcsi erőnkkel megyünk bele ebbe az új közösségbe” – jelentette ki a pártelnök. (Popély 1990b, 105–106. p.)

A Magyar Nemzeti Párt szintén március 10-én, Érsekújváron megrendezett pártvezetőségi ülésén mondta ki a pártegyesülést. Szent-Ivány az ülésen beismerte, hogy pártja feladta azt az elképzelését, hogy a szlovákokkal és a németekkel az egységes párt csak pártszövetség keretében érintkezne, és elfogadták a keresztényszocialisták álláspontját, hogy a nemzetiségi szekciók továbbra is részei maradjanak a fúzió után létrejött egységes pártnak. (Popély 1990b, 107–108. p.) Érsekújváron, 1936. június 21-én hivatalosan is megtörtént a két magyar párt fúziója.⁴⁸

Andrej Hlinka pártjának orgánumai szimpátiával kommentálták a pártegyesülést, és Szlovenszko szempontjából előnyösnek ítélték. A cseh sajtó véleménye ezen a téren már megosztottabb volt. A cseh sajtóorgánumok álláspontja alapján a felvidéki katolikus blokk gondolata az egyesült magyar párt megalakulásával végleg megbukott. A cseh nemzeti szocialista sajtó szerint külső erők szorították rá a két pártot az egyesülésre, kelletlenül regisztrálta a fúziót, bízott a két párt heterogén elemeinek a széthúzásában.⁴⁹ A cseh munkapárti Lidové noviny és az agrárpárti Slovenský denník álláspontja szerint az egyesült párt vezére, Jaross, aki már a köztársaságban nőtt fel, hajlamosabb lesz a csehekkel való együttműködésre, mint elődei. A kormánypárti magyar sajtó, a Magyar Újság „kényszeregyesülésnek” nevezte a fúziót.⁵⁰ A kommunista Magyar Nap véleménye szerint csak a két magyar párt egybeolvadása történt meg, nem pedig a magyar egység jött létre.⁵¹

Befejezés

A kisebbségi magyar pártok egyesülési mozgalma több mint egy évtizedig elhúzódott. A fúzió folyamatát a pártok eltérő pártstratégiái, társadalmi és vallási különbségek, valamint személyi ellentétek nehezítették. A harmincas évek közepétől a pártfúzió már egy évtizede húzódó folyamata felgyorsult. Az események felgyorsulásának az oka a nemzetközi helyzet magyar pártok számára kedvező alakulásában keresendő. A közeli revízió realitását látván a magyarországi kormánykörök már egyre határozottabban követelték a pártegyesülést. A kisebbségi magyar nyelvű sajtókiadványok és a többségi szlovák és cseh nyelvű sajtóorgánumok egyaránt figyelemmel kísérték a magyar pártok fúziójának folyamatát. Az egységes párt, az Egyesült Magyar Párt 1936. június 21-én,

Érsekújváron hivatalosan is megalakult. A párt elnöke Jaross Andor, ügyvezető elnöke Esterházy János lett.⁵² A fúzió után az egységes párton belüli felekezeti és társadalmi ellentétek nem szűntek meg, a szlovákok pedig nem igazán találták a helyüket a magyar többségű pártnak. Az Egyesült Magyar Párt azonban minden borúlátó vélemény ellenére fennmaradt, és a visszacsatolásig hátralevő időszakig meghatározó szerepet játszott a csehszlovákiai magyar kisebbség politikájának alakításában.

Jegyzetek

1. *PMH*, 1925. március 27. 1. p.
2. *PMH*, 1925. április 7. 1. p.
3. MOL K 64, 12. csomó, 7. tétel, 142/res/925.
4. A keresztényszocialista párton belül 1925-re két tábor alakult ki, a Körmendy-Ékes Lajos vezette keleti és a Lelley Jenő irányította nyugati csoport. Az OKP elnöke, Lelley Jenő 1925 májusában lemondott a pártelnöki posztról, augusztusban a pártnak új elnöke lett Szűllő Géza személyében. Az OKP 1925 szeptemberében hivatalosan is két részre szakadt, a Szűllő vezette Országos Keresztényszocialista Pártra és a Lelley vezette Nyugat-szlovenszkói Keresztényszocialista Pártra.
5. *PMH*, 1925. október 6. 1–3. p.
6. MOL K 64, 12. csomó, 7. tétel, 142/res/925.
7. *PMH*, 1925. október 20. 1–2. p.
8. MOL K 64, 12. csomó, 7. tétel, 444/res/925.
9. *PMH*, 1926. február 12. 3. p.
10. *PMH*, 1926. augusztus 3. 2. p.
11. MOL K 64, 17. csomó, 7. tétel, 492/res/926.
12. MOL K 64, 17. csomó, 7. tétel, 346/res/926.
13. Uo.
14. MOL K 64, 17. csomó, 7. tétel, 395/res/926.
15. MOL K 64, 17. csomó, 7. tétel, 498/res/926.
16. MOL K 64, 17. csomó, 7. tétel, 582/res/926.
17. MOL K 64, 17. csomó, 7. tétel, 581/res/926.
18. MOL K 64, 21. csomó, 7. tétel, 88/res/927.
19. MOL K 64, 21. csomó, 7. tétel, 332/res/927.
20. MOL K 64, 27. csomó, 7. tétel, 179/res/928.
21. MOL K 64, 27. csomó, 7. tétel, 346/res/928.
22. *PMH*, 1929. szeptember 25. 1–2. p.
23. *PMH*, 1929. október 4. 1–2. p.
24. OSZK KT, Szűllő-hagyaték, fond X, X/15.
25. MOL K 64, 37. csomó, 7. tétel, 52/res/930.
26. *PMH*, 1932. augusztus 19. 1. p.
27. MOL K 64, 48. csomó, 7. tétel, 594/res/932.
28. MOL K 64, 48. csomó, 7. tétel, 643/res/932.
29. MOL K 64, 62. csomó, 7. tétel, 348/res/935.
30. *PMH*, 1935. október 24. 1–2. p.
31. OSZK KT, Szűllő-hagyaték, fond X, 10/11.
32. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 36/res/936.
33. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 36/res/936.
34. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 50/res/936.
35. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 51/res/936.
36. *Komáromi Lapok*, 1936. február 1. 4. p.

37. *PMH*, 1936. január 23. 3–4. p.
38. *PMH*, 1936. január 26. 3. p.
39. *PMH*, 1936. január 28. 6. p.
40. *Uo.* 4. p.
41. *Slovák*, 1936. január 11. 1. p.
42. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 50/res/936.
43. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 40/res/936.
44. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 51/res/936.
45. *PMH*, 1936. február 1. 4. p.
46. *PMH*, 1936. február 6. 3. p.
47. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 211/res/936.
48. *PMH*, 1936. június 21. 1. p.
49. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 455/res/936.
50. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 456/res/936.
51. MOL K 64, 66. csomó, 7. tétel, 455/res/936.
52. *PMH*, 1936. június 23. 1–4. p.

Felhasznált irodalom

- Angyal Béla 2001. A csehszlovákiai magyarság választói magatartása a két világháború között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2. évf. 1. sz. 3–48. p.
- Angyal Béla 2002. *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938.* Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum.
- Angyal Béla (szerk.) 2004. *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum.
- Angyal Béla 2006. A csehszlovákiai magyar pártok viszonya a prágai kormányzatokhoz és a szlovák autonomista törekvésekhez. In Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 321–341. p.
- Darvas János 1938. Politikai életünk húsz éve. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938.* Budapest, Ország Útja, 56–76. p.
- Lipták, Ľubomír (szerk.) 1992. *Politické strany na Slovensku 1860–1989.* Bratislava, Archa.
- Popély Gyula 1990a. A kisebbségi magyar pártpolitika megújulása a harmincas évek első felében. *Regio*, 1. évf. 3. sz. 97–132. p.
- Popély Gyula 1990b. A magyar pártok 1936. évi fúziója Csehszlovákiában. *Regio*, 1. évf. 4. sz. 92–111. p.

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium, Politikai Osztály rezervált iratai (MOL K 64).
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Szülő-hagyaték, fond X (OSZK KT).

ANITA ELEK

ATTEMPTS TO ESTABLISH A POLITICAL UNITY OF CZECHOSLOVAKIAN HUNGARIANS BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The Hungarian party politics in Czechoslovakia made attempts to create a unified Hungarian political party in the 1920s. These attempts transcended the confines of the institutionalized cooperation between political parties; it was a try to make a party, standing for the whole Hungarian minority in Czechoslovakia. The process of the fusion of political parties was observable in the interwar period. The different Hungarian political parties had different ideas and strategies to achieve the common aim, and beyond that the religious and social differences and personal conflicts set back the process of the unification. The Issue was followed by the press of the Hungarian minority, and also by the Slovak and Czech media. The Slovak party press had a positive opinion about the Hungarian parties' fusion trials. From the 1930's on, the process of the unification of Hungarian political parties had speeded up. It was the consequence of the international circumstances, which created a point of vantage for the Hungarian revision. The Hungarian government increasingly asserted the fusion (of the parties). The Unified Hungarian Party was established in Érsekújvár, 21st June, 1936. The religious and social oppositions within the party had still remained, Slovaks could not find their position in the Hungarian party. In spite of the problems, the unified Hungarian party was working towards the first step of the Hungarian revision and played an important role in the representation of the Hungarian minority's policy.

A szovjet diplomácia és a szlovák–magyar viszony alakulása 1939–1940 között

ISTVÁN JANEK

The development of Soviet diplomacy and the Slovak–Hungarian relationship between 1939 and 1940

341.238(47:437.6)"1939/1940"

341.238(47:439)"1939/1940"

327(437.6:439)"1939/1940"

323.15(=511.141)(437.6)"1939/1940"

Keywords: Soviet–Hungarian diplomatic relations. The Soviet evaluation of the Slovak–Hungarian relations between 1939–1940. Slovak–Soviet and Soviet–Slovak relations. The situation of the Hungarian minority in the sovereign Slovak state.

Prága 1939. márciusi német megszállása után Eduard Beneš felülbíráltja korábbi államelnöki lemondását, és mint volt államelnök, majd köztársasági elnök tiltakozó táviratokkal fordult a nagyhatalmak politikusaihoz, amelyekben arra kérte őket, hogy ítéljék el a németek bevonulását országába. (Zseliczky 1998, 47. p.) A német előretörés következtében Csehszlovákia államalakulata hivatalosan felbomlott, a németek a cseh részekben létrehozták a Cseh–Morva Protektorátust, és 1939. március 14-én Szlovákia is bejelentette függetlenségét.¹ Beneš többszöri felhívásának annyi fogamatja volt, hogy több nyugati állam elítélte Németország cselekedetét, de a diplomácia eszközein kívül nem tettek komolyabb lépéseket.

Németország 1939. március 16-án és 17-én jegyzékben értesítette a szovjet kormányt Cseh–Szlovákia megszűnéséről. A szovjet diplomácia érzékelve a helyzet komolyságát, mozgásba hozta apparátusát. 1939. március 18-án a szovjet külügyminisztérium feljegyzést adott át a moszkvai német követnek, amelyben nyolc pontban ítélték el a németek tettét, ezenfelül leszögezték, hogy nem ismerik el a Cseh–Morva Protektorátust és Szlovákia függetlenségét sem. (Beneš 1947, 438–440. p.)

A szovjet diplomácia a helyzet kialakulásáért Franciaországot és Angliát tette felelőssé, szerinte e hatalmak feláldozták a délkelet-európai kis államokat, mégpedig azért, hogy a náci Németországot a Szovjetunió elleni háború irányába tereljék. Ausztia, majd Cseh–Szlovákia bekebelezését követően a Szovjetunió érzékelve Németország előretörésének veszélyeit saját állami szuverenitása elleni fenyegetésként fogta fel e területgyarapodásokat, ezért fokozta diplomáciai tevékenységét a kelet-európai államok vonatkozásában. (Seres 2000, 81. p.) A szovjet diplomácia szemében felértékelődött a nyitás a szlovákok felé, mivel a bécsi, prágai, majd a varsói követsége a németek előretörése miatt vagy megszűnt, vagy csak konzulátusként működhetett tovább, ami az információszerzést is korlátozta. A fentiek miatt szükségük volt a nyitásra Pozsony és Budapest irányába is.

A szlovákok felé nyitó szovjet külpolitika a Ribbentrop–Molotov paktum² megkötése után kölcsönösen azonnali érdeklődést hozott, ami a diplomáciai kapcsolatokat illető-

en is változást eredményezett. 1939. augusztus 31-én Molotov beszédet mondott, amelyben kijelentette, hogy a Szovjetunió nem tűrheti tovább, hogy az európai ügyek megoldása az ő részvétele nélkül történjen. (Marjinová 1994, 830. p.) Ezért a szovjet külpolitika kereste annak a lehetőségét, hogy befolyását újra növelhesse ebben a tér-ségben. Az ifjú Szlovák Köztársaság erre ideális lehetőséget nyújtott.

A Ribbentrop–Molotov paktum után a mérvadó szlovák politikusok ezt az aktust „történelmi fordulathatnak” értékelték, ami lehetővé teszi majd Németország és Oroszország természetes szolidaritásának megvalósulását egymás iránt.³ Ferdinánd Ďurčanský⁴ szlovák külügyminiszter a két nagyhatalom közeledését úgy fogta fel, mint biztosítékot Szlovákia számára a nyugodt fejlődésre. (Mičianik 2003, 14. p.) Az említett szerződés aláírását követően a Szovjetunió már nem a destruktív erők megtestesítője volt a szlovák politika számára. Jozef Tiso és kormánya a bolsevik politikai rezsimhez fűződő korábbi viszonyukat is kénytelenek voltak felülbírálni, és feladták a teljes elutasítást a Szovjetunióval kapcsolatban, ezután az új helyzetben mint Németország új szövetségesére kezdték tekinteni. A Németországhoz közeledéssel egy időben a Szovjetunió ártértékelte a Csehszlovákia feldarabolásával kapcsolatos korábbi álláspontját. Ennek leglátványosabb eleme kétségkívül az „önálló” Szlovákia elismerése és a két ország közötti diplomáciai kapcsolatfelvétel megindítása volt. A szlovák külpolitika, tudomásul véve a két nagyhatalom viszonyának gyökeres változását, szinte azonnal döntött a Szovjetunióval történő kapcsolatok felvételéről. A szlovák kezdeményezésre válaszul a Szovjetunió berlini követe, Alekszej Skvarcev 1939. szeptember 16-án közölte ottani szlovák kollégájával, Matuš Černákkal, hogy országa kész a diplomáciai kapcsolatok felvételére. (Marjinová 1994, 830. p.) Ezt követően a Szovjetunió és Szlovákia között 1939. szeptember elején diplomáciai kapcsolat létesült. A kapcsolatok felvételének gyorsasága azt bizonyította, hogy az a legmagasabb szinten Vjacseszlav Mihajlovics Molotov és Joszif Visszarionovics Sztálin azonnali egyetértésével és döntésével történhetett. Pozsonyba Georgij Makszimovics Puskint,⁵ Moszkvába pedig Jozef Tiso elnök unokaöccsét, Fraňo Tisót⁶ nevezték ki követnek.⁷

A szlovák politikanak a Szovjetunió váratlanul szövetségesé lett, és ez az álláspont a sajtóban is tükröződött: „Oroszország teljes kimeríthetetlen hatalmával és súlyával Németország oldalára állt” – írta az egyik pozsonyi lap.⁸ A Szovjetuniót korábban elítélő cikkek után ez nagy meglepetésként hatott a szlovák közvélemény számára, ami gyors fordulatot hozott, és a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok élénkülésével is járt.

A pozsonyi kormány a gazdasági előnyök szempontjából nagyra értékelte az új kapcsolatokat, mivel a Szovjetunió legalább részben kompenzálhatta a nyugati kereskedelmi kapcsolatok megszűnéséből eredő veszteségeket. A szlovákok a nyugat-európai országokkal akkor már semmilyen jelentősebb gazdasági együttműködésre nem számíthattak, még kevésbé stabil politikai kapcsolatokra. London és Párizs államelnökei azon a véleményen voltak, hogy a szlovák állam létrejötte a német politikusok mesterkedésének eredménye, és emiatt ezek a hatalmak bizalmatlanok voltak Szlovákiával szemben, ami politikájukban is megnyilvánult. (Petruf 1993, 694. p.) A diplomáciai kapcsolataik minimális szintűre korlátozódtak. (Mičianik 2003, 12–13. p.) A szovjet diplomaták ellentétben a nyugati kollégáikkal jelentéseikben Szlovákiát úgy jellemezték, mint „egy kaput a Balkán irányába” és mint egy „szemet” Európa nyugati felére, és ezért fontosnak tartották, hogy az ott történő eseményekről jelentéseiken keresztül Moszkva értesüljön. (Marjinová 1994, 830. p.)

A szlovák újságok nagy lelkesedéssel vették tudomásul a diplomáciai kapcsolatok felvételét. 1939. augusztus 24-én a következő cikk jelent meg a szovjet–német közleméssel kapcsolatban: „a szoros együttműködés a két állam között előrehozhatja a szlovákok vágyalmát, hogy az összes határon túl élő szlovák egy állam keretein belül egyesülhet.”⁹ A *Slovenská politika* később már úgy tudósított, hogy Szlovákia helyzete ezzel még szilárdabb lesz, mert a német védelemhez a Szovjetunióval való baráti viszony társult. A cikk szerint a német–szovjet paktum konszolidációs tényezőként fog hatni Szlovákia nemzetközi helyzetére, és ennek következtében a magyarok akár Kárpátalját is elveszíthetik.¹⁰ A szlovák sajtó és újságírók utasítást kaptak, hogy semmiféle olyan hírt ne közöljenek, amely a szlovák–szovjet viszonyt veszélyeztetné. Erre azért volt szükség, mert a szlovák vezetés tudta, hogy a szovjet diplomácia figyelemmel fogja kísérni a szlovák sajtóorgánumokban megjelenő írásokat, és nem akartak okot szolgáltatni a kapcsolatok megromlására.¹¹ A szlovák–szovjet kapcsolatok alakulására 1939-ben zavaróan hatott, hogy Zdeněk Fierlinger,¹² Csehszlovákia korábbi moszkvai követe Moszkvában maradt, és a szovjet külügyminisztérium alkalmazottaival továbbra is összekötetésben állt. Szlovákia elismerésével helyzete azonban azonnal megrendült. Molotov külügyi népbiztos utasította beosztottait, hogy szakítsák meg a kapcsolatokat Fierlingerrel, és többet ne fogadják őt hivatalosan. Az országot mindazonáltal nem kellett elhagynia. Ezentúl úgy kezelték őt, mint egy „szimbolikus állam és ország” képviselőjét. (Šmihula 1998, 479–480. p.)

Moszkvába érkezését követően Fraňo Tiso azonnal kapcsolatba lépett az ottani német nagykövetséggel. 1939. december végén Fraňo követ nyomatékosan kérte Pozsonyt, hogy a szlovák sajtóban és a nyilvános beszédekben kerüljék azokat a megfogalmazásokat, amelyek árthatnának a Szovjetunióval fennálló kapcsolatok fejlődésének, mert ezek nagyon megnehezítenék az ő munkáját. (Čierna-Lantayová 1996, 81. p.) Tiso az elsők között kereste fel Kristóffy József¹³ moszkvai magyar követet, akinek kifejtette véleményét a szlovák–magyar kapcsolatokról. Kinyilvánította szimpátiáját Magyarország iránt, de egyúttal csalódását is tolmácsolta amiatt, hogy a szlovák–magyar kapcsolatok rosszul alakultak. Ennek okát a komáromi tárgyalásokkal magyarázta.¹⁴ A tárgyalásokról Kristóffy az alábbiakat jelentette: „Ez, úgy látszik, egy fájó pontja a szlovák követnek, miután több ízben kitért arra, hogy Komáromban mily keserű tapasztalatokat szereztek, és ezek nyomán hónapokig az alatt az impresszió alatt állottak, hogy Magyarországnak mindenképpen szándékában áll Szlovákia függetlenségét veszélyeztetni. A bécsi döntés is szerinte súlyos csalódást okozott részükre, és így hónapokig tartott, amíg sikerült a bizalmatlanságot, amelyet különböző oldalról egyéni ambíciók is fűtöttek, levezetni és a normális kapcsolatok megteremtése felé törekedni” – írta jelentésében Kristóffy. (Pastor 1992, 148. dok. 221. p.) A magyar követ válaszában igyekezett meggyőzni a szlovák követet, hogy magyar részről Szlovákia függetlenségének veszélyeztetése nem áll fenn. Fraňo Tiso erre közölte magyar kollégájával, hogy igyekszik jó kapcsolatokat kiépíteni, és ezenfelül kereskedelmi és gazdasági szerződést kötni a Szovjetunióval, amit csak hónapokkal később sikerült megkötni.¹⁵

A szlovák politikai körök, akárcsak a szlovák közvélemény, óriási várakozással fogadták a diplomáciai kapcsolatfelvétel tényét a Szovjetunióval, és talán túlzottan is sokat vártak tőle. Jozef Tiso szerint a németek és az oroszok közötti szerződés a záloga annak, hogy a „germánok és szlávok közötti együttműködés megvalósulhat Európában”, és szerinte ennek már korábban meg kellett volna történnie.¹⁶ Jozef Tiso az együttműködést a két nemzet jövője szempontjából is döntő lépésként értékelte. A

szlovák politikusok a szovjet kapcsolatban lehetőséget láttak, hogy ellenpólust keresenek az országra nehezedő német befolyással szemben. Másrészt úgy gondolták, Magyarország ellenében is számíthatnak Moszkva támogatására.

Jozef Tiso államfő a megbízólevél átvételekor, 1940. február 14-én, a Puskinnal folytatott eszmecsereje során fontosnak tartotta kiemelni a szlovák nép szimpátiáját a Szovjetunió és gyűlöletét Magyarország iránt. (Marjinová 1994, 833. p.) Ferdinand Ďurčanský külügyminiszter pedig már február 5-én elpanaszolta Puskinnak, hogy Magyarország elfoglalta a szlovák területek egy részét, de a szlovákok nem adják fel a reményt, hogy ezeket idővel visszaszerzik. (Čierna-Lantayová 1996, 84. p.) Ďurčanský a németekkel kapcsolatos véleményét sem hallgatta el Puskin előtt: a németek szerint csak azért nem segítettek az első bécsi döntésnél a szlovák területi követelések támogatásában, mert féltek, hogy ez szövetségesük, Olaszország nehezítését váltaná ki. (Marjinová 1994, 833. p.) A fentiek azt mutatják, hogy a szlovák politika nemcsak a német befolyást részben kiegyensúlyozó tényezőt látta Moszkvában, hanem a Magyarországgal szembeni területi vitájában lehetséges konkrét szövetségesének tartotta. (Ďurčanský 1991, 294. p.) Ďurčanský kifejtette Puskinnak: politikája miatt a németek „nem szeretik őt”, ami, mint látni fogjuk, valóban a bukásához vezetett. (Čierna-Lantayová 1996, 85. p.) Tiso azt a benyomást szerezte Puskin követéről, hogy az nem ateista és nem is bolsevik, ezenfelül neki külön megígérte, hogy nem fog szocialista propagandát terjeszteni Szlovákia területén, ezzel jó benyomást tett rá. Puskin az audienca után jelentésében főnökei számára hangsúlyozta, hogy a szlovákok „egyértelműen kinyilvánították szimpátiájukat a Szovjetunióhoz”, ezenfelül azt gondolta, hogy Szlovákiát a németek mintegy ütközőállamként hozták létre a Német Birodalom és a Szovjetunió között. (Marjinová 1994, 833., 838. p.)

Szovjet–magyar diplomáciai kapcsolatfelvétel

Magyarország és a Szovjetunió 1934-ben vette fel hivatalosan a diplomáciai kapcsolatokat. Korábban is voltak kísérletek a diplomáciai viszony felvételére, de ez a magyar vezetés egyes csoportjainak az ellenállásán mindig megbukott. A magyar vezetés a szovjet követség esetleges kommunista propagandatevékenységétől tartott.

A két állam között a diplomáciai kapcsolatok 1939. február 2-ig zavartalanul működtek, amikor egy időre megszakadtak. A szovjetek indoka az volt, hogy Magyarország csatlakozott az Antikomintern paktumhoz.¹⁷ Makszim Makszimovics Litvinov külügyi népbiztos közölte Jungerth-Arnóthy Mihály¹⁸ moszkvai magyar követtel, hogy kormánya bezárja a budapesti követséget, és elvárják, hogy Magyarország is visszahívja követét. A szovjet kormány felajánlotta, hogy a két ország között egy harmadik államban az ottani követségeken keresztül intézzék a diplomáciai ügyeket. (Ádám 1970, 421. p.) A szovjet diplomácia azzal indokolta lépését, hogy Magyarország túlságosan könnyen alárendelte magát a kívülről érkező német nyomásnak, és elvesztette függetlenségét. A szovjetek hangsúlyozták, hogy ez nem a két állam közötti kapcsolatok teljes megszakítását jelenti, hanem csak a közvetlen diplomáciai viszony felfüggesztését. (Seres 2000, 89–90. p.) Hivatalosan nem szűnt meg a két állam közötti diplomáciai kapcsolat, csak szünetelt. Megállapodás született a két kormány között, hogy egy harmadik állam fővárosában levő követüket bízzák meg a kapcsolatok továbbvitelével. (Seres 2005, 227–228. p.) Mivel Moszkva a budapesti képviselő bezárásával elesett ezen informá-

ciós bázisától a közép-európai térségben, így a környező államokban működő szovjet követségek munkája felértékelődött. Végül a két ország 1939. szeptemberében rendezte újra a diplomáciai viszonyát. Kristóffy József, az új magyar követ 1939. október közepén érkezett Moszkvába, Nyikolaj Saronov¹⁹ 1939. november végén foglalta el állomáshelyét Budapesten. Így 1939. őszére helyreállt a teljes értékű diplomáciai összeköttetés Magyarország és a Szovjetunió között, amiben a német–szovjet közeledés is szerepet játszott. Érdekes adalék, hogy a budapesti szovjet követség megnyitása hatással volt a szlovák–magyar viszonyra is. Ján Spišiak²⁰ szlovák követ nagy örömmel üdvözölte, úgy látta, hogy a magyar külügyminisztériumban azóta egész más hangnemben beszélnek vele. Benyomása szerint a magyarok felértékeltek Szlovákiát mint szláv országot, amelyet a Szovjetunió is támogat. Spišiak azt kérte Saronovtól, hogy a Pravdában 2-3 dicséretes cikk jelenjen meg Szlovákiával kapcsolatosan, ami országa számára „felérne 2-3 hadosztállyal”. (Kolontári 2007, 31. p.)

A szovjet–magyar kapcsolatban Kárpátalja kérdése számított bizonytalansági tényezőnek. A szovjet csapatok 1939. szeptember 25–26-án érték el a korábbi magyar–lenygyel határt. A Szovjetunió megjelenése a Kárpátok gerincén új konfliktusforrásként jelent meg a magyar–szovjet viszonyban. Az oroszok attól tartottak 1938–1939 elejéig, hogy Kárpátalja, ha német érdekszférába kerül, akkor „ukrán Piemonttá”, válhat és ez Nagy-Ukrajna kialakulásához vezethetne. (Kolontári 2009, 296. p.) A németeknek voltak ilyen terveik, de Hitler 1939. augusztusában a Sztálinnal való megegyezés következtében lemondott erről. Az oroszok látszólag tiltakoztak a magyarok kárpátaljai térnyerése ellen, de ez nekik is kedvezőbb volt, mert magyar fennhatóság alatt az ukrán nacionalisták nem tudták kifejtetni tevékenységüket. A magyar vezetés számára fontos volt tudni, vajon a Szovjetunió elismeri-e Magyarország 1939. márciusában létrejött északkeleti határait. A magyar politikai vezetés bizalmatlansággal és aggodalommal tekintett az oroszokra. A szovjet vezetés hivatalosan cáfolta, hogy Kárpátaljával kapcsolatosan követeléseik lennének. (Kolontári 2009, 300. p.) Ezt támasztják alá az 1848/49-es magyar honvédszászlókat Magyarországra kísérő Anton Geraszimov szovjet vezérkari ezredes szavai is: „Attól sose félhet Magyarország, hogy a mai Ruszinszkból akár egy talpalatnyi földet is igényelne a szovjet, aminek többek között két fontos oka van: a jelenlegi természetes határt megbontani teljesen felesleges lenne azért a néhány talpalatnyi földért, sőt mindenütt természetes határookra törekszenek. A 200 milliós Oroszországnak nincs szüksége a ruszinokra...” (Zseliczky 1998, 61. p.)

Ján Spišiak budapesti szlovák követ 1939. december 20-án felvetette Nyikolaj Saronov előtt Kárpátalja kérdését. Saronov kitért a kérdés taglalása elől, és azt mondta, hogy e vidék sohasem tartozott Oroszországhoz vagy a Szovjetunióhoz, és ezen nem kívánnak változtatni. (Kolontári 2009, 305. p.) A Szovjetunió tudomásul vette Kárpátalja Magyarországhoz csatolását és az 1938–1939 folyamán elért magyar területi változásokat.

A Szovjetunió Németországgal való kapcsolatai kihatással voltak a későbbi Magyarországhoz való viszonyra is. Magyarországot Németország szövetségeseiként kezelték, és az ország geopolitikai helyzetét a német expanzió lehetséges célpontja között tartották számon 1939–41 között. (Seres 2000, 82. p.) 1939. októberétől a szovjet vezetés igyekezett a magyar kormánnyal jó viszonyt kialakítani, amely szándékukat az 1849-es magyar szabadságharcos zászlók visszaadásával kívánták hangsúlyozni, s más engedmények révén is. A szovjet diplomácia legfőbb célja Magyarország távoltartása volt a háborútól és a Németországhoz fűződő szálainak lazítása, amit nem sikerült elérnie.

A szovjet diplomácia hozzáállása a szlovák–magyar viszonyhoz 1940-ben

Puskin és a szovjet diplomaták érzékelték, hogy a pozsonyi politikusok számára a Németországhoz fűződő kapcsolatok után a Magyarországhoz fűződő viszony a legfontosabb, amiről állandó jelentéseket küldtek Moszkvának. 1939-től Szlovákia és Magyarország diplomáciai kapcsolatait kezdettől fogva négy fő kérdés határozta meg: a felvidéki részek hovatartozásának kérdése, a területükön élő kisebbségek problémája, a németek kegyeinek egymás rovására történő megszerzése, valamint a reciprocitás elve. A 38 000 négyzetkilométernyi kiterjedésű és 2,6 millió lakosú Szlovákia egyike volt Európa legkisebb államainak. Az összlakosság mintegy 85 százalékát a szlovák nemzetiségűek tették ki, a maradékot a magyar, német és ruszin kisebbség alkotta. Kezdetben Szlovákia vezetői olyan illúziókat tápláltak állampolgáraikban, hogy országuk a semleges Svájc-hoz hasonló szerepet tölthet be Németország, Magyarország és Lengyelország között, amely elképzelés a politikai helyzet alakulásai miatt nem valósulhatott meg. Szlovákia függetlenségét megalakulása után röviddel elvesztette, ugyanis 1939. március 23-án Németországgal védelmi szerződést írt alá. Ebben a Német Birodalom biztosította Szlovákia 25 éves függetlenségét, Szlovákia pedig kötelezte magát, hogy külpolitikáját a német kormánnyal, míg katonai erejének szervezését a német véderővel való szoros együttműködésben valósítja meg, ezenfelül pedig beleegyezését adta egy védelmi sáv létesítésébe.²¹ Az állam élén Jozef Tiso állt. Szlovákiában Hlinka Szlovák Néppártjának egypártrendszer alakult ki.

1939-ben a szlovák külpolitika legfontosabb célkitűzése az államiság jogi elismeretése volt mind regionális, mind szélesebb európai kontextusban. Ezenkívül megakarták ismertetni a nemzetközi közvéleményt Szlovákiának mint közép-európai politikai tényezőnek a létrejöttével és szerepével. A szlovák vezetésnek revíziós igényei voltak, és az I. bécsi döntés felülvizsgálatát akarta elérni. A szlovák kormány egyúttal igyekezett megakadályozni, hogy Szlovákia idegen uralom alá kerüljön. Összességükben ezek a feladatok jelentették a szlovák külpolitika alapvető céljait 1939–1941 között.

1940 februárjában Puskin szovjet követ beszélgetést folytatott Hans Bernard pozsonyi német követtel a magyar–szlovák viszonyról. Bernard elmondta, hogy korábban felszabadították a magyarokat,²² majd a szlovákokat, így mindkét állam le van kötelezve Németországnak. „Jól tudjuk, hogy a magyarok el akarják ragadni Szlovákiát. A másik oldalon Szlovákia viszont arra törekszik, hogy visszaszerezze azokat a területeket, amelyeket a magyarok kaptak.” (Čierna-Lantayová 1996, 85–86. p.) Bernard szerint a két szövetséges vitájában az a legcélszerűbb magatartás, ha a németek semlegesek maradnak, és mindkét féllel jó viszonyra törekednek. (Čierna-Lantayová 1996, uo.) A diplomatikus fogalmazás mögött nem nehéz észrevenni a német politika manipulációját, amellyel két szövetségesét megpróbálta kijátszani egymás ellen, természetesen úgy, hogy a dolgokat a németek a saját javukra kamatoztassák. Puskin számára a találkozó után az a kép alakult ki, hogy a német kormány nyíltan kigúnyolja a szlovákokat, mert Szlovákiában „úrnak” érzi magát, és úgy gondolja, hogy mindent megtehet.

1940 elején Ďurčanský abban az illúzióban ringatta magát, hogy a szlovák állam a kül- és katonapolitikája révén teret nyerhet az önálló cselekvéshez. Célja ezzel a német befolyás gyengítése lett volna. (Čierna-Lantayová 2006, 234–235. p.) Ďurčanský nem is csinált titkot abból, hogy a Szovjetuniótól hathatós támogatást remélt az első bécsi döntéssel elcsatolt szlovák területek visszaszerzésére, és nyíltan is hangoztatni kezdte a Szovjetunió esetleges támogatását ebben.²³ Ďurčanský elméletének kidolgozásánál

a pánszláv szolidaritására alapozta terveit. A későbbiekben Ďurčanský a szovjet diplomácia esetleges támogatását titkos fegyverként akarta kijátszani Magyarország ellen.

Puskin Pozsonyba érkezése után azonnal észrevette, hogy Szlovákia külpolitikájában a legfontosabb kérdés a németek mellett a magyarokhoz fűződő viszony. A követ 1940 márciusában ezért megbeszéléseket folytatott a pozsonyi magyar követtel. A magyar követ elmondta neki, hogy nagyon nehéz feladata van Szlovákiában. Panaszkodott arra, hogy nem szeretik, sőt mellőzik, olykor diszkriminálják őt a szlovák politikusok. Ilyen körülmények között pedig nem könnyű elérni, hogy normalizálja és javítsa a két ország közötti kapcsolatokat. A magyar követ közölte Puskinnal azt is, hogy a szlovákok nagy hangsúlyt helyeznek a magyarországi szlovák kisebbség helyzetére, ugyanakkor általánosságban nacionalista politikát folytatnak a szlovákiai magyarsággal szemben, ami szerint egészen abszurd módja a dolgok megközelítésének. Kifogásolta továbbá, hogy a szlovák külügyminisztérium munkatársaival franciául kell leveleznie, annak ellenére, hogy ott mindannyian jól beszélnek magyarul. (Čierna-Lantayová 2002, 110. p.) Puskin rendszeresen megküldte feletteseinek a szlovák sajtó magyarellenes támadó cikkeinek másolatait és a hozzájuk fűzött összegzéseit.

1940. április 4-én a *Slovák* című lapban különösen éles hangú támadó cikk jelent meg Magyarországgal szemben. A szerző egyértelműen arra célzott, hogy Szlovákia határait vissza kell állítani, de csak „békés úton”. A cikk felkeltette a szovjet diplomácia figyelmét, és Ivan Alexandrovics Zajcev, a pozsonyi szovjet követség első titkára tárgyalt Jozef Kirschbaummal, a Hlinka Párt titkárával a kérdésről. Kirschbaum a Magyarországhoz csatolt szlovák területek visszaszerzésének fontosságát hangsúlyozta, és a célt a szlovák külpolitika elsőrangú törekvéseként határozta meg. Azon a véleményen volt, hogy a szlovákok emiatt nem akarnak részt venni az európai háborúban, de a közeljövőben lehetségesnek tartott egy háborút Magyarországgal. (Čierna-Lantayová 2002, 117. p.)

Puskin úgy látta, s jelentésében – amelyet 1940 áprilisában készített kormánya számára – rögzítette, a németek Szlovákiát arra használják, hogy nyomást gyakoroljanak Magyarországra. (Marjinová 1994, 836. p.) Élénk figyelemmel kísérte a szlovák támadásokra adott magyar reakciókat is. Részletesen tudósított Szűllő Gézának²⁴ és Csáky István külügyminiszternek 1940. április elején a szlovák politikát minősítő parlamenti beszédeiről, valamint Ďurčanskýnak erre reagáló válaszáról, amely 1940. május 1-jén hangzott el, és ebben ismét élesen támadta Magyarországot.

Szűllő parlamenti beszédét a következő szlovákiai események váltották ki, amelyek a pozsonyi szovjet diplomaták figyelmét is felkeltették. 1940. április 21-én Nagymihályon magyarellenes tüntetések voltak. Gejza Medrický,²⁵ a szlovák kormány gazdasági minisztere és Jozef Kirschbaum, a Szlovák Néppárt főtitkára tartott beszédet. Utóbbi a következő szavakkal illette a magyarokat: „Van még Szlovákiában elég fa, amelyre fel lehet kötni a magyarokat, van elég ólom, amelyből golyót lehet készíteni részükre, és van elég hely a fegyházakban, ahová el lehet helyezni a magyarokat. A magyarok cigány-zsidó fajzat, amely lótejen nőtt fel, és ami kultúra van bennük, azt a szlovákoktól kapták.”²⁶ A nagymihályi tüntetés nem volt egyedüli eset: a hecckampányok szervezői gondoskodtak róla, hogy Szlovákia más városaiban is legyenek hasonló, magyargyűlölő megnyilvánulások.

1940. április 22-én Pozsonyban került sor magyarellenes tüntetésekre, az utcákon röpcédulákat osztogattak, amelyek azt követelték, hogy pusztítsák el a szlovákiai magyarokat. Április 24-én Nyitrán fejszével verték le a magyar feliratú táblákat, és inzultáltak az utcán sétáló magyarokat. Több, magyarok által lakott ház ablakát betörték. Az

utcákon bántalmazták a magyar és a zsidó járókelőket, a kávéházakból és vendéglők-ből kizavarták őket. A tüntetők a Magyar Párt irodáját is megpróbálták feltörni, de ez nem sikerült nekik, így csak az ablakokat zúzták be. Nyitrán április 25-én is folytatód-tak az atrocitások. A piacon figyelmeztették az árusokat, hogy ezentúl tilos magyarul beszélniük. A tüntetésről készült jelentés szerint a nyitrai rendőrség meg sem kísérelte megfékezni a demonstrálókat.²⁷ Április 27-én Késmárkon tüntettek a magyarok ellen, egyebek mellett magyargyalázó rajzokat terjesztettek. Május 1-jén Lőcsén, Eperjesen és Nyitrán ismétlődtek meg a magyarelleses támadások, a résztvevők közül sokan a Hlinka Gárda tagjai voltak. A felvonuló tömeg plakátokat ragasztott ki a következő szö-vegekkel: „Váctól Miskolcig, Poprádig minden a mienk! Ázsia a tietek, ez a föld a mienk!” „Fogjatok puskát és sisakot a hazug magyarok ellen!” „Szlovenszko a szlová-koknak, Ázsia a magyaroknak! (...) Azonnal mindent vissza akarunk!”²⁸

Eperjesen Alexander Mach belügyminiszter²⁹ tartott magyarelleses beszédet. „Lehet, hogy maholnap eldőli Közép-Európa sorsa.³⁰ Nekünk nem kell félni. Életképes-ségünket elismeri a külföldi sajtó is. Ezerévi elnyomásunk alatt csak drótosoknak ismert minket a külföld, azok jóvoltából, akik elnyomtak. Ma ez másként van, Magyar-ország irigyl minket, szeretne cserélni helyzetünkkel. A magyarok inkább magukkal, a bajaikkal törődjenek.”³¹ A magyarelleses hangulat szítása tovább rontotta a szlovákiai helyzetet. Sztójay Döme berlini magyar követ kénytelen volt tiltakozni Ernst Woermann német államtitkárnál a német és a szlovák sajtó magyarelleses támadásai miatt. Sztójay úgy látta, hogy a magyarelleses hangulatot a szlovák kormány egyes tagjai szít-ják. A magyar kormány a jószomszédi viszony fenntartásában érdekelt, ezt tanúsítja az is, hogy a magyar sajtó nem reagált a szlovák támadásokra, és passzív magatartást tanúsított, mondta Sztójay. Korábban a berlini szlovák követ járt nála, jegyezte meg Woermann, és éppen az ellenkezőjét adta elő a magyarokkal kapcsolatban. Arra hívta fel a magyar követ figyelmét, hogy Szlovákia még serdülőkorát éli, ezért ők mint szülők igyekeznek nevelő hatást gyakorolni rá. Sztójay erre a következőképpen reagált: „Hogyha ők a szülők, akkor annál is inkább tőlük kell elvárunk, hogy rendreutasítsák, ha neveletlenségében ezeréves nagyszülőire öltögeti a nyelvét.”³² Woermann megígér-te, közbenjár a szlovák kormánynál a magyarelleses kirohanások leállítására érdekében, de hozzátette, hogy ezt csak nagyon óvatosan teheti, mert Szlovákia nagyon érzékeny minden olyan kérdésben, aminek köze van szuverenitásához. A berlini magyar követ a beszélgetés tanulságát leszűrve arra hívta fel kormánya figyelmét, ne számítsanak arra, hogy a német kormány Szlovákiában magyarbarát hangulatot kelt.

1940. április 7-én a németek megtámadták Dániát és Norvégiát, ami új remények-kel töltötte el a szlovákokat. Arra számítottak, hogy esetleg nekik is lehetőségük lesz határaik megnagyobbítására. A németek győzelme a szlovákok diadala is – beszéltek Szlovákia-szerte.³³ Bécsből olyan hírek érkeztek, amelyek szerint húsz német hadosz-tály áll készen arra, hogy Magyarországon keresztül Románia ellen vonuljon. Mach és a Hlinka Gárda erre újra egész Szlovákiában magyarelleses agitációba kezdett, min-denkit harcba szólítottak a magyarok ellen, akiknek szerintük „ütött az utolsó órája”. Azt kezdték hirdetni, hogy a németekkel együtt a szlovákok is bevonulnak Magyar-országba; a Dunáig elfoglalnak mindent, ami nekik jár, és felszabadítják az elnyomott magyar parasztokat a grófok s a zsidó bárók uralma alól.³⁴ Ezek a fenyegetések nega-tív visszhangot váltottak ki Magyarországon.

Válaszul 1940. április 30-án a magyar országgyűlés felsőházában Szűllő Géza éles hangú beszédet mondott Szlovákia magyarelleses magatartásáról. Felszólalásában hang-

súlyozta, hogy nem akar feszültséget kelteni a két állam között, de nem hallgathat tovább. A magyar állam mindeddig egyoldalúan ápolta a jó viszonyt Szlovákiával, de a szlovák vezetés ártó szándékkal és támadóan lépett fel Magyarországgal szemben. Szlovákia hiába Schutzstaat, mégsem úgy viselkedik, ahogy ebből kifolyólag elvárhatnák. „Szlovenszkóban a hamu alatt parázs ég, ezt a parazsat pedig tűzzé akarják lobbantani azok, akik el akarják égetni a mi államunkat. [...] Mi, magyarok, mind Szlovenszkóban, mind itt mindig észrevettük azokat a túsúrásokat, azokat az ellenünk kibocsátott fullánkokat, amelyeket a kormány, a sajtó vagy a szlovákság velünk szemben jónak látott alkalmazni. Ezek azonban az állam fenségét nem érintették, és ezeket számba nem vettük, rájuk nem reagáltunk, mert a jó modor mireánk kötelező.”³⁵ Szüllő beszédének további részében elmondta, hogy 1940. április közepétől megsokszorozódtak a magyarelles megnyilvánulások Szlovákia több városában. Ezek közül a nyitrait emelte ki, ahol az Hlinka Gárda ottani vezére szerint a következőket mondta: „[...] Aki Nyitrán vagy Szlovenszkóban magyarul beszél, annak ki kell tépni a nyelvét, és aki magyarul beszél a köztársaságban, abba bele kell fojtani a szót.”³⁶ Kifogásolta Szüllő azt is, hogy Pozsonyban a szlovák tüntetők betörték a magyar követség ablakait, és a helyi rendőrség ezt nem akadályozta meg. Elfogadhatatlannak tartotta továbbá, hogy Szlovákiában olyan magyarelles röplapokat terjesztenek, amelyek azt hirdetik: fegyverrel kell elhódítani Magyarországtól a Tiszáig, Szolnokig terjedő területeket. Szüllő szerint a szlovákok veszélyes játszmába kezdtek, az a céljuk, hogy megromsákosítsák a magyarok és a németek közötti viszonyt; a szlovákok egy másik érdekcsoportja pedig Benešsekkel keresi a megegyezést. Szüllő burkoltan Machot is támadta: ha Szlovákiában a németek csapatmozgásokat hajtanak végre, Mach ezt úgy tálalja hívei számára, mintha megegyeztek volna Németországgal, hogy a szlovákok elvehetik mindazokat a területeket, amelyeket Magyarország az első bécsi döntés után kapott. Szüllő azt kérte a magyar vezéstől, lépjen fel a szlovák politika támadásai ellen, és a gazdasági szerződések révén kényszerítse Szlovákiát jobb viszony kialakítására. „Kérem, hogy a kormány értesse meg, hogy a magyar állam, ha kicsiny is, de jogaira támaszkodva erős azokkal szemben, akik jogait sértik, vagy nemes gesztusát nem értik meg.”³⁷

Szüllő beszédére Csáky István külügyminiszter válaszolt, aki – mint mondta – az egész magyar nemzet nevében keserűen vette tudomásul, hogy a szlovákok felé nyújtott baráti jobb nem talált megfelelő fogadtatásra, és néhány csoport a magyar közlekedést rosszakaratú rágalmakkal igyekezett lehetetlenné tenni. A magyar kormány a legnagyobb önuralommal csak arra törekszik, mondta Csáky, hogy elfogadható szomszéd viszonyt teremtsen Szlovákiával. A béke és a nyugalom kedvéért eddig is sok minden felett szemet hunytak, és hajlandóak ezt a türelmet a végletekig gyakorolni, mert ők nemcsak a vezetők hibáit és ténykedését nézik, hanem a két baráti nemzet jövőjére is tekintettel kell lenniük. Ismeri a Szüllő által említett magyarelles atrocitásokat, fel is lépett miattuk az illetékes szlovák hatóságoknál, de a magyar politikának a külpolitikai helyzet miatt óvatosságra és önuralomra van szüksége. De van egy határ – mondta –, amikor a „pohár betelhet”, és akkor a magyar kormány kénytelen lesz fellépni. „Türelmünk határa ott ér véget, ha a Szlovákiában lakó magyarság jogait az emberi élethez és vagyonához, továbbá a magyar alattvalók szlovákiai vagyonát és jogait nem tartják csorbíthatatlanul tiszteltben.”³⁸ Csáky ezt fenyegetésnek szánta, és a szlovákiai magyarok védelme érdekében jelentette ki. Magyarország nem gyenge, és készen áll érdekei védelmére. Csáky beszéde végén azonban leszögezte: kormánya továbbra is a türelem és a béke politikáját kívánja folytatni. Csáky beszédét úgy értelmezhetjük, mint egy figyelmeztetést a szlovák vezetőknek, hogy hagyjanak fel a szlovákiai magyarok

üldözésével. Szűllő parlamenti beszéde erősen gondolkodóba ejtette a szlovákiai politikusokat, de a nagy revíziós reményeket tápláló szlovák közvéleményt is elbizonytalanította. Gyanakodni kezdtek, hogy a magyar képviselő figyelmeztető szavai mögött esetleg egy magyar–német megegyezés rejtőzik Szlovákia kárára.

Spišiak azonban nem adott hitelt Csáky fenyegető szavainak. Szerinte csak megragadta az alkalmat, hogy egy kis népszerűséget szerezzen magának, „aminek máskülönben nem kell jelentőséget tulajdonítani”. (Frank 2002, 277. p.) Spišiak kormánya nevében személyesen is felkereste a magyar külügyminisztert. Csáky tompítva a kialakult helyzetet kifejtette Spišiaknak, hogy neki ezt a beszédet akarata ellenére kellett elmondania Szűllő nyomására, de ő továbbra is a jó kapcsolatok fejlesztését akarja Szlovákiával.

Szűllő Géza interpellációjára a szlovák parlamentben Konstantín Čulen³⁹ szlovák képviselő reflektált. Beszédében hivatkozott arra, hogy „a magyarok a szlávoktól vették kultúrájukat, és ha a tótok nem lettek volna annyira puhák, Petőfi sem ilyen néven írt volna”. Nem jár a magyaroknak hála a gazdasági kapcsolatok felvételéért sem, hisz szükségük volt a szlovákok faanyagára, amelyet a feleslegükért megvásároltak. Ők nem akarnak mást, csak amihez joguk van, azt akarják elérni, hogy a szlovákok a szlovák, a magyarok a magyar államhoz tartozzanak. „A szlovákok sohasem akarnak Szent István koronája alá tartozni, ha valaki őket erre kényszerítené, inkább felgyújtánák falvaikat, városaikat, templomaikat, iskoláikat és házaikat, és az utolsó férfiig leölelnék magukat, mintsem újból visszatérjenek olyan államkötelékbe, amely rosszabb volt a rabszolgaságnál.”⁴⁰ Čulen kijelentette, hogy a magyar néppel nincs bajuk; ők csak az arisztokraták és a plutokraták ellen lépnének fel: „A Magyarországhoz csatolt területeken levő szlovákokkal együtt felszabadítják az elnyomott magyar parasztságot, amely misszió elvégzése után a szlovákok ide fognak csatlakozni.”⁴¹ Esterházy János, a szlovákiai magyarok vezetője jelen volt Čulen beszéde idején, de felszólalására közvetlenül nem reflektált. A későbbiek folyamán viszont adatokkal cáfolta, hogy a magyaroknak Szlovákiában kitűnő helyzetük és annyi joguk lenne, mint amelyről Čulen beszélt.

A pozsonyi magyar követnek az volt a benyomása, hogy a német vezetés azért nem tette szóvá Čulen beszédét, mert kímélni akarta a szlovákok önértetét, és nyíltan nem akarta megbírálni őket. „Miután Szlovákiát, mint német védelem alatt álló független államot, mintának akarják beállítani a Súdost felé, nyilvános megrendszabályozással nem akarják azt a benyomást kelteni, mintha függetlensége körül kételyek volnának támaszthatók.”⁴² Azzal pedig, hogy revíziós elképzeléseiket szó nélkül hagyták, belső feszültségeik levezetésére adtak lehetőséget, nehogy a közvélemény a németek ellen forduljon. Annál is inkább, mert attól tartanak, hogy a szlovákok esetleg Benešnél vagy Moszkvában keresnének új patrónust. Szabó György pozsonyi magyar követ úgy látta, a szlovákok nem spekulálnak arra, hogy német csapatokkal együtt vonuljanak be Magyarországra. Sőt egyes források szerint attól is félnek, hogy a magyar–német viszony esetleg az ő kárukra alakulhat. Felhívta kormánya figyelmét, hogy Szlovákia megbüntetésére nem indítható magyar akció a németek jóváhagyása nélkül. „Egy ilyen akció előzetes megállapodás nélkül a Szlovákia védelmére adott szó betartása címén ürügyet és alkalmat adhatna a birodalomnak arra, hogy az aktualitással állandóan fenyegető tranzit kérdés⁴³ fegyverrel oldja meg Magyarországon keresztül.”⁴⁴

1940. május 1-jén Ďurčanský beszédet mondott Pozsonyban, amelyben éles kirohanást intézett Magyarország ellen. Szidta a „grófokat”, és őket állította be a két ország közötti megegyezés legfőbb akadályának: „[...] nem a szlovák kormány hibája, hogy ott Délen oly magas lovon ülnek, hogy oly magasról beszélnek a szlovákokhoz és intézik

hozzá üzeneteiket, hogy a lovas nem lát le a földre. És ha a lovas nem néz lova lába elé, nem juthat tudatára, hogy az megbolholhat, és ő leeshet róla. És az sem a szlovák kormány hibája, hogy a szlovák ember nem képes megérteni, hogy beszélhetnek délre tőlük testvériségről, ha olyan tapasztalatai vannak, hogy a felénk forduló arc nagyon hasonlít Káin ábrázatához. Biztosítunk azonban mindenkit arról, hogy mi nem fogjuk Ábel szerepét játszani.”⁴⁵ A továbbiakban kifejtette, hogy a szlovákok békét akarnak. Szlovákiában olyan államot kívánnak létrehozni, amelyben valamennyi szlovák, akiknek 45%-a idegen országokban él, meleg otthonra talál.

A szovjet vezetés érdeklődését is felkeltette ez a szlovák–magyar diplomáciai és politikai vita, ezért követüket az ügy hátterének a feltárására utasították. Puskin személyes találkozása alakalmával megkérdezte a szlovák külügyminisztert, miért volt szükség erre a támadó hangvételű beszédre. A követtel jó kapcsolatban álló Ďurčanský indoklásul azt hozta fel, hogy csupán Csáky beszédére reagált, aki a budapesti parlamenti beszédében kinevelte Szlovákiát. A jövőt illetően pedig el akarta venni a kedvét attól, hogy a továbbiakban ilyen és hasonló megjegyzéseket tegyen. (Čierna-Lantayová 2002, 118. p.)

Nyikolaj Saronov budapesti szovjet követ 1940. június 11-én beszélt Csákyval a szlovák–magyar kapcsolatokról, aki elmondta neki, hogy a szlovákok megpróbálják Németországot kijátszani Magyarország ellen, ezenfelül állandóan intrikálnak a magyarok ellen. Csáky azt is megemlíttette, hogy Fraňo Tiso moszkvai szlovák követ az ottani magyar diplomaták előtt úgy viselkedett, mint egy cselszövő vagy „összeesküvő”. Fraňo Tiso mindig megemlíttette a magyar diplomatáknak, hogy kiváló az együttműködés a szovjetek és a szlovákok között és hogy nagy ügyek vannak készülődben a két fél között, amikről nem beszélhet.⁴⁶ Ezzel Fraňo azt sugallta a magyarok felé, hogy a szovjetek esetleg közösen léphetnek fel Magyarország irányába. Csáky rákérdezett ezen „nagy ügyekre”, Saronov nem tudott érdemi választ adni erre.

Ďurčanský úgy vélte, hogy Szlovákia immár a Szovjetunió támogatását is maga mögött tudva határozottan és bátran felléphet Magyarország ellen. Így Fraňo Tiso moszkvai szlovák követen keresztül azt terjesztette, hogy amennyiben Magyarország megtámadná Szlovákiát, ezt a Szovjetunió kénytelen lenne casus bellinek tekinteni. (Pastor 1992, 170. dok. 243. p.) A szovjetek e kérdésben nem foglaltak állást. Ďurčanský célja ezzel a szovjet–szlovák viszony intimitásának hangsúlyozása volt, illetve az, hogy Magyarországot egy esetleges radikális lépéstől elriassza. Puskin ugyanebben az időben felkereste Sztankay Zoltán, a pozsonyi magyar követség első titkára, aki arról panaszkodott, hogy a szlovák politikusok által vezetett magyarellenes kampány lassan tűrhetetlenné válik. Kifejtette, hogy Csáky beszéde egyáltalán nem volt támadó, és nem is volt politikai természetű. Ezzel szemben Mach és Ďurčanský nyíltan területi követelésekkel léptek fel beszédeikben. A magyar politikusok egyébként nem vették túlzottan komolyan a szlovákok ilyenfajta kirohantait – tette hozzá –, mert Budapesten tudják, hogy a németeknek érdekében áll a béke megőrzése Közép-Európában. (Pastor 1992, uo.) A szovjet diplomata az esetről készített összefoglaló és elemző jelentésében arra kereste a választ, vajon Németország arra használja-e majd föl Szlovákiát, hogy idővel esetleg megtámadja Magyarországot, vagy csak cseereeszköz lesz a számára egy majdani német–magyar megegyezés esetén. Úgy vélte, Ďurčanský arra törekszik, hogy gyengítse a német befolyást, és biztosítsa Szlovákia önállóságát. (Čierna-Lantayová 2002, 118–119. p.)

Érdekes adalék, hogy a magyar–szlovák kapcsolatokról és a szovjet veszélyről egy olasz diplomáciai feljegyzés ad útmutatást. 1940. április elején a budapesti olasz követ

beszámolt Galeazzo Ciano külügyminiszternek a szlovák–magyar viszonyt taglaló, Csákyval folytatott beszélgetéséről. A követ szerint Csáky nem hitte végleg eldöntöttek Németország szándékát Szlovákiával kapcsolatban. Csáky szerint Közép-Európa térségében Szlovákia az utolsó „nyitott ajtó” a szláv veszély, azaz a szovjet terjeszkedés előtt: a szovjetek Szlovákián keresztül elérhetnék a cseh és a lengyel területeket is. Csákynek arról is voltak értesülései, számolt be az olasz követ, hogy a szlovák politikusok közül többen is szoros kapcsolatokat tartottak fenn mind Moszkvával, mind Benešsel. Csáky véleménye szerint a római és a budapesti szlovák követ is Beneš ügynöke, és mindketten meggyőződéses pánszlávok, ami Magyarországra és a tengelyhatalmakra nézve egyaránt veszélyt jelenthet. Csáky ebből az alábbi következtetést vont le: Európa, elsősorban Olaszország és Németország érdeke is az lenne, hogy Szlovákiát átadják Magyarországnak, mégpedig egy „[...] szlávellenes előfal létrehozása, és ezzel együtt a germanizmus és a szlávság közötti töréspont megszüntetése érdekében. Magyarország létérdeke lenne egy ilyen megoldás, amely minden erőfeszítést megérdemel.” (Réti 2007, 328. p.)

A fentiek egyértelműen bizonyítják, hogy a magyar külpolitika néhány vezetője még 1940 elején sem vette le teljesen Szlovákia megszerzésének lehetőségét; ez az álláspont csak később módosult. Szlovákiával kapcsolatban Csáky a németek irányába a szovjet veszélyt hangsúlyozta.

1940. június közepe táján Pozsonyban olyan hírek terjedtek el, hogy a Szovjetunió ultimátumot küldött Magyarországnak, amelyben azt követelte, hogy a magyar kormány 24 órán belül ürítse ki Kárpátalját, ami, mint utólag kiderült csak rémhír volt. A pozsonyi szovjet diplomata érdeklődéssel hallgatták a hírt, de nem kommentálták. Szlovákia támogatta volna, ha a Szovjetunió elfoglalja a magyarok által 1938 novemberében, majd 1939 márciusában megszállt, korábban a Csehszlovák Köztársaság kötelékébe tartozó Kárpátalját. Ďurčanský 1940. június 16-án beszélt erről Puskinnal. Nyíltan megmondta neki, hogy örömmel venné a szlovák–szovjet közös határt. Továbbá arról próbálta meggyőzni Puskit, hogy amíg Németország Romániával van elfoglalva, a Szovjetunió megszerkezhetné magának Kárpátalját és Besszarábiát. (Marjinová 1994, 835. p.) A szovjet követ azonban azt válaszolta: ők Kárpátalját nem tartják olyan jelentős területnek, hogy sokat beszéljenek a hovatarozásáról. Ďurčanský ezzel egyetértett, de kifejtette, hogy Kárpátaljának katonai-stratégiai szempontból jelentős szerepe van, amit a magyarok, németek és olaszok is tudnak, és ezért nem akarják átadni a Szovjetuniónak. A szlovák politikusok egy része azt remélte, hogy ha a Szovjetunió belép ebbe a térségbe, egy későbbi béketárgyalás és területi rendezés folyamán Olaszország döntőbírói helyét a szovjetek vehetnék át, ami a magyarok számára rossz fejleményt jelenthetne. A közös szovjet–szlovák határ nyilvánvalóan megnövelte volna Szlovákia egyébként meglehetősen korlátozott külpolitikai mozgásterét, a szovjet diplomata azonban kitértek a Kárpátalja hovatarozásával kapcsolatos beszélgetések elől, és a magyar–szlovák viszonyt érintő kérdésekben nem foglaltak állást. Ezzel a szlovák politikusok számára egyértelművé vált, hogy a Szovjetunió nem fog segíteni revíziós elképzeléseik megvalósításában. A későbbiekben tehát ezt csak Berlin jóindulatától remélhették.

Saronov budapesti szovjet követ előtt Ján Spišiak és Csáky külügyminiszter is a másik felet akarta befeketíteni. A fő „vádponatok” között elsősorban a Szlovákiában maradt magyar és a Magyarországhoz került szlovák kisebbség elnyomása, erőszakos asszimilálása, valamint a németeknél a másikkal szemben folytatott „intrikálás” szerepelt. Moszkva a szlovák remények ellenére tartózkodott minden olyan lépéstől, amely konfliktust eredményezhetett volna Németországgal. Berlin több ízben is világosan érté-

sére adta a szovjeteknek, hogy Szlovákiát kizárólagos befolyási övezetének tekinti, ott semmiféle konkurenciát nem hajlandó megvárni. Puskin 1940 júliusában készített jelentésében feljegyezte, hogy „a szlovákok többet várnak tőlünk, mint amit mi nyújthatunk nekik”. (Marjinová 1994, 834. p.) Ezen a politikai támogatást értette, és ebből kifolyólag a saját helyzetét nagyon kiváltságosnak látta Pozsonyban. Puskin fontos megfigyelőpontnak nevezte ugyan Szlovákiát, de „amíg ott a németek az urak”, nem látott esélyt a politikai kapcsolatok további fejlesztésére. Mivel 1940-ben a Szovjetunió harcban állt Finnországgal, nem állt érdekében a konfrontáció Németországgal Szlovákia miatt. Ezért nem is tartotta fontosnak túlzott előretörését Szlovákiában. A szovjet kormány korábban abban reménykedett, hogy Szlovákia velük is köt egy olyan gazdasági és barátsági szerződést, mint amilyent a németekkel, s így ezáltal növelhetik politikai befolyásukat az országban. (Rychlík 1994, 122. p.) Amikor azonban a németek szatellitállamuk „védelmében” egyértelműen állást foglaltak, letettek erről, és belátták, Puskinnak igaza volt, amikor 1940 decemberében azt jelentette kormányának, hogy Pozsonytól már nem lehet várni semmit, mert teljesen német politikát folytat. (Rychlík 1994, uo.) Szlovákia a németek kelet-európai politikai terveiben továbbra is mint fontos felvonulási területként szerepelt, amit nem engedhettek át más hatalomnak.

A salzburgi tárgyalások következményei a szlovák–magyar–szovjet viszonyra

A magyar politikai vezetés is rossz néven vette Ferdinand Ďurčanský külügyminiszter és a szlovák vezetők barátkozását a szovjetekkel, és árgus szemmel figyelte minden lépésüket. Amikor Jozef Sivák szlovák oktatási miniszter 1940. május elején tárgyalások végett Moszkvába utazott, és ott Vjacseslav Molotov külügyminiszterrel is találkozott, a magyarok elérkezettnek látták az időt a cselekvésre.⁴⁷ 1940. május 20-án Teleki Pál levelet írt Hitlernek, amelyben a pánszláv veszélyre és a bolsevizmus előretörésére hívta fel a figyelmét. Teleki szerint a szovjet kommunizmus megváltoztatta korábbi taktikáját, és megpróbál hatni a szláv nemzetekre. Ideológiája terjesztésében ezt a törekvését egészen Pozsonyig kiterjesztette.⁴⁸

A német vezetés bizalmatlanságát a szlovák külpolitika szándékaival és Ďurčanský személyével kapcsolatosan a német politikai elemzők is megerősítették.⁴⁹ 1940 áprilisában már ők is a szovjetek előretöréséről jelentettek feletteseiknek, és Ďurčanský pánszláv barátságát hangsúlyozták.⁵⁰ Így Németország hamarosan döntést hozott szövetségese megrendszabályozásáról. Jozef Tiso, Vojtech Tuka, és Alexander Mach 1940. július 27–28-án Salzburgban Hitlerrel folytatott tárgyalásokat.⁵¹ Noha Ďurčanský nem kapott meghívást, mégis megjelent Salzburgban. Őt azonban a tárgyalások helyszínére nem hívták meg, így kényelmetlennek érezve helyzetét, kénytelen volt korábban visszaindulni hazájába. A szlovák delegáció átadott Hitlernek egy térképekkel illusztrált memorandumot, amelyben a magyarországi szlovák kisebbség helyzetét vázolták fel, s az elmagyarosodás tüneteit a magyarországi német kisebbségekre vonatkozó adatokkal egészítették ki. A memorandum hat zárt területet emelt ki: 1. Verebély–Surány, 2. Losonc, 3. Jolsva, 4. Kassa, 5. a Sátoraljaújhelytől északra fekvő terület, 6. az egész Szobránci kerület. A memorandum utószavában hangsúlyozták, hogy a békét csak az etnikai elv alapján megállapított igazságos határok biztosíthatják Közép-Európában. Szlovákia ennek az elvnek a megvalósítására törekedve célját úgy szándékozik elérni, hogy a szlovák anyaországhoz

csatolná a külföldre szakadt területeken élő szlovákokat.⁵² Azokban az országrészekben, ahol a lakosság vegyes etnikumú, lakosságcserét hajtanának végre Magyarország és Szlovákia között. A szlovák kormány szerint a Magyarországon élő szlovákok száma túl magas ahhoz, hogy a Szlovák Köztársaság le tudjon róluk mondani, ezért kénytelen a revízió útjára lépni.⁵³ A salzburgi tárgyalások alatt a Führer a pánszlávizmussal és a Szovjetunióhoz való közeledéssel vádolta meg Tisót és országát. Tiso az alábbi szavakkal reagált Hitler monológiájára: „A szlávokhoz tartozunk, de elsősorban keresztények vagyunk, és mint ilyenek, a bolsevik mozgalommal nem mehetünk.”⁵⁴ Tiso határozottan visszautasította, hogy pánszláv célokat követne, amivel Oroszország miatt megvádolták. „E politika támogatására a Szlovákiában terjesztett röpcédulákat Tiso a zsidók, a magyarok és a csehek tevékenységének tulajdonította, amelyek célja Szlovákia rágalmozása volt Németország előtt.” (Hillgruber 1970, 191. p.)

Hitler Salzburgban kifejtette Tisónak, hogy ő ellenszolgáltatásként csak azt kívánja a védelemért cserébe, hogy Szlovákia „belpolitikai tekintetben tegyen lojálisan és egyértelműen hitet a német ügy mellett. Kényszerrel nem szándékozik alkalmazni. Ha ezt Szlovákia nem akarja, akkor Németország csupán a kárpáti határt védelmezné, s egyebekben ugyanúgy visszahúzódna, mint a balti államoktól, amelyek még meg nem támadási szerződést sem akartak kötni Németországgal, és most bizonyára bánják ilyen magatartásuk egyenes következményeit”.⁵⁵

Hitler azt is elmondta, egyetlen célja, hogy Szlovákiát és népét egészségesnek és erősnek lássa, és önálló, autonóm, szuverén állami léthez juttassa. (Hoensch 2000, 245. p.) Tiso megígérte Hitlernek, hogy nem fog csatlakozni népében, és arra kérte őt, gyakrabban jöhessen el megvitatni problémáit a Führerrel. Tiso arról is biztosította Hitlert, hogy Szlovákia népe továbbra is számít Németország védelmére, és szívesen vesz részt a Führer terveinek megvalósításában.

Hitler válaszában leszögezte, hogy „egy Németországhoz közeli, független szlovák állam létrejötte nem felel meg minden európai kormány elképzeléseinek”. Magyarországra utalva hozzátette, hogy „máshol viszont ezeréves határokról, külföldi nemzeti törekvésekről és társadalmi problémákról beszélnek”. (Ránki 1983, 189–190. p.) Tiso erre felvetette a magyar fennhatóság alatt élő szlovák kisebbség problémáját, de Ribbentrop közbeszólt: ebben a percben nem időszerű a probléma megoldására gondolni, de a jövőben elérkezhet a megfelelő pillanat. A szlovák vezetők kapva kaptak ezen a kijelentésen, és nagyon fellelkesítette őket. Hitler a tárgyalások során megerősítette, hogy Szlovákia szabad és szuverén állam. Területi revíziót azonban nem ígért, de nem is vetette azt el: azt a háború utáni rendezésre hagyta. Hitler a szlovák vezétől Ďurčanský leváltását és határozott németbarát politikát kért, valamint a szlovák politika radikalizálását. Tiso Salzburgban kénytelen volt elfogadni a német követeléseket, és feláldozni Ďurčanskýt.⁵⁶ Ennek ellenére a szlovák vezetés a tárgyalásokon elhangzottakat kisebb győzelemként fogta fel, amelyet a szlovák propaganda igyekezett alaposan kihasználni. Tuka egyik beszédében 1940. július 30-án idézte Ribbentrop kijelentését, miszerint „a szlovákok a Führer szívügye”.⁵⁷ Salzburg után Ďurčanský kénytelen volt távozni a külügyi pozícióból, amit Tuka vett át, a belügyminiszeri tárcát pedig Mach kapta. Ďurčanský annyira meglepte leváltása, hogy csak egy levelet írt Tisónak, amelyben emlékeztette őt a szlovák állam megalakulása körül kifejtett érdemeire, bizonygatta Németország iránti hűségét és méltatlankodott leváltása miatt.

A szlovák szakirodalom a salzburgi tárgyalást a háborús Szlovák Köztársaság politikai rendszerének fejlődése szempontjából a legmeghatározóbb események közé sorol-

ja. A salzburgi tárgyalások után megkezdődött a nemzetiszocialista ideológia és kormányzati módszerek intenzív bevezetése. (Kamenec 1995, 89. p.) A salzburgi diktátummal elkezdődött a szlovák állam létének második szakasza. Mach és Tuka bejelentette, hogy elérkezett a nemzetiszocializmus korszaka. Az ország erőteljesen faszízlódni kezdett. Ďurčanský menesztése a szovjet befolyás térnyerésének is a végét jelentette, ezután Puskin a német követ szerepét úgy jellemezte, hogy az „tényszerűleg Szlovákia diktátorává vált”. (Marjinová 1994, 842. p.) A pozsonyi szovjet diplomaták mozgását korlátozták, és még jobban megfigyelték tevékenységüket. Puskin a salzburgi tárgyalások után megjegyezte, hogy a szlovák hivatalos szervek még nagyobb lojaltással viseltetnek a németek iránt, mint korábban. Puskin Ludin pozsonyi német követnek az egyik fogadáson nagy nyilvánosság előtt a következőket mondta: „A szlovákok ugyanolyan hűek Hitlerhez, mint a németek” és „engedelmes gyermekük Hitler atyjuknak”. (Marjinová 1994, 844. p.)

A salzburgi tárgyalások eredményeként a szlovák sajtó is visszafogta magát egy időre a magyarokat illetően. A fentiekre Puskin követ értesülései szolgálnak bizonyítékkul. 1940 júniusában a szlovák külpolitika attól tartott, hogy valóra válhat a régi rémálom, miszerint a németek átadják Szlovákiát Magyarországnak. Ebbéli meggyőződésüket erősítette Teleki Pál és Csáky 1940. július 10-i németországi látogatása. Puskin ezzel kapcsolatban a következőket írta jelentésében: feltűnt neki, hogy korábban a szlovák sajtó mennyire magyarellenes és revizionista kampányt folytatott Magyarország ellen. A magyar politikások útjáról viszont óriási volt a csend. Sőt, a szlovák sajtó akkor is hallgatott, amikor a budapesti Pester Lloydban támadó cikkek jelentek meg Szlovákia politikája ellen. Puskin szerint ennek az volt az oka, hogy Berlin egyértelműen megtiltotta a szlovákoknak revíziós elképzeléseik propagálását. (Čierna-Lantayová 2002, 110. p.)

1940 szeptemberében és október elején azonban a szlovák sajtó ismét támadásba lendült Magyarország ellen, és több tüntetés is lezajlott Szlovákia-szerte. Puskin követ erről a következőket jelentette: „Nehéz azt feltételezni, hogy a szlovákok a saját elhatározásukból cselekedtek.” (Čierna-Lantayová 2004, 246. p.) Puskin a németeket tette felelőssé az újabb támadásokért, akik hallgatólágosan támogatják a szlovákokat. Véleménye szerint a szlovák–magyar határkérdés napirendre kerülését mindig a német–magyar viszonyban beállt nézeteltérésekkel lehet magyarázni. A szlovák politikusok revíziós reményei mindig akkor erősödtek fel, ha a magyar vezetés nem elég gyorsan teljesített, vagy nem támogatott valamilyen német követelést. A német diplomáciának mindig sikerült megfékezni a magyar külpolitika számára nem kívánatos szlovák fellépést, és a pozsonyi politikusok revíziós elképzeléseinek is határt tudott szabni, ha akart. (Čierna-Lantayová 2004, uo.)

A két állam közötti vetélkedés, amelyet 1939-től Hitler kegyeinek megszerzéséért folytattak, végül oda vezetett, hogy a maguk számára már katonai téren is érdekeket igyekeztek szerezni. Így mindkét állam belekeveredett a Szovjetunió elleni háborúba, amihez a többi szatellitállam is csatlakozott. Tiso szerint Szlovákiának a Szovjetunió elleni hadba lépésére azért volt szüksége, mert ez alapot adhatott a magyarokhoz csatolt területeik visszaszerzésére.

Az 1939–1941 közötti periódusban a Szovjetunió tartózkodott attól, hogy döntőbíróként lépjen fel a magyar és a szlovák állam közötti kapcsolatok megítélésében. Szlovákia Szovjetunió elleni hadba lépése után a szovjet politika gyökeresen megváltozott, aminek már előzetesen is mutatkoztak diplomáciai jelei. A szovjet tervek Szlovákia hadba lépése után Csehszlovákia visszaállításának támogatását határozták el. Ivan

Majszkij londoni szovjet követ már 1941. július 4-én találkozót kért Benešről, amire 1941. július 8-án került sor.⁵⁸ Majszkij bejelentette, hogy a Szovjetunió célja Csehszlovákia megújítása. (Beneš 1947, 241. p.; Zseliczky 1998, 48. p.) Röviddel ezután a Szovjetunió elismerte az emigráns csehszlovák kormányt és hitet tett Csehszlovákia München előtti határainak helyreállítása mellett. (Táborský 1981, 183. p.) A szlovákok a Szovjetunió elleni hadjáratához történt csatlakozásukkal elveszítették a reményt arra, hogy a szovjet hatalom a későbbiekben akár csak látszólagosan is támogassa a független állami létüket.

A szlovák–magyar viszony a háború alatt tovább rosszabbodott, még az is felmerült 1941 novemberében, hogy a magyarok a diplomáciai viszonyt is megszakítják szomszédjukkal. A két állam közötti kapcsolatokat 1939–1941 között a szovjet diplomácia olyan szempontból figyelte, hogy annak fejleményeit miként tudná felhasználni saját hasznára, valamint hogy megakadályozza belépésüket a Szovjetunió elleni háborúba, amit a németek könnyűszerrel megghiúsítottak.

Jegyzetek

1. Ferdinand Ďurčanský szlovák külügyminiszter 1939. március 16-án küldte levelét a szovjet kormánynak, amelyben arra kérte őket, ismerjék el országa függetlenségét. Makszim Makszimovics Litvinov szovjet külügyi népbiztos e levelet válasz nélkül hagyta. Slovenský Národný Archív (továbbiakban: SNA, Szlovák Nemzeti Levéltár), Ministerstvo Zahraničných Vecí (továbbiakban: MZV, Külügyminisztérium), Politikai hírek 112. doboz 1/1939. szám alatt.
2. 1939. augusztus 23-án Ribbentrop és Molotov megneemtámadási szerződést és ehhez kapcsolódóan titkos paktumot írt alá, amely Lengyelország felosztását is tartalmazta és elhatárolta érdekszféráit Kelet-Európát illetően. Az egyezményről új szakaszba került a két nagyhatalom küzdelme a hegemoniáért.
3. *Slovák*, 1939. október 11. 1. p.
4. Ferdinand Ďurčanský (1906–1974) – szlovák politikus, jogász. 1935-től a Szlovák Néppárt színeiben nemzetgyűlési képviselő. A Nástup lap felelős szerkesztője. 1938. október 7-től 1939. március 9-ig Tiso autonóm kormányának minisztere. A szlovák állam megalakulása után külügyminiszter 1940-ig. Ezután nem töltött be fontosabb posztokat. 1945-ben nyugatra menekült. Távollétében halálra ítélték. A szlovák emigráció egyik vezetője volt haláláig.
5. Georgij Makszimovics Puskin (1909–1963) – szovjet diplomata. 1939 és 1941 között a Szovjetunió szlovákiai követe. 1942-ben a Külügyi Népbiztosságon a 3. Európai Osztály vezetője. 1944–48 között a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság tanácsadója. 1945–48 között a Szovjetunió magyarországi követe, majd 1948–49 között nagykövete. 1959–1963 között külügyminiszter-helyettes. 1954–58 között a Szovjetunió nagykövete az NDK-ban.
6. Fraňo Tiso (1894–1974) – gimnáziumi tanár, később bankigazgató. 1940 márciusától 1941 májusáig Szlovákia moszkvai követe. 1945 folyamán Kanadába emigrált. Fraňo Tisót a németek pánszlávnak tekintették és németellenes személyként tartották számon. Lásd Milan Stanislav, Ďurica: *Dejiny Slovenska a Slovákov v chronologickom prehľade*. Bratislava, 1995, 166. p.
7. Fraňo Tiso 1939. december 11-én érkezett Moszkvába, Georgij Makszimovics Puskin viszont Pozsonyban csak 1940. február 2-án foglalta el állomáshelyét. (Mičianik 2003, 14–15. p.)
8. *Slovenská politika*, 1939. október 24. 1. p.
9. *Slovenská politika*, 1939. augusztus 24. 1. p.

10. *Slovenská politika*, 1939. szeptember 19. 1. p.
11. SNA, MZV, 198. doboz. (A moszkvai szlovák követség jelentése szám nélkül.)
12. Zdeněk Fierlinger (1891–1976) – cseh kommunista politikus. 1937–39 között Csehszlovákia moszkvai követe. Csehszlovákiában 1945–1946 között miniszterelnök, majd 1948–53 között miniszterelnök-helyettes.
13. Kristóffy József (1890–1969) – diplomata. Magyarország varsói követségének diplomatája 1937-től 1939-ig. 1939. szeptember 30-tól egészen 1941. június végéig Magyarország moszkvai követe.
14. A komáromi tárgyalások: A cseh–szlovák–magyar tárgyalások 1938. október 9-én kezdődtek meg Rév-Komáromban. A cseh–szlovák küldöttséget Jozef Tiso, a szlovák autonóm kormány miniszterelnöke vezette. A magyar delegáció élén Kánya Kálmán külügyminiszter állt. A küldöttségek célja a két ország közötti határ megállapítása volt. A szlovákok túlzónak tartották a magyar területi igényeket. 1938. október 13-án a tárgyalások eredménytelenül zárultak. A szlovák delegáció csak a magyarlakta területek autonómiáját ajánlotta fel, míg a magyarok e területeket etnikai alapon visszakövetelték. A szlovák és a magyar vezetés a német és olasz döntőbíráshoz fordult.
15. Szlovákia és a Szovjetunió között a kereskedelmi egyezményt 1940. december 6-án kötötték meg.
16. *Slovák*, 1939. október 3. 2–3. p.
17. Az Antikomintern paktumot 1936. november 25-én kötötte meg Németország és Japán. A megállapodás elméletileg a Kommunista Internacionálé és a Szovjetunió ellen irányult. Olaszország 1937-ben csatlakozott hozzájuk. Magyarország 1939. február 24-én csatlakozott hivatalosan az Antikomintern paktumhoz.
18. Jungerth-Arnóthy Mihály (1883–1957) – karrierdiplomata. 1934–1939 közt Magyarország moszkvai követe. 1939–1944 között a szófiai követség vezetője.
19. Nyikolaj Ivanovics Saronov (1901–198?) – szovjet diplomata. 1939-ben a Szovjetunió varsói követe, 1939 őszétől 1941 júniusáig a Szovjetunió magyarországi képviselője. 1941 után távozott a Külügyi Népbiztosságról, később különböző pártfunkciókat tölt be Ukrajnában.
20. Ján Spišiak (1901–1981) – jogász, diplomata, egyetemi tanár. 1939. május 23-tól 1944-ig Szlovákia budapesti követe.
21. A Schutzzone területe a Cseh-Morva Protektorátus határai előtt a lengyel határtól egészen a korábbi osztrák határig 30–40 kilométeres sávban húzódott végig Szlovákia területén. Ezen a területen csak német helyőrségek települhettek és a németek szabadon építhettek erődítményeket.
22. Bernard felszabadítás alatt a trianoni határok kitolását értette a magyarok javára.
23. Ďurčanský politikai elképzelései a szovjetek irányában nem voltak megalapozatlanok, a müncheni egyezményt és az I. bécsi döntést a szovjet kormány nyilvánosan többször is elítélte. A Szovjetunióknak nem aziránt volt kifogása, hogy a Felvidék déli része Magyarországhoz került, hanem a döntőbírósi egyezmények körülményei ellen, amelyek elősegítették Németország további terjeszkedését. Jungerth a szovjet sajtó magatartását elítélte, mert az szerinte propagandisztikus célokat szolgált, s Csehszlovákiát áldozati bárányként mutatta be. Jungerth ebből azt a következtetést vonta le, hogy a szovjet vezetésnek mégiscsak lehetnek területi aspirációi a jövőt illetően, mert enélkül nem engednék, hogy szimpátiával írjanak Csehszlovákiával kapcsolatban. A szovjetek Magyarország ellen folytatott sajtókampánya 1938 decemberére szűnt csak meg. (Pastor 1992, 117. dok. 166–167. p.)
24. Szűllő Géza (1872–1957) – csehszlovákiai magyar politikus, jogász. 1920-ban az Országos Keresztényszocialista Párt egyik alapítója, 1925–1932 között elnöke. Országgyűlési képviselőként a prágai parlamentben tevékenykedett. A bécsi döntés után a magyar felsőház tagja (1938–1944). 1945 után a politikától visszavonulva Magyarországon élt.
25. Gejza Medrický (1901–1989) – szlovák politikus, parlamenti képviselő, újságíró a Szlovák Köztársaság idején gazdasági miniszter.

26. Magyar Országos Levéltár (MOL), Miniszterelnökség (M. E), K-28, 25. csomó. 65. tétel, 17528/1940. sz.
27. MOL, M. E, K-28, 25. csomó. 65 tétel, P 17339/1940. sz.
28. MOL, Külügyminisztérium (KÜM), K-63. 460. cs. 15178/1940. számú jelentés. (1940. május 18.)
29. Alexander Mach (1902–1980) – szlovák politikus. 1920–1939 közt a Szlovák Néppárt lapjának, a Slováknek a főszerkesztője. A párt radikális vonalához tartozott. A Tuka-per egyik vádlottja volt, de felmentették. A szlovák állam alatt belügyminiszter, a Hlinka Gárda főparancsnoka. 1947-ben 30 év börtönbüntetésre ítélték. 1968-ban amnesztiával szabadult.
30. Ez alatt a németek Anglia és Franciaország elleni háborúját értette.
31. MOL, M. E, K-28, 25. cs. 65 tétel, K 17666/1940. sz.
32. MOL, KÜM, K-63. 460. cs. 97/pol. 1940. sz. (1940. április 8.)
33. MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 133/pol. 1940. sz. (1940. május 20.)
34. Uo.
35. A Magyar Országgyűlés Felsőházának Naplója. Budapest, Athenaeum. 1941. I. k. Az országgyűlés felsőházának 22. ülése. (1940. április 30.) 283–284. p.
36. Uo. 284. p.
37. Uo.
38. Uo.
39. Konštantín Čulen (1904–1964), szlovák író, újságíró, parlamenti képviselő, politikus. 1940 márciusáig országa washingtoni kultúrattaséja is volt. 1945-ben Ausztriába, majd Kanadába emigrált, onnan írásain keresztül támadta Csehszlovákiát. Jozef Tiso rehabilitálásának egyik fő szószólója volt. 1948-ban a csehszlovák bíróság távollétében 30 évre ítélte.
40. MOL, K-28, M. E, Nemzetiségi és Kisebbségi osztály. 44. cs., 124/pol. 1940. sz. (Szabó György jelentése.) (1940. május 16.)
41. *Slovák*, 1940. május 8., 3. p.
42. MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 120/pol. jelentés és melléklete. (1940. május 7.)
43. Azaz a német csapatoknak Magyarországon történő átvonulását.
44. MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 120/pol. jelentés és melléklete. (1940. május 7.)
45. Uo.
46. Archiv vnyesnyei polityki Rosszizszkoj Federacii (AVP RF, f 0777. op. 20. p. 109. gy. 13. 1. 57-64. (A dokumentumot Seres Attila történész bocsátotta rendelkezésemre.)
47. Vjacseslav Molotov, Jozef Sivák és Fraňo Tiso követ 1940. május 10-én találkozottak. A szovjet–szlovák kapcsolatokon kívül a magyarok is szóba kerültek. SNA, MZV, 198. doboz. 1940. május 11.
48. Documents on German Foreign Policy 1918–45. (Továbbiakban: DGFP) Series D. Volume IX. The War Years September 1, 1940 – January 31, 1941. Eds.: Sweet, Paul R. et al. London, Her Majesty's Stationery Office, 1961. No. 284. sz. 392–395. p. Ez a levél is közrejátszott Ďurčanský külügyminiszter későbbi bukásában.
49. DGFP, 407. sz. 539-540. p.
50. Uo. 540. p.
51. A salzburgi tárgyalásokról lásd: Lipták, Ľubomír: Príprava a priebeh salzburských rokovani roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a Slovenského štátu. *Historický časopis*, 13. évf. 1965/3. 329–365. p.; Pekník, Miroslav (hl. red.): *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. II.* Bratislava, Národné literárne centrum, 1998, 263–265. p., valamint Hoensch, Jörg K.: Základné črty ríšskonemeckej politiky voči Slovensku pred Salzburgom (marec 1939 – júl 1940). In Kamenec, Ivan–Mannová, Elena–Kowalská, Eva (zost.): *Historik v čase a priestore. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi*. Bratislava, Veda. 2000, 242–247. p.
52. A magyar politika által hirdetett Szent István-i állameszmével a Nagy-Szlovákia és a Nagy-Morva Birodalom elméletét állították szembe. Felfogásuk szerint Nagy-Szlovákia területébe az első bécsi döntéssel elcsatolt, valamint a Morvaországban élő szlovákok által lakott területek is beletartoznának. Az így létrejövő területről kitelepítenék a zsidókat, a magyarokat, a

cseheket és a cigányokat. Hazahoznák viszont az USA-ban élő szlovákokat, és így egy olyan, számbelileg erős, nemzetileg homogén szlovák terület alakulhatna ki, amely ellen tudna állni mind a cseh, mind a magyar hatalmi törekvéseknek. Az ezeréves múltra hivatkozó és a kultúrfőlényt hangoztató magyar propagandára is megszületett a válasz. A szlovák verzió szerint Pribina birodalmában már magas fokú kultúra virágzott, amikor a barbár magyarok még Ázsia pusztáin nyereg alatt puhították a húst.

53. MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 163/1940. pol. sz. (1940. július 29.)
54. SNA, Fond Národní soud, Inventárne číslo 41, II-A, 925, Jozef Tiso.
55. A balti államokat a Szovjetunió megszállta. (L. Ránki 1983, 148. p.)
56. Érdekes adalék ehhez, hogy Puskin jelentéseiben nem ezt az eseményt tekintette mérföldkőnek, hanem azt a tényt, hogy Szlovákia önálló külpolitikáját akkor vesztette el, amikor Franciaország 1940-ben kapitulált. (Čierna-Lantayová 2004, 244. p.)
57. MOL, KÜM, K-63, 460. cs. 171/pol. 1940. sz. (1940. augusztus 7.)
58. Beneš belátva, hogy a nyugati hatalmak a müncheni döntés során nem védték meg Csehszlovákiát, a Szovjetunióban látta annak lehetőségét, hogy segítségével helyreállíthatja országa egységét és visszaszerezheti hatalmát.

Felhasznált irodalom

- Ádám Magda 1970. *Magyarország külpolitikája*. Diplomáciai iratok. Budapest, Akadémiai, III. kötet, 285. dok.
- Beneš, Edvard 1947. *Paměti. Od Mníchova k nové válce a novému vítězství*. Praha, Orbis, II. kötet.
- Čierna-Lantayová, Dagmar 1996. Politické úvahy a súvislosti pri nadviazaní diplomatických stykov medzi Slovenskom a Sovietskym zväzom v roku 1939. *Historické štúdie*, 35. évf.
- Čierna-Lantayová, Dagmar 2002. *Pohlady na východ*. Bratislava, Veda.
- Čierna-Lantayová, Dagmar 2004. Poznámky sovietskeho zástupcu v Bratislave k prejavom napätia medzi Slovenskom a Maďarskom február 1940. – apríl 1941. *Historické štúdie*, 43. évf.
- Čierna-Lantayová, Dagmar 2006. Problém vzťahu s Maďarskom v aktivitách politikov a diplomatov Slovenského štátu 1939–45. In Goneč, Vladimír–Vlček, Radomír (eds.): *Z dějin Visegrádského prostoru. Richardu Pražákovi k pětasedmdesátinám*. Brno.
- Đurčanský, Ferdinand 1991. *Biela kniha*. II. kötet. Trenčín.
- Frank Tibor 2002. *Roosevelt követé Budapesten 1934–41. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941*. Budapest, Corvina.
- Hillgruber, Andreas (Hrsg.) 1970. *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes 1939–1944*. I. k. Frankfurt, Bernard und Graefe.
- Hoensch, Jörg K. 2000. Základné črty ríšskonemeckej politiky voči Slovensku pred Salzburgom (marec 1939 – júl 1940). In Kamenec, Ivan–Mannová, Elena–Kowalská, Eva (zost.): *Historik v čase a priestore. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi*. Bratislava, Veda, 2000, 245. p.
- Kamenec, Ivan 1995. *Trauma*. Solymár, Auróra.
- Kolontári Attila 2007. A Szovjetunió és az első bécsi döntés. *Limes*, 2. sz.
- Kolontári Attila 2009. *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*. Budapest, Napvilág.
- Marjinová, Valentina Vladimirovna 1994. Brána na Balkán. Slovensko v geopolitických plánech SSSR a Nemecka v letech 1939–41. *Soudobé dějiny*, 6. sz.
- Mičianik, Pavel 2003. Geopolitické postavenie Slovenska v rokoch 1939–1941. *Politické vedy*, 2. sz.

- Pastor, Peter 1992. *A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941*. Budapest.
- Petruf, Pavol 1993. Vztahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939–1944. *Historický časopis*, 5–6. sz.
- Ránki György 1983. *Hitler hatvannyalc tárgyalása 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal. I. k.* Budapest, Magvető.
- Réti György 2007. *A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai dokumentumok Magyarországról a Darányi-kormány megalakulásától a Szovjetunió elleni hadüzemeltetésig, 1936–1941*. Budapest, Hungarovox.
- Rychlík, Jan 1994. Geneza vzťahu moci k možnosti samostatného Slovenska či obnovy Československa. In Bystrický, Valerián–Fano, Štefan (eds.): *Slovensko na konci druhej svetovej vojny. Stav, východiská a perspektívy. Zborník materiálov zo sympózia z Čas-tej-Papiernícky 23. 11. – 25. 11. 1993*. Bratislava, Historický ústav SAV.
- Seres Attila 2000. Magyar revíziós törekvések és a szovjet külpolitika. *Levéltári Közlemények*, 1–2. sz.
- Seres Attila 2005. Orosz levéltári források a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéhez (1939). *Lymbus*.
- Šmihula, Daniel 1998. Vnútorný život na vyslanectve Slovenskej republiky v Moskve v rokoch 1939–1941. *Historický časopis*, 3. sz.
- Táborský, Edward 1981. *President Edvard Beneš between East and West*. Stanford, Hoover Institution Press.
- Zseliczky Béla 1998. *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Budapest, Napvilág.

ISTVÁN JANEK

THE DEVELOPMENT OF SOVIET DIPLOMACY AND THE SLOVAK–HUNGARIAN RELATIONSHIP BETWEEN 1939 AND 1940

The study analyses the topic and period in question based upon new sources surfaced from Soviet and other archives. The recognition of Slovakia by the Soviet Union became possible only after the signing of the Ribbentrop-Molotov pact, for which the improvement of relations between the two powers was a precondition. Slovak minister of foreign affairs Ferdinand Ďurčanský regarded the friendly relations between the two superpowers as a guarantee for the stable development of Slovakia. Furthermore, Ďurčanský hoped that a later peace conference discussing territorial arrangements, which will aim to correct the First Vienna Award, the Soviet Union as a Slavic country will support Slovakia, therefore he accentuated the two-way relations between the countries. These notions of Ďurčanský resulted in German discontent. On the other hand, unlike their Western colleagues, Soviet diplomats referred to Slovakia in their reports as a „gateway towards the Balkans” and an „eye” on the Western half of Europe, and considered it important for Moscow to know about the happenings in the region through their reporting.

The Soviet ambassador Georgij Maksimovich Pushkin in Bratislava and other diplomats have sensed that after relations with Germany, the relations with Hungary were the most important, about which they have been reporting to Moscow constantly. The relations between Hungary and Slovakia from 1939 have been centred on three most important questions: the administration of Hungarian territories in Slovakia and the issues related to minorities, getting the favour of Germans at the other party's expense, principle of reciprocity.

Migrációs és akkulturációs folyamatok Medgyesegyházán a szlovák–magyar lakosságcsere tükrében

MARIANNA BAGYINSZKY

Processes of migration and acculturation
in Medgyesegyháza in light of the
Slovak–Hungarian population exchange

314.745.4(=511.141)(437.6)"1947/1948"

314.745.4(=162.4)(439)"1947/1948"

323.15(=511.141)(437.6)"1947/1948"

94(=511.141)(437.6)"1947/1948"

Keyword: The historical study of the Hungarians of Slovakia who were relocated to Hungary and Slovaks of Hungary relocated to Czechoslovakia under the Czechoslovak–Hungarian (1947–1948) population exchange. The Slovakian Gúta (Kolárovo) and the Hungarian Medgyesegyháza in the process of repatriation. The linguistic and ethnologic characteristics of relocated population from Gúta. The people from Gúta in their new home, Medgyesegyháza.

*A Gútáról Medgyesegyházára áttelepült dédszüleim,
rokonaim, elsősorban az anyai nagyapám,
Kiss Kálmán emlékére.*

1. Bevezetés

A nemzeti kisebbségek kutatásának részét képezi az 1970-es években megkezdődő „repatriáltak” problémájának a tanulmányozása.¹ A nemzeti kisebbségek kutatása kibővíti a kutató saját nemzeti kultúrképét, továbbá alkalmat nyújt a specifikus problémák kutatására. (Paríková 1976, 76. p.) A repatriálás folyamatának vizsgálata pedig képet ad a szlovák és a magyar népi kultúra fejlődéséről hazánkban és Szlovákiában, és általa nyomon lehet követni azokat a változásokat, amelyek az áttelepültek népi kultúrájában a más kultúrájú etnikumokkal való kapcsolat kialakítás következtében létrejöttek.

A szlovák–magyar lakosságcsere folyamán a két évszázadon át Magyarországon élő szlovákok cseréltek helyet Csehszlovákia évezredes magyar lakosságával. De míg a Csehszlovákiában élt magyarok népi és kulturális tekintetben integráns részei voltak a magyarságnak: ugyanolyan volt a nyelvük, hitük, szokásaik, erkölceik, hagyományaik stb., a 18. században Magyarországon történt szlovák telepítések az összefüggő szlovák etnikumtól távol, kisebb-nagyobb szigeteken elszórtan, a többi etnikumba beékelődve történtek. A szlovákság merőben új körülmények közé került a szülőföldi viszonyaihoz képest. Ennek következtében az ősi anyagi és szellemi kultúrájukban új elemek jelentek meg, azaz megkezdődött a szlovák és a magyar lakosság kulturális értékeinek kölcsönös kicserélődése és az akkulturációs folyamatok.²

A repatriánsok kutatása tehát alkalmat ad a különböző kulturális folyamatok hatásának magyarázatára és a kultúrák átalakulására, valamint az egyes akkulturációs

folyamatokra. A népi kultúra változásainak magyarázata azonban akkor válik teljessé, ha megismerjük azt a kultúrát és környezetet is, ahonnan a repatriánsok Magyarországra jöttek. A repatriálás folyamatát az alábbi szempontok szerint vizsgáltam:

1. A repatriánsok érkezése előtt
 - az eredeti lakosság nemzetiségi, anyanyelvi, vallási, vagyoni megoszlását és foglalkozását;
 - a kultúra karakterét;
 - a tradíciók jelenlétét.
2. A repatriálás menetét illetően, hogy
 - önkéntes alapon, vagy hatósági felszólításra történt;
 - mikor és milyen módon zajlott le;
 - távozásuk milyen szellemi, anyagi értékek és személyi kötődések elvesztését eredményezte;
 - milyenek voltak érkezésük és fogadtatásuk körülményei.
3. A repatriánsok érkezése utáni környezetben pedig az integrálódásuk folyamatát tekintve
 - az új állampolgárok letelepedésének és megélhetésének körülményeit;
 - érték-e őket diszkriminatív intézkedések és atrocitások a helyi hatóságok és a lakosság részéről;
 - a nemzetiségi, anyanyelvi, vallási megoszlás módosulását;
 - tartották-e a kapcsolatot a szülőföldjükkel;
 - milyen rendezvényekre és ünnepségekre került sor érkezésük után;
 - tartottak-e az évforduló kapcsán megemlékezéseket;
 - milyen interetnikus kapcsolatot alakítottak ki az őslakossággal (asszimiláció mértéke);
 - hozott kultúrájuk fejlődése, módosulása az új környezetben. (Paríková 1976, 79–80. p.; Paríková 1981, 454. p.)

Dolgozatomban szülőfalumnak, Medgyesegyházának a „hontalanság éveiben” megélt sorsát és a szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötésével „ikertelepülésévé” váló Gútával, egy tőle 350 km-re levő szlovákiai településsel való kapcsolatot mutatom be az említett kutatási szempontok alapján, az ezen időszakkal foglalkozó szakirodalom, a levéltári források és a visszaemlékezők segítségével.

2. A történeti háttér bemutatása

Magyarország mindig is több nép által lakott állam volt. A Habsburg Birodalom keretei között létező Magyarországon a 18. századra, a török világot követő újraterelések következtében a magyarság a nemzetiségekkel szemben kisebbségbe került. A 19. század folyamán felerősödő nacionalista törekvések hatására a Monarchia keretei között élő népcsoportok közül nemcsak a magyaroknál, hanem a többi nemzetiségnél is felerősödnek a nemzetállami törekvések, melyek előre jelezték a Monarchia szétesését. Az 1867-ben megkötött osztrák–magyar kiegyezés értelmében ugyan a magyarság kiemelkedett addigi helyzetéből és a két uralkodó nemzet egyikévé vált, de az immár politikai jogokért küzdő nemzetiségek önállósodási törekvéseit nem tudta megakadályozni. A Monarchia számára vereséget jelentő első világháborút lezáró versailles-i békeszerződés értelmében pedig a történelmi Magyarország elvesztette terü-

letének több mint kétharmadát, lakosságának több mint felét. Az újonnan megszületett nemzetállamokban a magyarság kisebbségbe, míg Magyarországon számbeli fölénybe került.

Magyarországon a Horthy-korszakban fő politikai célkitűzéssé vált az elvesztett területek visszacsatolása az anyaországhoz, azaz a revízió. A revíziós törekvések azonban nem hoztak tartós eredményt. A második világháborúból Magyarország ismét vesztesen került ki, így a térség nemzetiségi ellentétei továbbra is megoldatlanok maradtak. A régió országai nemzetállamukat nem a kisebbségi érdekek figyelembe vételével akarták megerősíteni, hanem a jogok korlátozásával vagy meg nem adásával.

A győztes és a nemzetállamát megerősíteni akaró Csehszlovákia számára a második világháború után, kimondva a kollektív bűnösség elvét, a magyarság jelenléte a németekével együtt nemkívánatossá vált. A kisebbségellenes politika első törvényesítője az 1945. április 5-én kihirdetett kassai kormányprogram volt, mely a németek és a magyarok kollektív bűnösségének kimondása mellett tartalmazta állampolgárságuk megvonását, anyanyelvi iskoláik bezárását, nyelvhasználatuk korlátozását és vagyonuk kárpótlás nélküli elkobzását. 1945 őszén Csehszlovákiában a szudétanémetek kiűzése miatt fellépő munkaerőhiány pótlására pedig nemzetiségieket vittek kényszermunkára.

A kisebbségellenes intézkedések megszüntetése és a kérdés végleges rendezése végett kötötte meg a magyar és a csehszlovák kormány 1946. február 27-én Budapesten a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt. Az egyezmény értelmében a csehszlovák fél annyi magyart telepíthetett át Magyarországra, amennyi szlovák önkéntes jelentkezés alapján áttelepült Csehszlovákiába, valamint a paritáson felül háborús bűnösöket is át kellett vennie Magyarországnak. *„Járták a szlovákok az utcákat és máris elbújtunk, mer mondták, hogy nézik kinek a házat adják el a szlovákoknak és azokat akkor áttelepítik Magyarországra.”*⁷³ *„Többnyire már, mondták itten (Medgyesegyházán), hogy ha átme gyünk, milyen házat fogunk kapni Szlovákiában.”*⁷⁴ A VI. cikk biztosította az áttelepülőket, hogy minden ingóságukat magukkal vihetik, ez azonban nem vonatkozott azokra a személyekre, akik a 33/1945. számú népbíráskodást elrendelő SZNT (Szlovák Nemzeti Tanács)-rendelet 1–4. és 5. §-ában meghatározott bűncselekményeket követték el. A függelék értelmében Magyarország azt is vállalta, hogy mindent megtesz a magyarországi szlovákok toborzásának sikere érdekében, ezért a toborzás céljára felállítandó csehszlovák bizottság teret kapott a magyar sajtóban, sőt külön műsoridőt a magyar rádióban, amelyben szlovákul fejthette ki propagandáját, a községekben pedig nyilvános gyűléseket tarthatott. Az egyezmény végrehajtását a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) és a Magyar Áttelepítési Kormánybizottság (MÁK) végezte. (Angyal 1997, 8. p.; Vadkerty 1999, 284. p.)

Az áttelepülésre jelentkezők száma Magyarországon megdöbbenést, Csehszlovákiában csalódást keltett. A csalódás oka csehszlovák részről az a felismerés volt, hogy a lakosságcsere nem oldja meg véglegesen a szlovákiai magyar problémát, hiszen legalább félmillió magyar marad Csehszlovákiában, magyar részről viszont ennél jóval kevesebb jelentkezőre számítottak. (Angyal 1997, 9. p.) A szlovák propagandisták maguk is meglepődtek azon, hogy a több mint kétszáz éve magyar közegben, de szlovák etnikai tömbben élő, nemzettudatukat megőrzött szlovákok az első felhívásokra alig reagáltak. Bár megőrizték anyanyelvüket, és az őseik által Lipótból, Trencsénből, Gömörből hozott kulturális örökségük bizonyos elemeit, a nagyobb településeken már érezhető volt a magyarokkal való keveredés hatása. A magyarországi szlovákok ennek következtében kettős identitástudattal rendelkeztek. A MÁK vizsgálatai során azt is

megállapította, hogy a jelentkezők mintegy ötöde már szlovákul sem beszélt. (Vadkerty 1999, 120. p.) Az áttelepülés lehetősége a lassan asszimilálódó magyarországi szlovákságot négy csoportra osztotta:

1. az áttelepülésre vállalkozók, kiket további négy alcsoportba lehet osztani:
 - a. az infláció és a szegénység elől menekülők, akiket a „csehszlovák paradicsomba” csalogató propagandával győztek meg;
 - b. akiket a politikai igazolóbizottságok határozata kényszerített távozásra;
 - c. a meggyőződéses szlovákok;
 - d. a magánéleti okokból távozók.
2. a Magyarországon maradni szándékozók
3. ingadozók
4. generációs megosztottság következtében az idősebbek maradni akartak, a fiatalok viszont menni, hiszen úgy érezték, ezáltal nagyobb lehetőségekhez jutnak.

A kezdeti családi, rokoni, baráti viták azonban a CSÁB propagandája következtében politikai síkra terelődtek, s a nemzeti gyűlölködés hirdetésével párhuzamosan a családi, rokoni és baráti ellentétek forrásává váltak. (Vadkerty 1999, 112–113. p.)

A csehszlovák fél a lakosságcsere-egyezmény V. cikke értelmében 1946 augusztusában átadta Magyarországnak a kitelepítésre kijelölt szlovákiai magyarok jegyzékét, amely 105 047, más források szerint 106 398 nevet tartalmazott. (Angyal 1997, 9. p.) A csehszlovákok eredeti terve 180 ezer magyar kitelepítéséről szólt. A lakosságcsere azonban ilyen keretek között nem eredményezett volna homogén Szlovákiát, ezért a csehszlovák kormány az 1946. június 17-i rendeletével megadta a lehetőséget Dél-Szlovákia „elmagyarosodott tömegeinek”, hogy visszatérjenek eredeti nemzetükhöz a reszlovakizáció révén. (Miklós 1988, 246. p.) A reszlovakizáció értelmében a korábban magukat magyarnak vallott személyek, szlovák őseikre hivatkozva, kérhették szlovák nemzetiségük elismerését és ezzel a csehszlovák állampolgárságot is, s ezáltal mentesültek az áttelepítés alól. Zöld kartonlapon kellett feltüntetni a nemzetiségi átállási szándékot, mely után az igénylők megkapták az igazolást a reszlovakizációról. Az évekig húzódó reszlovakizációs intézkedéseket azonban kiegészítő megoldásként kezelték. (Angyal 1997, 9. p.) *„Aki reszlovakizált, az otthon maradhatott, de hát nem is mindenki lehetett, csak néhány embernek engedték meg a faluból... Ez csak ilyen mondás vót, akkor mindenki otthon maradt vóna, nem jött vóna el senki. A családoknak meg kellett lenni. Amennyien jelentkeztek Magyarországról, annyi családnak menni kellett itthonról (Gútárról).”*⁵⁵ *„Hogy volt-e, ezt ugye nem tudom. Ez má aztán alakult ki, ezt már aztán találták ki, hogy aki szlováknak vallja magát és a magyar állampolgárságról lemond és vállalja, hogy csehszlovák állampolgár lesz, akkor azt átírták csehszlovák állampolgárnak.”*⁵⁶

Miután sikerült megegyezni az ingóságok kérdésében, 1947. április 11-én megkezdődött a lakosságcsere, mely kisebb-nagyobb megszakításokkal 1948. december 22-ig tartott. A csehszlovák fél által kiállított, ikresített névjegyzékek szerint történt a „transzportok” összeállítása, melynek értelmében a megközelítően egyforma nagyságú és értékű ingatlanokkal rendelkező családokat párosították. (Angyal 1997, uo.) Végeredményben, 76 616 fő települt be Magyarországra és 60 257 fő települt át Csehszlovákiába. (Szabó A. 1991, 61. p.)

3. Medgyesegyháza rövid története a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötéséig

3.1. A szlovák népesség megjelenése Medgyesegyházán

A régen Arad, Békés, Csanád és Zaránd, majd az egyesített Csanád-Arad-Torontál vármegyéhez tartozó Medgyesegyháza ma Békés megyében, pontosabban annak délkeleti részén, a megyeszékhelytől, Békéscsabától mintegy 30 km-re fekszik. Szomszédos községei Pusztatottlaka, Kétegyháza, Nagykamarás, Almáskamarás, Kunágota, Nagybánhegyes, Magyarbánhegyes és Medgyesbodzás. A régen a Mezőkovácsházi járáshoz tartozó községhez tartozik közigazgatásilag Lászlómajor és Bánkút is.

A nagyközség nem azonos azzal a Medgyessel, amely hajdan Sámson és Igás közt feküdt. A mai Medgyesegyháza – korábbi nevén Meggyes (Megyes, Meggyes, Medgyes) – az egykori Medgyes-pusztán elterülő falu emlékét őrzi. A régi település pontos keletkezésének és pusztulásának idejét biztosan nem lehet tudni, de okleveleink és a régészeti leletek (pl. a falu határában talált szarmata, avar, honfoglalás és Árpád-kori leleteket, török adóösszeírások) bizonyítják, hogy állott, és a török korban semmisült meg. (Borovszky 1896, 385. p.) A település nevével legelőször 1418-ban találkozunk Meggyesegyház és Medgyesegyház alakban. Ekkor már templommal rendelkező falu volt. A Medgyesegyház elnevezést a tatárdúlás után kaphatta, amikor a falu maga elpusztult, s csak a pusztá temploma, egyháza vagy annak romja maradt fenn. (Szabó 1993, 147. p.)

A község nevének eredetéről több elképzelést is olvashatunk. Az egyik a meggy gyümölcsnév s képzős származékának tartja. (Szabó 1993, 148. p.) Egy másik szerint: „A település a római időkben a selyemút mentén helyezkedett el. Ezért kapta a medias, medgyes nevet, mert e terület a birodalom, illetve a Kárpát-medence közepén helyezkedett el. (A latin közép szóból származik a medias, medgyes szó.)” (Karsai 1996, II. 5. p.)

Az 1567-es és 1579-es török összeírások bizonyítják a falu létezését Medgyes néven, de a hosszan tartó török megszállás miatt a település elpusztult, s ettől kezdve csak pusztaként emlegették. (Márki 1892–1895, 757. p.) A török kiűzése után a kincstár kezelésébe került. (Fényes 1851, 78. p.) A település állapota a 19. század derekán: „Megyes... róna határa igen jó gabonát termő, s fekete homokkal vegyes földje van. Kiterjed 10.295 holdra, melyek haszonbérbe adatnak, de dohánykertészek is vannak rátelepítve, összesen 82, lélekszám szerint 345-en, többségében római katolikus magyarok. Bírja a királyi kincstár. Kétegyházáról igazgatják.” (Fényes 1851, 79. p.) Megyes és Bodzás ekkoriban együttesen 521 lakossal rendelkezett, kik társadalmi helyzetüket tekintve a legszegényebb réteghez tartoztak és kétkezi, napszámos munkából éltek. (Szabó 1993, 76. p.)

A lakosság nemzetiségi, vallási megoszlása azonban a 19. század második felére megváltozik. A törökök kiűzése utáni belső migráció idején a régi otthonukat önként elhagyó felvidéki, evangélikus vallású szlovák népesség érkezett a faluba. A szlovák népességnek a magyarság által lakott területre történő bevándorlása – mely vagy szervezett telepítés, vagy kisebb közösségek gazdasági-vallási indíttatása által valósult meg – három nagyobb migrációs hullámban történt:

1. Az első nagyobb migrációs hullám során, az 1690–1711-es évek között Bars, Nyitra, Nógrád, Hont, Abaúj vármegyéből és a természeti csapások által sújtott

Trencsén, Árva, Liptó és Szepes vármegyéből indultak el telepesek Észak-Dunántúlra és az Alföldre a jobb megélhetés reményében. Jelentős volt a szerepük a törökök által elpusztult vidék újratelepítésében.

2. A második migrációs hullám már szervezett telepítések útján valósult meg, 1711–1740 között, amikor állami engedéllyel a történelmi Magyarország északi vármegyéiben élő, de a törököktől visszafoglalt területeken földeket kapott földbirtokosok saját északi birtokaikról hoztak le munkaerőt. Velük párhuzamosan anyagi érdekek által vezérelt, állami engedéllyel rendelkező „vállalkozók” is telepítettek felvidéki szlovákokat, elsősorban a Nógrádtól északra eső vármegyékből a Délkelet-Alföldre. A telepítésekben jelentős szerepet játszott báró Harruckern János György udvari hadiszállító, aki 1720-ban Békés megye tulajdonosa lett.

3. A harmadik migrációs hullám, a szlovákok észak–déli irányú vándorlása 1740-től a 19. század közepéig tartott. A belső telepítés ekkor többnyire nem szervezett, nem csoportos telepítés, hanem egyéni kezdeményezés. E harmadik vándorlási szakasz jellegzetessége az ún. másodlagos település, vagyis a korábbi szakaszokban betelepültek utódainak átköltözése a kedvezőbb életfeltételeket biztosító településekre. A békéscsabai és szarvasi családok így kerültek Tótkomlóra, Nyíregyházára, Pitvarosra, Csanádaltérre, Nagybánhegyesre, Telekgerendásra stb. (Vadkerty 1999, 111. p.; Angyal 1997, 28. p.)

Ennek a kirajzásnak eredményeként érkeztek szlovák és más nemzetiségű telepesek Medgyesegyházára:

- 1813-ban, többségük haszonbérli dohánykertész volt;
- 1818–1824 között, Hengelmüller Mihály támogatásával; (Palugyay 1855, 194. p.; Madary 1960, 292. p.)
- 1841 és 1843 között a Borsod megyei Mezőkövesdről; (Takács 1964, 98. p.)
- 1843-ban a kincstári telepítés által. (Karsai 1996, II. 28. p.)

Medgyesegyháza fejlődése igazán 1867 után indult meg a vasúthálózat kiépítésével, mely jelentős gazdasági előnyökhöz juttatta a falut. A települést átszelő Kétegyháza–Mezőhegyes vonalat 1883. május 20-án adták át a forgalomnak. (Szabó 1993, 80. p.) A régi Medgyesi-puszták központja a Medgyesi-csárda (Karsai Mihály szerint Rózsa Sándor, a híres alföldi betyár is többször megfordult benne) és a mellette levő piac volt, mely nagy vonzóerőt gyakorolt a további betelepülések számára.⁷

A puszták lakóinak száma a betelepülések által fokozatosan gyarapodott, a település azonban hivatalosan csak a csabai szlovákok megjelenése után válhatott nagyközséggé. (Márki 1892–1895, 757. p.) A csabai szlovák népesség megjelenése az 1880-as évek végére tehető, amikor a kincstári ügyekben illetékes pénzügyminisztérium 1886-ban meghirdette, az Arad-Csanád megyei kertésztelepek „örökváltása” után fennmaradt, bérbe adott, keveset jövedelmező pusztarészek (medgyesi, bodzási, apácai) áruba bocsátását. A puszták áruba bocsátásának a hírére az első négy hónapban mintegy háromszáz csabai szlovák lakos iratkozott fel a városi vezetés közbenjárásával, hozzávetőleg kilencezer holdra. (Szabó 1993, 82. p.) 1887 októberében született meg a megegyezés, mely szerint a medgyesi pusztán 3539 kataszteri hold és 1567 négyszögöl területet vásárolt meg 117 békéscsabai vevő örökáron, összesen 966 414 forintért, húszévi – 1887. szeptember 1-től kezdődő – részletfizetéssel. A kincstárral szemben a vevők kötelezettséget vállaltak arra, hogy „a kijelölendő területen három év alatt 300 beltelekből álló, s egyenként nyolcszáz négyszögletet magában foglaló telep község alakíttassék a Medgyes pusztán”. A 3539 katasztrális holdon felül a

békéscsabai evangélikus egyházközség 300 holdat, a csabai közbirtokosság 1000 holdat vásárolt, de a közbirtokosság hamarosan eladta birtokait a lakosoknak. A vevők a megállapodás szerint 1889 őszén vehették ténylegesen birtokba földjeiket, amikor a korábbi nagybérletek lejártak. (Kristó–Székely 1970, 153. p.) *„1887-ben széjjel lett osztva Medgyes, mer hát tudniillik Medgyesegyháza egy szlovák település. Az én nagypám az első telepesek között volt, rajta van a szlovák templomban lévő táblán a neve, Zsilák Pál. Medgyes tehát széjjel lett osztva és ezt egy Zsilinszky nevű, akkor képviselő végezte el, de ugyanakkor a szlovák püspök, az a Szeberényi az is ott Csabán buzdította a szlovákokat, hogy jöjjenek Medgyesre. Megkapták a földeket, mindenki kapott ennyit meg annyit és hitelre is természetesen.”*⁸

Az egyházi forrásokat alapul véve 93-96 parasztcsalád – kb. 750 ember – „honfoglalásáról” beszélhetünk Medgyesegyházán. A feljegyzések szerint a családfők közül kilencven evangélikus, három római katolikus vallású volt. Az evangélikus templomban 1939-ben – a telepítés 50. évfordulóján – helyezték el az emléktáblát, mely azoknak a csabai szlovák családfőknek az alábbi névjegyzékét tartalmazza, akik 1889-ben földhöz jutottak Medgyesegyházán (Szabó 1993, 81. p.): Bagyinka Mihály, Bagyinka Pál, Bartos György, Belicsa György, Bohus V. György, Bohus V. Pál, Brezovszky János, Brhlik György, Csankó György, Csepregi György, Duna P. György, Fabulya Mihály, Farkas András, Farkas János, Fehér Mihály, Filipinyi János, Flender János, Gajdács Mátyás, Gálik János, Gálik Pál, Gulyás András, Gyebrovsky András, Gyebrovsky György, Gyucha András, Gyucha Mátyás, Gyurkó György, Hajnal György, Hankó András, Hrabovszky András, Kerepetzky Pál, Kesjár Mátyás, Kesjár Mátyás, Kiszely András, Kocziszky György, Kocziszky Pál, Kojnok János, Komavecz András, Kupecz János, Lagzi Mihály, Linder Károly, Lipták András, Lukoviczky János, Lukoviczky Mihály, Maulis Pál, Medovarszky Ádám, Medovarszky András, Mekis Mihály, Melis András, Mitykó Pál, Mocsári György, Nyistjár V. Pál, Pálenkás János, Palik János, Pataj Mátyás, Pataj Pál, Pluhár János, Pusztai Mátyás, Rajtár János, Rajtár Pál, Reöck Iván, Resetár András, Sajben János, Szák András, Szekerka András, Szelcsányi György, Szelcsányi János, Szeverényi András, Szeverényi Pál, Szlávik György, Szpevár János, Taraba Sándor, Uhrin János, Urszinyi János, Valkusz Pál, Valyuch János, id. Varga János, Zahorán Ádám, Zelenyánszky János, Zuba Mihály, Zsilák Pál, Zsilinszky András, Zsilinszky Ádám, Dr. Zsilinszky Endre, Zsilinszky György, Zsilinszky János, Zsilinszky Mihály, Zsíros János, Zsíros Mihály, Zsíros Pál.

A táblán azonban csak az evangélikus vallású „honfoglalókat” tüntették fel, az eltérő vallásúakat, illetve a parcellázás előtti nagybérleőkől tulajdonossá lett személyeket – Telbisz János, Újhelyi Lipót, Durscht Mátyás, Mészáros János, akik 1895-ben négyen együtt 2236 kataszteri holdat birtokoltak – nem. Róluk a kataszteri térképek nyújtanak információt.

A legtöbb ellentmondásos adat a községgé alakulás dátuma körül olvasható, 1881-től kezdve 1887, 1889–1895 és 1900 egyaránt megtalálható, viszont a közigazgatási és miniszteriális szervek 1893-at tekintették a községalakulás hivatalos időpontjának. Az 1900. évi népszámlálás demográfiai kötete Medgyesegyháza adatainál külön fel is tünteti: *„...1893-ban alakult községgé, azelőtt Medgyesbodzáshoz tartozó telep volt.”* (Szabó 1993, 87. p.) Valószínű, hogy egyesek a csabai szlovákok telepítésének az idejét, illetve a betelepülésük folyamatát tekintették a községgé válás időpontjának, hiszen a családok letelepülése folyamat, mely elhúzódhatott és több évig tarthatott, viszont a községgé alakulás az az időpont, amikor a felső hatóságok a létrejött telepet községnek ismerték el.

3.2. Akkultúrációs folyamatok Medgyesegyházán

A községet alapító 93-96 család egységét nemcsak az itt talált különböző nemzetiségű „őslakosság”, hanem az ebben az időben fokozatosan bevándorló magyar és eleki sváb családok is megbontották. Amikor a medgyesi piac híressé vált, több zsidó család is betelepedett, mint például a Zelkermann, Engelmann, Guttmann, Fogel családok, ugyanakkor Medgyesbodzásról magyar iparosok költöztek be, illetve megjelentek a román családok is. (Karsai 1996, II. 87. p.) A két világháború között a piacnak köszönhetően virágzott a kereskedelmi élet, jelentős számú iparos (cipész, csizmadia, szabó, asztalos, bognár stb.) tevékenykedett Medgyesegyházán, és számos egyesület jött létre, mely megpróbálta összefogni a község lakosságát. (Zsilinszky 2000, 5–20. p.)

A különböző etnikumok megjelenése nem okozott nemzetiségi ellentéteket, sőt a dolgozatot szempontjából kiemelt szlovák lakosságnál is az együttélés folyamán megindult az akkultúrációs folyamat, mely először a gazdasági, később a szellemi kultúra területén jelentkezett. Az akkultúrációs folyamatok megindulásának előfeltétele a két-nyelvűség kialakulása volt. (Botík 1986, 81–89. p.; Balassa 1986, 20. p.; Käfer 1986, 473–474. p.) A Medgyesegyházán élő szlovák telepeselek az együttélés során a kölcsönös megértés jegyében szintén elsajátították a befogadó település nyelvét, mellyel kezdetét vette az idegen eredetű kultúra elemeinek megjelenése életükben. A 20. század elején e folyamat következtében a településen élő szlovákság beolvadását figyelhetjük meg a helybeli magyar lakosságba. Az etnikai hovatartozás ekkor már elsősorban a felekezethez való tartozásban jelent meg, a községben ugyanis a lokális, a foglalkozási és az etnikai endogámia fokozatosan háttérbe szorult a vallási endogámiával szemben.⁹ „Nálunk szokás volt, hogy szlovák szlovákhoz menjen, meg evangélikus az evangélikushoz, nálunk ez szokás volt, hagyomány volt, hát most már úgy nem.”¹⁰ „Először szlovák szlovákkal házasodott, de aztán magyarokkal is... meg inkább a vallás vót fontos, hogy azonos vallású legyen, meg hogy milyen módú.”¹¹ A községben ugyanakkor megfigyelhető volt az azonos anyagi helyzetűek közötti házasság, illetve a családfők megpróbálták minél jobban kiházasítani a gyermeküket: „Sokakat meg úgy adtak össze, hogy az is vagyonos, meg az is vagyonos, vagy annak több vagyona van, aztán összehozták őket. Nem mindig vót ez jó, előfordút, hogy rokonyokat is összehoztak, aztán ott hibás gyerek is született. Itt inkább zsidók, a kereskedők, meg a magyarok, meg inkább az uraság, Telbisz vót a vagyonosabb.”¹²

Az alábbi, népszámlálási adatokat tartalmazó táblázatokból érdemleges adatokhoz juthatunk az anyanyelvi és a vallási megoszlást illetően.

1. táblázat. Medgyesegyháza lakosságának nemzetiségi megoszlása (Szabó 1993, 115. p.)

Népszámlálás éve	Összes lakos	Magyar	Német	Szlovák	Római	Egyéb
1900	2917	1055	32	1784	51	1
1910	3628	1431	63	2084	49	1
1930	4156	1841	97	2156	56	5
1937	4908	2480	108	2261	52	7

2. táblázat. Medgyesegyháza lakosságának vallási megoszlása (Szabó 1993, 115. p.)

Népszám- lálás éve	Róm. katolikus	Gör. katolikus	Görög- keleti	Evan- gélus	Refor- mátus	Unitá- rius	Izrae- lita
1900	781	13	52	1902	94	6	75
1910	1043	?	66	2319	111	13	65
1930	1349	33	67	2502	134	4	52
1937	1703	14	72	2841	194	?	60

A táblázatokból kiderül, hogy Medgyesegyháza a vizsgált időszakban többségében az evangélikus szlovákok és a római katolikus magyarok által lakott település volt, ahol a többségben levő evangélikus szlovákság vallását megőrizte, de fokozatosan visszaszorult a magyar lakossággal szemben az erős asszimilációs folyamat következtében.

A szlovák lakosság asszimilálódását bizonyítja, hogy a környező magyar nyelvtenger annyira átalakítólag hatott a 18. században és az 1880-as években érkező szlovákokra, hogy egy sajátos nyelvet alakítottak ki maguknak, melyet heterogenitása miatt – hiszen szlovák és magyar kifejezések, végződések keveredtek benne – se szlováknak, se magyarnak nem tekintettek, hanem „tót”, illetve a Békéscsabáról érkező szlovákok „csabienszka” nyelvnek nevezték. Az idősebb nemzedék szintén e nyelvváltozatot használta, ugyanakkor a fiatalabb generáció a környező falvak magyarságával, a fiatalos közegekkel stb. való érintkezés s az állami iskolák hatása folytán egyre szebben és helyesebben beszélt magyarul. (Szabó 1993, 115. p.) *„Mi mán nem tudtunk jól szlovácul, tótul beszéltünk, felit magyarul, felit szlovácul mondtuk.”*¹³ *„A nagyanyám nem tudott magyarul, de a fiú már tudott. Sok családnál így volt, de az unokák már csak magyarul tudtak és szlovácul nem, tehát az asszimiláció az ment. Bár hibásan beszélünk szlovácul, mert a szlovákok keverik a szlovákot a magyarral.”*¹⁴ Ez a nyelvváltozat a 2. világháború előtt általános volt a községben, a nem szlovákok közül is sokan megtanulták. (Karsai 1996, II. 87. p.) Az önelnevezésük is ennek megfelelően módosult, a Békéscsabáról érkező szlovákok „csabienszka tótnak”, az őslakos szlovákok pedig „tótnak” nevezték magukat.

A felvidéki szlovák ősöktől származó anyai nagyanyám, Számel Mária elmondása szerint a mindennapi érintkezésben családtagjaival, rokonaival ezt a kevert nyelvet használták, ezért az iskolában nehezen értette meg magát: *„Először szlovák vót, mer én nem is tudtam rendesen magyarul, egyáltalán mindig szlovácul beszéltünk otthon a szüleimmel, meg sőt megértettem mindent, amit az iskolában mondott a tanár úr nekem, csak nem tudtam felelni rá helyesen, mer én szlovácul feleletem, vagyis tótul, ezért többször rám szólt és mondta a szüleimnek, hogy tanítsák meg a lányt rendesen magyarul.”*¹⁵

Egymás között a családok többnyire szlovácul beszéltek, az idő előrehaladtával azonban a fiatalabb generáció nem sajátította el a nyelvet, így napjainkban már csak a legidősebbek ismerik (beszélnek).

Az istentiszteletek az evangélikus nagytemplomban mindkét nyelven, tehát szlovácul és magyarul zajlottak, ennek megfelelően mindkét hagyományt ápolták: *„Hát vót, gyerekek, szlovácul is meg magyarul is, első vót a szlovák istentisztelet, asztán meg 10 órakor vót ez a magyar istentisztelet, az evangélikus templomban. Az istentisztelet vasárnap vót és a Hrivnyák nevű pap vezette.”*¹⁶ *„Először szlovácul, aztán mindkét nyelven, aztán csak magyarul voltak az istentiszteletek.”*¹⁷

A medgyesegyházi lakosság hagyományairól, népszokásairól, viseletéről egyetlen leírás sem született, erről képet csak a visszaemlékezők töredékes emlékképeiből és egy kéziratos feljegyzésből kaphatunk. A rendelkezésre álló adatokból kiderül, hogy a két világháború között sem a szlovákok, sem a magyarok körében nem volt jellemző a népviselet. A medgyesegyházi szlovákok nem őrizték olyan mértékben szokásaikat, hagyományaikat, mint például a szomszédos nagybányhegyesi szlovákok. *„Rendes ruhában jártunk, nem népviseletbe. Vót nekem selyemruhám, meg szövetruhám, meg ilyenek voltak. Volt kartonruhám, meg kötényeim. Mi már pártát, főkötőt nem hordtunk. Már polgári ruhákban vótunk, nem parasztiba. Nagybányhegyesen voltak népviseletek, de itt Medgyesen nem vót. Ott ugye bő szoknyások voltak, ugye ott teljesen szlovák viselet vót.”*¹⁸ *„Itt nálunk nem viselték a népviseletet, inkább csak Nagybányhegyesen, meg Tótkomlóson, hát itt valahogy nem.”*¹⁹ A községben ugyanakkor jellemző volt az ünnepi viseletként hordott, úgynevezett „magyar ruha”, mely fehér szoknyából, fehér buggyos ujjú ingből, piros mellényből, pártából és kötényből, fekete cipőből vagy piros csizmából állt: *„Csak magyar ruhánk vót. Gyerekkori élményem, amikor iskolába jártam, hogy magyar ruhánk vót, amikor szerepeltünk március 15-én, mer én is sokat szerepeltem. És akkor ugye magyar ruhában. Szoknyából, buggyos ujjú blúzból, mellényből, magyaros mellényből, pruszlikból, ugye az piros vót. A blúz meg a szoknya fehér vót és akkor az aljába vót varrva a nemzeti színű szalag. Meg kötény. Cipő vót hozzá, vagy piros csizma.”*²⁰

Az emberi élet fordulóihoz és a jeles napokhoz kapcsolódó szokások a két világháború között még elevenen éltek (kántálás, betlehemezés, háromkirály-járás, farsangolás, májusfaállítás, szüreti bál stb.) a szlovákok és a magyarok körében, lényegesebb különbség nélkül: *„Mink jártunk karácsonykor énekelni. Először szlovákul, de szlovákul, a mama úgy tanított, szlovákul, de asztán később meg magyarul. Kántálni jártunk szomszédokba, meg a rokonokhoz jártunk, hát ugye összefogtunk, amikor nagyobb vótunk hárman-négyen és ugye mink sokan vótunk és akkor mentünk és akkor kaptunk adományokat, pénzt, diót, almát, süteményt, úgyhogy mindig kellett vinnünk egy szatyrot és akkor abba raktuk. Rendes ruhába vótunk, egy ízben szlovákul énekelünk, de asztán magyarul. Farsangkor sokszor beöltöztek maszkába az emberek... Húsvétig bőjt vót, 40 napos, nem szabadott húst enni, mi akkoriban ezt betartottuk. Húsvétra csináltunk kalácsot, sonkát, süteményeket, tojást festettünk a locsolkodóknak. Akkoriban nem kölivel locsoltak minket. Jöttek a legények, és a kúthoz vittek és leöntöttek vödör vízzel. Mondta is szegény anyám a legényeknek: Hát hagyjátok azt a lányt, mer még megfázik. Vót, amikor háromszor kellett átöltöznöm. Májusba májusfát állítottak fel a legények a lányoknak, nekem is állítottak. Ilyen szalagok vótak rajta, színes szalagok.”*²¹

A vizsgált időszakban az akkulturációs folyamatok már annyira erősek voltak, hogy a szlovákok és a magyarok közötti különbség már elsősorban csak a felekezeti hovatartozásban, a nyelvben és a szlovákok körében jellemző babonás hiedelmek meglétében mutatkozott. A babonásabbnak tartott szlovákok körében maradtak fent rontással, szemmel veréssel, babonával kapcsolatos történetek, melyeket a magyar lakosság többsége kinevetett és tudatlanságnak tartott: *„Egyszer, valamikor az első világháború táján történt a következő eset. Kocziszky bácsi tanyája a falu határának délnyugati szögletében volt. A falu központjától 3-4 kilométerre volt a tanya. Közismert dolog volt, hogy a parasztasszony a hét során kifejt tejből hétvégén túrót és sajtot készített, meg tejfölt, melyet elvitt a vasárnapi piacra. Egyszer csak feltűnt az asszonynak, hogy a tej egyre soványabb, kevés tejfölt ad. (A dolog mögött azonban a két siheder fiú, Mátyás*

és Mihály állt, akik a szoba ablakában köcsögökben hagyott tejből, ha feljött a tejfől, akkor azt szalmaszálon leitták.) Hát itt nem lehet más, csak az, hogy a tehenet megrontotta valaki. Itt tenni kell valamit! Felállították a tehenet az udvar közepén, az apa tartja a tehenet szarvánál fogva, a mama meg égő szalmacsomóval körüljárja a tehenet és valami varázsigét mormolva próbálja elűzni a gonoszt. A két fiú pedig ott állt az udvar egyik sarkában, majd az egyik megszólal: »Anyám, látom az ördögöt!« Ugyanis persze hogy látta a testvérét, aki a tejfölt leszívta. Persze a két gézengúz mégsem akarta elrontani az öregek kedvét, nem nyúltak többet a köcsögökhöz és így az »ördögűzés« sikeres volt. E hiedelmek mögött a tudatlanság állt.²² »Vótak ilyen babonák, de hát szóval, minél együgyűbb a nép, annál jobban hisz benne. Babonások vótak, főleg az asszonyok, meg az idősebbek. Kétfajta ember van, az egyik hisz és mindent elhisz, a másik meg gondolkodik és kételkedik. Ma már ugye ilyenekben nem hisznek.«²³ »Amikor a gyermek nyűgös volt és sírt, akkor szemmel volt verve. Azok tudtak szemmel verni, akiknek össze van nőve a szemöldöke. A nagyanyámtól hallottam, hogy a szemmel verést hogyan köll megszüntetni. Három kanál vizet kell mérni egy tányérba, majd abba háromszor belemártom az ujjam, majd keresztet vetek a szemmel vereten, annak a homlokán. Ő meg a homlokáról a kifordított kombinéjával letüri. A maradék vizet a tálból az ajtó vagy az ablak sarokvasára köllött mérni, ha több volt, mint három kanál, akkor szemmel vót verve az illető, mert ott szaporodik a víz. Ezt háromszor kellett megcsinálni... Akkor olyan 32 éves lehettem, együtt laktam Csicsejnéval, annak vót egy lca lánya, azt is megverte valaki szemmel, olyan rosszúl vót, hogy már csinálták neki a koporsót. Valaki mondta az anyjának, hogy nézze meg, nincs-e megverve. Aki megverte szemmel, az a fődet nézte. A kislány jobban lett. Vót olyan is, hogy amikor lyány voltam, egy férfi magbabonázta a tehenet, attól fogva nem is adott tejet. Akkor ólmot is olvasztottunk, aki meg van ijedve, abból kiderül. Az olvasztott ólom olyan formájúvá vált, amitől megijedt. Akkor vót egy fiú, aki járt egy lyányhoz. A lyány nem szerette, annak a lánynak az anyja csinált olyat, hogy megszírozta a kilincset a kiskapun, és az a fiú ahogy aszt a kilincset megfogta, attól a perctől kezdve a fiú nagyon beteg lett, de annyira, hogy meg is halt, meg lett babonázva, azé.« A fiatalabb generáció már kételkedve szemlélte, szemléli e hiedelmek valóság alapját: »Amikor először megcsinálta rajtad a nagyanyád a szemmel verés feloldását, még pólyás voltál, apád nagyon mérges lett, azt mondta, tudatlan a nagyanyád. Én már nem hittem benne, de elfogadtam, hogy ilyeneket csinál. Legalább ő is megnyugodott, meg te is megnyugodtál.«²⁴

A visszaemlékezők közlései alapján is elmondható, hogy a férfiak kevésbé hisznek a babonás hiedelmekben, mint a nők. Az idősebbek megtartották a hiedelmekhez kapcsolódó rítusokat, szokásokat, ezeket napjainkban inkább csak felidéznek, mint gyakorolják. A fiatalabb generáció pedig tudatlanságnak tartja e hiedelmek meglétét.²⁵

A népi gyógymódok ismerete viszont a szlovákok és a magyarok körében egyaránt megfigyelhető volt, ezek egy részét a fiatalabb generáció megismerte és alkalmazta a mindennapokban: »Gyógymódok, hát például Kálmán bácsi kocája, olyan rosszúl nézett ki, hogy csudaság, nem evett, nem ivott, nyűgös vót, gyütt-ment. Adtam neki ecetes cukros vizet fél vödörrel, 3 napig csak aszt kapott, de jobban is lett, mer ecet az mindenre jó, de főleg gyomorbajra. Akkor akkoriban nem vót olyan, hogy kivették az ember manduláját, hanem kis sámlira ültünk és akkor a mama felállt a padkára és vett egy törülközőt és ide tette a nyakunkra és akkor így emelte fel és akkor elmúlt a fájdalom. Akkor a fa kerítésén nőt egy rózsa, má nem tudom a nevét, annak e levelét sebre tettük... Cickafarkából teát csináltunk, ez köhögésre vót jó, meg kamillából is csinál-

tunk teát, az mindenre jó. Ha fáj a gyomrom, akkor ecetes szóدابikarbónát iszom.”²⁶
 „Nagyanyád nem orvossággal gyógyított minket, hanem füvekből különböző teákat készített, tudta, melyik milyen betegségekre jó, sok népi gyógymódot ismert. Néhányat én is átvettem tőle.”²⁷

A medgyesegyházi szlovákok 1947-ig éltek a községben, amikor megkezdődött a csehszlovák–magyar lakosságcsere, melynek következtében megindult a községben is a toborzás. Sokan éltek a lehetőséggel, és a jobb megélhetés reményében hazát cseréltek, de voltak olyanok is, akik nem hagyták el a szülőföldjüket: „A tatának is mondták, de neki nem a pap, Hrivnyáknak hitták, hanem azok, akik már készülődtek kifelé, azokkal ugye beszélt tata. Például itt vót a nagynénémnek a férje, az is aszondta, hogy gyere te is, készülődjél, mer neked sokkal jobb lesz ottan, ezzel a családdal, mer hát akkor ugye mi sokan vótunk. Evvel a családdal, mer ott kapsz mindent, házat is meg fődet is, meg aszongya mindent fogsz kapni. De tata azt mondtá, hogy ő nem megy ki, aszonta, ha itt nem jó, akkor ott se lesz jobb kinn. Meg asztán ki is derült, hogy nem is úgy kaptak ott, mint ahogy ígérték, mint ahogy mesélték a faluban a központban a gyűlésen, hogy ez lesz aszongya. Meg hogy ez nem a ti szülőföldetek, hanem aszongya ott Szlovákiában van a szülőföldetek. Aszongya, gyertek csak kifelé, mer kinn minden lesz, nem lesz aszongya szegény, hát ilyen dógok voltak, erre emlékszek, ugye mer hát mindig gyűléseztek a szlovákok.”²⁸ „Jött a német kitelepítés, hát ugye az mindenkit elborzasztott, viszont aztán jött a Benes-dekrétum. Azt mondták, kollektív bűnösség ugye, hogy a magyarokat kitelepítik Magyarországra, ugyanakkor önként jelentkező szlovákok meg menjenek ki. Mindenki be volt rezelve, a szlovákok is Medgyesen, mert persze látták, hogy mi volt a németekkel, no és persze hozzá is adtak szlovákok természetesen, mert az volt a fontos, hogy minél több szlovák menjen ki, mi is mentünk Szlovákiába 1947-ben... Vaggonnal mentünk, vihettünk mindent... A toborzást itt (Medgyesegyházán) a szlovákok szervezték, voltak tanárok is köztük, ez van, de volt egy pap is. Hrivnyák Jánosnak hívták, az hazament, az vissza is ment, mert hát onnan jött ide... Sokan talán félelemből mentek ki, mert úgy is ki kell menniük, hogy úgy járunk, mint a németek. Tudniillik, azt hirdették, hogy Magyarországnak sok lesz a fizetése, sok lesz a jóvátétel, hogy ott meg nem lesz jóvátétel. Voltak mások, akik nem mentek ki, talán azok csinálták jól.”²⁹ „Az apósom egy becsületes kisiparos ács ember volt, ők nem vágytak kifelé, mert elmesélte, hogy a keresztkomája mondtá, mikor mentek: Gyere, komám, mert majd batyuval jöhetsz! Mondta erre: Én senki házába nem megyek ki!”³⁰

Végeredményben 1947. június 7-e és 1947. október 26-a között 218 szlovák család (793 személy) hagyta el önként a települést, s költözött a jobb megélhetés reményében Gútára, az „ikertelepülésre”, meg Komáromba vagy Rozsnyóra. Csehszlovákiából pedig 1947. június 22-e és 1947. július 4-e között 67 magyar családot, azaz 314 személyt telepítettek a községbe, megbontva ezzel a térségben évszázadok óta létező szlovák etnikum egységét.³¹

3. táblázat. Medgyesegyházáról Csehszlovákiába áttelepülők számadata 1947-ben³²

Szerelvénysz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
B-56-3-15 sz.	1947. június 7.	30	105	?
B-57-3-15 sz.	1947. június 9.	31	131	?
B-58-3-15 sz.	1947. június 10.	33	103	?
B-59-3-15 sz.	1947. június 11.	27	114	?
B-60-3-15 sz.	1947. június 12.	26	110	?
B-61-3-15 sz.	1947. június 28.	30	113	?
B-62-3-15 sz.	1947. június 29.	22	71	?
B-63-3-15 sz.	1947. június 30.	15	46	?
S-15025 sz.	1947. október 16.	1	?	?
S-15027 sz.	1947. október 20.	1	?	?
S-15028 sz.	1947. október 24.	1	?	?
S-15029 sz.	1947. október 26.	1	?	?
Összesen		218 család	793 személy	

4. táblázat. Csehszlovákiából Medgyesegyházára áttelepülők számadata 1947-ben³³

Szerelvénysz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
A/B-48,49,51-3-15 sz.	1947. június 22.	23	97	Medgyesegyháza
A/B-50-3-15 sz.	1947. június 23.	16	58	Medgyesegyháza
A/B-61-3-15 sz.	1947. július 2.	17	68	Medgyesegyháza
A/B-48,49,50,60,62-3-15 sz.	1947. július 3.	18	72	Medgyesegyháza
A/B-62,63-3-15 sz.	1947. július 4.	3	19	Medgyesegyháza
A/B-79-818 sz.				
Összesen		67 család	314 személy	

4. Gúta és Medgyesegyháza migrációs kapcsolata, a csehszlovák–magyar lakosságcsere következtében

4.1. A régi otthon, Gúta

A Kisalföld északi felén, Szlovákia délnyugati részén, a Kis-Duna és a Vág folyó összefolyásánál, a csallóközi oldalon, Komáromtól 23,5 km-re fekszik Gúta. Komárom után a Csallóköz legnépesebb települése. A legnagyobb európai folyami sziget magyar megnevezése napjainkban Csallóköz, ám korábbi adatok arról adnak tanúbizonyságot, hogy a szigetet Aranykertnek, Komáromi szigetnek és Kukkóniának is nevezték. Az Aranykert elnevezés a talaj rendkívüli termékenységre utal, illetve a csallóköziek egyik nevezetes foglalkozására, az aranymosásra. (Liszka 2002, 163. p.)

A város régi neve valószínűleg a gutta latin szóból ered, amelynek magyar jelentése vízcsepp, könnycsepp, folt. Ez az elnevezés szoros kapcsolatban állhatott az őslakosok sajátos, egymástól szétszórta – a víz cseppjeihez hasonlóan – lakó életmódjával. A második, ugyancsak feltételezhető néveredet kapcsolatba hozható az 1268-ból eredő Villa Gutta megnevezéssel. Az esztergomi érsekség birtokán levő „vízi lakocská, házikó” neve lehetett. A harmadik magyarázat szerint a Gúta helynév pusztá személynévből kelet-

kezett magyar névadással. A település elnevezése az évszázadok folyamán a következő változatokban fordult elő: 1268-ban Guta, 1281-ben Gutha, 1349-ben Gutta, 1773-ban Guta, 1948-ban a települést Kolárovróra nevezték Ján Kollár szlovák költő neve alapján. (Dombiné Páczer–Libárdi) A településről szóló első adat szerint lakói eredetileg nem a mostani helyen telepedtek le, hanem a Vág-Duna bal partján, majd a török pusztítás idején tették át lakóhelyüket a biztosabb menedéket nyújtó jobb partra, azaz a Csallóközbe.

A régi oklevelek szerint a községbe az Árpád-házi uralkodók idejében Tisza melléki jászokat telepítettek az elpusztult lakosság pótlására. (Varga 1989, 289. p.) Elődeik életmódja, szokásai, valamint építkezésük sajátossága a jászokéval volt rokon. A későbbiek folyamán Gúta gyakran népesült bevándorlók által, melyet a Fűri, Kéri, Kürti, Letkési, Lévai, Libárdi, Madari családnevek bizonyítanak. 1268-ban az esztergomi érsekség birtokaként Villa Gutta néven említik az oklevelek. Margit királynő 1349-ben Gúta mellett a Kis-Duna és a Vág folyó összefolyásánál négyszögű földvárat épített, amelyet előbb Béke-várnak, majd később Béka-várnak³⁴ neveztek. 1551-ben már különböző kiváltságokat élvezett a város, lakói mentesültek a harmincad, a vám a rév-bér és a piaci helypénz fizetése alól. A város évente négy országos vásárt rendezhetett. Az 1552-es török összeírás szerint Nagy-Gútán 33, Kis-Gútán pedig 7 ház állt. Az 1621-es feljegyzések Gútáról úgy tesznek említést, mint oppidumról. 1669-ben Gúta megerősített városként szerepel, helyőrségének száma 130 zsoldos katona, várkapitánya pedig Fruhwurth Mátyás volt. 1715-ben a község a templommal és a községházával együtt leégett, emiatt anyakönyvei is csak ettől az évtől lelhetők meg. 1724-ben új katolikus temploma épült, melyet 1772-ben nagyobbítottak meg. Az 1846/47-es összeírás szerint a város 155 nyolcados jobbágytelkével 579 gazda, 240 zsellér, 49 közműves mesterember, valamint 4 kereskedő rendelkezik. Ezenkívül még 3 olajsütő, sajtoló szerepel a feljegyzésben.

A települést az elmúlt évszázadok során számos természeti csapás érte. A tűzvészek és az árvizek olyan gyakoriak voltak, hogy szinte évről évre rettegésben tartották a lakosságot. A legnagyobb tűzkatasztrófa 1899-ben történt, mely során 448 ház, 560 gazdasági épület égett hamuvá és közel 3000 lélek vált hajléktalanná. (Dombiné Páczer–Libárdi) A lakosság kezdetben külterjes, ártéri állattartással, vizahalászattal (Gaál 1947, 252–257. p.), ártéri gyümölcs- és zöldségtermesztéssel, ritkán aranyomással foglalkozott és próbálta megteremteni a mindennapi kenyerét, az iparosodási folyamatok következtében azonban új lehetőségek nyíltak a megélhetésre. (Liszka 2000, 162–168. p.) A 19. század végén és a 20. század elején sokat fejlődött a település, megépült a szivattyútelep, a téglagyár, a hálókészítő üzem, a gőzmalom, elkészült az artézi kút, 1914-ben megindult a forgalom a Komárom–Gúta vasútvonalon, 1915-ben pedig átadták a közúti forgalomnak az alsó és a felső vashidat. A főutcai lakásokban 1927-től működött a villanyvilágítás, 1928-ban pedig felépült a kétemeletes polgári iskola. (Dombiné Páczer–Libárdi)

A település a csallóközi településekhez hasonlóan korán és gyorsan polgárosodott a nyugat felől érkező modernizációs folyamatoknak köszönhetően, s a nagyvárosok (Bécs, Pozsony, Győr, Budapest) közelsége is érezte hatását, ennek ellenére populáris kultúrájában sok archaikus jelenséget megőrzött. Ez a kettősség a korai kivetkezés ellenére a viseleten ugyanúgy nyomon követhető volt, mint a népi építkezésen, az élőbeszéden, vagy a hit- és szokásvilágon. (Liszka 2000, 167. p.)

A gútaiak korán elhagyták a népviseletüket, ezt a gyors polgárosodási folyamatok mellett a világháborúk is meggyorsították. A községben ugyanakkor, Medgyesegyhá-

zához hasonlóan, jellemző volt az ünnepi viseletként hordott, úgynevezett „magyar ruha”, mely fehér szoknyából, fehér buggyos ujjú ingből, piros mellényből, pártából és kötényből, fekete cipőből vagy piros csizmából állt: „Mi már nem hordtunk népviseletet, csak egyszerű ruhákban jártunk. Nálunk az idősebbek is már csak egy szoknyát hordtak, sötétet vagy tarkát, de a lányoknak már kinek milyen volt. Nagymamának volt ilyen kis kabátszerű vékony ruhadarab, meg hozzá szoknya, hosszú szoknya, meg kötő körbe, melyet körbe kötöttek, ez volt az ő divatjuk. Valahogy ez volt nekik az ilyen egybeszabott ruha... De volt másik falu, ahol hordtak népviseletet, nekik öt szoknyájuk volt. Naszvadon mindig olyanba jártak, népviseletbe. De volt ünnepi viseletünk, melyet ha ünnepség volt, akkor magyar ruhában voltunk. A magyar ruha fehér szoknyából, fehér blúzból, mely buggyos ujjú volt, mellényből, kötényből, pártából állt. A mellény ki volt varrva, piros volt, meg a kötény is. Amikor a magyarok bejöttek, ezt vettük fel. Volt mindenkinek, mert mi nagyon tartottuk a szokásokat. Cipő volt hozzá, de ha szerepeltünk, akkor piros csizmát vettünk fel.”³⁵ „Nem volt nálunk népviselet. Rendes öltözetbe voltunk mink. Amikor 1938-ba bejöttek a magyarok, akkor magyar ruhába öltöztünk, piros-fehér-zöldbe, melyhez pártá is vót. A ruha szépen ki volt díszítve piros-fehér-zöld szalagokkal. Naszvadon ott szokás vót. Nálunk magyar ruha vót, akik tehették, azoknak vót. A szabók csinálták.”³⁶

Csallóköz szokás- és hiedelemvilága rendkívül gazdag, de az emberi élethez kapcsolódó népszokásokról kevés leírás született. A fennálló adatok alapján elmondható, hogy ezen szokások különösebb helyi sajátosságokat nem mutatnak fel. Csallóközben nagy szerepet kaptak a különféle dramatikus játékok: Mikulás-játék, lucázás (Khin 1941, 59–61. p.), betlehemezés, mendikálás, Balázs-járás, háromkirály-járás, pünkösdi királyválasztás, Szent Iván-napi tűzgyújtás stb., gazdalegények körében szokás volt a legényavatás. (Liszka 2002, 197–202. p.; Khin 1932, 19–24. p.) E szokások gútai meglétéről visszaemlékezőim már csak töredékesen számolnak be: „Karácsonykor voltak a betlehemesek, meg a kántálók. Meg jöttek mendikálni szentestén, ekkor karácsonyi éneket énekeltek a kisebbek. Ha nagyobb legények énekeltek, azt már kántálásnak nevezték.”³⁷ „Gyerekként karácsony este elmentünk házakhoz énekelni, a házak elé, az ablak alá álltunk, és akkor behívtak minket, kántálókat, és akkor kaptunk diót, szaloncukrot, almát. Újévkor is elmentünk köszönteni, akkor kaptunk koronát vagy forintot. Beálltunk a sarokba és mondtuk: Állók, állók, forintot várok (vagy más pénzt mondtunk), boldog új évet kívánok. Karácsonykor nem lehetett sehová menni, egyszer el akartam menni a bálba, de nagymamát az mondta, hogy ezen a napon nem lehet sehová menni, csak másnap. Betlehemezés, háromkirály-járás is volt, de jobban a templomban volt ünneplés, például Úrnapja, nagyon szép ünnepek voltak. Farsang után nem lehetett húsvétig húst enni, csak a feltámadás után lehetett húst enni.”³⁸

A gútaiak élőbeszédére jellemző volt, hogy a magyar nyelvnek egy sajátos tájszólását használták, mely az észak-dunai és a csallóközi nyelvjárástípus keveréke volt. Jellemzői:

- a köznyelvi „ó, ő” helyén viszonylag gyakori az „ú, ű”, pl.: rúzsza, lúnyi;
- a nyelvjárás erősen í-ző, pl. Bíkavár, csendőrség;
- a köznyelvi „é” helyén az „i” is viszonylag gyakori, pl. ides, kezibe;
- zárt szótagban kiesik az „l”, a megelőző magánhangzót megnyújtja, olykor zártabbá teszi, pl. Hidegódal, asó, főső;
- az „á” utáni o-zás eléggé erős, pl. kössígházó, pásztorházok;

- a -ból, -ből, -tól, -től, -ról, -ről rag következetesen -bú, -bű, -tú, -tű, -rú, -rű, pl. temetőbű, templombú, fődrű;
- a -hoz, -hez, höz ragok alakja -hó, -hő, pl. iskoláhó, kereszthő;
- a -val, -vel ragok alakja -vá, -vé, pl. kapává, ekévé, hagymáú;
- a -nál, -nél ragok a következőképpen alakulnak, pl. borozóná, kertné;
- a főnévi igenév képzője kétalakú, pl. kötnyi, várnyi;
- a „v” tövű igék szótári alakban -ll-re végződnek, pl.: lűll, híll. (Dombiné Páczér-Libárdi)

„Tájszólással beszéltünk, például mink azt mondtuk, hogy kosár, itt kas volt. Nálunk nem az irodalmi nyelvet beszéltük, például itt Medgyesen mondták széna, nálunk az széna volt.”³⁹ „Magyarul beszéltünk, csak tájszólással. Gútától nem messze is tájszólással beszéltek, de ott teljesen más volt a beszéd, mint nálunk, ott mondták: Gyertek, lányok, kapóra, kaszóra,, höröcsög van a noszvodi hatórbá!”⁴⁰

Az első világháborút követő határrendezések következtében kötelezővé vált a szlovák nyelv oktatása az iskolákban, ennek ellenére a lakosság többsége továbbra sem beszélt szlovákul. „Addig kötelező volt az iskolában szlovákul tanulni, amíg 1938-ba be nem jöttek a magyarok. Ugye én nem is tudok szlovákul, Géza is csak egy kicsit.”⁴¹ „A község 90%-a nem tudott szlovákul, annak ellenére, hogy Szlovákia vót. Mer ugye az iskolában is magyarul tanultunk. Minden héten, ha jól emlékszek rája, 2 óra vót, egy héten a szlovák óra, ennyi vót, az egész szlovák tanulás.”⁴² „Amíg nem jöttek be a magyarok 1938-ig, addig kellett tanulnunk az iskolában szlovákul, utána nem.”⁴³

A csallóközi Gúta 1919 és 1938 között – a korábban mezővárosi jogállású település – a polgári Csehszlovákia legnagyobb községe lett. 1938 novemberében az 1. bécsi döntés után Magyarországhoz csatolták, a második világháború befejezése után pedig visszakerült a megújuló csehszlovák állam keretébe. A közigazgatásilag a Komáromi járáshoz tartozó község lakosságának nemzetiségi megoszlásáról Angyal Béla állított össze táblázatot, mely az első világháború befejezésétől 1941-ig tartó időszak alatt – részben a csehszlovák, részben a magyar hatóságok által – tartott két népszámlálás és három népszámlálás adatait tartalmazza. A táblázatból kitűnik, hogy a vizsgált időszakban a település homogén magyar közösség volt. A római katolikus vallású magyar lakosság mellett általában 3% körül mozgott az egyéb vallási felekezethez tartozók aránya, akik közül az izraelita vallásúak voltak a legtöbben.

5. táblázat. Gúta lakosságának nemzetiségi megoszlása, 1919–1941

Év	Össz-lakosság	Magyar	%	Szlovák (cseh-szlovák)	%	Zsidó	Cigány	Egyéb
1919	9 252	9 190	99,3	31	0,3	–	–	31
1921	9 676	9 479	98,2	63	0,7	102	–	1
1930	10 822	10 221	94,8	97	0,9	273	173	13
1938	12 160	12 103	99,5	29	0,2	–	–	28
1941	11 494	11 466	99,8	8	0,1	15	–	5

„Az ottan tiszta magyar község volt, nem is tudtak szlovákul, tótul, csak néhány zsidó család volt.”⁴⁴ „Gútán mindenki katolikus volt a zsidókon kívül, ők a zsidó templomba jártak, mi meg a katolikusba.”⁴⁵ E zömmel római katolikus magyar lakosság körében

magas volt a népességszaporulat, nem volt ritka családonként a 10-12 gyerek sem. (Angyal 1997, 13. p.)

A lakosság túlnyomó többségét a mezőgazdasággal foglalkozó és abból élő népesség alkotta, 1938-ban arányuk még mindig 80% körül mozgott. A mezőgazdasági termelésre nagy hatással voltak a 19. század végén kezdődő ármentesítési és folyósabályozási munkálatok, melyeknek következtében a korábbi ártéri gazdálkodás helyett előtérbe került a földművelés. Nagyarányú kitelepülés indul meg e folyamat eredményeként a tagosítatlan határba. (Angyal 1997, 13. p.) 1941-ben a lakosság egyharmada a külterületen lakott, így Gúta a Kisalföld legnagyobb tanyás településévé vált. A magas népszaporulat következtében azonban a földbirtokok elaprózódása, azaz a lakosság elszegényedése volt a jellemző. Ilyen társadalmi tagozódás miatt az első Csehszlovák Köztársaság idején rendkívül erős volt a kommunista párt népszerűsége a lakosok között. (Angyal 1997, 14. p.)

A második világháború szenvedései és az azt követő magyarellenes intézkedések a települést sem kerülték el:

Gútáról nagy számban soroztak be katonákat a 2. magyar hadseregbe, amely a Donnál katasztrofális vereséget szenvedett;

1944-ben a zsidó lakosokat koncentrációs táborokba szállították. „Sok zsidó volt Gútán; de aztán elvitték őket. Sajnáljuk őket, mert nem voltak olyan rossz emberek.”⁴⁶ „Volt néhány zsidó család, de azokat eldeportálták a háború alatt. Szörnyűség volt, velem is járt 3 zsidó lány a polgáriba, először kaptak sárga csillagot, utána a faluban összeszedték, aztán elvitték őket, szegényeket, amíg át nem települtünk, addig nem jött vissza egy sem.”⁴⁷;

1945-ben bezárták a magyar iskolákat, és csak a szlovák nyelvűek működését engedélyezték; a magyar tanítók évekig nem kaptak fizetést;

500 férfit, sokszor családotól a csehországi munkatáborokba szállítottak. (Angyal 1997, 14., 21–22. p.) „Először elvitték az izébe, Csehországba, Morvaországba, oda egészen nem tudom, milyen határig a falu nagy részét. De ott se válogatták, hogy kit vagy mit visznek. Akikre kijött a tíz, annak menni kellett, de azok nem vihettek semmit magukkal, csak kis cőki-móki ruhát, semmi mást, minden ott maradt. Mikor a magyarokat első transzportba elvitték, aztán jöttek a zsidók. Bátya, azokat is elvitték Csehországba, vót ott öt gyerek, azok elmentek minden nélkül bányákba, meg ilyen nagy uradalmakba, szóval ilyen módos csehökhöz. Egy részük visszatért, egy részük aztán ott maradt vagy meghalt, vagy amikor hosszabb ideig vót ott, összegyűtt ott valakivel, megnősült meg férjhez ment, aztán ott maradt.”⁴⁸ „A Mariska néni, aki azóta meghalt, az öcsém akkor gyerek vót, azt például eldeportálták szudéta területre robotra, kényszermunkára.”⁴⁹ „Mielőtt átgýttünk volna, sok családot elvittek Csehországba. Az én bátyámat is elvitték télvíz idején, mán nős vót és vót két fia, akkor télen az egyik pólyás vót, a másik néhány éves és azokat is elvitték, föl, cselédeknek. Azokat úgy viték el, hogy azok nem vihettek jószágokat, azok csak azt a kis holmit vihették el, meg a kész élelmet, de vissza sikerült gyűnnie, a szülői házat megszerezte ott Gútán és ott is halt meg.”⁵⁰ „A nagybátyáméknak 5 kg-os csomaggal Csehországba kellett menni, aztán azok visszakerültek, de mink nem kerültünk vissza, hanem Medgyesen maradtunk.”⁵¹

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötése után megindult a készülődés a csehszlovák állami szervek részéről, hogy a határ mentén egy tömbben élő magyar etnikumot fellazítsák, illetve áttelepítsék egy új hazába. „Ki vót írva a

tanácsházára a névsor, akik beleestek ebbe a településbe. Mer a rádió előre mondta, hogy onnét a magyarok legnagyobb részét kipucolják. Helyette innét visznek át szlovákokat. Jött a hír, hogy a magyarokat kipucolják Csallóközből.⁵² „Rajta vótunk a listán, először nem köllött, csak hozták a papírt egy héttel előbb, hát ugye én akkor 16 éves voltam, ez a szülőknek vót gondjuk-bajuk. Ugye egy héttel előbb jött a tanácstúl, hogy mink meg az utcából sokan, Farsangék, a fél utca, Vigék meg még egy Kissék vótak az utcából, mennijük köll. Akinek megvót a papírja, kiküdték, annak el köllött jönnie. Ilyen nagy fehér lap vót, mert fehér lapnak hitták.”⁵³ „Kiadták a 7-es és a 8-as lapot, akik 8-as lapot kaptak, azokat Csehországba vitték el, de azokat munkára vitték el, de akik 7-es lapot kaptak, azokat meg hát áttelepítették.”⁵⁴

Első lépésként népszámlálást és vagyonösszeírást hajtottak végre. A Szlovák Telepítési Hivatal az összeírás végrehajtására részletes utasítást adott ki. A visszacsatolt területeken összeírás alá esett minden lakos, beleértve a szlovákokat és cseheket is. A telepítési hivatal számlálóbiztosokat küldött ki az egyes községekbe. Minden családfő köteles volt a felszólításra a községházán, a számlálóbiztosok előtt megjelenni. A családfőnek magával kellett vinnie minden családtag személyi adatait, valamint okmányokkal igazolnia kellett családjá vagyoni helyzetét. A feltár rovatába beírták a jelentősebb ingóságokat, pl. eke, vetőgép, ezeket a lehető legpontosabban igyekeztek összeírni. A felvett adatokat a családfő az aláírásával igazolta. Mindez arra szolgált, hogy a családokról, vagy ahogyan hivatalosan nevezték, „gazdasági egységekről” minél átfogóbb képet kapjanak. Az összeírás alapján jelölték ki a vagyonosabbakat, általában az 5 katasztrális holdnál nagyobb birtokkal rendelkezőket a lakosságcserére, hogy minél kedvezőbben elégíthessék ki a Magyarországról érkező 1-2 holdas vagy föld nélküli szlovákok igényeit.

Az összeírók a nyilvántartási ív hátuljára a helyi csendőri szervek útmutatása alapján a politikai megbízhatóságot is bejegyezték. Feltüntették, ha valaki:

- magyar párt tagja volt a két világháború között;
- nyilas szervezetben működött;
- vezető szerepet töltött be a bécsi döntés után a községben;
- külön tüntették fel a tanítókat;
- s ha részt vett az antifasiszta mozgalomban.

A megjegyzés rovatba fel kellett jegyezni, ha vegyes házasságról volt szó, azaz ha valaki a házastársak közül szlovák vagy cseh nemzetiségű volt. Az összeíróiv aláírása után a telepítési hivatal igazolványt adott a családfőnek, amely tanúsította, hogy nyilvántartásba vétette magát. Az igazolványt a családfő mindig köteles volt magánál tartani.

A községekbe érkező nyilvántartások szerint a járási hivatal köteles volt még összeállítani, hogy a járás területén mennyi magyar és német nemzetiségű élt az 1930-as népszámlálás, valamint a háború utáni összeírás alapján. Összegezniük kellett azt is, hány személy vallotta magát a legutóbbi, a magyar szervek által végrehajtott összeíráskor magyarnak, de most szlováknak jelentkezett. A járási hivatalok feladatuk kapták még, hogy március 1-jétől kezdődően folyamatosan 14 naponként jelentsék, mennyi magyart telepítettek ki az általuk igazgatott területről, azaz mennyivel csökkent a kisebbségek száma. A járási összegző jelentés alapján a Komáromi járásban 1946 tavaszán 54 900 magyar nemzetiségű és 5 904 szlovák nemzetiségű lakos volt. Gútán 11 081 magyart, 216 szlovákot, valamint 1 németet találtak az összeírók, továbbá 10 volt azoknak a magukat szlováknak jelentőknek a száma, akik korábban magyar nemzetiségűeknek vallották magukat. (Angyal 1997, 26. p.) A reszlovakizáció lehetőségéről a gútai lakosság júniusban kapott értesítést, melyre 609 személy jelentkezett, 28 sze-

mély kérelmét azonban elutasították. Angyal Béla véleménye szerint ez esetben egyrészt a vagyonosabb, áttelepítésre kijelölt, másrészt a népbíróság által elítélt személyekről lehetett szó.

Június elején a Szlovák Telepítési Hivatal létrehozta a Komáromi Területi Hivatalát. Az új hivatal a járás egyes községeiben kiépítette a bizalmiak hálózatát. Gútán Križko volt a telepítési hivatal bizalmi embere. Az egyik legsürgetőbb feladata a lakosságcsere-re kijelölt családok jegyzékének összeállítása volt. (Angyal 1997, 27. p.) A telepítésre kijelölt személyek jegyzékébe fel kellett venni minden magyar nemzetiségűt, aki:

- 5 kataszteri holdnál nagyobb mezőgazdasági földbirtokkal rendelkezett;
- minden iparost, aki jelentősebb házzal rendelkezett;
- minden értelmiségit, aki ellenségesen viselkedett a köztársasággal szemben.

A jegyzékből viszont ki kellett hagyni:

- az aktív antifasisztákat;
- a reszlovakizáltakat;
- a „gazdaságilag gyengébb rétegeket”: az 5 kataszteri holdnál kisebb birtokkal rendelkezőket, a mezőgazdasági munkásokat és a napszámosokat.

A jegyzéket a telepítési hivatalban ikresítették, összekapcsolták a Magyarországon áttelepülésre jelentkezett szlovákokéval. A Komáromi járást a magyarországi Békés megye 15. körzetéhez, a járáshoz tartozó Gútát pedig elsősorban a Mezőberényből és Medgyesegyházáról jelentkezett szlovákok jegyzékéhez kapcsolták. Gútán az elkészült jegyzék alapján kitelepítésre 443 gazdasági egységet, azaz összesen 1784 személyt jelöltek. (Angyal 1997, 28., 31. p.; Vadkerty 1999, 133–136. p.)

Az át- és kitelepülők összeírása után kezdetét vehette a lakosságcsere. Az áttelepítés miatt létbizonytalanságban és félelemben élt szlovákiai magyarok – annak tudatában, hogy minden ingóságukat magukkal vihetik, kivéve a házaikat és földjeiket – sorukba félig-meddig beletörődve, könnyebb szívvel indultak neki a leendő ismeretlen otthon felé: *„Mivel mindenünket hozhattuk, csak a földünket és a házunkat nem, ezért jobban gyűttünk.”*⁵⁵ *„Aki ide áttelepült, az mindent hozhatott magával, minden mozdíthatót, csak a ház meg a föld maradt.”*⁵⁶ *„Nos a szüleim Gútáról minden ingóságot hozhattak magukkal, a szüleim hat vagy hét vagonnal jöttek ide.”*⁵⁷ *„Mi mindent magunkkal hozhattunk, állatállományt is. Annyi vagonot adtak, amennyit kértünk, egy vagonnal jöttünk. Mi fiatal házaspár voltunk, nekünk szinte semmink sem volt.”*⁵⁸

4.2. Két haza közt hontalanul

Magyarországon 1947. április 9-én a tótkomlói körzethez tartozó Pitvaroson és a nyíregyházi körzetben megkezdtek a kitelepülők ingóságainak bevagonírozását. Ezzel egy időben Szlovákiában a Galántai járás (Nagyfödemes, Nagymácséd), valamint Léva és környéke magyarjai is csomagoltak. Az első magyar, illetve szlovák telepesekeket szállító szerelvény április 12-én lépte át az országhatárt. (Kugler 1996, 48. p.) Május közepén a szarvasi, május végén pedig a békéscsabai körzet is bekapcsolódott a lakosságcserebe. A kondorosi szlovákokat Nagysallóra, a csabaiakat pedig Érsekújvárra és környékére költöztették. A mezőberényi kitelepülőknek közel fele az első 3 ezer család között távozott a csallóközi Gútára.⁵⁹ A Délkelet-Alföldön már 1946 nyarán és 1947 tavaszán is letelepedett néhány menekült család, jelentősebb számban azonban csak május végén érkeztek.⁶⁰

Békés megyébe az első kitelepített családokkal érkező Ma 81/1 számú szerelvény 1947. június 3-án indult el az érsekújvári vasútállomásról, és még aznap Párkánynál

elhagyta az ország területét. Magyarországi kirakodóállomása Pitvaros és Tótkomlós volt, a június elejétől folyamatosan érkező gútaiakat pedig az újonnan megüresedő helyekre (Pitvaros, Kondoros, Medgyesegyháza stb.) irányította a kormánybizottság. (Angyal 1997, 39. p.; Kugler 1996, 48–49. p.) Ugyanezen a napon érkezett meg a gútai vasútállomásra az első mezőberényi áttelepülő szlovákokat szállító S1 81 számú szerelvény. Ezután naponta indultak a szerelvények. Nemcsak a jegyzékeket, hanem a transzportokat is ikresíteni próbálták, azonos számmal látták el az indulókat és érkezőket. 1947 nyarára azonban Magyarországon az ikresített névjegyzékeket nem tudták tartani. Ennek oka elsősorban az érkező és induló családok vagyona közti különbség volt.⁶¹ A magyarországi kitelepülő szlovákok ugyanis olyan kevés ingatlant hagytak hátra, hogy gyakran 3-4 kitelepülő szlovák szerelvény után tudtak egy betelepülő szerelvényt fogadni Magyarországon. A magyar hatóságoknak ezért a kitelepített németek ingatlan vagyonát is gyakran igénybe kellett venniük. Az ikresített jegyzékek felborulása miatt történt meg az, hogy a gútaiak egy részét nem Mezőberénybe, Medgyesegyházára és Pitvarosra, „ikerpárjaik” ingatlanjaiba telepítették. (Angyal 1997, 40. p.)

A magyar kormány, miután a lakosságcsere-egyezmény nem rendelkezett a kitelepítésre jelölt csehszlovákiai magyarok társadalmi, vagyoni összetételéről, és tapasztalván, hogy a csehszlovák fél kitelepítésre elsősorban a módosabb magyarokat jelöli, követelte a fejkvóta maximálását, melyet később 2,37 kataszteri holdban állapítottak meg. A csehszlovák fél azonban a megállapodást nem tartotta be, s ez ismét az ikresített jegyzékek felborulását eredményezte. (Vadkerty 1999, 140–145. p.)

Az út két-három napig tartott és a szlovákiai szerelvények utasai gyakran csak Szobnál vagy Pesten tudták meg, hova irányítják őket, ellentétben a Magyarországról elköltöző szlovákokkal, akik pontosan tudták, hogy melyik szlovákiai település lesz az új otthonuk. (Angyal 1997, 40. p.; Kugler 1996, 52–53. p.) Visszaemlékezőim sem voltak ilyen szerencsés helyzetben, ugyanis arról számoltak be, hogy ők is csak a végállomáson tudták meg az ismeretlenbe történő utazásuk végcélját: „Azt se tudtuk, hova hoznak minket, hol állunk meg. Egy hétig zötyögünk a vonattal. Nem mondtak nekünk se és a többieknek se semmit. Csak a végállomáson tudtuk meg, hogy hova gyűtünk. Ott mondták meg, hogy Medgyesegyházára érkeztünk. Eddig azt se tudtuk, hogy létezik ilyen falu, meg azt sem, hogy hol van. Csak a vonatvezető tudta, hova megyünk.”⁶² „Mink nem tudtuk, hogy hova megyünk, minket bevagoníroztak, aztán irány Magyarország, hogy hol kötünk ki, ezt senki nem tudta, meg nem mondták, hogy hová megyünk. Úgyhogy jöttünk vagy négy napig abba a vagonban éhesen, szomjasan, meg minden, mert hát ott főzni nem lehetett.”⁶³ „Nem tudtunk semmit. Vasárnap délután vagoníroztunk be Érsekújvárra, szerdán reggel voltunk itt. Marhavagonba vagoníroztak be bennünket, de nem tudtuk, hová megyünk.”⁶⁴

Közben 1947 júniusában a csehszlovák kormány újabb 10 ezer család kicserélését terjesztette elő. (Kugler 1996, 49. p.) Július 4-ig összesen 28 transzport indult el Magyarország felé. Az egyes transzportokkal olyanok is távoztak, akik eredetileg nem szerepeltek az áttelepítésre kijelöltek listáján, mivel a szétszakított családok egyes tagjai nem kívántak elválni egymástól, így az áttelepülő szülőkkel távoztak már a házaspárok is családosan. (Angyal 1997, 40. p.) „Én férjénél voltam Feri bátyádnál, én gyűttem át egyedül. Az egész rokonság, testvér is, szülők is mind ott maradtak. Mi több, még a temetésre sem engedtek át. A szüleim, testvéreim maradtak, én ugye mivel én már nem ebbe a családba tartoztam, hát én meg a férjemtől nem akartam elválni, vagy otthagyni. Hogy én ott maradjak a férjem meg átgüyjőn, így aztán én az öregekkel

(férje szüleivel) meg a férjemmel gyűttem át.”⁶⁵ „Az én szüleim ott maradtak, Géza családjának kellett átgyűnnie. Mi meg februárban megesküdtünk, aztán választanom kellett, vagy elválok, vagy átjövök velük.”⁶⁶ „Hát az apám ottmaradt a háborúban, akkor mentem egyszer haza, amikor nagyapám (apám apja) ott van és nézem, miért térdel, de miért térdel, hát nézem, ott sírt anyámnak, hogy gyertek velünk, mert mi ketten öregek hova menjünk a nagyvilágba. Nekik muszáj volt jönni, ők meg a két öreg, hát meg voltak ijedve, hiába volt három családjuk, mert a nagybátyám is, apám is a háborúba maradtak, a nagynénémnek meg családja volt, nekik meg nem kellett jönni. Az anyám megígérte, hogy eljövünk velük, pedig nekünk nem kellett volna.”⁶⁷ Jöttek a hadifogság miatt távollévő férfiak asszonyai is a családtagjaikkal, hiszen magukra maradván „hontalanabbnak” érezték magukat, mint áttelepült sorstársaik: „A nővérem is gyűtt velünk, mondjuk, őt úgy bújtattuk. Az ura fogságba volt, és mondta, hogy hát ővele mi lesz, ha mi elmegyünk. A vagon sarkába a szekrény mögé bújtattuk... De sokan gyűttek ám úgy át, hogy bújtatni kellett, mert nem voltak a listán.”⁶⁸

Még aratás előtt befejeződött a mezőberényiek és a medgyesegyháziak kitelepítése. A magyar és a szlovák földművesek egy része éppen a legnagyobb nyári munkákat megelőző napokban volt kénytelen lakhelyet változtatni. „1947 május-júniusában jöhettünk, mert aratni már itt arattunk, aratás előtt kellett átjöttünk.”⁶⁹ Ennek következtében a lakosságcsere átmeneti szüneteltetését magyar és szlovák oldalról egyaránt szorgalmazták, ami 1947. július 4-e után következett be. (Kugler 1996, 49. p.)

A nyár eleji transzportokkal összesen 451 gazdasági egység, vagyis 1920 személy távozott Gútáról. A helyükre 15 transzporttal ugyancsak 451 szlovák család érkezett, összlétszámuk 1836 fő. Ehhez még néhány család a transzportokon kívül is érkezett, a számuk így 1900-ra becsülhető. Az áttelepülő szlovák családok elsősorban Mezőberényből és Medgyesegyházáról érkeztek. (Angyal 1997, 40. p.) Gútáról az év végéig 458 család települt át 2005 taggal. Az áttelepülő gútai családok túlnyomó többségét Békés és Csanád megyébe telepítették. Három településre kerültek a legtöbben: Pitvarosra, Mezőberénybe és Medgyesegyházára.

6. táblázat. Gútáról Magyarországra indított áttelepülő szerelvények 1947-ben (Angyal 1997, 41–43. p.)

1947. június 3-a és július 4-e között

Szerelvény sz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
Ma 81/I.	Június 3.	14	60	Pitvaros
Ma 81/II.	Június 4.	13	52	Pitvaros
Ma 83/I.	Június 5.	20	92	Pitvaros
Ma 85/I.	Június 6.	22	97	Pitvaros
Ma 87.	Június 7.	21	105	Pitvaros
Ma 89/I.	Június 8.	19	82	Kondoros
Ma 89/II.	Június 9.	22	88	Kondoros, Békéscsaba
Ma 91/I.	Június 10.	18	77	Pitvaros
Ma 91/II.	Június 11.	17	64	Tótkomlós
Ma 93.	Június 12.	20	81	Mezőberény
Ma 94/I.	Június ?	15	62	Mezőberény

Szerelvény sz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
Ma 94/II.	Június ?	18	101	Mezőberény
Ma 96/I.	Június ?	17	67	Mezőberény
Ma 96/II.	Június ?	20	82	Mezőberény
Ma 96/III.	Június ?	3	7	Mezőberény
Ma 97/I.	Június 19.	15	71	Pitvaros
Ma 97/II.	Június 20.	17	63	Pitvaros
Ma 99/I.	Június 21. (22)	23	97	Medgyes- egyháza
Ma 101/I.	Június 22. (23)	15	57	Medgyes- egyháza
Ma 103/I.	Június 23.	16	68	Mezőberény
Ma 103/II.	Június 25.	21	84	Mezőberény
Ma 103/III.	Június 26.	3	20	Mezőberény
Ma 115/I.	Június 30.	17	78	Medgyes- egyháza
Ma 115/II.	Július 1.	18	66	Medgyes- egyháza
Ma 116/I.	Július 1.	22	96	Pitvaros
Ma 116/II.	Július 2.	14	52	Tótkomlós
Ma 115/III.	Július 3.	3	19	Medgyes- egyháza
Ma 117/I.	Július 4.	8	29	Pitvaros
Összesen		451	1917	

1947 végéig

Szerelvény sz.	Indulás	Családok sz.	Személyek sz.	Állomás
Ma 167/I.	augusztus 27.	1	1	?
Ma 168/I.	augusztus 28.	1	1	?
Ma 200/II.	október 18.	1	2	?
Ma 204/IV.	október 20.	1	1	?
Ma 203/III.	november 14.	1	1	?
Ma 241/II.	december 11.	2	6	?
Ma 241/IV.	december 17.	1	5	?
Összesen		8	17	

Augusztusban azonban Magyarországról is újra megindultak az áttelepülőket szállító szerelvények. Ebben a hónapban a tótkomlói körzet homogén szlovák lakosságú falvai kerültek sorra: Nagybánhegyes, Csanádalberti, Ambrózfalva. A sarvasi körzetből Csabacsúdról és Szarvasról távoztak a legtöbben az év második felében. (Kugler 1996, 49. p.) Gútára az év második felében Mezőberényből, Medgyesegyházáról, Békéscsabáról és a környező településekről indult szlovák kitelepülőket szállító szerelvény.

7. táblázat. Magyarországról Gútára indított szlovák kitelepülőket szállító szerelvények (Angyal 1997, 41. p.)

1947. június 2-a és december 31-e között

A határátlépés időpontja és a kitelepülők lakhelye	A szerelvények sorszáma	A szerelvényeken érkező	
		családok száma	személyek száma
1947. 6. 2.–1947. 6. 23. Mezőberény	S1 81., S1 83., S1 85., S1 87., S1 97., S1 99., S1 101., S1 103.	233	936
1947. 6. 8.–1947. 7. 1. Medgyesegyháza	S1 89., S1 91., S1 93., S1 94., S1 96., S1 115., S1 117.	190	776
1947. 6. 2.–1947. 12. 31. Nem Gútára irányított szerelvényeken egyénilag érkezők			27
1947. 10. 28. Békéscsaba és a környező települések	S1 209/a	33	142
Összesítés:	16 szerelvény	456	1881

1947 folyamán a kitelepülni szándékozó békés-csanádi szlovákoknak négyötöde távozott az országból, és ezen időszak alatt mintegy ezer felvidéki magyar kitelepítése is megtörtént. A jelentősebb számban szlováklakta helységek közül már csak Szarvason és Békéscsabán maradt áttelepülésre váró magyar állampolgár. 1948 tavaszától azonban a hazai szlovákok egyre kevesebb érdeklődést mutattak az átköltözés iránt. Gyakran előfordult, hogy az áttelepülésre jelentkező családoknak a fele, harmada sem élt az egyezmény nyújtotta lehetőségekkel. Levéltári kutatásaim mindezt alátámasztják Medgyesegyháza községében is, hiszen a vizsgált iratanyag – az áttelepült, korábban Medgyesegyházán élő szlovák családoknak – a visszatelepítés indítványozásáról tanúskodik. A szlovák fél a visszalépések ellenére, az ikresítési ívek alapján, folyamatosan jelölte ki és indította útnak a magyar családokat. A paritas elve így ismét felborult. (Kugler 1996, 49. p.) A magyar áttelepítési kormánybiztos a külügyminiszterrel egyetértésben ezért 1948. június 12-én felfüggesztette a lakosságcserét. A nyár folyamán azonban újból tárgyalóasztalhoz ült a két érdekelt fél. A csehszlovákok természetesen az összes áttelepülésre váró és e szándéka mellett kitartó szlovák átköltöztetését szorgalmazták. Magyarország 10 ezer további, az V. cikkely szerinti és családtagjaival együtt körülbelül 5 ezer „háborús bűnös” (VIII. cikkely szerinti) felvidéki magyar befogadását vállalta 1948. december végéig. 1948 őszén elsősorban Békéscsabát és környékét hagyta el jelentősebb számú kitelepült. A másik két délkelet-alföldi körzetben ekkorra már főként azok maradtak, akiknek átköltözését korábban valamilyen családi vagy szervezési ok megakadályozta.

1947. április 10-e és 1948. december 21-e között mintegy 23 ezer szlovák (származású vagy nemzetiségű) magyar állampolgár hagyta el a Délkelet-Alföldet. A helyükre érkező felvidéki magyarok száma azonban még a 9 ezret sem érte el. E két évben a

kitelepítések majdnem fele Békés és Csanád megyéből történt. A betelepülő magyaroknak pedig körülbelül ötödét helyezték el a Délkelet-Alföldön. Békés és Csanád megye a népcsere utolsó szakaszában viszonylag kevés családnak tudott otthont-remtési lehetőséget kínálni. (Kugler 1996, 50. p.) A csereegyezmény keretében Békés megyében 1378 család, Csanád megyében 781 család telepedett le. Harmincnál több család került többek között Békéscsabára, Szarvasra, Tótkomlóásra, Budakeszire, Budaörsre, Póra, Pusztavámra, Vaskútra, Bácsalmásra, Pécsváradra, Dunabogdányba, Soroksárra, Nyíregyházára, Barcsra, Csanádaltibere, Medgyesegyházára, Elekre, Kondorosra, Mosonszentjánosra és Rajkára.

8. táblázat. A lakosságcsere-egyezmény keretében letelepített családok megyénkénti száma (Szabó A. 1991, 63. p.)

Megye	Családok száma	Megye	Családok száma
Abaúj	2	Komárom-Esztergom	335
Baranya	2260	Nógrád	90
Bács-Bodrog	603	Pest-Pilis-Solt	189
Békés	1378	Kiskun	1085
Bihar	1	Somogy	92
Borsod-Gömör	41	Sopron	297
Csanád	781	Szabolcs	3
Csongrád	2	Szatmár-Bereg	1984
Fejér	544	Tolna	51
Győr-Moson	215	Vas	812
Hajdú	8	Veszprém	12
Heves	14	Zala	15
Jász-Nagykun-Szolnok	7	Zemplén	
Összesen: 12 528 család			

4.3. Az új otthon, Medgyesegyháza

Az áttelepülő 12 528 család letelepedése a községekben, azaz a gazdaság és a lakóházak átvétele nem ment zökkenőmentesen. A legtöbb probléma a két fél ingatlanának vagyoni értékkülönbségéből fakadt. A Szlovákiában paraszti gazdálkodást folytató áttelepülő családok többsége jómódban élt. A föld mennyisége elegendő volt ahhoz, hogy akár 7-8 gyermek felnevelése mellett is igen jól meg tudtak élni. 5-20 holdtól 120 holdig is terjedhetett az a terület nagyság, amit műveltek, ezenfelül jelentős állatállománnyal és mezőgazdasági eszközökkel rendelkeztek. (Simon 1995, 29. p.) „Nekünk volt traktorunk, cséplőgépünk, 8-10 hold földünk, sok jószágunk, szarvasmarhánk, tyúkok, kacsák, vót 40 család méhünk, kapák, ásók, kaszák. Az állatok közül sok elpusztult az úton.”⁷⁰ „Vót, akinek ott 15 hold földje meg 20 hold földje vót, meg nagyobb gazdák még tőlünk is, meg fogat vót mindenkinek ugye, lova, tehene ugye, abból élt mindenki.”⁷¹ A Felvidékről induló szerelvények nem ritkán 20-30 lovat, 30-50 szarvasmarhát, 60-70 sertést, 1500-2000 baromfit hoztak át Magyarországra. A hazai szlovákok eleve kevesebb földtulajdonnal rendelkeztek, s többségük földnélküli lévén az áttele-

pülést tartotta megoldásnak helyzete javítására, ezért a szlovákokat szállító vonatok kevesebb lovat és szarvasmarhát (2-15, illetve 5-15), de több sertést (80-100), baromfit (2000-2500) vittek ki, mint amennyit a felvidékiek magukkal hoztak. (Kugler 1996, 51. p.) Medgyesegyháza esetében is hasonló következtetéseket vonhatunk le, ha a község előljáróságának a ki- és betelepültek transzportjának állatállományát és gazdasági felszerelését felmérő jelentését tanulmányozzuk.⁷² A községben a kitelepülésre jelentkezett 205 fő közül:

- 3 fő rendelkezett 20 hold feletti,
- 14 fő 5 és 10 hold közötti,
- 188 fő 5 hold alatti

földingatlanl rendelkező. A 188 fő többsége is 1-2 holdas vagy földnélküli volt, földtulajdonnal elsősorban bérlet útján rendelkeztek.⁷³ „Akik innen átmentek, hát azoknak nem volt sok mindenük, azok nagyobb részüknek semmijük sem volt. Nagy különbség volt a vagyoni helyzetben. Ugye az ottani (gútai) magyarok jobban álltak anyagiilag is, meg mindenhol, mint akik innen elmentek, hát mer innen elment sok olyan, akiknek háza se volt, ha volt is, az csak olyan putri volt, meg tele gyerekekkel. Se istállójuk, se állatuk, se gépeik, itt minden az uraságé volt. Akik innen elmentek szlovákok, azoknak semmijük se volt, olyan szegények voltak, mint a templom egere. Megjöttek, mi egy évig köztük éltünk, ezek között a tótok (Magyarországról Gútára érkezett szlovákok) között, mert mi csak egy évnnyire jöttünk át, mint a többiek. De amikor aztán megérkeztek, azok rögtön kaptak tehenet, teljes felszerelést, szobát, házat, konyhabútort, mindennel ellátták őket.”⁷⁴

Az új állampolgárok megélhetését két forrásból próbálták meg előteremteni a rendelet alkotói: egyrészt a Magyarországot önként elhagyó szlovákok által hátrahagyott, másrészt a magyarországi németek elkobzott javait használták e célra. Térségünkben elsősorban az előbbi módon lehetett megoldani a felvidéki családok letelepítését.⁷⁵ A szlovákiai magyarok kárpótlásban részesültek a Szlovákiában hátrahagyott földjeikért. Azonban a mezőgazdasági ingatlan juttatásának maximumát 15 katasztrális holdban jelölték meg: „Egy igényjogosultnak juttatott szántóföld és rét együttvéve a 15 kat. holdat, kert és szőlő együttvéve a 3 kat. holdat nem haladhatta meg. A Tanács a 15 holdas – kivételezetteknel 25 holdas – felső határ alkalmazását csak a gyengébb minőségű földek kiosztásánál és csak az úgynevezett teljes jogú (nős, nagyobb családú) igénylők részére tartotta indokoltnak. Ekkora területet azonban csak azok kaphattak, akik a korábbi lakóhelyükön ilyen nagyságú vagy több földbirtok ingatlanl rendelkeztek, ha ennél kevesebb volt, akkor a hátrahagyott birtok nagysága volt a mérvadó.”⁷⁶ A föld nélküli vagy kevés földdel rendelkező paraszt áttelepülőkre a földreform végrehajtása során, az adott településen érvényes juttatás mértékét alkalmazták. Ez 4-6 hold alap- és családtagonként egy hold kiegészítő juttatást jelentett. (Kugler 1996, 55. p.) „Az én apám is kapott 7 hold földet, meg attúl, azt is nézték, hogy hányadán, hány fővel van a családfő. Hát mink is, vót a két szülő, meg mink hárman.”⁷⁷

A Békés megyei községekben tevékenykedő telepítési bizottságok jegyzőkönyve azonban csak töredékesen maradt fenn, míg a – jelen esetünkben vizsgált – Csanád megyeiek szinte teljesen hiányoznak. A fennmaradt jegyzőkönyvek viszont egyértelműen igazolják, hogy a Dél-Alföldre érkező áttelepültek általában elégedettek voltak a nekik juttatott föld minőségével, ámbár a határbeli elhelyezkedést, a parcellák elaprózottságát alkalmanként kifogásolták.

Problémát elsősorban a megfelelő lakóház és gazdasági épületek (istállók, magtárak) megtalálása jelentett. A legtöbb felvidéki család korábban önálló (saját) házban

lakott, míg a kitelepülő szlovákok inkább csak házrészeket hagytak hátra. (Kugler 1996, 58–59. p.) Ezeket az új lakóhelyükön számukra kiutalt, a hazaiakhoz képest igen szerény házakat is rossz állapotban találták. A házak és istállók kicsinyek voltak, a szobákban hatalmas kemence fogadta őket. Soknak hiányzott az ablaka, padlózata. Melléképületek nem voltak, a magukkal hozott gazdasági felszerelés a szabad ég alatt rozsdásodott. A földek gazosak, elhanyagoltak voltak, az áttelepülésre jelentkező szlovákok hónapok óta nem művelték őket. Medgyesegyházán 1947-ben még nem volt villanyvilágítás. A Magyarországon talált lakáskörülmények, életszínvonal, a gazdálkodás fejlettsége évtizedekkel maradt el attól, amit Gútán megszoktak. Gúta fejlettségét mutatja, hogy az első világháború után már a szobai kemence fokozatosan kikerült az udvarra vagy a kiskonyhába, a házak építkezési anyagává egyre inkább az égetett téglá vált, 1928-ban pedig a községbe bevezették a villanyt. (Angyal 1997, 43. p.)

Visszaemlékezőim így számoltak be letelepedésükről Medgyesegyházán: „Az állomáson zeneszóval és ebédrel fogadtak minket, majd rögtön odaadták nekünk a kulcsokat, majd teherautóval, ingyen elvittek a házhoz minket. Mink jó házat kaptunk, de vót, akik épphoggy csak elfértek benne. Kiss tatádék (dédapám) Mezőberényben egy tanyát kaptak, oszt az nem tetszett nekik. Oszt egyet gondoltak és eljöttek Medgyesre lovas kocsival, a tata meg a Ferenc. Mert Medgyesen vót az összes gútai ismerős. Voltak itt még felesleges házak, mert ha nem lettek volna, nem gyűhettek volna el. Aztán megkapták a házat, de veszekedés is vót, mert nagyobbba szerettek volna... Aztán irigység is vót a szomszédok között, ha valaki nagyobb házat kapott, hogy őneki miért nem jutott olyan... Olyan is vót, hogy a szlovák még nem költözött ki a házból...”⁷⁸ „Minket nem fogadtak az állomáson, csak odaálltak nagy teherautóval pakolni, aztán odavittek minket a kapott házhoz, de hát kicsike ház volt, úgy bővítettük ki később.”⁷⁹ „Mi olyan kis házat kaptunk, amibe most vagyunk, csak ezt kibővítettük. Egy szoba, meg utána a konyha, meg egy kamraszerű. Semmi több itt nem volt. Rosszabb körülmények közé kerültünk itt, mint Gútán. Különben mi nem is ide jöttünk, hanem Mezőberénybe, minket oda tettek le egy tanyára, cakli-pakli mindenestül. Feri bátyád járkált aztán, ő aszonta, hogy ő ott nem marad, mert szabad választás volt. Az meg volt engedve, hogy ha nem olyan körülmények közé tesznek le, mint amilyet gondoltak, mert hát lehetett házat választani. Aztán itten hát nagyon sok gútai ismerős volt akkor, mert itt nagyon sok gútai volt Medgyesen, akik onnan valók voltak. Aztán addig szaladgált a járásra, Mezőberénybe meg Medgyesre, aztán hát kiválasztotta ezt a házat, aztán adtak járművet, bevagónírozta, ugyanúgy bepakoltak a vagonba, aztán raktak itt ki.”⁸⁰ „Nem olyan házat hagytunk ott, mint amilyet itt kaptunk. A ház, amit kaptunk, földes, kis ablakok rajta, a mennyezete nem volt jó, kisgerendás volt. Villanyvilágítás nem volt, ott pedig (Gútán) mi 3 szoba, 3 szobás összkomfortos lakást hagytunk ott, gépet, traktort, meg tényleg mindenünk megvolt, jószág is volt, tehén, szarvasmarha, tyúk, minden. Csak ugye ezek el lettek pocskolva, az úton megdöglöttek, ugye elhullottak a vonaton, mert két hétig utaztak a szüleim a vonaton.”⁸¹ „Gútán sokkal jobban éltünk, hát ott villany is volt, előbbre voltak, mint itt. Még ha háború is volt, ott magasabb volt az életszínvonal.”⁸²

Az iparosok, a kereskedők és az értelmiségiek elhelyezése külön gondot jelentett. Már az előzetes csehszlovák telepítési tervek alapján is nyilvánvaló volt, hogy a felvidéki magyar (magyar többségű) városokból (Pozsony, Érsekújvár, Komárom, Léva, Kassa és kisebb arányban Rozsnyó, Ipolyság, Rimaszombat, Losonc) jelentősebb nem mezőgazdasági foglalkozású személy várható. Nem ismeretes, hogy készült-e átfogó

tervezet a kormánybizottság részéről e nagyrészt városi életformát folytató polgári réteg elhelyezésére. Azt sem tudjuk, hogy a CSÁB telepítési osztálya 1947 márciusában milyen indítékok alapján irányította Érsekújvár jómódú polgári rétegét éppen Tótkomlóra, e kifejezetten agrárjellegű településre. A családok egy része meg sem érkezett a kijelölt telephelyre, hanem „útközben” vagy rövid idejű tartózkodás után az ország más részén próbáltak szerencsét. (Kugler 1996, 63. p.) *„Adott vót az a helyzet, hogy ha őneki az nem tetszik, még frissibe ingyen elszállították. Vót, aki visszament a magyar Komáromba, olyan is vót, mer az közelebb vót otthonhoz, vót annyi pénze, hogy vett ott egy házat, mer ilyen is vót.”*⁸³ A Földhivatalnak a betelepülők törzskönyvi lapját tartalmazó jegyzékét áttanulmányozva megállapítható, hogy a Békés megyében átmeneti ideig tartózkodó betelepülők fő kirajzási iránya Tolna, Somogy, Fehér és Pest megye települései voltak.⁸⁴

Az itt maradtoknak óriási erőfeszítésükbe került, hogy újrakezdjék az életet az Alföldön. Gondjaikon a MÁK igyekezett segíteni. (Angyal 1997, 43. p.) Lakást úgy-ahogy tudtak biztosítani a honi telepítési szervek az iparosoknak, kereskedőknek és értelmiségieknek, az előbbieknél pedig alkalmanként üzletet, műhelyt is találtak. (Kugler 1996, 63. p.) A község is igyekezett olyan iparosokat fogadni, akik a kitelepültek tevékenységét folytatni tudták, ugyanakkor engedélyezték a korábban végzett iparos szakma folytatását is.⁸⁵ Medgyesegyházáról egy cipész, egy bádogos, egy csizmadia, egy bognár, egy szobafestő, egy szűcs, egy asztalos és temetkezési vállalkozó, egy ácsiparos, egy bércsépülő és egy vegyeskereskedő települt át Csehszlovákiába, így elsősorban e szakmák betöltésére vártak betelepülőket.⁸⁶ Olyan esetek is előfordultak, hogy a műhelyt, üzletet ugyan biztosították, de a termelés (vállalkozás) beindításához szükséges tőkét már nem sikerült előteremteni számukra. A kormánybizottság által nyújtott néhány száz forintos hitel vagy kölcsön csak a legkritikább esetben volt elég e korábban már nagyrészt kifosztott réteg gazdasági tevékenységének újrakezdéséhez. Számos egykor igen jómódú, nagy múltú, iparos- és kereskedőfamilia kilátástalanul és elkeseredetten sodródott a trianoni országterületen Békéscsabától Szombathelyig, Nyíregyházától Pécsig a megélhetés reményében. (Kugler 1996, 63. p.) Határozottabb segítséget csak a társadalom szegényebb rétegének tudtak nyújtani, pl. pénzbeli és természetbeli szociális juttatások, pénzmentes örlés engedélyezése.⁸⁷

A telepítési hivatal ugyanakkor igyekezett figyelemmel kísérni az áttelepültek hadifogoly hozzátartozóinak hazatérését és hadigondozását. A MÁK körlevélben tájékoztatta a felvidéki családokat, hogy személyi adataikkal együtt levélben jelezzék, ha van hadifogoly családtagjuk. A kormánybizottság a Vöröskereszthez továbbította az összeállított névsort, és a hazatérőket a debreceni fogadóállomásra már a trianoni országterületen élő családjukhoz irányították, így nem kellett hetekig a volt hadifoglyoknak szeretteik után kutatniuk. (Kugler 1996, 69. p.) Nem egy olyan felvidéki akadt, aki 1942–43-ban Gútán búcsúzott el a feleségétől, szüleitől és 4–5 év múlva Pitvaroson, Tótkomlóson vagy Medgyesegyházán látták viszont egymást. A nagyapám, Kiss Kálmán és testvére, Kiss László, hadifogságból hazatérve Gútára házukban idegeneket találtak. Itt tudták meg, hogy szüleiket és testvérüket immár Medgyesegyházán kell keresniük... Elindultak hát új otthonuk felé. *„Apám, a nagyapád mesélte, hogy a hadifogságból kiszabadulva hazament Gútára. Ott tudta meg a házukba beköltözött szlovákoktól, hogy a szüleit Magyarországra telepítették. A hivatalban pedig megtudta a település nevét, azaz hogy Medgyesegyházán kell keresni a szüleit. Előtte azt sem tudta, hogy létezik ilyen falu.”*⁸⁸ *„Hát ugye az úgy vót, hogy ő nem vót itten, amikor a szülei átjöttek*

Magyarországra, hanem kint vót hadifogságba Oroszországba, úgye és onnan jött haza, nem is tudom melyik évben jött is haza, 1949, vagy 48-ban. De ő először Gútára ment, csak asztán mondták ott neki, hogy Medgyesre jöttek a szülei. Gyalog meg vonattal jött idáig.”⁸⁹ Az Új Otthon is több alkalommal közölt olyan felhívást, amelyben volt hadifoglyok Magyarországon élő hozzátartozóik lakóhelyét keresték.

A beilleszkedés az új községbe nem ment könnyen. Kezdetben számos konfliktusra került sor a Gútáról érkező magyarok és az őslakos magyar és szlovák lakosság között, ez elsősorban a nyelvhasználat terén jelentkezett. A „betelepült” szlovákiai magyarok többször a tútul beszélő helybeli szlovákság szemére vetették „magyartalanságukat”, ugyanakkor az őslakos magyarság pedig a gútai magyarság tájszólására tett negatív megjegyzést. „Hogyhogy nem tudtok magyarul rendesen, hisz Magyarországon éltek, buta, nincstelen tótok! Ráadásul még szlovákul se tudtok! – mondta sokszor a Gútáról betelepült néhai nagyapád nekem.”⁹⁰ „Itt a felit magyarul mondták, a felit tútul, nem is tudtak jól szlovákul, itt sokan csúfolták egymást, hogy ide domo megyek haza, hogy felit magyarul mondja felit szlovákul, úgye.”⁹¹ A tájszólással beszélő gútai magyarokat pedig a helybeli szlovákok gúnyolták: „Eleinte gúnyoltak, hogy betelepültek. Meg ha már két tót együtt volt, azok nem beszéltek csak tútul. Itt a környéken ebbe az utcában, azok mind tótok voltak, azok mind tútul beszéltek eleinte. Meg hát az az igazság, hogy mi Gútán tájszólással beszéltünk, és ezt sokszor éreztették velünk a magyarok. Sokszor kinevettek, ha beszéltünk, gúnyoltak minket. Idővel aztán jó társaság alakult ki.”⁹² „Hát a beszéd miatt, a beszéd miatt, hát én már nem beszéltem így, csak anyám. A lányok sokszor mondták itt: A te anyukád nem betelepült, akkor te miért nem beszélsz úgy? Én Gútán csak a nyári szünetben voltam, én Komáromban is dolgoztam gyerekek mellett, az úgye város volt, és én ott szégyelltem már úgy beszélni, és átvettem az ottani beszéd dolgot.”⁹³ „A beilleszkedést megkönnyítette, hogy sok volt itt a gútai ösmerős. Nem bántottak minket, csak sokáig olyan kivetettek voltunk, olyan idegenek. Meg mindig betelepülteknek mondtak minket, sokszor még máma is, bár már sokan meghaltak a régebbi öregek közül, főleg azok mondták. A munkahely is körülményes vót. Nem akarták a férjem felvenni sehová se dolgozni, mert hogy betelepült, aztán nagy nehezen talált.”⁹⁴ „A gútai magyarokat sokáig betelepülteknek csúfolták a helybeliek, a gútaiak pedig nincstelen tótoknak nevezték az itt lakó szlovákokat. Amikor gyerekek voltunk, minket is sokat csúfoltak az utcabeli gyerekek, hogy betelepültek vagyunk, de az iskolában erről nem esett szó. A felnőttek egyfolytában gúnyolták egymást, és nagyon irigyek voltak egymásra. Az itt élt tótokat bántotta, hogy halálra dolgozzák magukat, mégsem jutnak egyről a kettőre, mert elvitt mindent az uraság. A bejött magyaroknak pedig megvolt mindenük. A gútaiak ráadásul nagyon összetartóak voltak, végül a tótok fölé kerekedtek.”⁹⁵

A beilleszkedés megkönnyítése érdekében 1947 ősztől szinte mindegyik településen vagy térségben, ahol jelentősebb számú felvidéki magyar élt, megrendezték az áttelepítettek napját. A szervezők általában azok közül a betelepült gazdák közül kerültek ki, akik igyekeztek túltenni magukat az elszenvedett sérelmeken, és sorstársaik tekintetét is a jövő felé irányítani. Kezdeményezésüket támogatták a községi (városi) elöljáróságok és politikai pártok is. Bekapcsolódtak a programok szervezésébe és lebonyolításába a kormánybizottság és az Otthon Szövetkezet munkatársai is. A rendszerint vasárnap tartott ünnepség lovas bandériumok felvonulásával kezdődött, majd szónoklatok következtek. A MÁK, az Otthon Szövetkezet, az elöljáróság és a helyi egyházak lelkeszei köszöntötték a megjelenteket. A közös ünnepi ebéd után rövid zenés műsorral mutatkoztak be a felvidékiek. Este táncmulatság zárta a rendezvényt.

Medgyesegyházán is tartottak ünnepséget, melyről visszaemlékezöm így számolt be: *„Amikor átjöttünk, 1947-ben, van is emlékem róla, egy kis fénykép, magyar ruhában, mi fiatalok párosan felvonultunk a faluban. Már előre megbeszélték, de nem tudom, ki szervezte, nekem is úgy szóltak. Megbeszéltük, hogy mindnyájan összetalálkozunk és felvonulunk magyaros ruhában. Itt mentünk a főúton, szóval körbe befele a faluba, többfelé jártunk. Énekeltünk közben, de már nem tudom, milyen dalokat. Felvonulás csak akkor volt egyszer, többet nem.”*⁹⁶

Az első nagyobb ünnepséget térségünkben 1947. október végén az akkor még Csanád megyéhez tartozó Nagybánhegyesen tartották, mintegy 600 felvidéki magyar, több száz helyi és környékbeli szlovák és magyar őslakos részvételével. A rendezvényre Tótkomlósról, Mezőberényből, Medgyesegyházáról, Kondorosról, Köröstarcsáról és Pitvarosról érkeztek látogatók. *„Tótbánhegyesen volt ünnepség. Volt egy nagygyűlés a futballpályán, akkor este volt vacsora, meg akkor utána este volt bál. Mer ott asztán összejött Mezőberényből, Tótkomlósról, Pitvarosról, Medgyesről, legtöbben Pitvarosról voltak. A gútaiak többsége Pitvarosra került.”*⁹⁷ A bánhegyesi összejövetel célját az Új Otthon⁹⁸ – többek között – így fogalmazta meg: *„Az áttelepült magyarok lelki és gazdasági beolvasztása az egységes magyar demokratikus életbe. Ennek azonban vannak bizonyos magától értetődő lélektani és gazdasági előfeltételei. Ezeket teremtetten meg, vagy legalábbis kezdték megteremteni Nagybánhegyesen, s ezzel tömegformáló példát adtak az áttelepülő magyarok tízezreinek.”* (Idézi Kugler 1996, 64. p.)

A Magyarországra telepített családok a „hontalanság” éveiben elszenvedett jogfosztottság, anyagi és erkölcsi károk következtében évekig nem tudtak nyugodni. Az áttelepülésüket követően még évekig látogatóba sem mehettek régi otthonukba. Különösen az idősebbek tudták nehezen megszokni az új környezetet: *„Jó, hogy bele nem bolondultak a szüleim... Mink hát fiatalok voltunk, így nem vót olyan rossz nekünk.”*⁹⁹ *„Az apám meghalt 1950-ben, majd az anyám, de én nem voltam a szüleim temetésén, mer nem engedtek át. Voltunk a követségen, a kapitányságon, de azt mondták, ne is próbálkozzunk, ne is induljunk sehova, mert úgysem engednek át Komáromnál a hídon.”*¹⁰⁰ Volt, aki évekig nem csomagolt ki, várta, hogy egyszer hazaköltözhessen.

A beilleszkedést tovább nehezítette az új politikai rendszer ideológiájának való megfelelés. Megkezdődött a kollektivizálás, a beszolgáltatások rendszere, a tagosítás, a valóságos élet háttérbe szorítása... *„Kaptunk 5 hold földet, de jött a tagosítás, a szövetkezesítés, akkor mindenkinek be kellett menni, mert magátul nem ment, hanem bekényszerítették.”*¹⁰¹ *„Akkoriban eldugtuk a magyar ruhánkat, meg a magyar zászlót is, mert féltünk. Az oroszok nem szerették. Többet nem is vettük fel, akkoriban nem nagyon szerették a magyar dógokat. A régi szokásokat már nem csináltuk, csak a nagyobb ünnepeket tartottuk meg, karácsony, húsvét, meg ilyesmi.”*¹⁰² *„Jött az iskolából egy tanár, és agította apuékat, hogy ne járjak hittanra, mert nem jó manapság, ha valaki hittanra jár.”*¹⁰³

Csak 1955-ben, a határok megnyílásával adódott lehetőség arra, hogy az elszakított családtagok annyi év után újra viszontalássák egymást. *„1955-ben megnyílt a határ, aztán lehetett menni, adtak útlevelet, vízumot, aztán lehetett menni. Mi vótunk az elsők, akik átmentek Szlovákiába.”*¹⁰⁴ E rokoni kapcsolatok ápolása az évtizedek folyamán a fiatalabb generáció felnövésével fokozatosan elhalványult, ma már csak az idősebb generáció tartja igazán a kapcsolatot, amelynek közvetlen hozzátartozója él még Szlovákiában. Napjainkban a fiatalabb generáció csak elvétve tesz látogatást Gútára, a kapcsolattartás elsődleges formájává pedig a levelezés és elsősorban a különböző alkalmakra küldött levelezőlapok váltak. A legfiatalabb generáció mit sem tud a lakos-

ságcsereéről és őseinek igazi szülőföldjéről, Gútáról. „Sokszor voltam a szülőföldemen, gyakran ellátogatok Gútára, ma már kevesebbet.”¹⁰⁵ „Tartjuk a kapcsolatot a rokonokkal, nekem is egy nővérem ott maradt, mert amikor átjöttünk, ő már férjénél volt, és neki nem kellett jönnie. Jártunk össze, vendégségbe mentünk 3-4 napig, vagy lakodalomba, temetésre mentünk. A fiatalabbak már annyira nem.”¹⁰⁶ „Tartjuk a kapcsolatot a gútaiakkal, de ma már sokan meghaltak, hát ezek a fiatalok már annyira nem tartják, mint mi. Sokat átjártunk a rokonokhoz. Még egy nővérem él ott, de már az is olyan beteg.”¹⁰⁷ „Hát jártam én ki Szlovákiába, nagybátyámékhoz, anyám testvéreihez, meg a nagynénémhez. Sokat mentem. Ma má úgye nem, én is megöregedtem, meg ott is sokan meghaltak. Levelet szoktam írni, meg lapokat, de már Ica néni is több éve nem írt, ő is beteg. Anyádék úgye már nem tartják semennyire a kapcsolatot. Én meg má nem tudok menni, de má nincs is igazán kihez, úgye má alig él valaki.”¹⁰⁸

A betelepültek és az őslakosok közötti kezdeti feszült viszony fokozatosan elcsitult. A felnőttek között kialakult ellentéteket a fiatalok egymásra találása lassan elsimította. Létrejöttek a községben az első „vegyes házasságok”, melyek során római katolikus gútai magyar kötött házasságot a helybeli evangélikus szlovákkal, ennek következtében néhányan átkeresztelkedtek, hogy házasságot köthessenek. Idővel azonban egyre gyakoribbá vált, hogy a házasságot kötő felek megtartották saját vallásukat, nem ragaszkodva a régi tradíciókhoz.¹⁰⁹ „A gútai apám végül egy helybeli tót lányt vett el.”¹¹⁰ „Én ágostai evangélikus vótam, a tata meg római katolikus, de átkeresztelkedtem, hogy hozzá mentem.”¹¹¹ „A községbe befogadtak engem és a szüleimet. Én magam is már itt élek 1947 óta, semmi konfliktus nincs a lakossággal, sőt az én feleségem őslakos, Pilinszky Zsófia, a neve is mutassa, hogy szláv. Befogadott engem a családjá, az apósom egy becsületes kisiparos ács ember volt, ők nem vágytak kifelé... Befogadtak engem, mert áldott jó emberek voltak. És valláskülönbség is volt, mert hát én katolikus, a feleségem pedig evangélikus volt. Szépen békességben éltünk a mai napig.”¹¹²

Elmondható, hogy a Medgyesegyházára telepített gútai magyarok és a helybeli őslakosok az idők folyamán példamutató módon szőtték egybe életüket, és nagyon rövid időn belül alakultak egységes, településüket szerető közösséggé. Az elmúlt évtizedekben született generációk – magyarok, szlovákok egyaránt – már nem tartják számon, ki honnan települt ide. A fiatalok már szülőföldjüknek tekintik azt az alföldi tájat, melyet szüleik, nagyszüleik, dédszüleik inkább száműzetésük helyének tartottak, mint otthonuknak. Az idők folyamán ugyan az idősebb generáció megbékélt sorsával és beilleszkedett a közösségbe, de még napjainkban is fájdalommal emlékeznek a „nehéz időkre”: „Nehéz volt, nehéz világ volt, nem kívánom senkinek sem, még a halálos ellenségnek sem. Mindig is mondom, hogy vót az olyan cifra világ, hogy olyat ne érjen meg senki, mind amilyen akkor vót, hogy így szétválasszák a szülőt a gyerektől, a gyereket a szülőtől.”¹¹³ „Itt is haladtunk a korrál, mikor mi jött, volt, amikor rosszabb volt, volt, amikor jobb. Nekem az úgy volt jó, ahogy volt, aztán ahogy áttelepültünk, ennek kellett jónak lenni, ami itt volt. Nem kívánom és azt azé, hogy beleessen valaki, úgy a háborúba, mint akkor, egy kicsit sok volt, hogy úgye vége lett a háborúnak 1945-ben és már akkor 1947-ben áttelepítettek. Szóval ez átállásnak egy kicsit sok volt.”¹¹⁴ „Én nem gyűlölettel vagyok, csak ez, hogy a krónika írja meg, hogy ilyen még egyszer ne történjen meg, hogy valakit az otthonából kitesznek. Éljenek az emberek békességben, ahol él, ott ne acsarkodjanak, hogy te szlovák vagy magyar vagy, hogy te román vagy cigány vagy. Kérem, nem szabad az embereket megkülönböztetni. Ilyen ne történjen meg a történelemben még egyszer, ez a kitelepítés. Éljenek az emberek békességben.”¹¹⁵

5. Összegzés

A szlovák–magyar lakosságcsereével két olyan település került egymással migrációs kapcsolatba, amelyek eltérő történeti háttérrel és kulturális hagyományokkal rendelkeztek. A többségében szlovákok és magyarok által lakott Medgyesegyházának a már két évszázadon át itt élő és a 19. században Békéscsabáról érkező evangélikus vallású, szerényebb anyagi körülmények között élő szlovák lakossága cserélt helyet a csallóközi Gúta római katolikus vallású, magyar identitástudattal rendelkező, a polgári fejlődés magasabb szintjén álló, ebből kifolyólag viszonylag jómódban élő magyar közösségével.

De míg a Gútán élt magyarok integráns részei voltak a magyarságnak, a medgyesegyházi szlovákság az összefüggő szlovák etnikumtól távol, kisebb-nagyobb szigeteken, a többi etnikumba beékelődve a szülőföldi viszonyaikhoz képest új körülmények között éltek. Az ősi anyagi és szellemi kultúrájukban új elemek jelentek meg, és megkezdődött a településen a helybeli szlovák és magyar lakosság kulturális értékeinek kicserélődése és az akkulturációs folyamatok. Idővel a két etnikum közötti különbségek már csak a felekezeti hovatartozásban (ágostai evangélikus, római katolikus), a nyelvben („tót”, magyar) és a szlovákok körében jellemző babonás hiedelmek meglétében különbözött.

A két világháború között Medgyesegyháza és Gúta lakossága a korai polgárosodás ellenére sok archaikus elemet megőrzött a populáris kultúrájában, de korántsem volt olyan mértékben hagyományörző, mint a Medgyesegyházával szomszédos, szlovákok által lakott Nagybánhegyes vagy a Gútával határos, magyarok által lakott Naszvad. A szlovák–magyar lakosságcsere következtében Medgyesegyházáról pedig a szlovák lakosság azon elemei távoztak, akik a hagyományaikhoz jobban ragaszkodtak, mint az áttelepülni nem szándékozók, akik ugyan bizonyos kulturális sajátosságokat megőriztek, de idővel asszimilálódtak a községben a lakosságcsere folytán számbeli fölénybe jutó magyarsággal.

Medgyesegyházán az első „vegyes házasságok” létrejöttével fokozatosan háttérbe szorult az a tradíció, miszerint azonos etnikumhoz és azonos felekezethez tartozók, azaz szlovák nemzetiségű szlovák nemzetiségűvel, evangélikus vallású evangélikus vallásával, magyar nemzetiségű magyar nemzetiségűvel, római katolikus vallású római katolikussal kössön házasságot.

A kezdeti nyelvi különbségek és az ebből fakadó ellentétek a többségi nyelv dominanciája és az állami iskolák hatására megoldódtak, a községben az irodalmi magyar nyelv használata vált általánossá, háttérbe szorítva a gútai magyarok észak-dunai és csallóközi nyelvjáráskéverékét, illetve a szlovák lakosság tótnak mondott nyelvét. Napjainkban a korábban „tótul” beszélő szlovákok nyelvhasználatában az alábbiak jellemzőek:

- anyanyelvet cseréltek, csak magyarul beszélnek, a „tót” nyelvből csak töredékek maradtak meg emlékezetükben;
- megőrizték kétnyelvűségüket, de a mindennapi érintkezésben a magyar nyelvet használják, „tótul” elsősorban a rokonokkal való érintkezésben beszélnek.

A szlovák lakosság fokozatosan átvette a magyar kultúra elemeit, azonban e szokások, hagyományok ápolásának az új politikai ideológia sem kedvezett, így napjainkban már csak az emlékezetben élnek a hajdan a mindennapi élet részét jelentő hagyományok.

A szlovák–magyar lakosságcsere tehát nemcsak két egymástól földrajzilag távol eső település lakosságának kicserélődését eredményezte, hanem Medgyesegyházán egyrészt meggyorsította a településen maradt szlovák lakosság asszimilálódását, azaz teljes integrálódását a magyar lakosságba, másrészt ugyan biztosította az áttelepült gútai magyarok számára a nemzetállami keretek között való létet, de végérvényesen elszakította őket szülőföldjüktől, régi kulturális közegüktől, ami bizonyos kulturális sajátosságok elvesztését eredményezte.

Az ötven- és hatvanéves évforduló alkalmából a község katolikus templomában emléktáblát helyeztek el. Emlékezve elődeinknek a hontalanság éveiben elszenvedett teljes társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális jogfosztottságára s intő példaként a jövőre nézve – nehogy a történelem megismételje önmagát, akár ellenkező irányból –, hogy a nemzetiségi ellentéteket nem lehet erőszakkal megoldani.

Jegyzetek

1. Repatriánsok: esetünkben az 1946-ban megkötött szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény következtében a hazájukat elhagyó, Csehszlovákiából Szlovákiába, Magyarországról Csehszlovákiába települtek; a település folyamata: repatriálás.
2. A kultúra változásának az a formája, amikor a fejlődés alacsonyabb szintjén álló társadalom egy magasabb szintű társadalomhoz kulturálisan igazodik. Vö. Magyar Néprajzi Lexikon I. Budapest, 1980, 55. p.; Banner 1947, 347–348. p.; Balassa 1986, 20–23. p.; Andrásfalvy 1986, 58–60. p.
3. Németh Gézáné közlése.
4. Zsilák Pál közlése.
5. özv. Kiss Lászlóné visszaemlékezése.
6. özv. Kiss Ferencné közlése.
7. Itt futott össze az orosházi (régén medgyesbodzási, illetve szenesi, ma Dózsa György utca), a komlósi (régén tótbánhegyesi, ma Batthyány utca), az aradi (régén kovácsnéházi, ma Gárdonyi Géza utca), a kétegyházi (régén Felső-Medgyesi országút, ma Hősök utcája) és a nagykamarási (kamarási) út, melyeknek nyomvonalai világosan felismerhetők és azonosíthatók, a későbbi térképek a nevüket is közlik. (Szabó 1993, 80. p.)
8. Zsilák Pál közlése.
9. A medgyesegyházi egyházi anyakönyvi kivonatok alapján. Vö. Őrsi 1983, 45., 50–51. p.
10. Zsilák Pál közlése.
11. özv. Kiss Kálmánné közlése.
12. özv. Kiss Kálmánné közlése.
13. özv. Kiss Kálmánné közlése.
14. Zsilák Pál közlése.
15. özv. Kiss Kálmánné közlése.
16. özv. Kiss Kálmánné közlése.
17. Zsilák Pál közlése.
18. özv. Kiss Kálmánné közlése.
19. Zsilák Pál közlése.
20. özv. Kiss Kálmánné közlése.
21. özv. Kiss Kálmánné közlése.
22. Zsilinszky Ádám közlése.
23. Zsilák Pál közlése.
24. Bagyinszky Sándorné közlése.
25. Hasonló következtetésekre jutott Krupa András is a Békés megyei falvak, városok szlovák lakossága hiedelmének vizsgálatakor. Vö. Krupa 1974, 27. p.; Krupa, 3–37. p.

26. özv. Kiss Kálmánné közlése.
27. Bagyinszky Sándorné közlése.
28. özv. Kiss Kálmánné közlése.
29. Zsilák Pál közlése.
30. özv. Nagy György közlése.
31. Karsai Mihály szerint 84 magyar családot (362 személyt) telepítettek a községbe, Gútáról 80 családot (340 személyt), Komáromból 2 családot (12 személyt), Rozsnyóról 2 családot (10 személyt). Vö. Karsai 1996, 87–88. p.
32. Összeállította Bagyinszky Marianna a BML – Medgyesegyháza községi iratai. XXII. 239. b. 1947/1731, 2861 számú iratai alapján. A levéltári források azonban csak töredékesen maradtak fenn 1947 és 1948-ban, így a községből távozók tényleges száma ennél jóval magasabb lehet.
33. Összeállította Bagyinszky Marianna a BML – Medgyesegyháza községi iratai. XXII. 239. b. 1947/1731 számú iratai alapján. A levéltári források azonban csak töredékesen maradtak fenn 1947 és 1948-ban, így a községbe érkezők tényleges száma ennél jóval magasabb lehet.
34. A Béka-várat 1664-ben újra megerősítették, s 1669-ben magát a községet is bevonták az erődítményrendszerbe. Utoljára 1707-ben tatarozták és erősítették meg katonai szempontból. A tűzvésztilt és a vizektől megrongálódott várat később a katonaság elhagyta, s az idők során tönkrement. A gútaiak később temetkezési helynek használták.
35. özv. Kárász Andrásné közlése.
36. Németh Géza és Németh Gézáné közlése.
37. Németh Gézáné közlése.
38. özv. Kárász Andrásné közlése.
39. Németh Gézáné közlése.
40. özv. Kárász Andrásné közlése.
41. Németh Géza és Németh Gézáné közlése.
42. özv. Kiss Ferencné közlése.
43. özv. Kárász Andrásné közlése.
44. Németh Gézáné közlése.
45. özv. Kárász Andrásné közlése.
46. özv. Kárász Andrásné közlése.
47. Németh Gézáné közlése.
48. özv. Kiss Ferencné közlése.
49. özv. Nagy György közlése.
50. özv. Kiss Lászlóné közlése.
51. özv. Kárász Andrásné közlése.
52. özv. Kiss Ferencné közlése.
53. özv. Kiss Lászlóné közlése.
54. Németh Gézáné közlése.
55. özv. Kiss Lászlóné közlése.
56. özv. Kiss Ferencné közlése.
57. özv. Nagy György közlése.
58. Németh Géza közlése.
59. Békés Megyei Levéltár (BML) Fh. Ir. XXIV. 201/h/140. d MÁK 3. sz. kirendeltségének jelentése. Kitelepítési összesítés 1947. július 27.
60. BML – Fh. Ir. XXIV. 201 h/138. d Betelepítési jelentések
61. Az áttelepítésre kijelölt magyarok által hátrahagyott és a szlovákok által Magyarországon visszamaradt ingatlan vagyon közötti értékkülönbség tükröződik a hátrahagyott föld mennyiségében is: a magyarok által Csehszlovákiában hátrahagyott földbirtok nagysága 109 294 kataszteri hold, míg a magyarországi szlovákoké 38 372 kataszteri hold volt. L. Vadkerty 1999, 168. p.

62. özv. Kiss Lászlóné közlése.
63. özv. Kiss Ferencné közlése.
64. Németh Gézáné közlése.
65. özv. Kiss Ferencné közlése.
66. Németh Gézáné közlése.
67. özv. Kárász Andrásné közlése.
68. özv. Kiss Lászlóné közlése.
69. özv. Kárász Andrásné közlése.
70. özv. Nagy György közlése.
71. özv. Kiss Lászlóné közlése.
72. BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1947/1731
73. BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/174
74. özv. Kiss Ferencné közlése.
75. „10. § (1) Az áttelepülők megérkezésével egyidejűleg minden érdekelt községben telepítési bizottságot kell alakítani. A telepítési bizottság elnöke a kormánybiztos kiküldöttje, tagjai: a járási főjegyző (polgármester) által előzetesen kijelölt egy, valamint a letelepítendőkhöz által megbízott öt személy, a járási szociális titkár, továbbá a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, az Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége, a Magyar Parasztszövetség és a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége helyi szervezetének egy-egy kiküldöttje. (2) A betelepítéssel érintett községekben a járási főjegyző (polgármester) köteles községenként egy-egy kellő helyi és szakismerettel rendelkező személyt a telepítési bizottságba a jelen rendelet hatálybalépése után kellő időben kijelölni s ennek nevét, foglalkozását és pontos lakcímét a kormánybiztossal közölni. 11. § (1) A telepítési bizottság feladata a telepítés helyére érkezett áttelepítettek gondozásba vétele és elhelyezése. A telepítési bizottság a leltározó bizottságtól átvett leltár alapján a rendelkezésre álló lakóházakat, valamint ezekkel együtt a gazdálkodás továbbviteléhez szükséges élő és holt gazdasági felszerelést, terménykészletet, továbbá a háztartási, felszerelési és egyéb vagyontárgyakat az áttelepítetteknek – részletesen elkészített terv alapján a rendelkezésre álló mezőgazdasági ingatlanokat a jelen rendelet 12. §-ában foglaltak szerint a letelepítettek birtokába adja. A letelepített a neki használatra átadott vagyontárgyakat a jó gazda gondosságával tartozik kezelni és megőrizni.” 5.300/1947. M.E. számú rendelet.
76. BML – Fh. Ir. XXIV. 201/a Vegyes iratok
77. özv. Kiss Lászlóné közlése.
78. özv. Kiss Lászlóné közlése.
79. Kárász Andrásné közlése.
80. özv. Kiss Ferencné közlése.
81. özv. Nagy György közlése.
82. Németh Géza közlése.
83. özv. Kiss Lászlóné közlése.
84. BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/161
85. BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1947/1942, 4491
86. BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1948/1999.
87. BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1947/1695, 3277
88. Bagyinszky Sándorné közlése.
89. özv. Kiss Kálmánné közlése.
90. özv. Kiss Kálmánné közlése.
91. özv. Kiss Lászlóné közlése.
92. Németh Géza közlése.
93. özv. Kárász Andrásné közlése.
94. özv. Kiss Ferencné közlése.
95. Bagyinszky Sándorné, született Kiss Mária közlése.

96. özv. Kárász Andrásné közlése.
97. Németh Géza közlése.
98. 1947. május elején Budapesten megalakult az Otthon Szövetkezet, amely a Szlovákiából idekerült magyarok anyagi és szellemi erejét volt hivatott egyesíteni és honosítani. A szövetkezet május 14-től megjelenő hetilapja, az *Új Otthon* hetek alatt az áttelepült magyarok legismertebb újságjává vált. A lap beszámolt az áttelepülők beilleszkedésének a nehézségeiről, de nemcsak a lakosságcserével kapcsolatos rendeletekről olvashattak benne az érdeklődők, hanem aktuális magyarországi politikai-gazdasági kérdésekről és az áttelepültek hétköznapijairól is. Nem hiányoztak heti számaiból a hirdetések és alkalmanként a legújabb áttelepült családok névsora sem.
99. özv. Kiss Lászlóné közlése.
100. özv. Kiss Ferencné közlése.
101. özv. Kiss Ferencné közlése.
102. özv. Kiss Kálmánné közlése.
103. Bagyinszky Sándorné közlése.
104. özv. Kiss Ferencné közlése.
105. özv. Nagy György közlése.
106. özv. Kárász Andrásné közlése.
107. özv. Kiss Ferencné közlése.
108. özv. Kiss Kálmánné visszaemlékezése alapján
109. A medgyesegyházi egyházi anyakönyvi kivonatok alapján elmondható, hogy a községben 1948-49-ben jöttek létre az első és 1950-ben, 1951-ben és 1952-ben kötötték a legtöbb „vegyes házasságot”.
110. Bagyinszky Sándorné közlése.
111. özv. Kiss Kálmánné közlése.
112. özv. Nagy György közlése.
113. özv. Kiss Ferencné közlése.
114. özv. Kárász Andrásné közlése.
115. özv. Nagy György közlése.

Felhasznált irodalom

- Angyal Béla 1997. *Gúta 1945–1949*. Dunaszerdahely.
- Andrásfalvy Bertalan 1986. A nemzetiségi néprajzi kutatásának elvi és módszertani kérdése-
ihez. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai I.*
(Békéscsaba, 1985. október 2–4.) Budapest–Békéscsaba. 55–57. p.
- Balogh Sándor 1979. Az 1946. február 27-i magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény.
Történelmi Szemle, 1. sz.
- Balassa Iván 1989. *Határon túli magyarok néprajza*. Budapest.
- Balassa Iván 1986. A nemzetiségi néprajzi kutatás elvi és módszertani kérdései. In *A III.*
Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia. I. (Békéscsaba, 1985. október
2–4.) Budapest–Békéscsaba. 16–23. p.
- Banner Elek 1947. A magyar–szlovák lakosságcsere néprajzi vonatkozásai az Alföldön.
Ethnographia, 347–348. p.
- Borovszky Samu 1896. *Csanád vármegye története 1715-ig. II.* Budapest.
- Botik, Ján 1986. Az akkulturáció folyamata az alföldi szlovákságnál. In *A III. Nemzetközi Néprajzi*
Nemzetiségkutató Konferencia. I. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.)
Budapest–Békéscsaba. 81–89. p.
- Dombiné Páczter Katalin–Libárdi Péter é.n. *Gúta – Kolorávo. Gúta város belterületének földrajzi*
nevei. Kézirat.
- Fényes Elek 1851. *Magyarország geographiai szótára. II.* Pest.

- Gaál Károly 1947. A gútai „rekeszt” és vizafogó cége. *Ethnographia*, 252–257. p.
- Gyáni Gábor–Kövér György 2003. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest.
- Ipolyi Arnold 1993. *Csallóközi úti-képek*. Pozsony.
- Janics Kálmán 1989. *A hontalanság évei*. Illyés Gyula előszavával. Budapest.
- Janics Kálmán 1994. *A kassai kormányprogram és a magyarság „kollektív bűnössége”*. Pozsony.
- Káfer István 1986. A magyar–szlovák szimbiózis a magyarországi szlovákok kulturális életében. In *A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia. I. (Békéscsaba, 1985. október 2–4.)* Budapest–Békéscsaba.
- Karsai Mihály 1996. *Medgyesegyháza története I–V. s.l.*
- Khin Antal 1932. Csallóközi legényavatás. *Ethnographia*, 19–24. p.
- Khin Antal 1941. Lucaszék Csallóközben. *Ethnographia*, 59–61. p.
- Kristó Gyula–Székely Lajos (szerk.) 1970. *Tanulmányok Békéscsaba történetéből*. Békéscsaba.
- Krupa András 1974. *Hiedelmek, varázslatok, boszorkányok*. Békéscsaba.
- Krupa András é.n. *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál*. Békéscsaba.
- Kugler József 1996. A csehszlovák–magyar lakosságcsere lebonyolítása Békés és Csanád megyében. *Regio*, 7. évf. 4. sz. 47–73. p.
- Kugler József 1991. Adatok és tények a magyar–csehszlovák lakosságcseréről. In *Alföldi társadalom II.* Békéscsaba, 31–65. p.
- Liszka József 2002. *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely.
- Maday Pál 1960. Békés megye története. Békéscsaba.
- Márki Sándor 1892–1895. *Arad Vármegye és Arad szabad királyi város története II. Arad*.
- Miklós Tamás (szerk.) 1988. *Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről. Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia*. Budapest, ELTE–MKKE.
- Nagy Gyula (szerk.) 1965. *Orosháza története*. Orosháza.
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1977. *Magyar Néprajzi Lexikon. I.* Budapest.
- Őrsi Julianna 1983. Exogámia és endogámia Magyarországon a XVII–XX. században. In Novák László–Újváry Zoltán (szerk.): *Lakodalom*. Debrecen. 31–54. p.
- Palugyay Imre 1855. *Békés-Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása*. Pest.
- Pándi Lajos (szerk.) 1995. *Köztes Európa 1763–1993*. Térképgyűjtemény. Budapest.
- Pariková, Magdaléna 1976. Megjegyzések a repatriáltak problémájának a tanulmányozásához. In *Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia I. (Békéscsaba, 1975. október 28–31.)* Budapest–Békéscsaba, 76–81. p.
- Pariková, Magdaléna 1981. A földművelés néprajzi vizsgálata a népi kultúra szlovák–magyar viszonyának tükrében. In *A II. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia (Békéscsaba, 1980. szeptember 30.–október 2.)* Budapest–Békéscsaba.
- Pölöskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos (szerk.) 1995. *Magyarország története 1918–1990*. Budapest.
- Romsics Ignác 1999. *Magyarország története a XX. században*. Budapest.
- Simon Ildikó 1995. „Mint fészkekből kizavart madár...” Adalékok a szlovák–magyar lakosságcsere történetéhez. Szeged. Kézirat.
- Szabó Ferenc (szerk.) 1993. *Medgyesegyháza 1893–1993*. Medgyesegyháza.
- Szabó A. Ferenc 1991. A második világháború utáni szlovák–magyar lakosságcsere demográfiai szempontból. *Regio*, 2. évf. 4. sz. 49–72. p.
- Takács Lajos 1964. *Dohánytermesztés Magyarországon*. Budapest.
- Vadkert Katalin 1993. *A reszlovakizáció*. Pozsony.
- Vadkert Katalin 1999. *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony.
- Varga Imre 1989. *Szülőföldem, Csallóköz*. Budapest.
- Zsilinszky Ádám 2000. *Medgyesegyháza egyesületei a két világháború között*. Medgyesegyháza.

Levéltári források

BML (Békés Megyei Levéltár) – Fh. Ir. XXIV. 201/h/140. d MÁK 3. sz. kirendeltségének jelentése.
Kitelepítési összesítés 1947. július 27.
BML – Fh. Ir. XXIV. 201 h/138. d Betelepítési jelentések
BML – Fh. Ir. XXIV. 201/a Vegyes iratok
BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/161 Vegyes iratok
BML – Fh. Ir. XXIV. 201/h/174 Vegyes iratok
BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1942, 4491
BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b 1947/1695, 3277
BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1947/1731
BML – Medgyesegyháza község iratai. XXII. 239. b. 1948/199

Visszaemlékezők

Bagyinszky Sándorné Kiss Mária (sz. 1952. november 26., Medgyesegyháza), római katolikus
özv. Kárász Andrásné Nagy Terézia (sz. 1930. augusztus 29., Gúta), római katolikus
özv. Kiss Ferencné Szépe Mária (sz. 1923. március 25., Gúta), római katolikus
özv. Kiss Kálmánné Számel Mária (sz. 1919. december 8., Medgyesegyháza), ágostai evangélikus, férjhezmenetele után római katolikus
özv. Kiss Lászlóné, Nagy Terézia (sz. 1931. április 12., Gúta), római katolikus
özv. Nagy György (sz. 1923. május 17., Gúta), római katolikus
Németh Géza (sz. 1922. május 15., Gúta), római katolikus
Németh Gézné Cserni Terézia (sz. 1933. július 18., Gúta), római katolikus
Zsilák Pál (sz. 1920. január 4., Medgyesegyháza), ágostai evangélikus
Zsilinszky Ádám (sz. 1921. április 8., Medgyesegyháza), ágostai evangélikus

MARIANNA BAGYINSZKY

PROCESSES OF MIGRATION AND ACCULTURATION IN MEDGYESEGYHÁZA IN LIGHT OF THE SLOVAK–HUNGARIAN POPULATION EXCHANGE

Part of researching national minorities comprises of studying the problem of repatriation. The analysis of national minorities expands the own perspective of the concerned experts' national culture and allows for the opportunity of research specific problems. The study of repatriation process presents an opportunity for the study of the development of Slovak and Hungarian folk culture both in Hungary and Slovakia. Through the study of repatriation processes it is possible to track those changes, which happened in the folk culture of the relocated group through the contact with other ethnic groups. During the 1947 Hungarian–Slovak population exchange, cities have come in contact which not only had different historic and cultural traditions, but were geographically distant as well. Through this event, two settlements, 350 km apart from each other, Medgyesegyháza and the then-Czechoslovakian Gúta (Kolárovo) have come in connection with each other and became "twin towns". The two settlements are a great example of the migration and acculturation processes which the Slovak–Hungarian population exchange has started, and which have defined and dramatically changed the lives and individual destinies of several generations.

Acta Ethnologica Danubiana

12

Az Etnológiai Központ Évkönyve

Ročenka Výskumného centra európskej etnológie
Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie

2010

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Keywords: The practice of religion today in Baraca. Traditions and modernity, Roma and Hungarians, the conflict of the „own” and „newcomer” priest. Different forms of behaviour in active religious life within a small community.

A Fórum Társadalomtudományi Szemle előző két számában² közölt írásaimból vélhetően kiderült, hogy az azokban is vizsgált közösség (egy nagyjából 400 fős aprófalú) vallásossága – mind tárgyi, mind szellemi tekintetben – sokszínűséggel, gazdag változatossággal jellemezhető. A katolikus Baraca saját falusi terét, tágabb, kistáji környezetét nem homogén térként érzékelt, érzékeli, hanem – különösen a 20. század közepéig – maga is különböző objektumokkal, jelekkel szentelte meg. Szellemi életét tekintve vallásos megnyilvánulásai – többek között és leginkább – gazdag énekkönyvtár formájában öltöttek testet.

A vallásos élet e jelenségei a közösségtörténetbe zökkenőmentesen illeszkedtek az 1950-es évekig, és korlátozott formában ugyan, mégis folytonosságukat meg nem szakítva túléltek a szocializmus évtizedeit is, máig léteznek. Baraca a 20. század végéig erősen vallásos faluként élt a környező települések alkotta egység köztudatában is. A vallásos példa sem hagyta, hagyja érintetlenül a település társadalmának nagyfokú átalakulása.

Több helyütt volt már módomban hosszabban írni a folyamatról, amelynek lényege abban áll, hogy az 1990-es évekre a kb. 400 fős település 90%-ban „elcigányosodott”. (Gecse 2006.) Ez – a cigány népesség részéről – nem beköltözőket jelent, hanem azt, hogy mintegy 80 év alatt néhány cigány család ilyen mértékben elszaporodott, nagyjából annyira nőtt a számuk, ahányan a nem cigányok közül városokba költöztek Baracáról. Fontos, a vallásgyakorlás szempontjából is meghatározó, hogy a két népesség – ahogy maguk nevezik magukat: cigányok és parasztok – több évtizede él egymás mellett, a mindennapi élet része lett a köztük levő különbségek észlelése, megszokása és a határok tiszteletben tartása. A vallásgyakorlásban is erősen különböznek – és ezt is tudják magukról, egymásról. A „parasztok” vallásossága – a település bel- és külterületén szakrális kisemlékek révén, a templomon belül szobrok, terítők, miseruhák, oltárkép, egyéb kellékek által – tárgyasult formát is öltött. Vallásos életük jellemzője a szertartásokhoz s kialakult rendjükhöz való ragaszkodás. A munka fontossága, erkölcsi érték volta jellemzi őket a hétköznapi életben, az élet profán oldalán, de ez átsugárzik a vallási életbe is. A

templom, mint ennek központi eleme, értékrendjük szerint a külvilág felé vallásos életük rendezettségét jelzi. Rendszerben tartása mindig is a közösség kulcskérdése volt.

A cigányokra is jellemző már több mint egy évszázada – az anyakönyvi bejegyzések is tanúsítják ezt –, hogy életük három nagy fordulópontját, a születést, házasságot és halált az egyház által megszentelve élik meg. Ám soha nem jellemezte őket a parasztokéhoz hasonló mértékű templomba járás, és ezt a különbséget is számon tartja a (cigány–paraszt) kollektív tudat.

Az egymás mellett élésnek olyan kifinomult gyakorlata alakult ki a településen, amely a külső szemlélő, egy idegen számára bizonyára nem azonnal látható.

Jelenleg a falunak ilyen plébánosa van, aki nem csupán messziről jött, hanem tulajdonképpen nem is él ott. Személyéről fontos elmondani, hogy a rozsnyói püspök 1997-ben nevezte ki baracai plébánosnak, de nem költözött a faluba, nem foglalta el a parókiát, ugyanis többi társával együtt Uzapanyiton (Uzovská Panica) él egyházi közösségi házban. Valamennyien osztrák állampolgárok, és missziós célból érkeztek Dél-Szlovákia területére, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a volt szocialista ország hitéletének megújításában segítsenek.

A település életéhez így mindössze három ponton kapcsolódik: az emberélet fordulóinak szertartásain, a szentmiséken a templomban és az iskolai hittanórákon. Ez, hogy a plébános nem lakik a faluban, korábban Baracával még soha nem fordult elő.

A szentmise háromnyelvű: német, szlovák és magyar. A plébános a mise állandó részeit részben magyarul, részben szlovákul olvassa, németül prédikál, valamelyik „hit-tanos gyerek” fordítja mondatonként magyarra. A mise végén szlovákul hirdet, ezt senki nem fordítja le, mise után a kántor mondja el a szlovákul egyáltalán nem értőknek, hogy mit hallott. Nagyobb probléma mégsem e vegyes nyelvezet, hanem az énekes miserészek miatt alakul ki. A kántor és az idősebb asszonyok mintegy 40-50 éve élnek a népénekek és az egyházi zene napjainkra harmonikus egységgé formálódott zenei hagyományának világában. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy kb. 500 egyházi éneket ismernek, és ezeket az egyházi év során aktivizálni tudják, azaz mindegyiket a megfelelő alkalomhoz (ünnephez vagy hétköznaphoz) kötik és éneklik. (A repertoár mai napig tartó aktív használatáról is szót ejtek a Fórum Társadalomtudományi Szemle előző, 2010/3. számában közölt, „Itt idegen kántor sose énekelt” című írásomban.)

Ezzel szemben áll az idegen plébános „modernizációs” törekvése. Amint arra már utaltam, ő olyan előzetes információkat kapott az egész országról, hogy a hitélet, a valóság válságban van, az embereket be kell csalogatni a templomba. Ezt a feladatot oldja meg – látszólag eredményesen – a gyerekekkel. A gyerekek, figyelembe véve a település etnikai és korösszetételét, cigány gyerekek. A faluban tanító pedagógusok véleményével is alátámasztható az a megfigyelés, hogy a gyerekek csak addig templomjárók, amíg az iskolai hittanra is járnak. A későbbiekben, fiatal felnőtt korukra nem válnak templomjáró módon vallásossá.

Ezek a gyerekek a befogadói a modernizációs törekvéseknek, ők éneklik a gitárral kísért ifjúsági vallásos énekeket. Amellett, hogy ez egy teljesen más zenei műfajt visz a templomba, arra is fényt derít, hogy a két templomjáró korosztály egyáltalán nem hat egymásra. Az ifjúsági énekek a mise hagyományos rendjében nem kapnak szerepet, ezért alkalmasszerűen hangzanak fel – a „másik”, a tradicionális zenei rend mellett. Időnként olyan helyzet is kialakul, hogy a két korosztály „egymásnak felel”, megküzd a megszólalás jogáért. Megfigyelhető, hogy míg az idősebbek számára az egyházi év rendje egyfajta zenei rendtartás is, a fiatalok – tekintve a kisebb énekrepertoárt³ –

nem rendelnek egy-egy ünnephez különböző énekeket, hanem mindig ugyanazokat éneklük.

Ez a kettősség a templomhoz mint szakrális térhez való viszonyulásban is tetten érhető. A település belterületének legkiemelkedőbb dombján álló, fehér falú klasszicista templom a falukép domináns eleme. Külső felújítására legutóbb 1929 októberében került sor, amikor tetejét a ma is meglevő palára cserélték. Belülről 1999-ben újjították fel, a falubeliek és a faluból elköltözött egykori lakosok adakozásából. Az oltáron, a szószéken, az orgonán és a stációképeken kívül belső „felszereltsége” falubeliek adományából gyűlt össze. Az oltárképet nagybőjt idején helyettesítő bőjti oltárkép is ebbe a sorba illeszkedik: 1947-ben festette a Lukács család hálából, mert fiuk szerencsésen túlélte egy balesetet. Valamennyi szobor is a falubeliek adománya. Igaz ugyan, hogy a templomba ma is járó falubeliek nem mindegyik korát ismerik, azt azonban minden esetben számon tartják, hogy kinek az ajándéka. (Ezekről is szót ejtek a Fórum Társadalomtudományi Szemle 2010/2. számában közölt tanulmányomban.) Ez arra is utal, hogy nem csupán azt tartják fontosnak, hogy a templom szerepéhez méltó módon legyen ellátva kellékekkel, hanem azt is, hogy ezt a „felszerelést” saját erejükből adják össze, ugyanakkor az adományok jelezzék a templomban is a falu társadalmának belső tagoltságát. Még inkább jelzi ezt a templomi textilek (terítők, miseruhák, karingek, kehely- és kereszttakarók stb.) számon tartása. Az összes – háromszáznál több darab – textil alig 13%-ának nem ismerik a készítőjét, ajándékoztóját. Ebből is következik, hogy a textilek használatának pontosan szabályozott rendje alakult ki, minden darabhoz hozzárendelődött egy hely a templomon belül és egy alkalom az egyházi év során, ahol és amikor szerepét betöltheti. Valójában ennek a gazdag templombelsőnek – a zenei repertoárhoz hasonlóan – az idősebb asszonyok és a kántor számára teljesen más jelentése van, mint az „ünnepi” templomjáróknak és az idegeneknek. Míg az idősebbek a folyamatot, a fiatalok és idegenek a pillanatot érzékelik, hiszen annak előkészítésében, munkáiban nem vesznek részt.

Ugyanez a szembenállás jelenik meg az öltözködésben. A ma legidősebb nemzedék számára a templomba járó ruha valamennyi közül a legrangosabb. Más ünnepeken és főként más helyeken ezeket nem viselték. Az idős asszonyok ruhája hagyományosan feketé. Ezen belül azonban nagyon pontosan számon tartják, hogy melyik ünnephez melyik fajta ruha való. (Csupán néhány példa: a szélén három nyomott csíkos fekete kendőt – „ternőkendőt” – csak a hónapok első vasárnapjain és nagy ünnepeken, karácsony első napján és húsvétvasárnap viselik. Búcsúkor fekete kosztümöt, évközi vasárnapokon egybeszabott ruhát vesznek fel. Minden hónap első vasárnapján „vont feketében” mennek a templomba, tehát ruhájuknak apró fehér vagy egyéb színű mintája sem lehet. Téli időszakban ugyanez vonatkozik a kabátra.) Ezzel szemben az idegen (nem falubeli) fiatalok, gyerekek ruhája – ám gyakran a falubelieké sem – nem követi a hagyományos rendet, utcai viselet jellege van. Ebben a „kivetkőzésben” a plébános is aktívan részt vesz. Az asszonyok között – nem pozitív értelemben – beszédtema, hogy a plébános reverenda helyett nemegyszer utcai ruhában ül be a gyóntatószékbe, s ezt nem tartják paphoz méltónak. Ugyanakkor a plébános és a fiatalok azt tartják, hogy imádkozni akárhol, akárhogy, sőt akármilyen nyelven lehet, ezért az általuk „cifrálkodásnak” tartott öltözködési rendnek számukra semmi jelentősége nincs.

Tovább erősíti és egyben jelzi ezt a kétféle érzékelést a kialakult ülésrend is: az idős asszonyok (zömében ők a rendszeres templomjárók) mindkét oldalon a két leghátsó padsort foglalják el, ahogy azt a régi rend diktálja, mely szerint a fiatalok elől, az idő-

sek hátul ülnek. Így a templom nagyobbik része évközi vasárnapokon, hétköznapiokon legtöbbször üresen maradna... Az utóbbi 20 évben ezeket a helyeket a hitoktatók foglalják el, maguk mellé ültetik a gyerekeket is. Így az első és hátsó padsorok közötti üresen maradó sorok jelzik a templom teréhez való kétféle hozzáállást, azt, hogy bár a legalább kétféle vallásos ember ugyanabban a térben gyakorolja vallását, de teljesen különböző terekben érzi magát.

1. kép. Egy templomban – két térben. (A szerző felvétele.)

Baraca vallásos élete manapság – a fent mondottakat áttekintve – összetett fogalom. Alakítója, a „faluközösség” legalább három részből, vallását, hitét három különböző módon megélő és gyakorló embercsoportból áll. A faluban élő cigányok mindig saját törvényeik szerint gyakorolták a katolikus vallást, igazodtak hozzá, de életükben csak a nagy fordulóok alkalmával tartották, tartják nélkülözhetetlenek. Ez a viszonyulásuk lényegében a mai napig jellemző, és egy-két kivételtől eltekintve a gyermekkori hittanoktatás sem befolyásolja. A parasztok 1940 után született valamennyi generációja ma „a maga módján vallásos”.⁴ Ebbe a formába a hagyományos vallásgyakorlás elemei közül az tartozik bele, hogy a legnagyobb ünnepekkor elmennek a templomba. A harmadik típust a hagyományos vallásgyakorlás folyamatosságát őrzők alkotják. Az ő esetükben egy intenzív, közösségi vallásos élet elhalványulását követhetjük végig az 1930-as, 1940-es évektől napjainkig. Ez az elhalványulás nem formaváltást jelent, hanem bizonyos jelenségekhez való merev ragaszkodást. Tomka Miklós hívja fel a figyelmet arra, hogy a formaváltás nem azonos a hanyatlással. (Tomka M. 2007, 147. p.) Az a jelenség, amellyel Baracán találkozunk, számos magyarországi vallásszociológiai vizs-

gálat eredményével rokon. Tomka Ferenc írásában sorba szedi, jellemzi és elemzi azokat az állomásokat, amelyek egy-egy vallásos közösség életében a baracaihoz hasonló, önmagát már csak formákban megmutató „vallásgyakorláshoz” vezetnek. (Tomka F. 1991.) A fent leírtakban (öltözködés, templombelső rendje, felszerelése textilekkel, ülésrend) felismerhető a cselekvésmoделlek kialakulása, normává válása, megmerevedése, azaz az intézményesülés folyamata, majd a tradíció kétségbevonhatatlan igazsággá, axiómává alakulása. Ez vonja maga után napjaink vallásgyakorlásának kiüresedését, ami Tomka Ferenc szerint természetes jelenség, hiszen „minden (...) intézményesült embercsoport, amely kodifikálta saját cselekvési előírásait, természeténél fogva késik”. (Tomka F. 1991, 32. p.) A késés mértéke akkor „egészségtelen”, ha az intézményesült közösség normái között nem szerepel a megújítás, hanem örökkévalónak tartják a hagyományos viszonyokat, elvárásokat, és mindenáron síkra szállnak védelmében. (Az esetleges újító törekvésekkel szemben is.) Ilyenkor már magát a közösséget is csak ez az erős kontroll tartja össze. Ezzel az állapottal találkozhatunk a ma is templomjáró idősebb baracai asszonyok esetében, akik „társadalmi viselkedésében” nem a „megtartó hagyomány”, sokkal inkább az egyént erősen korlátozó „megkötő hagyomány” érvényesül.⁵ (Nehéz lenne eldönteni, hogyan alakult volna ez a folyamat akkor, ha a 20. század második fele szocializmus nélkül telt volna.) A magyarországi vallásszociológiai vizsgálatok következtetéseivel összhangban Baracán is „...a faluközösség tagjainak egy részéből teljesen hiányzik a személyes átélés. A látszat által becsapott lelkipásztorok ennek ellenére olykor semmit nem tesznek a helyzet megváltoztatásának érdekében mindaddig, amíg a homokvár össze nem dől”. (Tomka F. 1991, 62. p.) Baraca esetében a plébánosok és a falu viszonya, kommunikációja kb. 1989 óta még tovább bonyolítja, nehezíti a vallásgyakorlást. Bálint Sándor 1944-ben a falu tágabb környezetét olyan vidéknek tartotta, amely „...hitéletének majd ezeréves folytonosságában visszatükröződnek és napjainkig hatnak a magyar katolikus szellemtörténet legjellegzetesebb áramlatai”. (Bálint 1944, 95. p.) Ebbe a környezetbe illeszkedve Baraca soha nem tartozott az egyházilag ellátatlan falvak közé (de ezt láthatjuk a kántortanítók működéséből is), nem is tartozhatott, mert parókiáján több szomszédos falu katolikusait anyakönyvezték. A falu népe már az 1930-as években sem támasztott különös igényeket plébánosával szemben, ám bizonyos elvárásoknak nagyon is meg kellett felelnie. Valamennyi faluban szolgáló papra úgy emlékeznek, hogy „volt hibája, ember volt”, de pozitívan értékeli őket, mert szerepüket betöltötték. Az ellátottságot nem tudták megzavarni az első, majd a második világháborút követő egyházjogi viták és az egyházmegyei hovatartozás bizonytalansága sem. (Salacz 1975.) Az 1980-as évek végén vált érezhetővé Baracán a szlovákiai magyar katolikuság egészét érintő probléma: a paphiány. (Szlovákiában a magyar papság száma sokkal kisebb, mint amennyit a magyar kisebbség aránya megkövetelne; lásd Gyurgyík 1991; Molnár 1991.) Nem magyar nemzetiségű papok – a tendenciának megfelelően – már korábban is működtek Baracán, de valamennyien jól beszéltek magyarul. 1989-ben helyezték a faluba az első olyan szlovák nemzetiségű papot, aki nem tudott és nem is akart megtanulni magyarul. Az ő idejében a szertartás kétnyelvűvé vált, bár a szlovák liturgikus szövegeket a templomba járók közül senki nem értette. A gyónás nyelve is vegyesé vált: amit a hívek magyarul mondtak, arra a pap szlovákul válaszolt. Nem kétséges, mennyire töltötte így be a funkcióját. Mégsem ez, hanem sokkal inkább a plébános – a falubeliek megítélése szerint – „rendetlen” életmódja (leginkább a parókia épületének elkezdett, de soha be nem fejezett felújítása) tette őt negatív szereplővé. 1997-ben

nevezte ki a rozsnyói püspök baracai plébánosnak a már említett osztrák missziós papot, aki ma is a faluban szolgál. „Természetesen” ő sem tud magyarul, szlovákul már viszonylag jól beszél, ám a gyónás továbbra is „kétnyelvű”.

A „hagyományosan” vallásos falu vallásos életében ezek az intézkedések, a plébánosok ilyen jellemzői sokkal súlyosabb és „eredményesebb” csapásoknak minősültek a korábbiaknál, ráadásul akkor, mikor az országban – más, volt szocialista országokkal együtt – a vallásüldözés hivatalosan is megszűnt.

Nem állíthatjuk azonban mindezek ellenére sem, hogy Baraca vallásos élete (az idősebb, templomjáró korosztályt tekintve) pusztán a külső beavatkozások hatására vált formálissá. Jól látható, hogy már az 1930-as, 1940-es években társadalmi presztízserőteke is volt pl. egy-egy templomi szobor adományozásának.

Ezekkel a jelenségekkel párhuzamosan létezik a cigányok vallásossága. Mivel a két népesség egy településen élésének immár évszázados múltja van, természetes, hogy egymást vallásosság tekintetében is jól ismerik, ugyanakkor egymás viselkedésére valamiképpen reagálnak is. Bizonyos szempontból a két eltérő mentalitású népesség egyformán reagál, illetve nem reagál az utóbbi húsz év egyházi változásaira. A parasztok – jól láthatóan – saját vallásosságukat viszonylag mereven őrzik, továbbéltetik az 1940-es években rögzült műfajokat, viselkedésmódokat ma is. A cigányok időszakosan (gyerekkorukban) befogadói a vallásosság újszerűbb formáinak, ám felnőttkorukban azokhoz a viselkedésmintákhoz térnek vissza, amelyeket örököltek. Lényegében ők azok, akik valamennyi eddig említett jelenség hatásának ki vannak téve: a velük egy faluban élő, „konzervatíván” vallásos parasztok, az újító plébános külső hatásának, valamint saját belső igényük, valláshoz való viszonyuk normáinak.

A jelenlegi plébános akarata ellenére sért meg kialakult és működő etnikai viszonyokat, ezekből fakadó magatartásformákat. A mai napig aktíván templomba járóknak már többször megfogalmazta azt a kifogását, hogy ragaszkodásukkal a vallásosság régebbi formáihoz (pl. az énekek rendjéhez, az orgonához, a templom belső terének gyakori rendezéséhez, díszítéséhez, kellékeihez) tulajdonképpen kirekesztik a templomból a gyerekeket – akik természetesen – cigány gyerekek. A szentmiséken a plébános velük éneklő gitárral kísért ifjúsági énekeket – míg az orgonával kísért énekeknél soha nem kapcsolódik be. A zenei rend szempontjából a templom tehát a szentmise alatt küzdőtérre válik, ahol az ún. régi stílus az ún. új stílussal küzd a megszólalás jogáért.

Zavart az okoz, hogy egy tekintélyes kívülálló (falusi közösségekről ma is elmondhatjuk, hogy a papok és tanítók a helyi értékrendben rangos helyet foglalnak el) a parasztokról – a megfogalmazott vélemények nyomán – nem tud mást elképzelni, mint hogy a cigányokkal előítéletesek és kirekesztőek. Évről évre vannak pedig köztük (a cigány szülők és a plébános között) közvetlen ütközések a hittanórák miatt is. A hitoktatók személye már eddig is gyakran változott, és akik szlovák énekek tanításával is próbálkoznak Baracán, ellenállásba ütköznek, olyannyira, hogy a szülők ilyen esetben nem engedik hittanra a gyerekeiket.

A cigányok viselkedésében is megragadható, abbeli véleményüket meg is fogalmazták, hogy nekik ez (a nem gyakori, rendszeres templomba járás) a vallásosságuk. A parasztok ezt közvetlenül és évtizedek óta tapasztalják, ennek tudatában fogalmazták meg a plébános felé, hogy a cigányok soha nem lesznek vallásosabbak, soha nem lesz a templomi szertartás igazán fontos számukra. Mindkét etnikum ismeri egymás ilyen tulajdonságait is, hiszen csakúgy, mint pl. a munkához való viszonyulásban, a

római katolikus valláshoz való viszonyulásban is évtizedekig láthatták egymást, egymásban önmagukat – és főként a köztük levő, soha meg nem szűnő, de tiszteletben tartott határt, különbözőséget.

Számomra úgy tűnik, e kis falu életének is nagyon messzire mutató tanulságai vannak. Egyrészt azért, mert egy ilyen kis közösség is nagyon összetett belső életű, másrészt azért, mert a társadalmi hatóerők, kulturális hatások erőtere lehet. (Arra a kihívásra is példa, amelyet – Dél-Szlovákia számos vidékén, de más országokban is – az egyház számára a vidékeken több mint száz éve élő cigányság hite, vallásgyakorlása, jelent.)

Az idegen plébános – itt úgy tűnik – erősebben marad idegen, mint amennyire plébános tud lenni. Szinte esélytelen, hogy a helyzet többszörösen összetett erővonalai között eligazodjék.

Egy szlovákiai faluba került, ahol a statisztikák szerint 100%-ban magyar kisebbség él, de az már csak belülről látszik, hogy a magyarok kisebbség a kisebbségben, mert a többséget a (magyar anyanyelvű) cigányok alkotják. Mindamellet a cigányok igazodási pontként tekintenek a parasztságra, a vallásosságban is. A közösségen belüli szerepek úgy vannak elosztva, hogy a vallás tárgyi világa, a vallási élet szervezése a parasztsághoz, csakúgy, mint a gyakori templomba járás.

A parasztságot vallási életük tekintetében korábbi viszonyok között szocializálódtak. Mikor még életképes közösségként éltek, megszokták, hogy vallásos faluként papjuk, kántoruk van, a templom az „övék”, azzal törődniük kell. Ezzel a mentalitással élnek ma is, nem érzik igaznak magukra nézve azt, hogy a szocializmus éve alatt elvallástalanodtak, hiszen többek közt épp emiatt érte őket sok hátrányos megkülönböztetés. Ráadásul magyar nemzetiségűek, és ennek a vallásos népéletben külön jelentése van. A búcsújáró helyek tekintetében például egészen a közelmúltig nem szűnt meg az egykori egri egyházmegyéhez tartozás hatása (egri, mezőkővesdi, szentkúti szervezett búcsújárások). Egyáltalán: a vallásgyakorlás folytonossága (még akkor sem, ha a kiüresedés jeleit mutatja) és a lakosság magyarságtudata a szocializmus éve alatt sem szakadt meg.

Ugyanakkor a jelenlegi plébános viszonyulásából azt érzik, hogy ők már nem számítanak. Biztosan közrejátszik ebben az is, hogy valóban az idősebb korosztályokhoz tartoznak valamennyien. A szocializmus idején a falut pusztulásra ítélték, közigazgatási önállóságát elvették. Késleltetve ezt élük meg ma az egyházban. A közösség erejének maradványaként, az elköltözöttek bevonásával 1999-ben önerőből, adakozásból megoldották a templom teljes belső felújítását. Arra számítottak, hogy a külsőben segítségükre lesz a plébános, de ez mai napig nem következett be. Épült viszont egy kis templom a szomszédos Bátkában, egy erősen református többségű faluban.

2. kép. A bátki Szent József-templom felszentelése 2008. június 21-én. (A szerző felvétele.)

Az utóbbi húsz év alatt többször is teljesen felújították az uzapanyiti templomot. Fügében, ami Baraca filiája, idén, 2010-ben sor került a templom teljes külső felújítására.

3. kép. A frissen felújított fügei templom 2010 nyarán. (A szerző felvétele.)

A „maradék” közösség tudatában ezek a jelenségek nem tudnak más értelmet kapni, mint hogy ismét halálra ítélték őket. Erős ellentmondásként éli meg, hogy az egyház gazdagsága (Baraca határában mintegy 30 hektáros, bérbeadással hasznot hozó föld-birtok) Baracáról származik, de máshol hasznosul.

Az idegen plébános olyan értelemben került Baracán kettős úrbe, hogy a közösségnek azzal a részével, amely „meghálálná”, értékelné, ha saját papjának érezhetné őt, nem foglalkozik, az a része viszont, amelyiknek formálásába évek óta sok energiát fektet, ennek minimális hatását sem mutatja. Baraca – cigány és nem cigány lakóit is beleértve – az egymás mellett élés kifinomult, érzékeny gyakorlatán kívül abban is egységes arculatú, hogy plébánosát nem érzi „sajátjának”, mégpedig ugyanazon oknál fogva: mert nem él a faluban, üresen áll a parókia.

Ezt a megítélést azonban – véleményem szerint – semmiképp nem írhatjuk az elvalástalanodás számlájára. Inkább magyarázható a vallásosság megújulásának hiányával, egy korábbi normarendszer érvényesülésével.

Az egyik legfrissebb, a magyarországi és szlovákiai viszonyokat, az ott élő emberek vallásosságát és a vallás életükben betöltött szerepét összehasonlító elemzés szerzője arra a következtetésre jutott, hogy a szekularizációs elméleteket a valóság nem igazolta. „Alighanem elsietett volt az a feltételezés, hogy a nemzeti és a globális társadalom működéséhez egyáltalán ne lenne szükség közös értékekre. (...) Ha viszont szükség van bizonyos közös értékekre (...), akkor ezek megalapozása nem várható az értégmentessé (mert csupán lebonyolító rendszerré) váló államtól, hanem ahhoz más társadalmi intézményekre van szükség, amelyek között a vallásnak kitüntetett helye van. Eszerint a vallásra a társadalmak makrorendszerében is hárul funkció. Még inkább így van ez az egyén szintjén. Ugyanis, a modern élet körülményei között meggyengül a társadalomnak a személy lehetőségeit és cselekvését meghatározó szerepe. Az egyénnek magának kell megbirkóznia a különböző életterei és szerepei közötti ellentmondásokkal és saját értékei segítségével kell választania az egymásnak ellentmondó hasznosságok között. Tehát megnő a hasznossági racionalitásból le nem vezethető értékeknek és értékrendeknek, köztük nem utolsó sorban a vallásnak az individuum számára való fontossága.” (Tomka M. 2007, 147. p.)

Tomka Miklós a rendelkezésére álló mérhető adatokból megrajzolta a két ország közötti különbségeket is, árnyalatokat is, ugyanakkor elemzése arra az eredményre vezetett, hogy a vallás szerepe egyik országban sem nevezhető jelentéktelennek. „Összefoglalva tehát azt lehet mondani, hogy a vallásosság mindkét országban nem elhanyagolható mértékben több vonatkozásban is befolyásolja az emberek gondolkodását, erkölcsét és közérzetét.” (Tomka M. 2007, 157. p.)

Baracán az itt csak nagy vonalakban tárgyalt jelenségek is igazolják, hogy a vallásosság, sőt az egyház szerepe sem szorult ki az emberek életéből. Az, mint bizonyára minden kisvilág esetében, itt is igaz, hogy a közösségen belüli értékrendek, mentalitások, szokások nagyon színes palettát képeznek. Ennek elemei olykor éppen erős gyökerűk, máskor újszerűségük, néha belső fejlődés, néha külső hatás eredményeként keverednek, és akár szerkezetet, akár csak foltokból álló képet alkotnak, csak itt, csak most igazak.

4. kép. Az egykor tekintélyes, ma üresen álló parókia a templommal. (A szerző felvétele.)

5. kép. A felújításra váró templom a déli oldalról. (A szerző felvétele.)

Jegyzetek

1. Tanulmányom címét Tőzsér Árpád 1967-ben megjelent verseskötetétől kölcsönöztem; arra szeretnék utalni vele, ahogyan egy (etnikailag) vegyes összetételű közösségben élést egy idegen megtapasztalhat.
2. Írásomat a Fórum Társadalomtudományi Szemle előző, 2010/2. és 3. számában megjelent tanulmányaim folytatásának, összegzésének szánom. („Szent” tárgyak rendszere – profán tükörben. A vallásos érzés tárgyi megnyilvánulásai egy közösség életében – 2010. 2. sz. 107–127. p. és „Itt idegen kántor sose énekelt...” – 2010. 3. sz. 95–119. p.) Ezekben a tárgyi világot követően ugyanazon közösség szellemi termékeinek egy részével, a vallásos zeneiséggel, a népének-repertoárral foglalkoztam, jelen írásomat pedig az utóbbi húsz év, tehát nagyjából a rendszerváltás óta kialakult vallásgyakorlási formák egymás mellett élésének szentelem.
3. Ez a repertoár 40 énekből áll, egy füzetbe gyűjtötték össze a hitoktatók, sokszorosítással terjesztik. Az énekszövegekhez kotta csak egy-két esetben tartozik, a szövegeket jellemzően fölöttük, gitárjelzéssel látták el. A gyerekek számára készült füzet énekei: 1. Alleluja az Úr Isten, 2. Köszönöm, Jézus, 3. Imádunk Téged, 4. Neked hódolok, 5. Ó, jöjjetek, örvendjünk, 6. Uram, irgalmazz nekünk, 7. Ave Maria, 8. Mária Kráľovná, 9. Az Úr jósága, 10. Nézz, testvér, fel, 11. Jól vigyázz, 12. Atyám, Tied vagyok, 13. Ez az a nap, 14. Te vagy az út, 15. Ne félj, mert megváltottalak, 16. Szent vagy, 17. Áldjon meg téged az Úr, 18. Uram, néked zeng szavam, 19. Bárányom, bárányom, 20. Hálát adok a sok-sok jóért, 21. Meine Hoffnung und meine Freude, 22. Jézus életem, erőm, békém, 23. Téged dicsér az egész Föld, 24. Tied a dicsőség, 25. Együtt fog ujjongni, 26. Dicsérlek én, dicsérlek Téged, 27. Jöjj, Szentlélek, 28. Gloria, 29. Sláva Bohu na výsostiach, 30. Szeretet, 31. Halleluja, 32. Tested, Jézus, 33. A kereszttel, 34. A nyájam őrzöm én, 35. Pásztorok, pásztorok, 36. Csendes éj, 37. Karácsonynak éjszakáján, 38. Kisjézusom, 39. A Kisjézus megszületett, 40. Indulok Betlehembe.
4. Tomka Miklós találó kifejezése (Tomka 1991, 26. p.)
5. Balázs Géza kifejezései (Balázs 2000, 310. p.)

Felhasznált irodalom

- Balázs Géza 2000. Normat adatok és normaváltozások. In Cseri Miklós–Kósa László–T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Paraszi múlt és jelen az ezredfordulón*. Szentendre, Magyar Néprajzi Társaság–Szentendre-i Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 309–317. p.
- Bálint Sándor 1944. Kultusznyomok Rozsnyó vidékén. In *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Budapest–Kassa, Veritas, 87–95. p.
- Gecse Annabella 2006. A szorgalmas falutól a virtuális Baracáig. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8. évf. 1. sz. 77–110. p.
- Gyurgyik László 1991. Katolikus magyarok Szlovákiában. *Regio*, 2. évf. 3. sz. 131–140. p.
- Molnár Imre 1991. Vallás és egyház a szlovákiai magyarság életében. *Egyházforum*, 15., 1991. 6. évf. 3. sz. 89–102. p., *Egyházforum* 16. 6. évf. 4. sz. 105–121. p.
- Salacz Gábor 1975. *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, Aurora Könyvek.
- Tomka Ferenc 1991. *Intézmény és karizma az egyházban. Vázlatok a katolikus egyház szociológiájához*. Budapest, Országos Lelkipásztori Intézet Katolikus Társadalomtudományi Akadémia.
- Tomka Miklós 1991. *Magyar katolicizmus*. Budapest, Országos Lelkipásztori Intézet Katolikus Társadalomtudományi Akadémia.
- Tomka Miklós 2007. Nemzeti és vallási identitás a 20. század végi Szlovákiában és Magyarországon. In Štefan Šutaj–László Szarka (eds.): *Regionálna a národná identi-*

ta v mađarskej a slovenskej histórii 18–20. storočia – Regionális és nemzeti identitásformák a 18–20. századi magyar és szlovák történelemben. Prešov, Universum, 146–162. p.

ANNABELLA GECSE

„IN A DUAL VOID”

The study is the definite piece of the three-part story published in the Review: while the previous studies have discussed the material world and music of religious expression in Baraca, this time it presents its religious practice, with a special attention given to the present years following the regime change. The current religious practice in Baraca is severely affected by the fact that the population of the town today consists in 90% of Romas, and the parish has not been residing in the town for the past ten years but fulfilling a mission as an Austrian citizen. These two facts have had a more significant effect on Baraca's religious life than the official atheism and „non-religiousness” of the often cursed past socialist regime, as thanks to the low number of inhabitants and peripheral location, the town was able to lead a rich religious life. Today, German sermons get translated, but the masses are attended only by a small number of non-Roma (Hungarian and elderly) citizens. The Romas have never felt the urge for regular churchgoing and religious practice and do not do so today. On the other hand, the parish only engages with school pupils (meaning only the young Roma population) and children via singing modern, guitar-backed music.

The traditionally rich repertoire of church choir music (which is represented by the elderly inhabitants of the town) is dying out as a result, while the engagement of the young does not bear any fruit, as the Romas, after graduating, do not become churchgoing adults. The title („In a dual void”) refers to the unique situation of the parish (and a sort of a vacuum): neither the Romas, nor the Hungarians regard him as their own.

Az igekötő-használat változásainak néhány jellegzetes esetéről, avagy „ledöbbentő igekötős formák bevállalása”*

SZILÁRD SEBŐK

On some typical changes of coverb (verb prefix) usage in Hungarian language

81` 367.625

811.511.141` 367.625

81` 373.611

81` 373.43

Keywords: Language changes. Normative linguistics. Traditional verbs with coverbs. Neologisms. The functions of coverbs, differences in meaning. Language ideologies.

Bevezetés

Az utóbbi évtizedek igekötő-használatában számos változás figyelhető meg. Egyfelől olyan szavak jöttek létre, amelyek korábban nem léteztek, és új jelentések, jelentésárnyalatok kifejezését tették lehetővé; másfelől a meglevő igekötős igéknek új jelentései alakultak ki. Dolgozatom első részében ezeket a változásokat igyekszem rendszerezni, részben saját megfigyeléseim, részben a nyelv művelő irodalom alapján. Közben az említett újítások jellegzetességeit mutatom be röviden, konkrét példákon, nyelv művelői és tudományos szemszögből. A dolgozat második részében néhány példát vizsgálok meg részletesen, pontosabban egyes neologizmusok használati jellemzőit, a hasonló jelentésű, de eltérő igekötőjű hagyományos társaikkal összehasonlítva. Célom rávilágítani, hogy az igekötők változtatásával milyen árnyalatnyi különbségek kifejezése válik lehetővé. A vizsgált szavak használati jellemzőinek megállapításánál elsősorban a Google internetes kereső találataira támaszkodtam, ugyanis az említett szavak jellemzően informális stílusban, főleg internetes fórumok beszélgetéseiben fordulnak elő.¹

1. Az igekötő-használat változásainak főbb esetei

Az utóbbi néhány évtized igekötő-használatának változásai két csoportba, illetve két-két élesen el nem különülő alcsoportba rendezhetők. Az elsőbe egyrészt olyan igekötős igék tartoznak, amelyek hagyományosan igekötő nélkül voltak használatosak, de az igekötőben rejlő tartalmi potenciál kihasználásával újabban igekötős változataik is teret hódítottak, pl. *(le)ellenőriz*, *(le)degradál*; másrészt olyan igék, amelyeket a kívánt

* Szeretnék köszönetet mondani Lanstyák Istvánnak a dolgozat tüzetes észrevételezéséért és hasznos tanácsaiért.

jelentéstartalom kifejezésére igekötős formában ismer a hagyomány, de igekötő nélküli változatuk is megjelent az igekötős társuktól nem sokban különböző jelentésben, pl. *(el)terelik a forgalmat*. Ezekben az esetekben az igekötő hagyományos funkciója nem változott meg, de az igekötő használata, vagy éppen annak szándékos mellőzése, módosította az alapige jelentésszerkezetét. Másképp: a hagyományosan igekötővel, illetve igekötő nélkül használatos szó jelentéselemei közötti viszonyok igekötő által szabályozott átrendeződéséről, ennél fogva jelentésszerkezetének bizonyos fokú változásáról van szó. Például a *leellenőriz* esetében az igekötő felerősíti az ige perfektivitását, befejezettségét; a *terel* példáján pedig az igekötő nemléte a cselekvés folyamatolvasát emeli ki.

A második csoportba egyrészt olyan igekötős igék tartoznak, amelyek alapigéi ún. ősi, leggyakrabban a *le*, *be*, *ki* igekötőkkel összekapcsolódva, korábban nem létező formákat hoztak létre (a hagyományos alakok mellett) – lehetővé téve az eddig meg nem különböztetett jelentésárnyalatok kifejezését (*elalszik* – *bealszik*, *megdöbben* – *ledöbben*); másrészt olyan igekötős igékről van szó, amelyek korábban is léteztek, de vélhetőleg az igekötőben rejlő tartalmi potenciál kihasználása végett a hagyományos forma jelentésköre kibővült, és annak új jelentése is elterjedt (vö. a *menedzser lebeszélte Schumachert a visszatéréséről* – az öcsém tegnap lebeszélte a telefonon minden megmaradt percemet).²

E kettős csoportosítás nagyon hasonlít a nyelvművelő irodalomban „főlöszleges” igekötő-használatként és igekötők „elhagyása”-ként, illetve igekötők „felcserélése”-ként tárgyalt esetekre (l. alább), de alapvető különbség, hogy míg a vázolt megközelítés az igekötők funkciói, illetve jelentése szempontjából értelmezi a jelenséget, a nyelvművelői rendszerezés pusztán formai kritériumokra hagyatkozik, ti. hogy milyen eltérések mutatkoznak az érvényben levő kodifikáció szabályaitól. Annak tudatában azonban, hogy a nyelvhasználók folyamatosan alakítják a szabályokat, vagyis a norma változik, célszerűbb az igekötők funkcióinak vizsgálata felől megközelíteni a jelenséget, még ha a vizsgált szavak ilyen rendszerezése sokszor bonyolultabb is (részben azért, mert bizonyos esetekben a szó besorolása az adott csoportba megkívánja az azt megelőző vizsgálatok elvégzését, részben pedig a két-két kategória közötti átjárhatóság miatt). De így az igekötő-használat változásait több szempontból is meg lehet ragadni, anélkül hogy előre gyártott értéktételek alapján kellene rendszerezni és megnevezni a jelenség egyes elemeit. Ugyanakkor a nyelvművelői nevezéktannak is megvan a maga előnye. A nyelvi konzervativizmus ideológiájának – ti. hogy a hagyományos, a nyelvben régebb óta meglevő nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az újabban létrejötték – erőteljes (ámde titkolt) érvényesítésével,³ közvetlen egyszerűséggel nevezi meg a változásokat. Dolgozatomban ezért – noha a kategórianeveket csupán idézetszerűen használok – előfordulnak olyan szavak, mint a „helyett”, „csere” stb., amelyeket – tudatosítva ezek tudománytalan voltát és a kérdéskör szövevényességét – az egyszerűség kedvéért magam is alkalmazok. Az egyszerűsítésre viszont idézőjellel utalok.

Az igekötő-használat változásainak nyelvművelői aspektusa

Az igekötő-használat változásait, mint kiderült, a tudományos mellett nyelvművelői, nyelvhelyességi szempontból is meg lehet közelíteni. A tudományos szemléletmódtól eltérően, ebben az esetben a nyelvi jelenségek leírása helyett e jelenségek megítélése kerül előtérbe – vagyis az objektivitás területéről a szubjektivitáshoz (vagy legalábbis ennek objek-

tivizált válfajához), az értékítéletek kategóriájához érkezünk. E kategória szubjektív jellege ellenére a nyelv művelő irodalom nyelvi tényekről alkotott következtetései meglepően egységesek, azaz egyes nyelvi jelenségek „helyes-helytelen” csoportokba sorolásának mikéntje különböző forrásokban is csaknem teljesen azonos. Ugyanakkor a megállapítások határozottságának mértéke, illetve azok – gyakran a tudományosság illúzióját keltő – magyarázatainak módja eltérő, sőt ez utóbbi olykor ellentmondásos.

Például a *lelátogat* ige megítélésének módja, illetve az elutasítás határozottságának mértéke eltér a Nyelv művelő kézikönyvben (NyKk. I–II. 1980–1985) és a Nyelv művelő kézisztár második, javított és bővített kiadásában (NymKsz.² 2005). Az NyKk. még mielőtt bármit meg- vagy elítélne, leszögezi: „Az igekötők használatának kérdéseit nyelvhelyességi szempontból elsősorban aszerint kell mérlegelnünk és megítélnünk, hogy az újonnan keletkezett vagy keletkező igekötős alakok szükségesek-e, hoznak-e valamely jelentésbeli vagy árnyalatbeli többletet, beilleszkednek-e nyelvünk szerkezetébe, ill. e tekintetben legalább elfogadhatók-e. De [...] nehéz általános, határozott szabályt adnunk a helyesség és helytelenség különválasztására” (NyKk. I., 984. p.). Majd a *lelátogat* formát olyan szavak csoportjába sorolja, amelyeknek bár helyessége vitatható, tartalmi, jelentésárnyalatbeli többletük miatt már mégis elfogadhatók, sőt hasznosak (NyKk. I., 986. p.). A megállapítás ellenére, a *le* igekötő kapcsán a kézikönyv másik kötetében mégis ajánlanak a *lelátogat* helyett „helyesebb”, *meg* és végig igekötős változatokat (NyKk. II., 27. p.), nyilván mert az újabb szó „vitatható helyessége” fölülírja annak a kézikönyv által is elismert hasznosságát. A kézisztár a *lelátogat* igét nem helyteleníti közvetlenül, de a *le* igekötő „más rovására való terjeszkedéséről”, illetve a *meg* igekötő „kiszorításáról” írva olyan hangulatot teremt, hogy az – talán szolidáris értékekre apellálva – lehetőleg ellenszenvet váltson ki az „elnyomó” új formával szemben. Ezt az érzetet erősíti az is, hogy míg a kézikönyv, mint írtuk, a *lelátogat* igét új jelentésárnyalata miatt „már elfogadható”-nak tartja, a kézisztár e korábbi megállapítást már nem veszi figyelembe (NymKsz.² 2005, 336. p.).

Az egyes nyelv művelői magyarázatok ellentmondásosságának illusztrálására álljon itt egy példa, két neves nyelv művelő, Kemény Gábor és Jakab István cikkeiből.

A *rákérdez* igének régebben két jelentése volt. Az egyik a barkochba nevű játékkal kapcsolatban: amikor valaki eljut a kitalálandó személy, tárgy vagy fogalom helyesnek vélt megfejtéséig, és felteszi a dolgot megnevező kérdést, azaz *rákérdez*; a másik az iskolai nyelvtanóra vonatkozásában: amikor a diák „a megfelelő kérdőszóval igyekszik meghatározni a kérdéses mondatrészt, esetleg szófajt” (ÉKsz.). Később a szó más összefüggésben is megjelent, amit a nyelv művelők többnyire helytelenítettek, de bizonyos szabályok betartásával nem utasítottak el teljesen. Kemény (kizárólag) a nyersen őszinte kérdésföltézés jellegzetességeként üdvözlendőnek tartja a *rákérdez* új jelentését (Kemény 1992, 120. p.); Jakab viszont a szó helyes-helytelen kategóriákba sorolásának kritériumait a kérdés jellegéből állítja össze: *rákérdezünk*, ha a válaszadónak csak eldöntendő, *igen* vagy *nem* formájában is közölhető feleletet kell adnia (a barkochbához hasonlóan), illetve ha konkrét, pontos adattal kapcsolatban teszünk föl kérdést (Jakab 1995, 53. p.).⁴ Ezért a következő párbeszéd részletben Jakab helyteleníti a *rákérdezést*: „*Két lányom van, szeretném, ha őket sem a pénz boldogítaná. – Rákérdezek (azaz megkérdezem): őt mi boldogítja?*” Ugyanakkor a riporter kérdése kétségkívül nyílt, egyszerű, lényegre törő, sőt talán kissé nyers is, ezért Kemény szabályai szerint a mondat inkább a hangsúlyozottan őszinte kérdésföltézés finom megkülönböztetésének példája kellene hogy legyen.⁵

Az ellentmondás oka a nyelvművelői módszertanban keresendő, amely a jelenségek tudományos megközelítésével ellentétben nem azok megfigyeléséből indul ki, amelyekre valahogy magyarázatot kell találni, hanem magából a magyarázatból (Kálmán 2004, 64. p.). Tehát: például a *rákérdez* ige esetében nem a nyelvhasználat által kialakított szabályok megismerését és megfogalmazását tekinti feladatának, hanem valamilyen elképzelt, ideálisnak vélt szabályokat gondol ki (természetesen nem alaptalanul) és igyekszik érvényesíteni, ezekhez próbálja igazítani a nyelvhasználatot; példamondatokat keres az elgondolás alátámasztására, nem pedig a példamondatok alapján rendszerezi a nyelvhasználat szabályait, szabályszerűségeit.

Az alábbiakban az igekötő-használat főntebb változásait fogom példákon keresztül bemutatni, a nyelvművelői csoportosítást alapul véve. Így a „fölsleges” igekötő-használatot, és ennek alcsoportját, az igekötők „duplázását”, valamint az igekötők „elhagyását” és az igekötők „felcserélését”.⁶

„Fölsleges” igekötő-használat

A nyelvművelők szerint ebbe a csoportba olyan igék tartoznak, amelyek hagyományosan igekötő nélkül használatosak, de újabban igekötős változataik jelentek meg.⁷ Például: *(be)azonosít*, *(be)biztosít*, *(be)pótol*, *(ki)érttesít*, *(ki)hangsúlyoz*, *(le)kezel* stb.⁸ Fölslegességről azért beszélnek, mert az eredeti, igekötő nélkül használt szóhoz kapcsolt ún. ősi igekötő *(le, fel, be, ki)* véleményük szerint semmilyen többletjelentést nem kölcsönöz a szónak, mivel az alapige már magában befejezett értelmű; ezért a régi, igekötőmentes formák megőrzését javasolják. Az egyes alapigék igekötő nélküli és igekötős változatai között ennek ellenére tapasztalható bizonyos jelentésmegoszlás: az új formák igekötői új jelentésmozzanattal egészítik ki az alapige jelentését, felerősíthetik az ige befejezettségét, nyomatékosítást fejezhetnek ki, sőt jelentésspecializáló szerepet tölthetnek be.

A fölslegesnek nevezett igekötők egyik legfontosabb funkciója a cselekvés befejezetté tétele. Például a valamilyen dolognak a *kezelése* még nem jelenti feltétlenül egy adott ügy elintézését, de a *lekezel* igekötője ezt a tényt *kihangsúlyozza* (!), illetve egyértelműsíti valaminek a lebonyolítását. A különbséget a következő mondatok illusztrálják:

- (1.) Ragyogóan *kezelte* a labdát, cseleivel örületbe kergette az ellenfelet.
- (2.) Csontos jobb oldali beadása egyedül találta az ötösön Skribát, aki *lekezelte* a labdát, majd a kapu közepébe lött. 4 : 1!

A *kiérttesít* esetében az igekötő legfeltűnőbb tulajdonsága a jelentésspecializáció. Megjelenésének funkciója tehát abban áll, hogy leszűkíti az alapige jelentését, azaz utal az értesítés módjára, ti. hogy az postai úton történik (Fazakas 2007, 85. p.). Az NymKsz.² mégis „általában fölslegesnek” tekinti az igekötős alakot az „önmagában is teljes értékű” *érttesít* igével szemben. Sőt, a Magyar értelmező kéziszótár új kiadása is a „helyesebb”, „igekötő-mentesített” formát ajánlja (hasonlóan az előző kiadáshoz, amely a szó iránti ellenszenvét még az elmarasztaló csillag jelzéssel fejezte ki; l. ÉKsz. 1972, 699. p.; az értelmező kéziszótárral kapcsolatos nyelvhelyességi kérdésekre l. Lanstyák 2003, 376–377. p., 379. p.) annak ellenére, hogy a két szó közötti árnyalatnyi jelentéskülönbségre – azok eltérő értelmezésével – maga a szótár utal.⁹ Míg a hagyományos forma jelentése az kéziszótár szerint 'tájékoztatásul közöl vkivel vmit', addig az újabb alakot így értelmezi: 'hiv. (írásban) értesít vkit (vmiről)' (ÉKsz.² 2003, 322. p., 673. p.). Példák a különbség illusztrálására:

- (3.) A rendőrséget, orvost, majd a mentőket *értesítettük*, a személyre az ajtót rátörtük, aki eszméletlenül feküdt az ágy előtt a fűtött szobában.
- (4.) A nyerteseket *kiértésítettük*, hamarosan megkapják az utalványt.

A *beazonosít* igekötőjének sincs a kéziszótár szerint „igazi funkciója”, mert a hagyományos alak már magában befejezett értelmű (NymKsz.² 2005, 64. p.).¹⁰ Az igekötő perfektíváló szerepének kérdése mellett – noha a probléma jóval szövevényesebbnek látszik –, mintegy érdekességgként érdemes idézni Fazakas megállapítását a két forma jelentéskülönbségéről. A *beazonosít* szerinte abban különbözik az *azonosít* igétől, hogy míg az utóbbi esetében két személyt vagy dolgot hasonlítunk egymáshoz, a *be* igekötős forma használatakor valakit vagy valamit önmagához hasonlítunk, vagyis ahhoz a képhez, amely a dologról vagy személyről bennünk korábban kialakult (Fazakas 2007, 85. p.). Például:

- (5.) Kezdetben a klímaváltozást a globális felmelegedéssel *azonosították*.
- (6.) Rácz Istvánt először nem ismertem fel jelmezében, basszusát hallgatva *azonban* sikerült *beazonosítanom*.

Igekötők „duplázása”

Az igekötők „duplázását” egyes szerzők (pl. Tótfalusi) önálló, negyedik esetként tartják számon (a „fölösleges” igekötők, az igekötők „felcserélése” és „elhagyása” mellett), mások (pl. Fazakas) a „fölösleges” igekötők egy alcsoportjaként tárgyalják. A dolgozat az utóbbi csoportosítás mintáját követi, ugyanis a nyelv művelői alapprobléma mindkét csoportnál ugyanaz: az igekötő „fölöslegesen” jelenik meg a szóban, mert az alapige már „eleve magában hordozza az igekötő jelentését”. De míg a „fölösleges” igekötők csoportjában az igekötő jelentését olyan ige tartalmazza, amely igekötő nélkül is képes a határolt állapot- vagy helyzetváltozás kifejezésére, a „megduplázott” igekötők esetében valamilyen idegen eredetű szónak az átadó nyelvben igekötőként funkcionáló eleme foglalja magában a magyar igekötő jelentését. Tehát: az igekötők „duplázásának” lényege, hogy azokhoz az idegen szavakhoz, amelyek már eleve tartalmazznak az átadó nyelvben igekötőnek minősülő elemet, azaz magukba foglalnak bizonyos irányultságot, ún. ősi igekötők kapcsolódnak (általában azok „magyar igekötős” megfelelőiről) – mintegy egyértelműsítve a szó jelentését; pl. *transzformál~átalakít* → *áttranszformál*; *szeparál~elválaszt* → *elszeparál*.

A nyelv művelő irodalom e jelenség okát az idegen szó jelentésének „felületes ismeretében”, vagyis annak „elhomályosulásában” látja (NyKk. I., 985. p.). A szavak jelentésének elhomályosulásáról azonban mégsem beszélhetünk, mivel nem lehet olyan szavakat eredményesen használni, amelyek jelentését nem ismerjük igazán. Valójában arról van szó, hogy a mai magyar beszélők többsége számára ezek a szavak tözsavak, azaz morfológiailag elemezhetetlenek,¹¹ ezért úgy próbálják beilleszteni e jövevényigéket a magyar nyelvi rendszerbe, hogy azokat igekötővel toldják meg (vö. Fazakas 2002, 165. p.).

Az igekötők „elhagyása”

A „helytelen” igekötő-használat következő tipikus esete, amikor a hagyományosan igekötővel használatos igék igekötő nélkül jelennek meg, vagyis amikor „a nyelvrontás ördöge elsinkófalja a szükséges igekötőket”.¹² Például *(le)bonyolít*, *(be)íratkozik*. A

jelenségnek számos megnevezése van, de a legcélszerűbb a Magyar nyelvhelyességi lexikon mintájára „igekötőhiányról” beszélni, mert ez metaforikus terheltség nélkül jelzi a nyelv művelők fenntartásait (sőt ezek okát) a kevésbé megszokott változattal szemben. Az elmarasztalás oka – racionalista és egzaktista érveléssel –, hogy az új alakok már más jelentésben megvannak a nyelvben, s ezzel kommunikációs zavart, logikai hibát eredményezhetnek. Ezzel kapcsolatban azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kontextus, illetve az adott beszédhelyzet egyértelművé teszi a mondánivalót a beszédpartner számára – ha ez nem így volna, vagyis az új tendencia az érthetőség rovására menne, eleve nem lenne életképes.¹³

Az „igekötő-hiányos” igék iskolapéldája a *lebonyolít* „helyett” használatos *bonyolít* ige. A helytelenítés oka, hogy a két változat ellentétes jelentésű: az igekötő nélküli forma jelentése 'kuszál, gabalyít', azaz aki bonyolít, az bonyolulttá tesz valamit, ami magában egyszerű; aki viszont lebonyolít valamit, az „<több mozzanatból álló tennivalót> sorban elvégez, elintéz” (ÉKsz.² 2009, 799. p.). Értelemszerűen: aki még nem végezte el a tennivalót, az végzi, intézi (vö. az *intéz* ÉKsz.²-beli harmadik jelentésével); vagyis az elsősorban perfektiváló szerepű igekötő „elhagyásával” a cselekvés folyamatolvasata domborodik ki. Így a *lebonyolít* esetében a cselekvés folyamatosságát, a tennivaló el nem intézettségét (az *elintéz* igéhez hasonlóan) az igekötő nélküli alakkal lehet kifejezni. A két forma használatát a következő példamondatok illusztrálják:

(7.) Ezen tanúsítás birtokában a jogelőd Tanszék 1999 májusában a korábban végzett technológusok kiegészítő képzését is *lebonyolította*, melynek eredményeképpen 18 fő Magyarországon először vehette át az „Európai Hegesztőtechnológus” diplomát.

(8.) Az ügyet Echud Avriel, Izrael követe *bonyolította*, aki az utolsó percben Párizsból érkezett felettesétől azt az utasítást kapta, hogy a tárgyalásokat szüntesse be a magyar kormánnyal.

A fejtegetés alapján tehát az ilyen értelemben vett *bonyolít* ige összhangban van a Nyelv művelő kézikönyv – az új igekötős igék nyelv művelői megítélésével kapcsolatban már idézett – szempontjainak azon részével, amelyek megkövetelik, hogy a „helyes” forma – a nyelvi szisztemizmus ideológiája szerint – „beleilleszkedjen nyelvünk szerkezetébe, ill. e tekintetben legalább elfogadható legyen,” és neccesszista kikötéssel: „hozzon valamely jelentésbeli vagy árnyalatnyi többletet” (NyKk. I., 984. p.); ugyanakkor nyilván mert az így keletkezett forma már más jelentésben használatos (s így a racionalista és a neccesszista ideológia értelmében zavart okozhat), a nyelv művelők megítélése szerint nem teljesíti az idézetben előírt „szükségességi” kritériumot¹⁴ – ezért „helytelenítendő”. A nyelvben azonban – mint Nádasdy írja – „nincs ilyen egyértelműségi követelmény, mely ha megbomlik, kárára van a rendszernek” (mintha a rendőrség ugyanazt a rendszámot kétszer adná ki), hanem „a szabályok fedhetik egymást, s így az, hogy valami már megvan a nyelvben, nem feltétlenül akadályozza, hogy létrejöjjön egy azonos alakú, de más értelmű szabályos alakulat” (Nádasdy 2003a, 239–240. p.); l. például a *levezet* ige jelentései (Nádasdy i. m.).

Az igekötők „felcserélése”

A „helytelen” igekötő-használat ezen csoportjába olyan igekötős igék tartoznak, amelyek igekötői – a konzervativista ideológia szóhasználatával – más igekötők „rovására”

hagyományos formákat „szorítanak ki helyükből”; expresszivistá feltéssel: „egyhangúvá téve a nyelvhasználatot, s hígítva az igekötő jelentéstartalmát” (NyKk. 1983, 985. p.); vagyis – ahogy főntebb megfogalmaztuk – olyan igekötős ígéről van szó, amelyeknek a hagyományos igekötős alakok alapigéi ún. ősi, leggyakrabban a *le*, *be*, *ki* igekötőkkel összekapcsolódva korábban nem létező formákat hoztak létre – lehetővé téve az eddig meg nem különböztetett jelentésárnyalatok kifejezését. A nyelv művelő irodalom azonban nem minden esetben ennyire elutasító, a Nyelv művelő kézikönyv „többékevésbé” elfogadhatónak tart olyan új alakokat, amelyek eltérő jelentésárnyalatot vagy stílusértéket fejeznek ki. A Nyelv művelő kézisótár hasonlóképpen jár el, jelezvén, hogy az egyes alakok használátát csakis a bizalmas stílusban tartja elfogadhatónak, és olykor e szavak jelentésárnyalatáról is szolgál némi adattal. Az alábbi alfejezetekben ezt a kérdést fogjuk körüljárni konkrét példák vizsgálatával, pontosabban hogy az eltérő stílusérték mellett milyen más különbségek fedezhetők fel a hagyományos és a terjedőben levő alakok között.

2. A *le* igekötő új funkcióiról

Az utóbbi évtizedek igekötő-használatának egyik jellegzetes esete, amikor a hagyományos *meg* igekötős ígék mellett az alapige *le* igekötős változata is megjelenik – nyelv művelői egyszerűséggel: amikor a *meg* igekötőt „felváltja” a *le* igekötő; pl. a *lebetegszik*, *lebénul*, *ledöbben*, *leterhel* stb. ígékben. Ez a megközelítés nem megalapozatlan, de célszerűbb a *le* igekötő használátát érintő változásokról beszélni a *meg* igekötő viszonylatában. E változások oka valószínűleg az, hogy a *meg* igekötő mára (szinte) teljesen elvesztette irányhatározói (l. *mögé*) jelentését, és így funkciója többnyire csak az ige perfektiválására korlátozódik (Pátrovics 2002, 483. p.). Ezzel szemben a *le* igekötő jelentése nem annyira absztrakt, azaz sokkal jobban érződik rajta az irányjelölő funkció; új színt vihet a kifejezésbe, új árnyalattal gazdagíthatja a perfektivált alapige jelentéstartalmát, illetve újszerűségénél fogva nagyobb érzelmi töltetet is hordozhat. Kognitív nyelvészeti szempontból pedig a *le* igekötő jelentésszerkezetének körülírása tovább is pontosítható, elsősorban a passzivitás kifejeződésének jelentéselemével – ami az ún. nyelvi világmodell egy szeletének felvázolásával érthető meg jobban.

A nyelvi világmodellel, és ezen belül a térdimenziók szerinti struktúraszerveződés Szilágyi N. Sándor foglalkozik a *Hogyan teremtsünk világot?* című művében. Az igekötő-használat szempontjából elsősorban az értékjelentés fogalmát kell kiemelni, amit Szilágyi a következőképpen határoz meg: „értékjelentésen a szójelentésnek azt az összetevőjét értjük, amelyben kifejeződik a beszélőközösségnek a jel tárgyához való (kissé leegyszerűsítve: pozitív vagy negatív) értékelő viszonyulása” (Szilágyi N. 1996, 11. p.). Ez azt jelenti, hogy egy adott szó használátával, vagyis egy adott jelentéstartalom kifejezésével egyben a dologhoz való viszonyulásunkról is számot adunk, mert a szó jelentése már valamilyen értékítéletet is magába foglal. Szilágyi példájával élve: a *virág* szó jelentéséhez hozzátartozik a pozitív értékelés, a *patkány*éhoz pedig a negatív (i. h.).¹⁵ Az értékjelentésen belül különböző értékdimenziókat, illetve értékskálákat különböztethetünk meg, amilyen például az aktív–passzív vagy a jó–rossz; s ezek együttesen alkotják a pozitív és a negatív pólust. Az igekötők ilyen vagy olyan használátával pedig azzal együtt, hogy megváltoztatjuk az ige jelentésszerkezetét, a két pólus valamelyikébe is rendezzük azt; a pozitív pólushoz például a *föl* (*fölélénkít*), *meg* (*meg-*

javít), *ki* (*kivilágosodik*), a negatívhoz pedig általában a *le* (*lezüllik*), *el* (*elromlik*), *be* (*besötétedik*) igeikötőkkel. A *lebetegszik*, *lebénul*, *ledöbben*, *leterhel* stb. igék így az aktív–passzív dimenzió negatív (passzív) pólusába tartoznak. Az alábbi alfejezetekben ezt a megközelítést szem előtt tartva fogunk továbbhaladni.

Lebetegszik vs. *megbetegszik*

A Nyelvművelő kéziszótár szerint a *lebetegedik* és alakváltozata, a *lebetegszik* ige régi-es és népies stílusértékű szó, amely csak olyan terhes nőre mondható, aki a szülés megindultakor ágyba fekszik. Ugyanakkor a szótár elismeri, hogy a szó „egy idő óta” ’beteggé válik’ (vagyis *megbetegszik*) értelemben is használatos, de a *meg* és a *le* igeikötős ige között csupán az eltérő stílusértékre figyelmeztet: az előbbi semleges, az utóbbi pedig bizalmas stílusértékű; ám egyben jelzi, hogy később jelentéskülönbség is kialakulhat e két alak között. Ez a megjegyzés azért nagyon meglepő, mert a *le* és *meg* igeikötős változat közötti jelentéskülönbséget már több mint harminc évvel ezelőtt kodifikálta a Magyar értelmező kéziszótár első kiadása: a *megbetegszik* értelmezése ’beteg lesz’, a *le* igeikötős alaké pedig: ’fekvő beteg lesz’. A szótár második, átdolgozott kiadása az értelmezéseket változatlanul közölte, sőt már a Nyelvművelő kéziszótár korábbi, jóval terjedelmesebb, Nyelvművelő kézikönyv néven ismert változata is a „hasznos, értelemsűrítő” igeikötős igék csoportjába sorolta a *lebetegszik* igét.¹⁶

A két ige jelentéskülönbségét értelmezve tehát azt mondhatjuk, hogy a *megbetegszik* ige valaki/valami egészségi állapotának (meg)romlását jelenti általában, a károsodás mértékétől függetlenül. Vagyis a *le* igeikötős társa nélkül a *megbetegszik* nem jelzi, hogy az illető életvitelét mennyiben befolyásolja az egészségi fogyatékoság, ti. folytathatja-e aktívan a korábbi tevékenységét, „funkcióját”, járhat-e például iskolába vagy dolgozni. A *lebetegszik* forma ezzel szemben magában foglalja az ágyhoz kötöttség állapotát is (Fazakas 2002, 166. p.), ennél fogva nem csak az egészségi állapot megromlását, hanem mértékének kifejezését is lehetővé teszi azáltal, hogy választási lehetőséget ad. Így a két szó a károsodás súlyosságától függően válik használhatóvá egy apró változtatásnak, „cserének” köszönhetően.¹⁷

A *lebetegszik* ige jelentésszerkezetének árnyaltabb körülírása céljából a szó előfordulását megvizsgáltam a Google internetes kereső segítségével (az internetes felmérés 2010 februárjának végén készült). A szó használatával kapcsolatban észlelt jellegzetességeket a következő táblázat foglalja össze:¹⁸

Szülés előtti állapot összefüggésében	Súlyos betegség, illetve passzivitás	Nem komoly betegség, illetve aktivitás
8	186	12
3,9%	90,3%	5,8%

A táblázat első oszlopa tartalmazza a *lebetegszik* eredeti, régies, népies stílusértékű, terhes nőkre vonatkoztatott jelentését. A második oszlopba azok a mondatok kerültek, amelyek a főtebb vázolt feltételezés szerint egyértelműen a betegség komolyságára utaltak. A „passzivitást” azért volt fontos hozzátenni, mert a találatok túlnyomó többségében nem az egészségi állapot meg/leromlásának tényén volt a hangsúly, hanem sokkal inkább ennek következményén, ti. hogy valaki vagy valami nem tudja (esetleg nem akarja) ellátni korábbi „funkcióját”, azaz ilyen tekintetben passzívvá vált.¹⁹ Példák ennek illusztrálására:

(9.) Ha *lebetegszik* az ember, azonnal fel kell hívnia a munkáltatót. Egy levél írása nem elég.

(10.) A társaságnak az is előnye, hogy a felek között megoszlik a vállalkozásból eredő kockázat. A felek ezáltal számíthatnak a másakra abban az esetben, ha az egyikük *lebetegszik*, vagy nyaral.

(11.) Ha eközben a vezérhím elpusztul, vagy *lebetegszik*, megpróbálják átvenni a szerepét, de legtöbbször lassan kezdik leválasztani a fiatal nőstényeket a szülőcsapataiktól, mielőtt azok is ivaréretté nem válnának.

A táblázat harmadik oszlopa azokat a mondatokat tartalmazza, amelyek nyilvánvalóan arra utaltak, hogy az érintett egészségi károsodása többé-kevésbé elhanyagolható, illetve a betegség nincs különösebb hatással az ő megszokott életvitelére.

Tehát a Google keresőjének segítségével készített felmérés szerint és a *lebetegszik* használati körének vizsgálatából szerzett eredmények alapján egyértelműen olyan tendenciaszerűen érvényesülő szabályszerűség látszik érvényesülni, mely szerint e szó leginkább 'betölteni szándékozott „funkció” ellátásának súlyos egészségi károsodás miatti meghíúsulása' jelentésben használatos. A beteg ágyhoz kötöttsége inkább csak formális ismérve, jellegzetes velejárója a lebetegedésnek, a hangsúly viszont az említett „funkció” teljesítésére való alkalmatlanná váláson van.

Ledöbben vs. megdöbben

A Magyar értelmező kéziszótár új kiadása a *ledöbben* igét szinonimikusan, annak jóval gyakrabban előforduló *meg* igekötős változatával értelmezi.²⁰ A két szócikket összevetve kiderül, hogy míg a *megdöbben* stílusértéke „kissé választékos”, addig a *le* igekötős alaké „közömbös”, de – használatköri megszorítással – a „pongyola”, azaz henye, pontatlan beszédmódra jellemző; pontosabban használata bizonyos típusú szövegek stílusát pongyolává teheti (a *pongyola* „minősítésre” l. Lanstyák 2003, 382–383. p.). Ezek alapján tehát arra következtethetnénk, hogy bár a két forma stílusértéke eltér, és a *le* igekötős változat használata a kevésbé gondozott fogalmazásra jellemző, jelentésbeli vagy jelentésárnyalatbeli különbség nincs köztük (mert ha volna, akkor a szinonimikus értelmezés pontatlannak minősülne). Ugyanakkor a főtebb vázolt nyelvi világmodellből kiindulva bizonyos jelentéskülönbség észlelhető a két forma között.

A *meglepődik* ige egyik jelentése, hogy 'valami váratlanul ér valakit' (ÉKsz.²¹). A *megdöbben* ezekből az eseményekből azt/azokat emeli ki, amelyek a meglepődések sorozatában megkülönböztetett jelentőségűek – általában a behatás okozta kellemetlen érzet miatt. Vagyis: a *megdöbben* ige a *meglepődik* egy leszűkített jelentéseként értelmezhető. A *ledöbben* igéről pedig – a *lebetegszik* igekötőjéről szerzett ismeretek fényében – nem alaptalan az a föltevés, miszerint az tovább szűkíti a *megdöbben* jelentését, és arra utal, hogy a kiváltott érzelmi reakció az átlagosnál szélsőségesen nagyobb fokú; olyannyira, hogy ez még a behatás elszenvedőjének aktivitását is kedvezőtlenül befolyásolja. Az állítást a következő példamondatok illusztrálják:

(12.) Szerintem meg a Sayid is látta Waltot, nézd vissza a részt, annyira *ledöbben*, hogy Shannonnak van ideje elfutni.

(13.) Nem vagyunk egyedül, az egész parkoló minket néz. Végül is túlélem, megúszom egy karcolás nélkül, de Michal is annyira *ledöbbsen*, hogy a fénykép nem készült el.

További példamondatokat olvasva azonban számos ellenpéldát találunk, sőt talán többet is, mint azt az állításunk megalapozottsága megkövetelné.

(14.) Azok a punkok, akikkel szemben annyi az előítélet, Zürichben népkonyhákat és színházat működtetnek, olyan szervezeten, hogy az ember *ledöbben*.

(15.) A virágok árától én is teljesen *ledöbbentem*, mert kb. a felére számítottam... és bár ismerős csinálta, úgy 10%-ot tudott csak engedni az árból.

Ezekből a mondatokból ugyan nem derül ki pontosan a kiváltott érzelmi reakció erőssége, de nyilvánvalóan nem alkalmasak az előbbi állításunk alátámasztására, hiszen a passzívvá válás mozzanata nem érződik ki a szöveggörnyezetből; nem egyértelmű, hogy a szöveg írója milyen mértékű érzelmi reakció hatását szándékozott ábrázolni. Ugyanakkor ez nem zárja ki a passzivitás jelentésmozzanatának kifejeződését, hanem inkább új jellemzővel, illetve feltétellel gyarapítja a fentebbi állítást: a szubjektivitás erőteljes érvényesítésével. Ugyanis annak oka, hogy a vizsgált szövegek kontextusából általában nem lehet kideríteni az objektív történet, az érzelmi reakció valódi, többi emberhez viszonyított mértékét, éppen a szubjektivitás lehet. Ennélfogva indokoltnak látszik az a feltételezés, miszerint a *ledöbben* ige egyfajta szubjektív szűrőn keresztül láttatja a történet; a közlő célja így nem a nagy fokú érzelmi reakció tényszerű, objektív megállapítása, hanem a meglepődés reakcióját kiváltó behatás szubjektív megélési módjának kifejezése,²¹ függetlenül más emberek viszonyulásától a megdöbbenést kiváltó forráshoz. Ezek alapján a 14. példamondat úgy értelmezhető, hogy a szövegíró annyira meglepte/megdöbbentette a punkok viselkedése Zürichben, hogy emiatt egy darabig szinte „szóhoz sem jutott”, de véleménye szerint ezzel mások is így lennének, ha látnák – tehát a szerző a *ledöbben* ige használatával a punkokról való általános negatív vélekedés erőteljes kontrasztját akarja adni; a 15. példamondatban pedig a virágok ára lepte meg annyira a megrendelőt, hogy annak szinte „földbe gyökerezett a lába”.

Így ismételten arra jutottunk, hogy a *ledöbben* igeikötője – a *lebetegsziké*hez hasonlóan – mértékbeli különbség kifejezését teszi lehetővé, de az előbbi példától eltérően ezúttal a történet megnevezése annak tisztán szubjektív, azaz másokhoz nem viszonyított megélési módját tükrözi.

3. A be igeikötő új funkcióiról

A Nyelvművelő kézisótárban a *be* igeikötőről e témát érintően a következőket olvashatjuk: „Alapjelentése: valamely zárt tér belsejébe való irányulás [...] Kifejezheti a cselekvés befejezettségét is; ez a szerepe azonban nyelvhelyességi viták, bizonytalanságok forrása [...] Az utóbbi években befejezettség, mozzanatosság, megkezdődés stb. érzékeltetésére további igeiken, ill. más igeikötők helyén is megjelent a *be*” (NymKsz.² 2005, 66–67. p.). Például: *bevállal*, *bealszik*, *beájul*, *befájdul* stb. A kézisótár idevágó szócikkeinek tanulsága szerint a *be* igeikötő bizonyos esetekben eddig csak körülírással kifejezhető jelentéstöbbletet kölcsönöz a szónak: utalhat például a történet hirtelenségére, vagy hogy az új állapot beállt valamilyen (kellemetlen) meglepetés okozta, illetve hogy az új állapot a cselekvő akaratán kívül jött létre.

Az alábbiakban a *be* igeikötő említett új funkcióit fogjuk a *bevállal* és a *bealszik* példáján vizsgálni, illetve árnyaltabban körülhatárolni.

Bevállal vs. felvállal

A *vállal* ige és az *el, fel, be* igekötős változatok közötti jelentéskülönbségek pontos feltérképezése nagyon összetett feladat, mivel az egyes alakoknak egyszerre több jelentésük és jelentésárnyalatuk is van. Például a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadása a *vállal* igének három, az *elvállal*nak négy és a *felvállal*nak két jelentését különbözteti meg, amelyeknél több esetben jelentésárnyalatokat is feltüntet. A *bevállal* formát az alapigével értelmezi. Az alábbiakban ezt a „bizalmas” stílusértékű *be* igekötős alakot fogjuk közelebbről megvizsgálni, és összevetni a *felvállal* ige kéziszótár szerinti második, szintén „bizalmas” társalgásra jellemző ’<Más helyett> magára vállal, törődik vele’ jelentésével.²²

A *bevállal* ige megjelenése új fejlemény,²³ ezért használatát valószínűleg még nem irányítják kiforrott szabályok; még nem telt el annyi idő, hogy jelentése élesen elkülönüljön hasonló alakú társaiétól. Ezért a *felvállal* igével összehasonlítva átfedődéseket figyelhetünk meg a két szó használatában. Például szinte azonos értelemben használatos a két szó, ha valaki elkötelezi magát valamilyen ügyben, de (a stílusbeli kérdéskörtől eltekintve) bizonyos rendszerszerű eltérések feltehetőleg kimutathatók a használatukban, amelyek befolyásolják a szóválasztást.

A főntebb vázolt nyelvi világmodell szerint a *be* igekötő a *kint–bent* térdimenzióba, ezen belül pedig annak negatív pólusába tartozik (*bemocskol, beborul*). Fordított a helyzet azonban a szociális *kint–bent* viszonyoknál, ugyanis a szociális *benthez* pozitív és az ilyen *kinthez* negatív értékek kapcsolódnak (vö. *befogad, beáll színésznek; kirekeszt*), amit valószínűleg a „*bent*: biztonság, védettség – *kint*: biztonság hiánya, védtelenség” kapcsolat magyaráz (Szilágyi 1996, 26. p.). Például benne lenni a pácban negatív, de valamilyen (szociális) csoportban *bent* lenni pozitív dolog.

A *bevállal* igekötőjét inkább a pozitív pólushoz kell sorolni, mert az ilyen vállalás egyfajta közösségvállalást jelent. Így egy csoport tagjává válás szempontjából a *be* igekötő ugyanazt a szerepet tölti be az előbbi *beáll színésznek* példáján, mint a *bevállalja a színészkedést* esetén. De példamondatokat olvasva ez a pozitív térfélbe való tartozás nem ennyire egyértelmű:

(16.) X. Y. kisstílű bűnöző, bármilyen balhét könnyedén *bevállal*, amiben akár csak minimális profitot lát.

(17.) Az ember pont azt várta volna a bajnoktól, hogy extrém körülmények között villan egyet, vagy *bevállal* hasonlót, mint Webber, de nem.

(18.) Gyakori probléma, hogy a kétgyermekesek nem tudnak vagy nem akarnak *bevállalni* három éven belül egy újabb gyermeket, de egyébként tervezik a harmadik gyermeket.

(19.) Hogy nyolcszoros gyilkosságot *bevállalni* nyolcmillió forintért a legelvetemültebb szociopátának sem éri meg, az világos. Amennyiben valaki nem szeretné, hogy felismerjék, erre a célra az álarc is megteszi.

A példamondatokban a *bevállal* nagyon sokféle, a társadalomban elfogadott értékek szempontjából nagyon eltérő megítélésű tettek, cselekvések összefüggésben fordul elő. Emiatt első olvasatra nem egyértelmű, hogy a példák alapján miért lehet a szót mégis a *kint–bent* térdimenzió *bent* kivételét képező szociális viszonyok pozitív (*bent*) pólusába sorolni. Például miért használatos a *bevállal* ige a gyermekvállalás és egy gyil-

kosság összefüggésében egyaránt (vö. 18. és 19. mondat), mikor ez a két tett a társadalmi értékrendszer két ellentétes pólusát képezi: az élet adása és az élet elvétele. Az ellentét feloldására – ti. hogy a szolidáris értékek szerint pozitív és negatív töltetű dolgok kifejezésére miért választunk egyaránt „pozitív” igekötőt, azaz hogy miért érzékeljük a pozitív viszonyulást – a viszonylagosság adhat magyarázatot. Ezért a bevállalást nem a társadalomban elfogadott erkölcsi értékek szempontjából kell értelmeznünk (mint a *felvállal* esetén), hanem az egyén vagy kisebb-nagyobb közösségek, csoportok szintjén, illetve azok normáiból kiindulva. Így egy egyén normái szempontjából pozitív töltetet kaphat valamilyen (külső kényszertől mentes) veszélyes dolog megtétele, pl. egy csoport vagy szubkultúra normáin belül erénynek számíthat az extrém külső bevállalása; a gyilkossághoz visszatérve pedig a gyilkos és/vagy felbélrlője szempontjából pozitív eredmény az áldozat halála.

A példákból észrevehető az egyik átfedődés a *bevállal* és a *fel* igekötős párja között: látszik, hogy valamilyen dolognak a bevállalását mindig egy saját döntés meghozatala előzi meg – ezen a ponton tehát a *bevállal* egyezik a *felvállal* ige egyik jellemzőjével. A két forma különbségét pedig az egyén és társadalom normáinak két végletében ragadhatjuk meg, illetve a szubjektivitás és az objektivitás oldaláról; egy skálán, a szubjektív normák felől haladva az objektívnek nevezett normák felé: individuális (nem elterjedt) normák → csoport → nagyobb közösség → társadalom → kultúra. A két vizsgált szóra kivetítve ez azt jelenti, hogy a skála egyik oldalán a szubjektíve megállapított értékeket képviselő *bevállal*, a másikon pedig az objektíve meghatározott értékekkel összhangban levő *felvállal* forma áll; és ahogy haladunk az egyik végletből a másik véglet felé, úgy csökken a *bevállal* és nő a *felvállal* előfordulásának esélye. Vagyis minél általánosabb érvényű (vagy annak vélt) normákról van szó, azaz a viszonylagosság minél inkább háttérbe szorul, annál valószínűbb, hogy a beszélők a *felvállal* alakot fogják használni. A kettő közötti határt azonban nem lehet egyértelműen meghatározni, mert egyéni viszonyulás kérdése, hogy mi az, amit még bevállalásnak, és mi az amit már felvállalásnak kell nevezni.

A fejtegetés alapján tehát a két igekötős forma közötti különbséget úgy fogalmazhatjuk meg, hogy aki a *fel* igekötőt használja ilyen összefüggésben, az inkább egy saját érdekeinél feljebbvaló vállalásnak tesz eleget; aki pedig a *be* igekötőt választja, annál a vállalás inkább a saját érdekeinek van alávetve. Tehát: ha valaki *felvállal* például valamilyen veszélyes dolgot, annak döntését nem az önérdek és a pillanatnyi haszonszerzés mozgatja; míg ha valaki *bevállalja* a veszélyes dolgot, azt olyan saját döntés előzi meg, amelynek alapja az önérdek (például bizonyítani akarja magának, hogy elég bátor). A két vállalás megkülönböztetése természetesen nem ennyire egyszerű, hiszen – egyrészt – az egyéni és a társadalmi-kulturális normák (csaknem teljesen) fedhetik egymást; másrészt egy vállalás mögött – különböző arányban – mindkét viszonyulás (az önérdek és közösségi érdek) egyaránt megjelenhet. Ezt a *felvállal* ige példáján a következő mondatok illusztrálják (vö. a 16., 17., 18. és 19. példamondattal):

(20.) Irodánk egyfajta kulturális missziót is *felvállal*, melynek keretében nyilvánosságot biztosít egy kortárs képzőművésznek az Iroda helyiségeiben működő galériában.

(21.) Amennyiben a lakosság *felvállalja*, a földvédelmi járulék továbbhárítható.

(22.) Immáron kft.-ként is tevékenykedik, többek között magánnyomozói feladatokat is *felvállal*.

(23.) Pontosabban az OMK eleve *felvállal* olyan rétegzenéket, amit más nem. És ez jó!!!

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy – noha a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadása a *felvállal* második jelentését a *bevállal* igéhez hasonlóan „bizalmas” stílusértékűnek tartja – a két szó stílusértéke nyilván nem teljesen azonos. Így a szóválasztást valamelyest a beszédhelyzet is befolyásolja, illetve hogy beszélt vagy írott nyelvről van-e szó.

Bealszik vs. elalszik

A Nyelvművelő kéziszótár a *be* igekötős formát az *elalszik* egy jelentésárnyalataként tartja számon, amely a szócikk szerint „körülbelül” azt fejezi ki, hogy valaki 'hirtelen, akarata ellenére alszik el' (NymKsz.² 2005, 63. p.). Ez fontos információ lehet az új funkcióban megjelent *be* igekötőről, de – ahogy arra a kéziszótár is utal – a *bealszik* ige jelentésszerkezetét nem tárja föl maradéktalanul. A szó jelentéséről részletesebben Nádasy Ádám *Besír, beröhög* c. tárcájában olvashatunk (Nádasy 2003b, 285–288. p.). Nádasy rámutat, hogy a *bealszik* igekötőjének funkciója nem a folyamatos ige perfektiválása, vagyis a cselekvés befejezettségének, lezártságának kifejezése, mint például a *befagy*, *bearanyoz* vagy a *beazonosít* igék esetében; ugyanakkor nem is csupán a cselekvés, történés megkezd(őd)ésének érzékeltetése, mint például a *bedühödik*, *elszomorodik* vagy éppen az *elalszik* igében. Ennél többet fejez ki: „cselekvésben való elmerülést, beletemetkezést, egy cselekvési útra való rálépést és ott messzire, de nem valamilyen végpontig, vagy beteljesülésig való eljutást” (Nádasy 2003b, 287. p.). Ezt a következő mondatok illusztrálják:

(24.) Este mondjuk, mikor kipróbáltuk anyuékka az új plazmatévét, úgy *bealudtam* egy unalmas háborús filmen, hogy az első jelenetre meg az utolsóra emlékszem csak, pedig az öcsém néha megbökött, hogy ne aludjak.

(25.) A cannabis rendszerint étvágygerjesztő hatást vált ki. Nagyon magas dózisok elfogyasztása egyes személyeknél koordinációs zavarokat, [...] szédülést vagy ájulást eredményezhet. Ha valaki „enyhén túlszívja” magát, annak egyetlen jele, hogy „*bealszik*”, azaz álomba merül.

Ezek a mondatok egyben a Nyelvművelő kéziszótár megállapítását is jól példázzák, ti. azt, hogy az illető – noha nem feltétlenül hirtelen, de – vélhetőleg akarata ellenére aludt el/be. A kiegészítés fontossága akkor válik igazán nyilvánvalóvá, ha a két szó igekötőjét megismételjük, és az így kapott alakok (*el-elalszik*, *be-bealszik*) jelentését összehasonlítjuk. A megismételt igekötő a cselekvés időről időre történő megszakítását, megszakadását, a folyamatosság töredezettségét fejezi ki. De mivel a főntebbi meghatározás is a cselekvés végpontig való el nem jutásán, azaz annak megszakadásán alapult, az nem különíti el egymástól a megkettőzött igekötőjű formákat: ugyanis az ilyen, álmos ember kívülről nézve csak álomba merül, felébred, ismét elszundít, majd feleszmél, és így tovább. Az egyetlen dolog, ami megkülönbözteti a két alak jelentését, az a cselekvés végzőjének szándéka. Az *el-elalszik* ezért általánosságban ad hírt arról, hogy az illetővel mi történik, míg a *be-bealszik* kiterjed a cselekvés szándéktalan voltának megjelölésére, és az ébrenlét céljának megghiúsulására is. A *be-bealszik* ilyen használatát a következő mondatok szemléltetik:

(26.) Nem egy olyan kollégáról tudok, aki rendszeresen *be-bealszik* ebéd után, és kétségbeesett igyekezettel próbálja fenntartani a látszatot, hogy dolgozik.

(27.) Hordozni próbálad már a babát? Nekem segít, ha olyan nap van, hogy le sem tudom tenni. Akkor csak magamra kötöm, és úgy elnézelődik, *be-bealszik*.

A 27. mondat a *bealszik* használatának egy új szempontját villantja föl. A példából ugyan nem derül ki, hogy mi a baba szándéka, de az igen, hogy nem „normális” helyzetben merül álomba – vagyis nem olyankor, amikor kellene. Ennélfogva nemcsak a szándék felől lehet megközelíteni a *bealszik* jelentését, hanem az alvás körülményeinek szokásos (*elalszik*), illetve nem szokásos volta (*bealszik*) irányából is. A többi példamondat is azt mutatja, hogy az alvás szándékának meglétén és hiányán kívül maga a körülmény is fontos befolyásoló tényező lehet a szóválasztásnál (l. 25. példamondat). Ez persze természetes, hiszen a szándék és körülmény szorosan összefügg: ha a szándék befolyásolja a körülményt, az illető *elalszik* – ahol a szándék az alvás, a körülmény pedig az álomba merülés (vagyis a szándék eredménye); ha pedig a körülmény befolyásolja a szándékot, az ember *bealszik* – ebben az esetben a körülmény leggyakrabban az álmoság (vagy más tényező, pl. tudatmódosító szerek hatása; vö. 25. példamondat), a szándék pedig a föntlét (amely a körülmény szándéknál erősebb volta miatt megghiúsul). A két forma ilyen megkülönböztetése azonban csak bizonyos korlátok között működik, ugyanis a szándék felől nem közelíthetjük meg azokat az eseteket, amikor a szót metaforikusan, élettelen dolgokra használják. Például a következő mondatokban:

(28.) Mégiscsak itt az ominózus több mint egyharmad, minden szál beindítva, minden a helyén, mint a felvezető kőnél a forma egyben, aztán be a starthelyre, s mire kialszanak a lámpák, a motor *bealszik*, csak verheted a klaviatúrát, mint a peches pilóta a kormányét. (Mizser Attila: *A lépések fogyása*.)

(29.) Engem nagyon zavar, amikor két másodperc után *bealszik* a cigi, és gyújtogatni kell. A közepes papírral meg csak két perc után *alszik* be.

Ezekben az esetekben az élettelen dolog egy adott helyzetben betöltendő funkciójának megghiúsulásáról kell beszélnünk. Így a főtebbi meghatározást, miszerint a *bealszik* ige akkor használatos, ha a körülmény kerekedik felül a szándékon, egyfelől el lehet fogadni a *bealszik* egy másik, átvitt jelentéseként; másfelől, azt kissé általánosítani kell, és a „cselekvő” – a *lebetegszik* ige vizsgálatánál már használt, tágan értelmezett – „funkciója” felől megragadni. Ez utóbbi lehetőség választása esetén egy betöltendő funkció feltételezett ellátására való képesség váratlan (vagy a kéziszótár szóhasználatával: „hirtelen”) megghiúsulásáról kell beszélni.

A pontosság kedvéért célszerű a *cselekvés*, illetve *cselekvő* szavakat is általánosítani, és így a kérdést az állapotváltozás felől megközelíteni. Az állapotváltozás ugyanis jellemző mind az élőlényekre, mind az élettelen dolgokra.

Mindezt – Nádasdy meghatározásából kiindulva – a következőképpen foglalhatjuk össze: a *bealszik* igekötője egy aktív állapotban való tartózkodás átmeneti sikertelenségét, tehát a szükséges vagy előre elgondolt időtartamig való ott tartózkodás – külső vagy belső körülmény eluralkodásának hatására történő – megghiúsulását (azaz egy inaktív állapotba kerülést) fejez ki.

Összegzés

Dolgozatomban az utóbbi néhány évtized igekötő-használatában megfigyelhető változások jellegzetes eseteivel foglalkoztam, elsősorban az elmúlt években keletkezett neologizmusok elemzésén keresztül. A változások bemutatását először leíró, majd

nyelvművelői előíró szemszögből közelítettem meg. Az egyes eseteket az utóbbi szemlélet rendszerezését alapul véve tárgyaltam, ugyanakkor mindegyik csoportban – a tudományos szemléletű szakirodalomban írottak és saját vizsgálódásaim alapján – rámutattam, hogy a leíró megközelítés eredményei a nyelvművelői vélekedésekre rendre rácafolnak. Ezenkívül megvizsgáltam a *le* és *be* igekötő új funkcióit két-két új forma használatán keresztül; név szerint: a *lebetegszik*, *ledöbben*, *bevállal* és *bealszik* igéken. E neologizmusok jellemzésével sikerült alátámasztani azt a más szerzők által már megfogalmazott állítást, miszerint az új formák számos, eddig egybemosott árnyalat kifejezését teszik lehetővé.

Ugyanakkor a fentebbi megállapításokat valószínűleg tovább lehetne (vagy lehet majd) alakítani, árnyalni, újabb észrevételekkel kiegészíteni – a nyelvhasználat alakulása szerint. Ehhez azonban további vizsgálatokra, és – a Google keresője mellett – újabb, napjaink nyelvhasználatát is jól tükröző források, adatbázisok bevonására volna szükség.

Jegyzetek

1. A Magyar Nemzeti Szövegtár adatbázisa – az utóbbi néhány évben megjelent neologizmusokról lévén szó – egyelőre nagyon kevés példát tartalmaz a vizsgált alakokra, így általános következtetések levonását nem tette lehetővé. Ezenkívül kérdőíves felmérés formájában is megvizsgáltam a tárgyalt formákat. Ennek eredményeire azonban – mivel csak regionális viszonylatban tükrözik valamelyest az igekötő-használatot – területi korlátok miatt nem térek ki.
2. Az első *lebeszél* ige 'teljesen, maradéktalanul' jelentéselemet tartalmaz, a második ennek továbbvitele: „addig csinál valamit, amíg el nem fogy a fedezet, ki nem egyenlítődik a tartozás” (I. Nádasdy 2003a, 237–240. p.).
3. A konzervativista ideológia erőteljes érvényesülésére a létező magyar nyelvművelésben Lanstyák István hívja fel a figyelmet, valamint hangsúlyozza az ideológiai háttér egyértelművé tételének fontosságát (Lanstyák 2007, 26., 36. p.).
4. Kemény cikke után 11, Jakab cikke után pedig 8 évvel a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadása a *rákérdez* ige harmadik jelentését így értelmezi: „(Kellemetlen, kényes dolog) határozottan tudakol, firtat” (ÉKsz.² 2003, 1121. p.).
5. A cikkek részletesebb összehasonlítására, illetve a *rákérdez* ige használatával kapcsolatos tendenciaszerűen érvényesülő szabályszerűségek bemutatására, valamint további példákra (l. *felvállal*) területi korlátok miatt nincs mód, de az ezekre vonatkozó részeket elektronikus formában szívesen elküldöm az érdeklődő olvasónak; e-mail: sebok1@st.fphil.uniba.sk.
6. A nyelvművelők az igekötő-használat vonatkozásában megkülönböztetik még az igekötők „logikátlan” kapcsolódását, pl. *szétragad/összeraagad*, *feloltja a villanyt/felgyújtja a villanyt* (l. NyKk. I., 985. p.; NymKsz.², 255. p.); valamint az igekötők szórendi helyének problémáját, pl. *nem elmondott beszéd/el nem mondott beszéd* (l. MNyL. 2002, 111. p.; Tótfalusi é. n., 103–106. p.). Ezek azonban nem tartoznak szorosan a témához.
7. A jelenség kialakulásának okait területi korlátok miatt nincs mód összefoglalni, de az érdeklődő olvasó erről É. Kiss Katalin írásában olvashat (É. Kiss 2004, 25–27. p.).
8. A példákat a négy bemutatott nyelvművelői kategóriához a Nyelvművelő kézikönyvből, a Nyelvművelő kézisztárból és a Magyar nyelvhasználati szótárból válogattam (MNySz.).
9. A „helyesebb” forma ajánlása a nyelvi konzervativizmus ideológiáján alapul.
10. Ez az érv egyáltalán nem meggyőző. Ezt a logikát követve az *elindul* igét is helyteleníteni kellene, hiszen a cselekvés az igekötő nélkül is („már magában”) kezdő jellegű (É. Kiss 2004, 25. p.). Noha fontos hozzátenni, hogy a nyelvművelő irodalom nem szokott helyteleníteni olyan alakokat, amelyeket megítélése szerint a nyelvszokás már „szentesített”. Kérdés

viszont, hogy hogyan kerülhetnek bele a szótárba olyan szavak, amelyeket – a nyelv művelői megítélésétől függetlenül – nem „szentesített” a nyelv szokás. Egyébként a helytelenítés okai a nyelvi konzervativizmus, neccessizmus, homogenizmus, standardizmus és a racionalizmus ideológiájára vezethetők vissza. A témára l. Lanstyák 2010.

11. A jelenség hasonlít az ún. másodlagos jelölés jelenségéhez, melynek lényege, hogy ha beszélők már nem érzékelik valamely szónak a jelöltségét, másodlagos jelöléssel teszik maguk számára érthetőbbé a szerkezetet. Erre számos nyelvtörténetileg adatolt példát találunk. Így jöttek létre például az *ötet*, *tulipántot*, *nálánál* stb. alakok (Fazakas 2007, 87. p.).
12. A megfogalmazást Tótfalusi Istvántól kölcsönöztem (Tótfalusi é. n., 99. p.).
13. Az igeikötők „elhagyásának” okairól Kemény Gábor 1992-ben megjelent *Igeikötő-elhagyási tendencia: Normasértés vagy normatágítás?* című írásában kap a legátfogóbb képet az érdeklődő olvasó. Fontos azonban megjegyezni, hogy Kemény tudományos értékű megállapításai mellett a nyelv művelő szemlélet is érvényesül.
14. Az ilyen kritérium létrehozása egyébként tudományosan megalapozatlan; a nyelvben nem értelmezhető a „szükség” fogalma (l. Nádasdy 1997, 17. p.).
15. Ezt abból állapítják meg, hogy metaforikus használatban (emberre alkalmazva) pozitív vagy negatív értelemben használják-e (Szilágyi N. 1996, 11–12. p.).
16. A Magyar értelmező kéziszótár első kiadása 1972-ben, ennek második, átdolgozott kiadása 2003-ban, a Nyelv művelő kézikönyv második kötete 1985-ben, a Nyelv művelő kéziszótár második, javított és bővített kiadása pedig 2005-ben jelent meg. Tehát az idézett művek közül éppen a legújabban kiadott munka nem tájékoztat a jelentéskülönbségről.
17. Fontos azonban megjegyezni, hogy a „csere”, illetve a „felváltás” fogalmának indokoltsága kérdéses; ugyanis egyáltalán nem biztos, hogy a *meg* igeikötő szerepét „veszi át” a *le* igeikötő, és nem az eredetileg szülés előtt álló nőkre használt *lebetegszik* ige jelentése bővült ki.
18. A táblázat nem tartalmazza azt a 104 esetet, amelyből – tágabb kontextus híján – nem derült ki az egészségi állapot hanyatlásának mértéke, azaz nem volt alkalmas a megadott feltételezésünknek sem alátámasztására, sem cáfolatára. Ez egyébként a Google összes megjelenített találatának 30,8%-át tette volna ki (az ismétléseket és a metanyelvi értelemben vett szó előfordulásait leszámítva).
19. Ez a csoport tartalmazza azt a 27 esetet is (az összes megjelenített találat 8%-a), amelyek baba, óvodás, illetve gyermek betegségére vonatkoznak. Azért kell ezt külön megemlíteni, mert vitatható, hogy a gyermek „funkciójának” lehet-e tekinteni például az óvodába járást, amelynek egészségi okokból nem tud eleget tenni (egy baba „funkciójáról” már nem is beszélve). Továbbá a gyermekek esetében a súlyos és kevésbé súlyos betegségeket – néhány mondat kontextusa alapján – nem lehet egyértelműen szétválasztani. Ez általában a szülő megítélésén múlik, és függetlenül attól, hogy lebetegedésről vagy csupán megbetegedésről van-e szó, a gyermek mindenképpen az ágyhoz kötöttség állapotába kerül.
20. A szócikkfejlében szereplő piktogram szerint a *ledöbben* ige a gyakorisági adatok rangsorában ötös fokozatú, vagyis a legritkábban használatos magyar szavak egyike; a *megdöbben* pedig e rangsorbeli második helyen áll, azaz egymillió szóból legalább 6,2-ször fordul elő a Magyar Nemzeti Szövegtár korpuszában. A korpusz egyébként 1997 és 2002 között készült (l. ÉKsz.² 2003, XIV–XV. p.).
21. Ehhez hasonló túlzások jellemzőek az érzelmdús beszélt nyelvi fogalmazásra. Pl. ezer éve *nem láttalak*; *millió százalék*; *ezerszer megmondtam*.
22. A *felvállal* igének ezt a jelentését közelebbről is megvizsgáltam Kemény Gábor *Felvállaljuk?* (1992) és Jakab István *Mit vállalhatunk fel?* (1995) c. nyelv művelő cikkeiből kiindulva (Sebők 2010, 36–39. p.); ennek bemutatására azonban terjedelmi korlátok miatt nincs mód.
23. A Magyar Nemzeti Szövegtár korpuszában a legkorábbi példa erre a formára 1998-ból származik.

Felhasznált irodalom

- É. Kiss Katalin 2004. „Szükségtelen” igekötők. In É. Kiss Katalin: *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest, Osiris, 25–27. p.
- ÉKsz. 1972. Juhász József–Szőke István–O. Nagy Gábor–Kovalovszky Miklós (szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ÉKsz.² 2009. Pusztai Ferenc (főszerk.) *Magyar értelmező kéziszótár*. Második, átdolgozott kiadás, változatlan utánnyomás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fazakas Emese 2002. Funkcióváltás az igekötő-használatban. In A. Jászó Anna–Balázs Géza–Koltói Ádám (szerk.): *Éltető anyanyelvünk*. Tinta, 164–167. p.
- Fazakas Emese 2007. Teret hódító igekötőink és a nyelvművelés. *Magiszter*, február 5-i sz. 84–89. p.
- Jakab István 1995. Mire kérdezhetünk rá? In uő: *Értsünk szót egymással!* Pozsony, Kalligram, 51–53. p.
- Jakab István 1995. Mit vállalhatunk fel? In uő: *Értsünk szót egymással!* Pozsony, Kalligram, 98–100. p.
- Kálmán László 2004. A nyelvművelés mint áltudomány. In Büky László (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI. (Nyelveírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilsztika)*. Szeged, 63–82. p.
- Kemény Gábor 1992. Felvállaljuk? In Kemény Gábor–Szántó Jenő (szerk.): *Mondd és írd! (Válogatott nyelvművelő cikkek)*. Budapest, Auktor, 118–119. p.
- Kemény Gábor 1992. Rákérdezhetek? In Kemény Gábor–Szántó Jenő (szerk.): *Mondd és írd! (Válogatott nyelvművelő cikkek)*. Budapest, Auktor, 120–121. p.
- Kemény Gábor 1992. Igekötő-elhagyási tendencia: Normasértés vagy normatágítás? In Kemény Gábor (szerk.): *Normatudat – nyelvi norma*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 205–227. p.
- Lanstyák István 2003. A Magyar értelmező kéziszótár a nyelvhelyesség fogságában. *Magyar Nyelvőr*, 127. évf. 4. sz. 370–388. p.
- Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11. évf. 1. sz. 27–44. p.
- Lanstyák István 2010. *Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia*. Kézirat.
- MNyL. 2002. Balázs Géza: *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina Kiadó.
- MnySz. 2007. Balázs Géza–Zimányi Árpád (szerk.): *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz–Westermann.
- Nádasdy Ádám 1997. Rovarirtóval a szavak erdejében. *Népszabadság*, 1997. június 21.
- Nádasdy Ádám 2003a. A termékeny lebeszélés. In uő: *Ízlések és szabályok. Írások a nyelvről, nyelvészetről 1990–2002*. Budapest, Magvető, 237–240. p.
- Nádasdy Ádám 2003b. Besír, beröhög. In uő: *Ízlések és szabályok. Írások a nyelvről, nyelvészetről 1990–2002*. Budapest, Magvető, 285–288. p.
- NyKk. I–II. 1980–1985. Grétsy László–Kovalovszky Miklós (szerk.): *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NymKsz.² 2005. Grétsy László–Kemény Gábor (szerk.): *Nyelvművelő kéziszótár*. Második, javított és bővített kiadás. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Pátrovics Péter 2002. Néhány gondolat a magyar igekötők eredetéről, valamint aspektus- és akcióminőség-jelölő funkciójuk (ki)alakulásáról. *Magyar Nyelvőr*, 126. évf. 4. sz. 481–489. p.
- Sebők Szilárd 2010. Funkcióbővülés az igekötő-használatban. Pozsony, Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. (Bakkalaureátusi dolgozat.)
- Szilágyi N. Sándor 1996. Az értékjelentés alapján szerveződő térsztruktúra. In *Hogyan teremtsünk világot? (Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára)*. Kolozsvár, 11–36. p. <http://adat-bank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf3367.pdf>

Tótfalusi István é. n. Kötekedő igekötők. In uő: *Kis magyar nyelvklinika*. Dunaújváros, Anno, 99–106. p.

Váradi Tamás 2002. The Hungarian National Corpus. In *Proceedings of the 3rd LREC Conference*. Las Palmas, Spanyolország, 385–389. p. <http://corpus.nytud.hu/mnsz>

SZILÁRD SEBŐK

ON SOME TYPICAL CHANGES OF COVERB (VERB PREFIX) USAGE IN HUNGARIAN LANGUAGE

In my study, I deal with the observable and characteristic changes in the use of coverbs in Hungarian language of the past several decades, mainly through the analysis of recently developed neologisms. The first part of the study I approach the changes from both the scientific viewpoint and linguistic literature – pointing out the differences between the two methods and the inconsistencies of the latter. In the second part of the study, the detailed analysis and mapping of usage characteristics comes to the forefront via sentences found using the Google search engine. Through the research of certain neologisms (lebetegszik, ledöbben, bevállal, bealszik – to „sicken down”, to be „downstunned”, to „take in (under)”, to „sleep in”), the condemnation of linguists regarding certain new functions and patterns of the use of the verb prefixes le, be (down, in) repeatedly comes to light as unfounded, as the use of these creates the opportunity to express new nuances and shades of several previously congregated meanings.

Kettősnyelvűség, avagy nyelvjárás és köznyelv

Egy kisiskolás nyelvének vizsgálata¹

REGINA FODOR

Bidialectalism, or the dialect and standard.

The study of the language of a school-age child

81` 246.2-053.2

811.511.141` 246.2

811.162.4` 246.2

81` 242

81` 244

81` 282

Keywords: School-age child. Bidialectalism. Dialect. Standard. The language of Nyékvárkony (Vrakúň). Secondary linguistic socialising. Language situations. Language attitude. Language cultivation. The role of the mother.

Bevezetés

Dolgozatomban egy kisiskolás gyermek nyelvhasználatát vizsgálom, különös hangsúlyt fektetve a nyelvjárási és a köznyelvi formák váltakozásaira. Fő célom a kialakulóban levő kettősnyelvűség feltárása és egy átfogó kép kialakítása arról, hogy az adott élethelyzetek, érzelmi és környezeti hatások hogyan befolyásolták (befolyásolják) a kisgyermek nyelvhasználatát. Nagyon érdekesnek bizonyult az a kérdés, hogy vajon egy kisgyermek mikor és miért dönt úgy egy adott beszédhelyzetben, hogy a nyelvjárási alakok helyett inkább a köznyelveket használja. Vajon spontán reflexnek tudható be, avagy valamiféle külső (be)nyomás hatására vált át? Milyen nyelvi tévhitek birtokában lehet már egy kisiskolás is?

Dolgozatom három fő részből áll. Az első részben azokat az alapfogalmakat tisztázom, amelyek elengedhetetlenek a kettősnyelvűség megértéséhez. Ebben a részben jellemzem továbbá adatközlőm lakhelyének, Nyékvárkonynak a nyelvét. A második rész a kisiskoláskor általános jellemzőiről, a nyelvi fejlődésről, szocializációról szól. Ezekre az információkra támaszkodva terveztem meg a kutatást. Az empirikus adatok feldolgozására pedig a dolgozatom harmadik részében kerül sor. Itt mutatom be a kutatásom módszereit, körülményeit és eredményeit, s összegzem saját tapasztalataimat és megfigyeléseimet az anyanyelvi nevelés fontosságáról, valamint a nyelvjárások értékéről.

1. Általános információk

1.1. Kettősnyelvűség

Dolgozatom témája a kettősnyelvűség, amelyet más szóval két-nyelvváltoztatáságnak² is nevezünk. A kettősnyelvűség műszó Kiss Jenő³től származik. Egy olyan nyelvi hely-

zetről van szó, amikor egy beszélő vagy egy beszélőközösség egy adott nyelv két – nem stiláris – változatát, pontosabban dialektusát ismeri, ill. használja a beszédhelyzetektől függően (a regiszterek⁴ ilyen használata nem minősül kettősnyelvűségnek!). Az egyik változat a köznyelv, míg a másik valamilyen nyelvjárás. A jelenség megnevezésére a nyugati szakirodalomban elterjedt a *bidialektizmus* kifejezés (ang. *bidialectalism*).⁵

A kettősnyelvűségre jellemző, hogy vannak esetek, amikor lehet használni a két anyanyelvi változatot bármilyen kommunikáció során, tehát ezek egymással szabadon felcserélhetők. Azonban megfigyelhetők olyan esetek is, amikor az egyik nyelvváltozat magasabb presztízsre⁶ tesz szert, a beszélők ezt a változatot használják nyilvános szerepkörben, írott változatban, míg a másik változat a szűkebb családi és ismeretségi körökbe szorul vissza, így valamiképp alacsonyabb szintet is képvisel. A fentiek alapján tehát „a kettősnyelvűség »magas« nyelvváltozattagja a mindenkori köznyelv, »alacsonyabb« tagja pedig valamely nyelvjárás” (Kiss 1995, 232. p.).

1.2. A nyelvjárás⁷

A nyelvjárásokon azokat a nyelvváltozatokat értjük, amelyek területi alapon különülnek el, ezek a köznyelvtől kisebb-nagyobb mértékben eltérnek.

A nyelvjárások a (szűkebb) területen, a köznyelv azonban az egész nyelvterületen elterjedt. A nyelvjárások és a köznyelv között leginkább észlelhető különbség pedig a szókészletben, valamint a fonémák gyakorisága és realizációja területén jelentkezik. Állományi többletek, illetőleg hiányok vagy realizációs eltérések ellenére fontos leszögezni, hogy a nyelvjárás is (miként a köznyelv) teljes, önálló nyelvi rendszer, és mindkét nyelvváltozat nyelvi kifejezési lehetőségei alapvetően azonosak. Nem azonosak azonban a beszédhelyzetek, nyelvhasználati módok, színterek, ahol a két nyelvváltozattípus használatos (Menyhárt–Presinszky–Sándor 2009, 52-53. p.).

Történeti szempontból tekintve a természetes nyelvekben először a nyelvjárások léteztek a beszélt és az írott nyelvben egyaránt. Továbbá, ha a nyelvi szocializációt vesszük figyelembe, szintén megállapíthatjuk, hogy az emberek többsége először valamilyen nyelvjárást sajátít el, majd a szocializáció folyamán a köznyelvet.

1.3. Nyékvárkony nyelvének jellegzetességei

Kutatásaimat adatközlőm lakhelyén, Nyékvárkonyon folytattam. Nyékvárkony (szlovákul Vrakúň) a Nagyszombati kerület Dunaszerdahelyi járásában található. A csallóközi település nemzetiségi megoszlása a 2001-es népszámlálási adatok alapján: a 2537 lakosból 2351 (92,8%) magyar, 180 (7,2%) szlovák. Az anyanyelvhasználat alapján a település lakosságának döntő többsége magyar anyanyelvű, az utolsó népszámlálás során megkérdezettek 92,4%-a tartozott ide; szlovák anyanyelvűnek a lakosság 5,3%-a, roma anyanyelvűnek pedig 1,9%-a vallotta magát. Nyékvárkony nyelve a csallóközi-szigetközi nyelvjárás csoportba⁸ sorolható. A csallóközi-szigetközi nyelvjárás csoport a közép-dunántúli-kisalföldi nyelvjárási régió szlovákiai részén található. Ezt a területet a Csallóköz (kivéve északnyugati részét, a Szenc környéki ö-ző nyelvjárás szigetet) és a Mátyusföld Vágtól nyugatra eső része alkotja. A nyelvjárás csoportot területi és nyelvi egységesség jellemzi.

Tapasztalataim, ill. vizsgálataim szerint Nyékvárkony nyelvében megvannak mindazok a jelenségek, amelyek a csallóközi-szigetközi nyelvjáráscsoportot is jellemzik.

1.3.1. Szövegmutatvány

A gyűjtés helye és ideje: Nyékvárkony, 2008. október 5.

Gyűjtötte és lejegyezte: Fodor Regina

Há hogy van egy apja aa léán:kának de anyja ē nem tudom hova izé bú+//. ētűnt osztán osztán vígin <=végén> megin meg(ita osztán a vígin meg /- összegyőn megin a fírfi meg a nő -/ [szégyenlősen] /- meg a m -/ [elhalkulva] Ááá most nem is tudom milyen az a film má száz éve nem níztem

Nyékvárkony nyelvének jellegzetességeit Menyhárt József munkája alapján (Menyhárt 2008, 39–58. p.) hangtani, alaktani és mondattani szempontból szemléltetem.⁹ Mivel célom nem a nyékvárkonyi nyelvjárás bemutatása, ezért a fejezetben nem törekszem a teljességre, csak azokat a legmarkánsabb jelenségeket emelem ki, amelyek a hangfelvételeken a gyermek nyelvhasználatában is előfordultak, és mindegyik esetet az átiratokból vett példákkal illusztrálom.

1.3.2. Hangtani példák

o – középső nyelvállású, palatális, labiális rövid magánhangzó, kiejtése megegyezik a köznyelviével, a nyékvárkonyi nyelvjárásban az á utáni a realizációjaként is előfordul (pl. *papucstásko, Rozalindának, százos*)

ā – alsó nyelvállású, veláris, illabiális hosszú (ún. széles ejtésű) magánhangzó, az a hang párja, mindenekelőtt az a + l és a + r hangkapcsolat kombinatorikus variánsaként lép fel (pl. *āra*)

ē – alsó nyelvállású, palatális, illabiális hosszú (ún. széles ejtésű) magánhangzó, az e hang hosszú párja, az e + l, e + r hangkapcsolatoknál mint kombinatorikus variáns fordul elő (pl. *ēnyomódott, mē átűtetek*)

labiális ö-zés: pl. *kiröpűt a röpülő, köllenínek mutatványok*

zárt ē-zés: pl. *mēgy, mēgnyomod, így mēnt ē*

zárt í-zés: pl. *nízdz meg, beszílek, fűrísznek a fogai, vígin, vettík nekēm, borítíkra, szíp, fírfi, kísőbb*

zárt ú-zás: pl. *autópályávú, mesétem rúla, másújak, tanúni*

zárt ű-zés: pl. *ēgyedű, kiröpűt*

zárt o-zás: pl. *spárgo, osztán, szóma*

magánhangzók időtartamának eltérése: a rövid köznyelvi magánhangzó helyén hosszút találunk, vagy fordítva (pl. *papirom*)

mássalhangzóhiány: há 'hát', acskó 'zacskó'

hiátustöltés j hanggal: pl. *anyujék, energiját* (ez a jelenség a beszélt nyelvre is általánosan jellemző)

1.3.3. Alaktani példák

– a tárgy ragja:

a) az *á* hangot tartalmazó szótag után a kötőhangzó *o* (pl. *a kazettássot*) – ez az *á* utáni *o*-zás következménye, vagyis hangtani jelenség alakítani lecsapódása

b) az *ez*, az mutató névmás tárgyragos alakja kétszer tartalmazza a tárgyragot (pl. *asztot, esztet*)

– határozóragok:

a) a *-ban*, *-ben* inessivusi rag szerepét a *-ba*, *-be* illativusi rag veszi át, amely – kivéve az *á* hangot tartalmazó szótag utáni *-bo* alakváltozatot – megegyezik a köznyelvivel (pl. *nagyba, kicsibe, vót a üzletbe, írásbo*)

b) a *-ból*, *-ből* ragnak a nyékvárkonyi nyelvjárásban használatos alakja a *-bú*, *-bű* (pl. *ruhaüzletbű, abbű*)

– birtokos személyjel: az egyes szám harmadik személyű *-t* tárgy- vagy más határozóraggal ellátott alaknál a köznyelvi *-é* helyén *-i* hang van (pl. *kezeit*)

– igeragozás:

a) az alanyi ragozás egyes szám második személyű igealakjai a köznyelvtől (pl. *leszel*) eltérően realizálódnak: (pl. *lészű*)

b) az ikés ige ragozása iktelenként (pl. *játszok a autópályámmal*)

1.3.4. Mondattani példák

– a névelő használata: jellemző, hogy a határozott névelő még magánhangzó előtt is a (pl. *a írásfüzetet, a Ádám, a autót*)

– inkongruencia: a köznyelvi egyeztetéstől eltérően a nyékvárkonyi nyelvjárásban a páros testrészeket, szerveket többes számban használják (pl. *leszakadnak a lábójim*)

2. A kisiskoláskor jellemzése¹⁰

2.1. A kisiskoláskor általános jellemzői, a beszéd fejlődése a kisiskoláskorban (a másodlagos nyelvi szocializáció korszaka)

A kisiskoláskornak a 6. évtől körülbelül a 10–12. életévig tartó időszakot számíthatjuk. A gyermeki fejlődés viszonylag egyenletes, de nem mindegyik gyermek éri el azonos életkorban a fejlődés egy-egy konkrét állomását. A kisiskolás teljesítményeit a szeretett felnőttek motiválják, nekik szeretne örömet szerezni, és ezért viszonzásul szeretetet vár. A szülők mellett nagyon fontos a pedagógus személye is, akinek elismerése nagymértékben befolyásolhatja a gyermek tanuláshoz való viszonyát.

Nyelvi szocializáción értjük egy adott nyelvközösségbe való beilleszkedés folyamatát, mely magába foglalja a nyelvhasználati szabályok elsajátítását, helyes alkalmazását, valamint azt a tudást, melynek segítségével a nyelvet a beszédhelyzetnek megfelelően tudjuk használni.

Az elsődleges szocializációs korszak a kisgyermekkora esik, ahol alapvető mintául a szülők szolgálnak, a gyermek az ő beszédüket, viselkedésmódjukat utánozza. Ebben a korban dől el, hogy a kisgyermeknek mi lesz az ún. elsődleges nyelve, hogy vajon a köznyelvet sajátítja-e el vagy valamelyik nem köznyelvi változatot.¹¹

Ezután következik a másodlagos szocializációs korszak, ami az iskoláskorral veszi kezdetét. Az iskolába lépés előtt a gyermek beszédének nyelvtani struktúrája a gyakorlatban alakult, az iskolában azonban már az írás-olvasás elsajátításával, a tanulás

folyamatával fokozatosan tervszerűvé válik. Időnként azonban megfigyelhető, hogy a kisiskoláskor kezdetén még a gyermek nehezebben fejezi ki magát, hiszen a nyelvtani szabályoknak még nincs teljesen birtokában, pontosabban „a gyermekben már tudatosították a szabályokhoz való ragaszkodás szükségességét, ugyanakkor ő még ezeket nem sajátította el kellő szinten, nem vált a szabályok ismerete belsővé” (Salamon 1999, 35. p.).¹² A gyermek megértéséhez ezért is nagyon fontos az átlagosnál mélyebb empátia, és a metakommunikáció értelmező megfigyelése mind a szülőknél, mind a pedagógusnál egyaránt.

„Nagyjából a 10. életévvel kezdődően fejlődik ki a különböző nyelvi változatok megkülönböztetésének és megítélésének a tudata, illetőleg a bidialektális nyelvi kompetencia, s ez nagyjából egybeesik az érték- és előítélet-struktúráknak, tehát bizonyos nyelvi attitűdfajtáknak a kialakulásával is” (Kiss 1995, 92. p.). Nagyon fontos szerepet tölt be az iskola, hiszen a köznyelvet közvetíti elsősorban, így háttérbe szorítja a nyelvjárásokat. Továbbá jelentős az első idegen nyelv hatása is, ami szintén befolyásolja az anyanyelvi nyelvhasználatot. A gyermek nyelvi szocializációját nagyban alakítja a csoport, az osztályközösség, hiszen egy csoporthoz való tartozásnak nyelvhasználati velejárói, sőt föltételei is vannak.

3. Az empirikus adatok feldolgozása

3.1. Az adatközlő és a vele folytatott kutatás jellemzése

Adatközlőm kisiskolás gyermek, egy alsó tagozatos kislány volt. A kisgyermek 2001-ben született, a lakhelye Nyékvárkony, 2008 szeptembere óta látogatja a Nyékvárkonyi Magyar Tannyelvű Alapiskolát. Tanulmányi eredményeiről érdeklődve kiderült, hogy könnyen tanul, ügyesen bekapcsolódik az iskolai tevékenységekbe, írás- és olvasókészsége az egyik legjobb az osztályban. Ezekon kívül még nagyon szépen énekel, de legkedvesebb tantárgya mégis a testnevelés, mert legjobban futni szeret.

A kisgyermek az ún. elsődleges nyelvváltozatként a csallóközi nyelvjárást sajátította el szüleitől, valamint a családi környezete is ennek a nyelvváltozatnak a megszilárdulását erősítette. Jobbára csak az általános iskolába való lépése óta került kapcsolatba a köznyelvvél, kettősnyelvűsége tehát kialakulóban levő. A köznyelv hiányos ismerete mégsem nehezíti számára a tanulás eredményességét. Nagymértékű nyelvi fogékonyság jellemzi őt, valamint jó alapokkal rendelkezett, hiszen szülei születésétől fogva gondot fordítottak a vele való foglalkozásra, játéokra, meseolvasásra, beszélgetésre, nyelvi nevelésre.

...az otthon elsajátított nyelvhasználati minták, interakciós készségek az ismeretszerzés módjaira, lehetőségeire is kihatnak: hogy a felnövekvő gyermek mennyire lesz képes az emberi tudás számára elérhető forrásaiból meríteni, ezekből „jelenségeket vételezni”, azt – más tényezők mellett – az otthon elsajátított nyelvhasználati és ismeretszerzési módok szabják meg (Réger 2002, 154. p.).

Adatközlőm nyelvhasználatát, kialakulóban levő kettősnyelvűségét a következő alfejezetekben fogom bemutatni. Először a 2008 októbere óta készített hangfelvételeket (időtartamuk körülbelül 4-5 óra) jellemzem, amelyeket a kisgyermekkel való beszélgetések során előforduló témák alapján csoportosítottam. A hangfelvételeket a kisgyermek szo-

bájában játszogatás, rajzolás, énekelgetés közben készítettem, miközben egyenrangú félként magam is bekapcsolódtam az általa javasolt tevékenységekbe. A kisgyermekhez hasonlóan én is nyelvjárásban beszéltem, mivel gyermekkorom óta rendszeresen és örömmel használom ezt a nyelvváltozatot. Kutatásom eredményességét nagymértékben segítette az, hogy mint a család rokona, állandó kapcsolatban vagyok a kisgyermekkel, a szülőkkel és az ismerősökkel. Így számtalan olyan ismerettel rendelkezem, amelyek hozzásegítettek, hogy mélyebb betekintést nyerjek a gyermek nyelvhasználatába, az esetleges nyelvjárási és köznyelvi formák választásának vagy elkerülésének okaiba, továbbá hogy megértsem a gyermek sajátos vélekedését a nyelvhasználatról.

Ahhoz, hogy átfogó képet nyerhessek a kisgyermek nyelvhasználatáról, kutatásom során elengedhetetlen volt, hogy megvizsgáljam azoknak az embereknek a nyelvhasználatát is, akikkel a kisgyermek a legközelebbi kapcsolatban van. A gyermekek sok mindent utánzással sajátítanak el, így bizonyos szinten magát a nyelvet, ill. az adott nyelv egyes változatait is. Ezért tartottam fontosnak először a közvetlen családi környezetből kiindulva megfigyelni az édesanya és az idősebb testvér nyelvhasználatát, ill. megvizsgálni nyelvi attitűdjeiket.¹³ Fő kutatási területem tehát a kisgyermek családi környezete (édesanya, édesapa, testvér, rokonok társasága), az elsődleges nyelvváltozat (a nyelvjárás) elsajátításának színtere volt (a hangfelvételek 90%-a is ebben a környezetben készült). Mellette azonban az iskolában, a kisgyermek osztályában, az iskola-társak között is folytattam kutatásokat, hiszen főltételezésem volt, hogy ez a környezet pedig a köznyelv elsajátításában játszik nagyon fontos szerepet a kisfiúnál.

A fejezet utolsó szakaszában értékelem azokat a saját készítésű, játékos nyelvi feladatokat, amiket a kisgyermekkel a kutatás során megoldattam.

3.2. A hangfelvételek

Ebben a fejezetben a kutatásom során (2008–2010) összegyűjtött hangfelvételekből mutatok be pár részletet azzal céllal, hogy minél jobban illusztráljam a kisgyermek kialakulóban levő kettősnyelvűségét. A hangfelvételek átiratából részleteket közlök, és a tájékoztató, ill. a figyelemfelhívás végett aláhúzással jelölöm a nyelvjárási jelenségeket. A témakörök szerint kiválasztott hangfelvételek mindegyikén a kisgyermekkel ketten beszélgettünk. Az átiratokban a gyermeket A betűvel (adatközlő), magamat pedig T betűvel (terepmunkás) jelöltem.

A hangfelvételek felosztása témák szerint:

a) Az iskola

(a tankönyvek egyes típusai, az írásjelek elsajátítása, az iskolában kapott értékelések)

A: Itt a írásfüzet Nízd meg hogy írok Jaj

T: Na (.) /- Jaj de jó -/ [felkiált] És ez a kis virág mit jelent itt é?

A: Hogy szíp

T: Ezek olyan háztetők? Nem?

A: Nëm ez A háztető aaz () aaz má a következõ sorba van Ez a fűrísznek a izéi (.)

b) Az iskolán kívüli tevékenységek

(a gyermek által követett kedvenc filmek, mesék)

T: És szoktá te tévét nízni hogyha hazagyűsz <=hazajössz> /- iskolábú -/?
 A: /- Na-/ amúgy az a antenna a mie+//. enyimé lett a én tévémen <!> amit vetünk Má csak egy vót a üzletbe
 T: Tudom hogy szoktad nízni a MISTER BEAN-t [+miszter bín-t]
 A: A kazettássot Azt szoktam nízni Meg ment <!> a dévédésset Meeg (.) meg szoktam valami más filmeket is nízni

Ezt az első két részletet mintegy bevezetőként közlöm, hiszen elolvasva őket világosan kitűnik, hogy a kisgyermek számára a nyelvjárás a domináns nyelvváltozat, hanghordozása teljesen természetes, nem fedezhető fel (a hangfelvételeket hallgatva) semmilyen mesterkélttség, sem igyekezet, hogy esetleg „máshogyan” fogalmazzon.

c) A gyermek egy személyes élménye
 (egy betegség, a bárányhimlő elbeszélése a gyermek által)

A: Nekem meg gyöttek akkorák mint egy ló. Figvéd é gyött ekkora is má Na ekkora vót Jó nagy vót és olyan dagadt is vót [...] Hólyag van rajta Folyópúderre kő kenyni De amikor má a vigin így kisebbek akkor magátú kő észárodnia Osztán le kő gyönnie a sebnek [...] Én is egyszer a körmömmé viletlenű itt lekaptam és gyön+//. megy össze a seb [...] Még a hónaljam alatt is van bárányhimlő Még a hajamon is gyött Valakinek még a nyēvin is gyön Anyu hallotta hogy valakinek még a nyēvin is gyött Meg hogy a bárányhimlőtű le lehet bénúni Főleg aki ilyen babakorábo kapja é annak veszilyes

Ez a részlet az előbbi megállapításokat támasztja alá, tehát azt, hogy a kisgyermek a nyelvjárásban tudja (jelenleg még) legjobban és legkifejezőbben átadni a gondolatait. Itt egy érzelmileg erősen motivált történetet mesélt el, a több (3-4) hétig elhúzódó kellemetlen bárányhimlője esetét. Nemcsak azt mondta el, hogy ő hogyan élte meg, hanem elmesélte azt is, hogy mit hallott ő, ill. az édesanyja ennek a gyermekkori betegségnek a lehetséges káros következményeiről. Mondanivalójába így félelem is vegyül. Beszéde itt nagyon gyors, és érzelmileg fűtött volt, így hát természetes, hogy abban a nyelvváltozatban nyilatkozott meg, ami leginkább a „nyelvén volt”, ill. ami leginkább alkalmas volt érzelmei minél teljesebb kifejezésére és gondolatai átadására.

d) Egy szerepjáték
 (egy bábjáték előadása közösen a gyermekkel)

Ennek a szerepjátéknak nagy jelentősége van, hiszen itt észlelhető leginkább, hogy milyen mértékben befolyásol(hat)ja a gyermek nyelvhasználatát egy konkrét helyzet. „A 4–9 éves kor egyik kedvelt játékformája az ún. szerepjáték, ami a nyelvtanulás szempontjából feltétlenül előnyös” (Lengyel 1993, 113. p.). Ebben a szerepjátékban ő mint gyerekmajom lépett fel, míg én bohócot játszottam. Mindkettőnk kezében a szerepnek megfelelő bábok voltak, melyekkel egy cirkuszi jelenetet játszottunk el. A játék alatt nekem végig úgy tűnt, hogy nem is a szerepjáték témája, hanem egyszerűen maga a szerepjáték tényének hatása idézte elő a köznyelvi formák sokkal gyakoribb, valószínűleg tudatos alkalmazását. Konkrét célom is volt ezzel a játékkal, számítottam arra, hogy a gyermek majd „megjátssza” magát, merni fog szerepelni, akár a tőle kissé idegenebb formában is megszólalni. „Vannak gyerekek, akik nem szívesen, illetve csak

közvetve hajlandók megszólalni. Ezen rendszerint úgy szokás segíteni, hogy a gyerek kezébe egy bábut adunk, és ekkor már rendszerint hajlandó a gyerek a »bábu nevében« megszólalni” (Lengyel 1993, 25. p.). A szerepjáték lefolyása alatt a gyermek váltakozva használta a nyelvjárási, valamint a köznyelvi formákat. Jelentős mértékben hallható volt a hanghordozásában valamiféle mesterkéeltség, mikor a köznyelvi formákat használta: Hááá nézem a mesémet, játszok a autópályámmal [mesterkélten] (a nézem és a autópályámmal helyi nyelvjárási megfelelője a nízem és a autópályámmú lenne). Ezen a felvételen csak a szerepjáték alatt használta köznyelvi formában a folytonos vonallal aláhúzott szavakat, pár perccel előtte a kötetlen játék közben még ezt kérdezte: *Osztán még játszottunk a autópályámvú?* Szintén egy másik helyzetben, mikor az iskolán kívüli tevékenységekről kérdeztem, még így mesélt: *ÁÁÁ most nem is tudom milyen az a film má száz éve nem níztem* (a szerepjáték alatt viszont gondolkodás nélkül a nézem alakot használta!). A további példákban igyekszik ismét „szépen” beszélni, bár néha izgalmaiban „kiesik a szerepből” vagy éppen belekeveredik mondanivalójába a túlságos igyekezet miatt: *És aztán hónap <=holnap> meg me e rögtön e ne tudod hogy valamikor lesz a () aa cirkusz?* [zavartan] Lengyel Zsolt szerint: „A nyelv, a beszéd nemcsak a nyelvtani szerkezetek és nyelvi rendszer egyéb összetevőinek biztos birtoklását jelenti, hanem azt is, hogy ezeket az ismereteket a társadalomban elfogadott normák és szokások szerint tudja használni a gyerek” (Lengyel 1993, 31. p.).

e) A gyermek nyelvhasználata

(a gyermek vélekedései a nyelvhasználatról, a nyelvjárási formák tudatos elkerülésének, ill. a köznyelvi formák előtérbe helyezésének lehetséges okai)

T: Szerinted úgy nem lehet mondani hogy magánok?

A: Nem De úgy cigányosan mondod Az ám úgy buta

T: Nem buta csak kicsit más Há de te is úgy beszísz hogy () nem mindent mondú úgy mint a iskolábo nem? (.) Vagy hogyan?

A: Úgy () úgy rendesen nem úgy cigányosan

T: Há de például iskolábo is szoktá illet mondani hogy szíp nem? Meg kík

A: /- Szép -/ [hangsúlyozva]

T: Iskolába azt /- mondod -/ hogy +/.

A: /- kék -/

T: Igen?

A: Öt szíp+//. szípen beszílek de otthon is egypárszor szípen szoktam

Adatközlőm nyelvhasználatát a 7-8. életéve között figyeltem meg, és ha volt is véleménye a saját vagy a más emberek nyelvhasználatáról, ezek alapján még nem lehet általános következtetéseket levonni, tehát én sem szeretnék semmit sem túláltalánosítani. Viszont annak, hogy a kisgyermek a nyelvjárási beszédet butának, ill. cigányosnak nevezte, több oka is lehet. Az első okát én abban látom, hogy magát a roma kisebbséget általában negatívan ítélik meg az emberek (ráadásul a Nyékvárkonyhoz tartozó tanyán, Malomhelyen roma kisebbség is él!). Másodsorban pedig Nyékvárkonyon is ismert az a többnyire kisgyermeket megijeszteni, ill. figyelmeztetni kívánó mondás: *Jó legyél, mert elvisz a cigány!*, ill. *Látom, hogy már megint cigányságon jár az eszed!* Ezekben a felszólításokban a *cigány* kifejezés mintegy a rosszaság, a butaság, a neveletlenség szinonimájaként szerepel. Tehát itt csak jelezni szeretném, hogy a gyermek véleménye is eredhet ezekből a forrásokból (de persze ez a megállapítás nem törvényszerű, bővebb kutatást igényelne!). A nyelvjárás ilyenfajta megítélése nyilván valamilyen felnőttől származik.

3.3. A gyermek nyelvi fejlődését leginkább befolyásoló családtagok: az édesanya és az idősebb testvér

Fontos részletezni az édesanya és az idősebb testvér nyelvi befolyását, mivel a felvételek alapján kiderült, hogy mindketten domináns nyelvjárási beszélők, a kisgyermekkel is többnyire nyelvjárásban beszélnek. Bizonyos beszédhelyzetekben azonban kisebb-nagyobb mértékben mindketten igyekeznek előnyben részesíteni a köznyelvi nyelvhasználatot, néha már a mindennapi családi környezetben is. Továbbá ők azok a személyek, akik konkrét nyelvhasználati tanácsokat is szoktak adni a kisgyermeknek, főleg az iskolába lépése óta.

3.3.1. Az édesanya hatása

Az édesanya az a személy, aki a legtöbb időt tölti a kisgyermekkel, aki mindennap felkészíti őt a következő tanítási napra, és akinek szavaira, figyelmeztetéseire leginkább figyel a kisgyermek. „Az anyai beszéd és beszédtevékenység fontossága a gyerek számára kettős: egyfelől kialakítja a gyerekben magát a nyelvtudást, tehát ilyen értelemben mintául szolgál, másfelől bizonyos fokig szabályozza, irányítja a nyelvelsajátítás menetét, tehát bizonyos ellenőrző funkciót is ellát” (Lengyel 1981, 201. p.). A nyelvi nevelés tehát nagyon fontos része a gyermeknevelésnek, és ebben természetesen mindkét szülőnek fontos szerepe van. Most mégis az édesanya szerepét emelném ki, hiszen adatközlőm édesapja munkája miatt csak a hétvégeken tartózkodik otthon (a kisgyermek születése óta), így a családban az édesanya az a személy, akinek hatása a legerősebb a gyermek nyelvi (és egyéb) fejlődésére (is).

Az édesanyával kitöltöttem egy nyelvhasználati kérdőívet,¹⁴ amely főleg a nyelvi attitűdökre összpontosított. Ezek az információk közelebb vittek a gyermek nyelvhasználatának és a nyelvhasználatról való vélekedésének a megértéséhez. Továbbá hangfelvételen rögzítettem egy olyan alkalmat is, amikor a kisgyermeknek egy általam készített szöveget kellett írásban kiegészítenie az édesanya segítségével (ellenőrzésével!).

Első lépésként a kérdőívet értékelem, amelyet 2010. március 22-én töltöttem ki az édesanyával. A kérdőív kitöltése és megbeszélése körülbelül 20-25 percet vett igénybe, az eseményt mobiltelefon segítségével (az adatközlő előzetes beleegyezésével!) rögzítettem. Ennek köszönhetően sokkal több adat birtokába kerültem, mint ha csak a kérdőív leírt anyagára tudnék támaszkodni. Hiszen voltak olyan kérdések, amelyeket az édesanya kommentált, ill. bővebben kifejtett, mivel már nem volt kedve sokat írni, továbbá úgy érezte, hogy nem tudja megfelelően írásban megfogalmazni a gondolatait, ezért inkább (kötetlenebbül) szóban válaszolt. A nyelvi attitűdök kapcsán így nagyon sok érdekes és értékes információ került napvilágra.

A nyelvhasználati kérdőív elején fontosnak tartottam hangsúlyozni, hogy engem nem a tankönyvekben olvasható nyelvtani, ill. nyelvhelyességi szabályok érdekelnek, hanem az, ahogyan az emberek ténylegesen beszélnek. A kérdőív kitöltése során ezt többször is hangsúlyoztam az édesanyának, többnyire akkor, amikor bizonytalan volt, és aggódott, mert nem jutott hirtelen valami eszébe, ill. nem tudta a „helyes” megoldást.

A nyelvhasználati kérdőív összesen 6 feladatcsoportból tevődött össze. Az 1. a kérdőív kitöltőjének adataira összpontosított. A 2. és 3. feladatcsoportokban olyan mondatok voltak, amelyek hétköznapi társalgásban vagy hivatalos körülmények között hangzottak el. A mondatokban a kipontozott részek helyét kellett kitölteni. A hiányzó

szavak, ill. szókapcsolatok mindegyike a nyelvművelők által előszeretettel üldözött, ill. a széles körben stigmatizáltak közé tartozott (pl. *szokok*–*szoktam*, *leszakadnak a lábaim*–*leszakad a lábam*). Mindig két lehetőség közül lehetett választani, és akár mindkettőt is be lehetett karikázni. Az édesanya ezekben a feladatokban többnyire az ún. presztízsváltozatokat keretezte be (pl. *szoktam*, *leszakad a lábam*), bár akadtak bizonytalanságok, mint pl. a *se*–*sem*, ill. a *miatt*–*végett* esete, amelyeken az édesanya sokat gondolkodott.

A 4. feladatcsoportban a mondatokban olyan kifejezések (nemstandard változatok) voltak aláhúzva, amelyeket egyesek helytelennek tartanak (pl. *le-e tudom fordítani*, *iszok gyógyteákat*). Az édesanyának döntenie kellett ezek helyességéről vagy helytelenségéről. Az édesanya mindegyik esetben helytelennek ítélte meg a nemstandard változatokat, majd az 5. feladatcsoportban feltűntette mindegyik kifejezésnek a standard változatát. Csak egy esetben nem tudta megadni a standard változatot, méghozzá a *le van edve* esetében, hanem csak annak szinonimáját: *pecsétes*, *foltos*.¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy az édesanya mindvégig bizonytalan és aggódó volt, gyakran mondogatta, hogy lehet, helytelen az, amit éppen bekeretez. Gyakran kérdezgette tőlem: *Ezt leírhatom? Így írhatom? Jó lesz ez így?*

...a népi szemlélet, vagyis a nyelvről alkotott hétköznapi, nyelvészetiileg strukturálatlan gondolkodás a nyelvet a kognitív beágyazottságon kívüli valóságként képzelel el, amelynek létezik egy ideális formája [...] A nyelv népi szemléletében [...] igen erős a jó-rossz; helyes-helytelen dichotómiájának érvényesülése. (Domonkosi 2007, 141. p.)

A 6. feladatcsoportban a nyelvjárással és a köznyelvvél kapcsolatos kérdéseket tettem föl. A célom az volt, hogy minél többet megtudjak az édesanya vélekedéséről a nyelvhasználattal kapcsolatban. A kérdőív kitöltése során az édesanya azt mondta el, ill. írta le, hogy a családi környezetben még ugyan gyakran használja (használják) a nyelvjárást, de többnyire igyekszik a köznyelvet előnyben részesíteni. Hivatalos környezetben azonban jobban odafigyel, ezért pl. a postán, a hivatalban, a szülői értekezleten mindig a köznyelvet használja. A beszédhelyzettől függő nyelvváltozat megválasztását azonban nem tudta először megokolni, hanem ilyeneket mondott: *Jaj, nem is tudom, mit írok! Szerinted mit írok? Azt se tudom, mit gondolok!* Később még visszatért ezekre a kérdésekre, és szóban mondta el, hogy talán otthon, a családban az ember jobban „elengedi magát” (ilyenkor használja a nyelvjárást), míg idegenek között kicsit mindenki feszélyezve érzi magát, így a nyelvhasználata is más (ilyenkor a köznyelvet részesíti előnyben).

Megtudtam azt is, hogy az édesanya gyermekeinek is szokott nyelvhasználati tanácsot adni a *magyar nyelv helyes használatáról*. Mikor rákérdeztem, hogy mit ért a magyar nyelv helyes használatán, azt mondta, hogy az írás szempontjából ezt a helyesírást, a beszéd szempontjából pedig a kiejtésre érti. Tehát gyermekeinek tanácsot szokott adni, hogy hogyan ejtsenek ki bizonyos szavakat az iskolában, idegen emberek között, ill. hogy a nyelvjárási szavak helyett inkább a köznyelveket használják.

Az édesanya azt is elmondta, hogy neki nem tetszik az, ahogyan az idősebb nyelvévárkonyi emberek beszélnek (konkrét nyelvi példákat azonban nem tudott mondani). Szerinte a nyelvjárás inkább ehhez az idősebb generációhoz illik, mert ők többnyire még otthonukban, családi környezetben, az iskolában a nyelvjárást tanulták, ill. használták (használják). A fiatalabb nemzedékhez (ide tartozik az édesanya is; 1974-ben

született) már a köznyelv használata illik, mivel ennek a generációnak az iskolában már inkább a köznyelvet tanították, tehát egyszerűen ezt szokták meg. Érdekes volt egy gondolat ezzel kapcsolatban, amit az édesanya ugyan nem írt le (a hangfelvétel azonban rögzítette), csak mellékesen megjegyzett: *Mert vannak még elhagyatott faluk. Vannak még népművelők, akik még az őseink szokásait kutatják, de ők maguk nem így beszélnek.* Tehát itt válik kerekébbé az édesanya azon nézete, amely szerint a nyelvjárás inkább az idősebb nemzedékhez illik. A főntebb idézett szövegrészből kiderül, hogy valamiféle nagyon régi, ősi és már „muzeális darabnak” tekinti a nyelvjárást, ami ugyan még létezhet (létezik) bizonyos beszélőközösségekben, de elsősorban az „elmaradottabbakban”. Ilyen értelemben a nyelvjárás egyenlő az elmaradottsággal, a fejletlenséggel. Tehát a mai modern, fejlett világban ennek használata már nem igazán helyénvaló, jóformán nem is lehet létjogosultsága, hiszen szerinte a nyelvjáráskutatók, régészek, történészek stb. (tehát az egyetemet végzett és a nyelvhasználatban követendő rétegek!) sem beszélnek már a nyelvjárást, csupán kutatják, számba veszik, lejegyzik a lexikonok, könyvtárak számára.

Az édesanya továbbá úgy gondolja, hogy az iskolázottság és a nyelvhasználat között fontos összefüggés van. Szerinte a főiskolát, egyetemet végzettek általában a köznyelvet használják, míg az alacsonyabban iskolázott réteg inkább nyelvjárást vagy felváltva mindkét nyelvváltozatot. Olyan tipikus foglalkozásokat azonban nem tudott felsorolni, amelyeknek művelői szerinte többnyire nyelvjárásban vagy köznyelvben beszélnének. Az egyes nyelvváltozatok megválasztása tehát a műveltséggel hozható összefüggésbe.

Második lépésként azt az írásbeli feladatot értékelem, amelyet a kisgyermek otthon, az édesanya segítségével és ellenőrzésével oldott meg. A feladat szövegének kihagyott részeihez éppen azért nem illesztettem képeket s a gyermeknek nem mutattam fel segítségképpen semmilyen képanyagot, hogy az édesanya segítő szándékával minél többször szólhasson közbe. A feladat megoldásáról szintén hangfelvétel készült, ennek köszönhetően nyomon követhető, hogy melyek voltak azok a szavak, amelyeket az édesanya kijavított. A feladatmegoldás során az édesanya többször is figyelmeztette gyermekét ilyen felszólításokkal: *Ne legyél sedre!*,¹⁶ *Pontossan óvass!* (az édesanya mindvégig nyelvjárásban beszélt, csak a szövegből hiányzó szavakat mondta köznyelvi formában!). A gyermek a felszólítások után hallhatóan jobban igyekezett figyelni, ill. pontosan olvasni. Édesanyja javításait ellenvetés nélkül elfogadta (!). Továbbá mindig csak akkor írt le egy szót, ha édesanyja is rábólintott. A szövegből összesen 17 darab szó hiányzott. A hiányzó szavak közül az édesanya a következőket javította ki, ill. hagyta javítatlanul:

A gyermek által javasolt	Az édesanya által javított	A végleges változat
<i>megmosom a fogamat</i>	<i>megmosom a fogam</i>	<i>megmosom a fogam</i>
<i>felveszem a ruhámat</i>	<i>felveszem a ruhám</i>	<i>felveszem a ruhám</i>
<i>eszek</i>	<i>eszem</i>	<i>eszem</i>

Javítatlanul hagyott szó	A szó köznyelvi változata
<i>szok fölébreszteni</i>	<i>szokott fölébreszteni</i>
<i>a arcom</i>	<i>az arcom</i>
<i>a konyhába elkészíti</i>	<i>a konyhában elkészíti</i>

A javított szavak közül érdekes a *megmosom a fogamat*, ill. a *felveszem a ruhámat* esete, melyeket az édesanya egyértelműen és hangsúlyosan kijavított, bár ezek az esetek nyelvtanilag mindkét változatban (tehát *fogam–fogamat*, *ruhám–ruhámat*) grammatikusak (a jelöletlen birtokos személyjeles tárgyak nyelvtörténeti szempontból korábbiak,

mint a tárgyragos birtokos személyjeles tárgyak). A javított és javítatlanul hagyott szavak közül az *eszek*, *szok*, a *konyhába* stigmatizált változatok, tehát ezekről a beszélők között általánosan elterjedt, hogy helytelen és kerülendő változatok, mégis ezek közül az édesanya csak az *eszek* változatot javította ki. A harmadik típus pedig a szintén javítatlanul hagyott *a arcom*, amely olyannyira jellemző és erősen érvényesülő jelenség a csallóközi, ill. a nyékvárkonyi nyelvjárásban, hogy gyakran még írásban sem tűnik fel az eltérése a köznyelvihez képest (jómagam mint domináns nyelvjárási beszélő szintén gyakran tapasztalatom nyelvhasználatomon, szóban és írásban egyaránt).

Összehasonlítva a kérdőív és a feladat eredményeit, megállapítható, hogy az édesanya igyekszik a köznyelvet használni (főleg idegenek között és olyankor, ha valamilyen társadalmi elvárás nehezedik rá) s kisgyermekének is tanítani, mivel ezt a nyelvváltozatot tartja modernebbnek, tekintélyesebbnek.

Dialektológiai felmérésekből tudjuk, hogy a nyelvjárások visszaszorulásának egyik oka abban keresendő, hogy a szülők (anyák elsősorban) a gyermekük / gyermekeik jövőendő útját, így iskolai pályafutását is egyengetni kívánván a nyelvjárásiak helyett köznyelvis formákat használnak. (Ezt a megfigyelést támasztja alá az a tapasztalat, hogy a nyelvjárást beszélő anyák többsége a nyelvjárás gyakoribb használatára tért vissza, amikor gyermekei elhagyják az otthont, illetőleg amikor azok munkába állnak) (Kiss 1995, 94. p.).

Azonban az édesanya számára sem a köznyelv az elsődleges, a domináns nyelvváltozat, és mivel keveset is használja (bár sok szépirodalmat olvas, de a gyermek születése óta otthon van, háztartásbeli, kevés idegennel találkozik), így a köznyelv átadásában is jelentkeznek „hiányosságok”. Ezek a „hiányosságok” azonban korántsem tudásbeliek, hanem sokkal inkább a gyakorlatlanságra, a megtervezetlenségre utalnak, és arra, hogy a köznyelv irányába eltolódó nyelvi nevelés még az édesanyánál sem tudatos. Hiszen jóformán ő maga is csak a kisgyermek iskolába lépése óta igyekszik a köznyelvi változatot használni. Éppen úgy, ahogy a gyermeknek, így az édesanyának is szüksége van időre és kellő gyakorlatra ahhoz, hogy a köznyelvet helyesen, a beszédhelyzeteknek megfelelően tudja használni s kisgyermekének megtanítani.

3.3.2. Az idősebb testvér befolyása

A gyermek nyelvi fejlődésére (továbbá viselkedésére, értékrendjének, ízlésének kialakulására) nagy hatást gyakorol az idősebb (16 éves) testvér személye. Már a köztük levő korkülönbségből (8 év) adódóan is a kisgyermek felnéz a testvéreire, igyekszik őt utánózni, néha egy az egyben „lemásolja” őt.

Az idősebb testvérral is kitöltettem ugyanazt a nyelvhasználati kérdőívet, amit az édesanyával is (a kérdőív ugyanazokat a feladatokat tartalmazta, csak az egyes megszólítási formulákat alakítottam át). A kérdőív eredményeit részletesen nem elemzem, úgy mint az édesanyánál, hanem inkább a testvér nyelvi attitűdjeit foglalom össze.

A kisgyermek testvére elmondta, hogy otthon a családi környezetben felváltva, keverve használja a köznyelvet és a nyelvjárást. Hivatalos környezetben, idegenek között azonban inkább a köznyelvet, és ezt ilyen mondatokkal okolta meg: *A köznyelv az, amikor szebben beszélünk [...] mert az illik [...] jobban hangzik.* Neki nem tetszik az, ahogyan az idősebb nyékvárkonyi emberek beszélnek, ez a nemtetszés azonban nem a nyelvjárást illeti, hanem itt konkrétan olyan szavakról van szó, amelyek a testvér szerint elavultak vagy furák (esetleg nevetségesek). Példaként nevetve felhozta az *acskó*,

szatyor (!)¹⁷ szavakat. Tehát elmondása szerint őt magát a nyelvjárási szavak nem zavarják (példaként említette a *lábábo*, *környík* szókat), szerinte az idősebb és a fiatalabb korosztályhoz egyaránt illik ezek használata. Továbbá elmondta, nem törvényszerű, hogy az alacsonyabban iskolázott rétegek kevésbé használják vagy tudják a köznyelvet, mint az egyetemet végzettek, bár azt megjegyezte, hogy pl. egy politikustól elvárható, hogy köznyelven beszéljen: „jobban níz ki úgy, mint ha nyelvjárásban beszélne”.

Nyelvhasználati tanácsot csak testvérének, a kisgyermeknek szokott adni, de főleg akkor, ha a kisgyermek „valamilyen szavat rosszul ragoz” vagy rossz jelentésben használ. A gyermek nyelvjárási beszédét azonban nem javíttatja köznyelvire (hiszen ő maga sem lát a nyelvjárásban semmi kivetnivalót), csak esetleg olyankor, ha a gyermek is a főtebb említett *acskó*, *szatyor* szavakat használja.

A testvérral kitöltetett kérdőívből kiderült, hogy sokkalta rugalmasabban kezeli a köznyelv és a nyelvjárást kérdését, mint az édesanya. Még ha hivatalos körülmények között illendőbbnek érzi is a köznyelv használatát, nem okoz neki „lelkiismereti” problémát, ha esetleg elfeledkezik, és mégis a nyelvjárás dominál a beszédjében. Ez a pozitív hozzáállás szolgál például a kisgyermeknek is. Az édesanyjával ellentétben a testvér mindenféle izgalom nélkül töltötte ki a kérdőívet, nem igyekezett túlságosan „szépen”, megformálva fogalmazni. A kérdőív kitöltése után örömmel mondta, hogy nagyon tetszettek neki a feladatok, mert olyan nyelvi dolgokon gondolkozott el, amelyeken egyébként sosem szokott.

3.4. Kutatások a Nyékvárkonyi Magyar Tannyelvű Alapiskolában

Fontosnak tartottam, hogy a kisgyermek családi környezete mellett az osztályközösséget is megfigyeljem. Hiszen az iskolába lépéssel a gyermek társas környezete jelentős mértékben kibővült, rengeteg új hatás érte őt, és ezek kisebb-nagyobb mértékben befolyásol(hat)ták a nyelvhasználatát is. A közösségbe való tartozásnak vannak bizonyos föltételei. A közösségvállalás egyik formája lehet a társakhoz igazodó nyelvváltozat használata is. Az osztálytársak mellett azonban nagyon fontos szerepet játszik az osztályfőnök (az alsó tagozatban ugyanaz a tanító néni/bácsi tanít minden egyes tantárgyat) személye is, aki a kisiskolás számára szinte a „második anyuka/apuka” szerepét tölti be. A szülők után (mellett) az ő tettei a leginkább példaértékűek, az ő szavai a mérvadóak.

A kutatást 2010. február 4-én végeztem el a Nyékvárkonyi Magyar Tannyelvű Alapiskola második osztályában. Az osztály 18 tanulójaiból aznap 12 volt jelen, mindannyian nyékvárkonyi lakosok. A kutatásra a tanteremben, az osztályfőnöknő felügyeletében került sor, a 45 perces tanítási órából körülbelül 30-35 percet vett igénybe. A tanulóknak két feladatot kellett megoldaniuk:

1. Azonnyelvi változatok (köznyelvi és nyelvjárási formák) közötti választás írásban

- a) A kismadár *fölröpűt* / *fölrepűlt* a fára.
- b) A *szegény* / *szegíny* ember egy kis házikóban lakott.
- c) Reggel negyed nyolckor indulok *a iskolábo* / *az iskolába*.
- d) Szeretek kint az udvaron *játszonni* / *játszani*.
- e) Már szépen tudok *olvasni* / *óvasni*.
- f) A kisfiú az *autópályávú* / *autópályával* játszik.
- g) Eszünk ebédet, *osztán* / *asztán* elmosogatunk.
- h) *Leszel* / *leszű* a barátom?

A gyerekek megoldásai táblázatba foglalva:

Alternatív formák	Nyelvjárási változat	Köznyelvi változat
<i>fölröpűt / fölrepült</i>	0	12
<i>szegíny / szegény</i>	1	11
<i>a iskolábo / az iskolába</i>	1	11
<i>játszonni / játszani</i>	1	11
<i>óvasni / olvasni</i>	2	10
<i>autópályávú / az autópályával</i>	0	12
<i>osztán / aztán</i>	2	10
<i>leszű / leszel</i>	2	10

2. Egy saját kezűleg kifestett kép tartalmát szóban, pár mondatral megfogalmazni (a gyerekek megnyilatkozásairól mobiltelefon segítségével készítettem felvételeket)

Szövegmutatványok (aláhúzással emeltem ki a nyelvjárási változatokat):

- A madárijesztő áll a dombon. (..) Ööö Hëgyëtte <=fölyötte> egy kék felhő van. Öööö A kezén egy mádár ül. Öööö A bal kezében egy+//. pedig egy seprű van.
- Az egér adja oda+//. vagyis odadja vakonnak a tortát. A vakond örül A egér is örül. És a torta eprés.¹⁸
- Kisgyerek az anyjánok adja az ajándékot. (..) A kisgyerek adja az anyukájának az ajándékot karácsonyra.
- Aaa madárijesztő van a dombon. Aaaa madár aa kezin. Aaa seprű a kezibe. Aaa felhők kíkek.

Az írásos feladatból és a szóbeli megnyilatkozásokból egyaránt kitűnt, hogy az osztály tanulói az adatközlőmhöz hasonlóan két nyelvváltozat között váltogatnak. A tanító néni elmondása szerint mindannyian nyelvjárási háttérűek, tehát a kettősnyelvűség ilyen-olyan fokán vannak. A köznyelv elsajátítása és az egyes nyelvváltozatok beszédhelyzet szerinti megválasztása még csak kialakulóban van ezeknél a gyermekeknél. A köznyelv elsajátítása a tanító néninek köszönhetően emberséges, kedves és értelmes módon történik (mert így is lehet, így is kellene!), hiszen ő maga is kettősnyelvű, és saját bevallása szerint a tanítási órákon az ő száján is néha „kicsúsznak” nyelvjárási szavak. A gyermekek nyelvjárási szavait kijavítja a tanítási órákon (az óráközi szünetekben viszont nem!), de magyarázatot is fűz hozzájuk, pontosabban hangsúlyozza, hogy az órákon, feleltetéskor, az írásbeli dolgozatokban melyik formát kell(ene) használni. Kutatásom során ezek az információk szerezték (egyebek között) számomra a legnagyobb örömet.

3.5. A gyermek által megoldott írásbeli feladatok elemzése

Az alább elemzett két feladatot otthon oldattam meg a kisgyermekkel. A gyerekszobában csak ketten voltunk jelen. A kisgyermek egyedül írt mindent, én mindössze néha magyarázatot fűztem pár dologhoz, amiket nem teljesen értett. Továbbá igyekeztem őt minél többet biztatni, mivel mindvégig kicsit aggódott, hogy talán nem mindent tud helyesen mondani és leírni.

3.5.1. Szövegjavítási feladat

A feladat Lázár Ervin A soványító palacsinta c. meséjén alapszik, ennek a szövegnek a szavait (17 darabot) írtam át nyelvjárási változataikra.

Kriszti királykisasszony nem sajnáto vóna érte a fele országát. Kincstárábú a legszebb smaragdot. Karkötőt, gyűrűt, föliratos trikót, akármit! Meg is hirdette a Királyok Lapjába: „Fele országom, kincstárom legszebb smaragdja, karkötő, gyűrű, föliratos trikó, akármi: annak a embernek, aki megutátotja velem a palacsintát.

Kriszti királykisasszonynak nyomós oka vót rá, hogy megutájo a palacsintát. Ő maga vót a nyomós ok. Mert gömbölyű vót, mint a búboskemence, széles, mint a szómakazal...

S mindez mír?

Bizony, azír, mert módfölött szerette a palacsintát... a palacsinta vót a mindenne.

Na, özönlöttek a hirdetésre a különböző doktorok, kuruzslók, kutyapecérek. Egyik injekcióval próbálkozott, a másik ráóvasássú, a harmadik kocsikenyőcsös palacsintávú...

A gyermek mondatonként hangosan olvasta a szöveget, majd aláhúzással jelölte azokat a szavakat, amik szerinte nem illettek a szövegbe, némelyikhez magyarázatot is fűzött. Az aláhúzott szavak fölél írta az általa odaillőnek ítélt szavakat (az egész eseményt hangfelvétel rögzítette). A táblázat szemlélteti azt a 17 nyelvjárási szót, amit a szövegbe rejtettem, továbbá azt az oszlopot, amelyben a gyermek által javított vagy javítatlanul hagyott formák szerepelnek. Mindegyik nyelvjárási forma csak egyszer bukkant föl a szövegben. Kivételt képez a vót szó, amely négyszer jelent meg (ezt a gyermek mind a négyszer helyesen kijavította a köznyelvi volt formára). A gyermek a 17 nyelvjárási formából 12-t javított ki, a kijavított 12-ből pedig 9 esetben adta meg a helyes köznyelvi formát.

Nyelvjárási formák	A gyermek által javított és javítatlanul hagyott formák
<i>sajnáto</i>	<i>sajnálta</i>
<i>vóna</i>	0
<i>kincstárábú</i>	<i>kincstárából</i>
<i>lapjába</i>	<i>lapjába</i>
<i>a embernek</i>	0
<i>megutátotja</i>	<i>megutálja</i> <!>
<i>vót</i>	<i>volt</i>
<i>megutájo</i>	<i>megutálja</i>
<i>széles</i>	<i>széles</i>
<i>szómakazal</i>	0
<i>mír</i>	<i>mér</i> <!>
<i>azír</i>	<i>azér</i> <!>
<i>mindenne</i>	<i>mindene</i>
<i>hirdetésre</i>	<i>hirdetésre</i>
<i>ráóvasássú</i>	0
<i>kocsikenyőcsös</i>	0
<i>palacsintávú</i>	<i>palacsintával</i>

A helyesen kijavított szavak mindegyikére gyorsan rávágta a köznyelvi formát, a helytelenül kijavítottakra szintúgy. A *megutálja*, *mér*, *azér* helytelenül kijavított formák közül a *mér*, *azér* formák csak egy -t hang hiányában különböznek a köznyelvi *mért*, *azért* formáktól. Ezek azonban még a gondozott beszélt nyelvben is többnyire a -t hang nélkül jelennek meg (és a nyelvjárásban is), így valószínűleg a kisgyermeknél is így rögződtek. A *megutálja* helytelenül kijavított formánál egy másik, szintén (többnyire a kevésbé gondozott) beszélt nyelvben gyakran előforduló nyelvbottlásról van szó, amely felnőttek beszédében is előfordul. A gyermek a *megutátotja* műveltető igét a *megutálja* mediális igével helyettesítette, pedig annak helyes köznyelvi formája a *megutáltatja* lett volna.

Érdekesekek a javítatlanul hagyott (nullával jelölt) nyelvjárási formák is. Vajon mért hagyta őket úgy a kisgyermek? Az öt esetből talán egy vagy kettő figyelmen kívül maradt ki. Azonban a *embernek* esete (a magánhangzóval kezdődő szónál is határozott névelő használata) olyan erősen érvényesül, hogy még a köznyelvet gyakran használó kettősnyelvű (például hozva saját magamat) számára is néha teljesen észrevétlen még gondozott beszédben is. További érdekes példa a *szómakazal*, amiről a gyermek meg is jegyzi a hangfelvételen, hogy ezt úgy írják, hogy *szómakazal*. A valószínűleg ritkán hallott és főleg ritkán használt szó esetében nála csak a nyelvjárási forma ismert, a köznyelvi *szalmakazal* nem. Harmadikként a *kocsikenőcsös* szót emelném ki. Az összetett szó második tagja köznyelvi formában a *kenőcs* lenne, ám a nyelvjárásban így ritkán használják.

A gyermek a szövegben kijavított olyan formákat is, amik egyrészt nem voltak nyelvjárási szavak, másrészt nyelvíleg is helyesek voltak.

Nyelvíleg helyes, nem nyelvjárási formák	A gyermek helytelen javításai
<i>akármit</i>	<i>akar</i> <!>
<i>injekcióval</i>	<i>inekcióval</i> <!>

Az *akármit* szó kétszer fordult elő a szövegben, és a kisgyermek hosszú töprengések után javította ki az *akar* szóra. Mint kiderült, nem volt tisztában a szó jelentésével, még a magyarázatom után sem vált teljesen világossá számára, hiszen mikor másodszorra is fölbukkant ez a szó, szintén kijavította. Majd nem sokkal később ismét vissza tért rá, de mintha kicsit már belefáradt volna a fejtörésbe, így inkább hagyta a bizonytalan *akar* formát. A másik szó, az *injekcióval* pedig azért érdekes eset, mert itt a köznyelvi formát javította át nyelvjárásra, pontosabban annak egy „enyhébb” nyelvjárási változatára, az *inekcióval*¹⁹ szóra. Ezt a szót egyébként (tapasztalataim szerint) Nyékvárkonyon többnyire *inyekció* változatban használják.

3.5.2. Képleírás

A gyermek négy mondatot írt egy színes képről, a képen látható történetekről (a feladatmegoldást szintén hangfelvétel rögzítette):

A gyerekek hóembert építenek. Az apa is segít. A hó betérítette a fákat, tért. A kutya fut a hóba.

A mondatokban nem találhatók nyelvjárási szavak. A gyermek miközben ezeket a mondatokat fogalmazta, amikor hangosan gondolkozott, sem használt nyelvjárási formákat. Az aláhúzott *tért* szó helyes alakja a *teret* lenne. „A gyermeknyelv jellemzője

azoknak a nyelvrendszer-tanilag logikus szóalakoknak a használata, amelyek helytelenek a nyelvközösség nyelvi gyakorlata, tehát a norma szerint (*hós a havas, ett az evett helyett*)” (Kiss 1995, 95. p.). A másik aláhúzott szó a *hóba*, ahol az inessivusi *-ban* rag nem teljes formájában szerepel.

3.6. Az empirikus adatok eredményeinek összefoglalása

Kutatásom során a 2008-tól 2010-ig összegyűjtött adatokat vizsgáltam. Az egy év alatt bekövetkezett változásokat azonban a dolgozatomban nem vizsgáltam, mivel nem voltam birtokában annyi adatnak, hogy egy fejlődési menetet pontosan föl tudjak vázolni s konkrétan rá tudjak mutatni a nyelvhasználatban megjelenő különbségekre.

Összegzésként leírható azonban, hogy a gyermek szóbeli megnyilatkozásaira jellemző a nyelvjárás dominanciája, hiszen családtagjai is legtöbbször ezt a nyelvváltozatot használják, tehát elsődlegesen ennek a nyelvi környezetnek van a legnagyobb hatása a gyermek nyelvi fejlődésére. Viszont az édesanya azon törekvése is nagyon fontos, hogy gyermekét megtanítsa a köznyelv használatára is. Ennek a folyamatnak kezdete szorosan összefügg azzal, hogy a gyermek 2008 óta iskolába jár. Ahogyan a gyermek az írás és az olvasás elsajátítása által megismerkedik lassan a köznyelvvél, úgy az édesanya a gyermek mindennapos tanítása, az iskolába való felkészítése által kerül kapcsolatba leginkább a standard nyelvváltozattal s tudatosul benne a standard nyelvváltozat megtanításának fontossága. A tanítás legjobb módszere pedig mindenkor a jó példa, így érthető az édesanya azon igyekezete, hogy beszédében egyre inkább a köznyelvis formákat részesíti előnyben.

A gyermek szóbeli megnyilatkozásaira jellemző a természetesség, a gördülékenység, a lelkes beszéd (kivételet képez a 3.2. fejezetben tárgyalt szerepjáték). Ezekkel ellentétben az írásbeli feladatok megoldása közben tele volt bizonytalansággal, sokat aggódott a fogalmazáson, a helyesíráson. Viszont érthető, hogy egy nyolcéves kisgyermek minden írásbeli feladatot, „igazi feladatnak” tekint (még akkor is, ha a feladat megoldására nem az osztályteremben kerül sor), tehát az iskolához, az osztályzashoz, a dicséretre vagy az elmarasztalásokhoz köti. Éppen ezért szinte csak az írásnál jelentkezett nála a kódváltási reflex, tehát a köznyelvi formák használata a nyelvjárásiak helyett.

Ez a kódváltás azonban nem ment mindig könnyen sem az írásban, sem a szóban (ismét példaként hozható föl a szerepjáték), hiszen rövidebb-hosszabb idő szükséges ahhoz, hogy a gyermek a köznyelvet helyesen, a beszédhelyzeteknek megfelelően tudja használni. Mert „a nyelvjárási gyökerű tanulóknak az iskolában megkövetelt köznyelvi produkciói (szó- és írásbeliek egyaránt) szükségszerűen mutatnak olyan eltéréseket – a köznyelv felől nézve hibákat –, amelyek egyértelműen a tanulók nyelvi hátterével, nem pedig az intelligenciahiánnyal magyarázhatók” (Kiss 1995, 130. p.).

3.7. Pár szó a hozzáadó anyanyelvi nevelésről

Véleményem szerint elsősorban azt lenne fontos hangsúlyozni a kisgyermekeknek, a felnőtteknek és minden korosztálynak egyaránt, hogy a nyelvjárást nem a köznyelv rovására kell megtartani, hanem éppen azért, hogy erre építve a köznyelv eredményesebben elsajátítható legyen. Az értékek, a hasznosság és a szerepkörök tekintetében mindkét nyelvváltozat birtoklása csakis a javát szolgálhatja minden egyes beszélőnek. Hiszen mindkettő nyelvváltozat egyaránt fontos, mert ahogyan az egyik, úgy másik is

növelheti a nyelvi kreativitást, hozzájárulhat a gondolatok árnyaltabb kifejezéséhez, az emberek közötti kommunikáció gördülékenyebbé tételéhez. Tehát a felcserélő anyanyelvi nevelés helyett (ami a nyelvjárás kiiktatását is jelenti) a hozzáadó anyanyelvi nevelés lenne fontos.²⁰ Ez a tény ma már a didaktikában és a nyelvészetben is egyaránt általánosan elfogadott nézet, bár sajnos ennek ellenére a gyakorlati megvalósításában számtalan hiányosság, „félrelépés”, emberi mulasztás tapasztalható.

Példaértékűnek tartom a németországi dialektológiában tapasztalható igyekezetet. A „Dialekt / Hochsprache–kontrastiv”. Sprachhefte für Deutschunterricht sorozat kötetiben különböző nyelvjárási régiókat vizsgálnak, „megadják a regionális hibaprognózisokat is [...] de adnak terápiajavaslatokat is, és olyan nyelvjárási–köznyelvi szópárokat, amelyekkel gyakoroltatni lehet a típushibák kiküszöbölését” (Kiss 2001, 147. p.). Szintén példaértékű az ún. nyelvhibaföldrajz módszere, amikor is térképen vannak megjelenítve azok a tipikus (a köznyelv felőle nézve) hibák, amelyek a gyerekek köznyelvi megnyilatkozásaiban a leggyakrabban előfordulnak.

Kutatásomat a főntebb megfogalmazott szemléletek szerint végeztem. A kisgyermeknek és a családtagoknak is ezek alapján adtam választ a nyelvjárással kapcsolatos kérdéseikre, amelyeket sajnos többnyire a bizonytalanság és a megszegyenítéstől való félelem jellemzett. Sajnos általánosan ez tapasztalható, hiszen kisebbségi helyzetben a nyelvjárással szemben nemcsak a magyar standard, hanem a szlovák államnyelv is szemben áll. Éppen ezért kisebbségi helyzetben még több odafigyelést és toleranciát igényelne a nyelvjárás és a köznyelv kezelése, ezek egymás kiegészítésével, alátámasztásával való oktatása.

Összegzés

Dolgozatomban igyekeztem bemutatni egy kisiskolás gyermek nyelvhasználatát, aki jelenleg a kettősnyelvűség kezdeti útját járja. A kutatás során készített hangfelvételek, a gyermekkel megoldott játékos nyelvi feladatok, valamint az édesanyával és az idősebb testvérrel kitöltetett kérdőívek anyagai alkották a dolgozat súlypontját. Elsősorban az elsődleges nyelvváltozatra, a csallóközi nyelvjárásra, a kisgyermek családi környezetére, nyelvhasználatára és annak közvetlen hatásaira összpontosítottam. Nem véletlenül, hiszen ahhoz, hogy egy gyermek nyelvi képességeit fel lehessen térképezni s hogy ezeket tovább lehessen fejleszteni, az elsődleges nyelvváltozatból célszerű kiindulni. A köznyelv tanítása is csak így lehet hatékony.

Jegyzetek

1. Ezúton szeretném megköszönni tanáromnak, Lanstyák Istvánnak a dolgozatom megírásához nyújtott segítségét, értékes tanácsait. Továbbá köszönet illeti mindazokat, akik hozzájárultak ahhoz, hogy a dolgozat elkészülhessen. Hálás köszönet unokatestvéremnek, szerettemnek, barátaimnak.
2. Magán a nyelvváltozat fogalmán egy nyelv különféle változatait értjük. A beszélők anyanyelvük más-más változatait használják meghatározott helyzetekben, szerepkörben. A nyelvváltozatok fő típusai: regiszterek, dialektusok, közvelegek. Mindegyiknek megvan a létjogosultsága, tehát nem beszélhetünk helyes és helytelen nyelvhasználatról. Az élőnyelvi kutatások célja a nyelv sokrétűségének feltárása és azoknak a társadalmi szempontoknak a vizsgálata, amelyek a nyelvhasználatot befolyásolják.

3. Kiss Jenő több munkájában is foglalkozott ezzel a témával, vö. Kiss 1995, 231–234. p.; 1999, 285–292. p.; 2001, 235–238. p.; 2002a, 263–269.p.; 2002b, 28–41. p.
4. A regiszterek a beszédhelyzet által meghatározott nyelvváltozatok, amelyeket egy bizonyos beszédhelyzetben egy bizonyos célra rendszeresen használnak a beszélők (másképpen beszélnek az emberek formális, informális, mindennapi beszédhelyzetben, másképpen beszélnek a kisgyermekekhez, az idegenekhez). A regiszterek két nagy csoportját alkotják a beszélt és írott nyelvi regiszterek, további típusai közé tartoznak a beszédhelyzet formalitása alapján elkülöníthető stílusváltozatok, valamint a téma alapján elkülöníthető szaknyelvek.
5. A kettősnyelvűséggel rokon jelenség a diglosszia. A diglosszia esetében azonban egy nyelv két változata között egyértelmű funkcióelkülönülés van, vö. Lanstyák 1998a; 1998b.
6. A presztízs fogalma valamiféle tekintélyt, követendő példát fejez ki. A nyelvhasználat szempontjából a köznyelvnek van a legnagyobb presztízse. Beszélhetünk ún. rejtett presztízsről (*covert prestige*) is, amikor a nyelvjárás vagy valamilyen társadalmilag helytelennek ítélt nyelvi forma használatával a beszélők azonosulnak egy kisebb közösséggel.
7. A nyelvjárás és a köznyelv kapcsán fontos megemlíteni a regionális köznyelvet is, amely az átmeneti típust képviseli a két nyelvváltozat között, közveleges változat, köznyelvi funkciót tölt be egy bizonyos beszélőközösség számára.
8. A csallóközi-szigetközi nyelvjáráscsoport főbb jellegzetességeit I. Imre 1971, 348–349. p.; Menyhárt-Presinszky-Sándor 2009, 125–126. p.
9. Egy falu nyelvjárásának feldolgozása szempontjából vö. Presinszky 2008.
10. Ezt a fejezetet a következő szakirodalom alapján dolgoztam ki: Jávorszky 1995; Keményné Pálffy 1998; Mérei-V. Binét 1999; Salamon 1999.
11. A gyermeknyelvet, a nyelvelsajátítás és a nyelvtanulás folyamatát a következő szakirodalmak alapján tanulmányoztam: Lengyel 1981; 1993; Réger 2002.
12. vö. Lengyel-Navracsics-Szabari 2000, 60–64. p.
13. A nyelvi attitűd (*language attitudes, Spracheinstellung*) fontos társadalmi, lélektani és nyelvi fogalom, általános jelentése: viselkedésmód, magatartás, beállítottság. A nyelvi attitűdöt az egyén műveltsége, társadalmi helyzete, a különböző nyelvi babonák és hiedelmek, presztízhathatások, más emberek véleményei is befolyásolhatják. Ezért gyakran megfigyelhető, hogy a nyelvi attitűdök valójában nem is nyelvi alapúak, hanem a beszélők személyes nézeteit, sőt előítéleteit tükrözik.
14. A nyelvhasználati kérdőív elkészítésében Pléh Csaba tanulmánya (Pléh 1990) volt segítségemre.
15. Fontos megjegyezni, hogy a *le van* edve változatnak tulajdonképpen nincs is megfelelő köznyelvi változata. Ha eszünkbe jut is esetleg szinonimaként a *leették* köznyelvi szó, az sem egyenlő a nyelvjárási *le van* edve kifejezéssel.
16. Nyj. *sedre* 'figyelmetlen, kapkodó, elhamarkodottan cselekvő'
17. Érdekeség: a *szatyor* nem nyelvjárásí szói!
18. A c) pontban leírt mondatok az adatközlőmtől, a kisgyermektől származnak.
19. Az *injekció* köznyelvi forma is egyébként, bár a Nyelvművelő kézikönyvtár pongyolának minősíti.
20. vö. Lanstyák 1998d, 40–47. p.

Felhasznált irodalom

- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Domonkosi Ágnes 2007. Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és helytelen a népi nyelvészeti szemléletben. In Domonkosi Ágnes-Lanstyák István-Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 141–153. p.
- Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Jávorszky Edit 1995. *Fejlődépszichológia*. Sopron, Edutech Kiadó.
- Keményné Dr. Pálffy Katalin 1998. *Bevezetés a pszichológiába*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1999. A beszédhelyzet mint kutatási szempont a dialektológiában. In „*Magyar nyelv-járások*”. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 285–292. p.
- Kiss Jenő (szerk.) 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kiss Jenő 2002a. A nyelvjárások és az anyanyelvi nevelés. *Magyar Nyelvőr*, 124. évf. 263–269. p.
- Kiss Jenő 2002b. Helyes és helytelen. In *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 28–41. p.
- Lanstyák István 1998a. Diglosszia és kettősnyelvűség. In Kontra Miklós–Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* Budapest, Osiris Kiadó, 125–143. p.
- Lanstyák István 1998b. A magyar–magyar diglosszia néhány kérdéséről. In Kontra Miklós–Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* Budapest, Osiris Kiadó, 166–182. p.
- Lanstyák István 1998c. Kétnyelvűség és nemzeti nyelv. In Kontra Miklós–Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* Budapest, Osiris Kiadó, 183–196. p.
- Lanstyák István 1998d. *Nyelvünkben otthon*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó.
- Lengyel Zsolt 1981. *A gyermeknyelv*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Lengyel Zsolt 1993. *Nyelvszajátítási és nyelvtanulási formák*. Veszprém.
- Lengyel Zsolt–Navracsics Judit–Szabari Krisztina–Szépe György 2000. *Szociolingvisztika*. Budapest–Pécs–Veszprém.
- Menyhárt József 2008. *Nyékvárkony nyelve*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Menyhárt József–Presinszky Károly–Sándor Anna 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Mérei Ferenc–V. Binét Ágnes 1999. *Gyermekelektan*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt.
- Navracsics Judit 1999. *A kétnyelvű gyermek*. Budapest, Corvina Kiadó.
- Pléh Csaba 1990. A stigmatizáció és a hiperkorrekció dinamikájáról. In Balogh Lajos–Kontra Miklós (szerk.): *Élőnyelvi tanulmányok*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, 54–75. p.
- Presinszky Károly 2008. *A nagyhindi nyelvjárás és nyelvhasználat*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Réger Zita 2002. *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrány*. Budapest, Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Salamon Jenő 1999. *A megismerő tevékenység fejlődéslelektana*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Štefánik, Jozef 2000. *Jeden človek, dva jazyky*. Bratislava, Academic Electronic Press.

REGINA FODOR

BIDIALECTALISM, OR THE DIALECT AND STANDARD. THE STUDY OF THE LANGUAGE OF A SCHOOL-AGE CHILD

In my study I attempted to showcase the language use of a school-age child, who is currently at the beginning of the path leading to bidialectalism.

The mass of the work consists of recordings made during the study, the language puzzles solved by the child, as well as the questionnaires filled out by the mother and the older sibling. I concentrated first and foremost on the vernacular, the Rye Island dialect, as well as the child's family environment, use of language and its direct effects. This choice was not coincidental, as in order to map out the linguistic abilities of a child and to aid further development, it is expedient to start off from the vernacular. It is the only way for the teaching of the standard to be effective.

Interjú a 70 éves László Béla professzorral

László Béla tanár úr 1940. július 4-én született Hanván, egy közép-szlovákiai kisfaluban, s innen jutott el egészen odáig, hogy Nyitrán ő lett a Közép-európai Tanulmányok Karának alapító dékánja. Ezenkívül még sok mindent köszönhetünk neki, nem csak a szlovákiai magyar felsőoktatást illetően. A tanár úrral arról beszélgetünk, hogyan tekint ő vissza erre az elmúlt 70 évre.

– Először is, tanár úr, megkérdezném Önt, mivel matematikát és ábrázoló geometriát tanult a pozsonyi főiskola természettudományi karán, honnan jött ez az indíttatás: miért a matematika és a geometria fele kacsingatott?

Somogyi Tibor felvétele

– Ha visszatekintek, talán az alap- és középiskolai tanulmányaimtól ered ez a választás, mert mind az alapiskolában, mind a középiskolában kitűnő matematikatanáraim voltak. Mi hároméves gimnáziumba, illetve 11 éves középiskolába jártunk, a tornaljai gimnáziumnak mi voltunk a második évfolyama. Három fiatal tanárt kaptunk, fiatal volt az osztályfőnökünk, a matematika–fizika tanárunk és az is, aki a magyar nyelvet tanította. No és Cziczér tanár úr, a matematikus volt az, aki megszerettette velünk a matematikát és részben az ábrázoló geometriát is, mert akkor a középiskolában ábrázoló geometria nem volt a tananyagban, de a tanár úr nemcsak az előírt tananyagot ajánlotta figyelmünkbe, hanem mást is. Egyébként magamtól is olvastam az ábrázoló geometriai könyveket, és lényegében így jött össze, hogy ez a szak nekem meg is felelne.

– Utána aztán a kisdoktorit, a kandidátusi és a professzori munkáját is ezzel a szakkal foglalkozva szerezte meg, de leginkább a számelméleti részével foglalkozott a tanár úr. Tudjuk, hogy a számelmélet a matematikának ugyan érdekes, de egyben nagyon nehéz része is. Minek vagy kinek köszönhető a számelmélet iránti vonzalma, vagy miután már a nyitrai pedagógiai intézetbe jött tanítani, az oktatás során kedvelte meg ezt a területet?

– Ezt a sors így hozta, mert amikor ide kerültem, az egyetemre, 1963-ban, akkor a geometriaoktatás Nyitrán már foglalt volt. Én pedig a matematika és az ábrázoló geometria keretén belül a geometriára összpontosítottam az egyetemen is. Az ábrázoló geometriát tanítottam utolsó éves egyetemistaként is mint tanársegéd a műszaki egyetemen. Mikor idekerültem, a geometria már foglalt volt, így az algebra jutott nekem oktatásként. Ez volt az irányváltásnak az egyik előszele. A másik viszont az, hogy a Pedagógiai Intézet kezdésekor lényegében a középiskolából és az egyetemről vettek föl fiatal oktatókat, tehát nem voltak itt olyan tudós pedagógusegyéniségek, akik megszabták volna nekünk az irányt vagy akik mellett felnőhattünk volna. Saját magunknak kellett megtalálni az utakat, főleg az egyetemen kívül, hogy a szakmában is érvényesülni tudjunk. Így módon kerültem Šalát professzor úrnak a szemináriumára Pozsonyba az egyetemen, mert ő a 60-as évek végén meghirdetett a középiskolai tanároknak és a fiatal egyetemi oktatóknak egy számelméleti szemináriumot, ahol a kezdetben nem éppen tudományos dolgokkal foglalkoztunk, de ez aztán később tudományos műhellyé nőtt. Én valahogy az algebrához közel álló számelméletet választottam a professzor úrnál, ezt a tudományos szemináriumot látogattam, és így maradtam a számelméletnél. Meg kell mondani, nem sajnálom és nem bánom a geometriától való elfordulást, mert egy olyan tanár kezébe kerültem, aki emberileg és szakmailag is kiváló ember volt, aki generációkat nevelt föl. Megvolt benne a korrektség, a tisztesség és a segítőkészség is. Šalát professzor úrnál csináltam meg az egyetemi kisdoktori munkámat, nála védtem meg, és a tudományos aspirantúrárt is nála végeztem.

– *Én megkérdezném, ez a számelmélet mennyire fontos, merthogy a közoktatásban a számelmélet nem kap központi szerepet, pedig tudjuk jól, hogy tényleg nagyon szép terület. A tanár úr hogyan látja ezt a kérdést, a számelmélet szerepét a közoktatásban?*

– A számelméletnek van egy sajátos tulajdonsága, amelyet nem eléggé használunk ki a közoktatásban, a középiskolai oktatásban, de az egyetemi oktatásban sem. Tudniillik az, hogy nagyon kevés előismeret és nagyon kevés fogalom megalkotása után el lehet jutni nagyon szép problémák fölvetésére és a megoldásukhoz is. Ez az, ami ösztönzőn hathatna a fiatalokra a szakmai tudományos fejlődésben. Ez volt az, ami a számelméletben végzett kutatások folytán elvezetett oda, hogy a számelmélet alkalmazásával is foglalkozzunk az oktatásban, mindenekelőtt a felsőoktatásban, de a középiskolai oktatásban is. És ezek a módszertani kutatások projekteken keresztül is alkalmazható eredményeket hoztak. Visszatérve a számelmülethez, el kell mondani, hogy a számelmélet és a geometria a legősibb, legrégebb matematikai tudományágak. Számelmélettel nagyon sokan foglalkoznak, tehát ez a terület nagyon át van dolgozva. Mégis az benne a szép, hogy újabb és újabb problémák fogalmazhatók meg benne, és ezek megoldásával is lehet foglalkozni. Ez volt az, ami lényegében a számomra vonzó volt. Ami a matematika terén való munkásságot illeti, már a pozsonyi matematikai szeminárium keretén belül nagyon sok különböző problémával foglalkoztunk. Talán amihez úgy közelebbről és mélyebben is kötődöm, az a számelméleti függvények voltak. Ez az a terület, amely a mai napig foglalkoztat.

– *A tanár úr 1963-ban jött ide Nyitrára, azóta folyamatosan itt tanít, szervezi az oktatást, a magyar oktatás tulajdonképpen az elejétől kezdve szívügye. Hogyan lehetett egyáltalán ezt a tudománnyal összeegyeztetni, gondolom, a családi háttér is nyilván-*

valóan kellett ehhez, s úgy a felesége is itt tanított hosszú évtizedeken keresztül, és hát a tanár úrnak van egy lánya. Hogyan tudta tanár úr összeegyeztetni a családot, az oktatást, a tudományt és a mindenfajta közéleti tevékenységét ez alatt a négy-öt évtized alatt?

– A közélet iránti érdeklődés, azt hiszem, hogy a gyerekkoromra vagy fiatal iskolaéveimre nyúlik vissza, amikor különböző kulturális csoportokban színelőadásokat tanulunk be a falu számára. A Csemadok tagjai voltunk. Pozsonyba, az egyetemre kerülve viszont az Ifjú Szivek tagja voltam, és ott nemcsak táncoltak a fiatalok és énekeltek, hanem a közélettel is foglalkoztunk. Olyan egyéniségek, mint Tózsér Árpád, Cselényi László, Kulcsár Tibor és mások abban az időben az Ifjú Szivek tagjai voltak. És bizony a sok beszélgetésen a magyar kisebbség problémáit is fölvetették. Nyitrára kerülésemkor két tanárkollégám, Kardos Pista és Pukkai László, már 1964-ben szerveztek egy aláírásgyűjtést a magyar pedagógusképzés önállósodására. Alig hogy becseppentem az egyetemre, máris olyan gondolatok kerültek a terítékre és olyan folyamatokban vettem részt, amelyek a magyar nemzeti kisebbség sorsával voltak kapcsolatban. Ezután pedig jöttek a 70-es évek, melyeknek eseményei mind-mind olyan témákat feszegettek, melyek az emberi jogokkal, a kisebbségi jogokkal kapcsolatosak. Akaratlanul is odakerült az ember, és tenni kellett, cselekedni kellett. Segíteni kellett a diákokat is, a Csemadok is kérte, hogy segítsük a tevékenységét. Ha az ember nem zárkózott el ezektől a folyamatoktól, akkor vitte őt az ár, és örülök, hogy az ár engem is magával vitt, vagyis hogy cselekedhettem. A szakmával való összeegyeztetés régi keletű probléma, mert a tudomány igazán műveléséhez az embernek az egész lényre kell. A társadalmi-közéleti munkásság sokat elvisz a szakmai fejlődésből és a tudományos tevékenységből. Tehát össze kellett ezt hangolni, hogy az ember mind a két vonalon eredményt érjen el, mert természetesen a munkaadó is igényelte a szakmai előrelépést, a másik oldalon pedig a magyar kisebbség sorsa is igényelte a részvételt a védelmező folyamatokban. Szerencsém, hogy a családi háttér olyan volt, hogy támogattak. És levették a vállamról azokat a munkákat, amiket talán a háztartásban is el kellett volna végezni, így több időt szentelhettem mind a szakmának, mind a közéletnek.

– Ez igaz, csak nem mindenki vállalta, ez is tény. A tanár úr felvállalta a kockázatos időszakokban, a 70-es meg a 80-as években is a közéletet, pedig ez akkor nem volt egyszerű... Nem érezte úgy néha tanár úr, hogy ezt már nem szabadna bevállalni, a családra vagy a saját egzisztenciára való tekintettel?

– Ez a kérdés nagyon is napirenden volt. Ettől eltekintve azonban a 70-es évek második fele és a 80-as évek már politikailag az enyhülés folyamata volt. A helsinki folyamat beindult, utána jött a glasznoszt, ezek mind olyan folyamatok voltak, amelyek a rendszerrel szembeni ellenállást és a kisebbségi jogok demokratikus kivívását helyezték előtérbe. Ilyen értelemben látható volt az, hogy a hatalom gyöngül, és az ember valószínűleg ösztönösen még nagyobb erővel végezte a dolgát. Mindenesetre az volt a fő feladatunk a diákok körében is, hogy megismerjük mi is és megismertessük a hallgatósággal is azokat a demokratikus jogokat, azokat a demokratikus követelményeket, amelyek itt nincsenek meg, és keressük az utat, miként lehetne ezeket elérni. Ez volt az egyik része a dolognak. A másik része pedig: a 70-es években alig nyitottak szakokat, sőt volt úgy, hogy tanári szakokat egyáltalán nem nyitottak. Ez volt az igyekezetünk

másik oka: hogy az előrevetítendő pedagógushíányt a magyar alapiskolákban meg lehet előzni, ha Nyitrán visszaállítjuk a teljes magyar tanárképzést. Főleg a 80-as években folyt a magyar tanító- és tanárképzés visszaállításáért igazi nagy küzdelem. Kerestük azt az utat, hogy milyen módon lehetne stabilizálni és fejleszteni a szlovákiai magyar pedagógusképzést, amely létfontosságú a kisebbségek számára.

– Aztán ezek a törekvések a rendszerváltás után beteljesültek, hiszen majdnem a 60-as évek szintjére került újból a nyitrai pedagóguskérdés. Ebben a küzdelmes időszakban egységes volt a nyitrai magyar diákok, tanárok hozzáállása, viszonyulása ezekhez a törekvésekhez, vagy jellemző volt itt is az, ami általában jellemző a magyarságra, hogy ha hárman vagyunk, akkor négyfele húzunk?

– Érdekes, nem tudom, szerencsénk volt-e, hogy amikor megszerveztük az első aláírásgyűjtést, a diákság és a tanári kar is egységes volt, bár a diákok részéről nagyobb volt az aktivitás. Ezzel indult be az a folyamat, amelyet később, a 89 utáni eseményekben a teljes tanári kar is egyértelműen támogatott s a magyar pedagógusképzés visszaállítása, intézményesítése mellé állt. Meg kell mondanom, ebben az időben nagyon jó volt együtt dolgozni a tanárkollégákkal is, éppen azért, mert összefogtak.

– Akkor ugye létrejött a magyar tagozat, lett nemzetiségi rektorhelyettes, 2003-ban pedig megalakult a Közép-európai Tanulmányok Kara. Tanár úr a politikába is belekóstolt, aztán talán szerencsénkre nem adta magát át teljesen a politikának. Visszatekintve hogyan értékeli ezt a nyitrai előrehaladást: ez volt a maximum – vagy lehetett volna esetleg másképpen?

– Sokat beszélgettünk arról, hogyan tovább, s kialakult az az általános nézet, hogy a jövőt tekintve stratégiailag is szükséges egy szlovákiai magyar egyetem létrehozása. Így dolgoztuk ki a tudományos társaság keretén belül a magyar egyetemnek a koncepcióját, és akkor is ezt a koncepciót képviseltük, amikor a 90-es években kiderült, hogy egyetemalapításról nem lehet szó. Azt gondoltuk, hogy ideiglenesen egy önálló vagy egy nagyobb önállóságú magyar kar mindenképpen elősegítheti a későbbi egyetem létrehozását. Ez volt a stratégiai célunk. Ennek érdekében növeltük a diákok számát, a tanárok számát, a magyar tagozat struktúráját jogrendileg kidolgoztuk úgy, hogy önállóságot kapjunk. Ez a folyamat jellemezte igyekezetünket a 90-es években. Az ebben az időszakban hatalmon levő kormányzat persze mindent megtett annak érdekében, hogy ezek a folyamatok ne teljesejdenek ki. Szerencsére a magyar politikai párt 98-ban bekerült a kormányba, és ez alapvető változásokat hozott. Ekkor láttuk elérkezettnek az idejét annak, hogy egy egyetem létrehozásában gondolkozzunk. Természetesen egy egyetem létrehozása nem egyszerű feladat, és nekünk addig is dolgoznunk kellett, vagyis sok volt a teendő addig is, míg elérkezett az az idő, amikor egyetemet létre lehetett hozni. Mi tehát továbbra is építkezni akartunk, s ennek szerves része volt, hogy hozunk létre Nyitrán egy önálló kart, amely a leendő egyetem alapja lehetne. No ez az a kar, amely lényegében megalakult. Tudvalevő, hogy közben a politikai folyamatok más úton is haladtak, így most két önálló felsőoktatási intézményünk van, a komáromi egyetem és mi nyitrai karunk. De ez már a legújabb kornak az eseménye. Az eredeti elképzelés az volt, amit említettem, hogy az önálló karunkból alakul meg az egyetem.

– *Utólag milyen hasznát látja tanár úr annak, hogy mindezekon kívül politikai és közéleti szereplést is vállalt?*

– A 80-as években kerültem nagyon szoros kapcsolatba Duray Miklóssal és a jogvédő bizottsággal, két éven keresztül egy nyitrai barátommal itt sokszorosítottuk a jogvédő bizottság anyagait, és innen kerültek terjesztésre hátizsákban. A jogvédő bizottság már addig is nagyon sokat foglalkozott a magyar pedagógusképzéssel és azokkal az elnyomó intézkedésekkel, amelyek a 70-es évektől sújtották a nyitrai magyar pedagógusképzést. Ilyen értelemben a 89-es fordulat után lényegében adva volt egy ellenzék, amelynek már kialakult a kapcsolata a magyarországi demokratikus ellenzékkel, s ez egyszerre politikai szerepet kezdett vállalni. Nekem sose volt szándékom profi politikusnak lenni, a politikában való részvételemet eszköznek képzeltem el, eszköznek azon célok elérésére, amelyeket évtizedeken keresztül a nyitrai pedagógiai képzésben megfogalmaztunk. Így és ezért vállaltam politikai szerepet és funkciókat is. Aztán látva, hogy a szlovákiai magyarok vezetői az egyetemalapításban sem egységesek és nem is mindig értettek egyet, legjobbnak azt az utat tartottam, hogy a politikából kivonulok és megpróbálom függetlenként kezelni ezt a szakmai kérdést. Meg kell mondani, hogy ez nem hatotta meg az egyes politikai irányzatokat... Tehát nem hozott túl nagy hasznát ez a függetlenség sem. De mindenesetre a politikában való részvételnek is volt haszna, mert tényleg nagyon sok mindent el lehetett intézni. Segített a politika nagyon sokban, és támogatott is. Ilyen értelemben nem volt elfecsérelt idő és energia a politikában való részvétel.

– *Ezt a közéleti meg oktatáspolitikai és szervezői tevékenységét sok helyen elismerték és díjazták. Van-e ezek közt olyan, ami a szívének a legkedvesebb, vagy olyan, amit még nem kapott meg?*

– Kitüntetésekre nem igazán vágyom. Természetesen valamennyi elismerés, kitüntetés jólesik az embernek. Ezek közül számomra talán a Magyar Tudományos Akadémia Arany János-érmének a megítélése a legértékesebb, mert az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megtisztelt ezzel az érmmel, arra ösztönöz, hogy segítsen az itteni magyar pedagógusképzést a további fejlődésben. Ez kötelez. Tehát nem kitüntetések megszerzése a célom, hanem a pedagógusképzés segítése, fejlesztése.

– *Gondolom, a tanár úrnak az is a legszebb és legjobb kitüntetései közé tartozik, amikor a diákjai visszatérnek és kedves szóval köszöntik – amire kitűnő példa volt a nyitrai intézmény 50 éves évfordulója is... Hogyan élte meg ezt a találkozást, többek közt a nyitrai magyar pedagógusképzés első végzős hallgatóival?*

– A kar új, fiatal vezetése egy nagyszabású, fantasztikus ötvenéves megemlékezést szervezett meg, olyat, amelyről nem is álmodtunk, tehát minden várakozásunkat felülmúlta, a mi, idősebb pedagógusok várakozásait is. Nagyon jó ötlet volt az elsős végzős hallgatókat is meghívni és aranydiplomával jutalmazni. Sok kollégával is beszélgettünk. Nagyon jó érzés volt az, amikor egymásra találtunk, hiszen mi annak idején fiatal tanársegédek voltunk, ők pedig diákok, s nincs nagy korkülönbség közöttünk. Természetesen később is nagyon sokat találkoztunk, sokukkal találkozgattunk a pedagógusszövetség által és módszertani, pedagógiai összejöveteleken, de itt is nagyon kel-

lemes volt velük a találkozás és a visszaemlékezés a régi évekre. Lehet, hogy a családban uralkodó erkölcsi magatartási normák is hozzásegítettek, de én a diákjaimat mindig nagyon szerettem, akár jó tanuló diák volt, akár rossz, egyformán, és ezt a szeretetet igyekszem a mai napig átadni a diákoknak, hogy érezzék azt, hogy a tanár-diák viszony nem ellentét. A tanár ugyanis segíteni akarja a diákot, hogy az életben érvényesülni tudó emberré váljon. Nagyon jó érzés volt természetesen, hogy ezt a szeretetet kicsit visszajelezve éreztem ezeken a találkozók is, az ötvenéves évfordulón. Ha visszajelzik a szeretetet, az nagyon jólesik, de azt is mutatja, hogy akinek ilyen a hozzáállása a pedagógiai munkához, az jól választotta meg a pályáját.

– Igen, azt azért sokan tudják, hogy a tanár úrnak jó kapcsolata van a diákokkal, ez a jubileumi ünnepségen is többször elhangzott, hogy volt itt a diákoknak egy mentora, akihez bátran fordulhattak. Meg tudja a tanár úr fogalmazni egy mondatban, mi a krédója a tanári pályájának?

– Most nem mondom el Pólya Györgynek a tanári tízparancsolatát, amely sok nagyon szép gondolatot tartalmaz, de a pályán talán az a fontos, hogy a tanár szeresse a tantárgyát, amit tanít. Hogy lelkesedve tanítsa tantárgyát. A diákoknak pedig biztosítson minél nagyobb önállóságot a gondolkodásban. S amit előbb mondtam: érezzék a diákok, hogy szeretet árad a tanítóból a diákok irányába. Ezek talán azok, amikhez tartom magam, szinte nem is tudatosan, csak ahogy az életben kialakultak, és ezek mentén szeretném még néhány évig a pedagógiai tevékenységemet folytatni.

– Reméljük, ez így lesz, hiszen a tanár úr ennek érdekében sok mindent tesz, például nagyon jó kondíciónak örvend, már mondta, hogy néptáncolt gyerekkorától kezdve, de a tanár úrról diákok is kollégák is nagyon jól tudják, hogy gyakran kerékpárral jön iskolába, túrázni is jár, és a sífutást is aktívan űzi télen, ha ideje van és a megfelelő körülmények is adottak ehhez. Mindig fontosnak tartotta az élete során odafigyelni arra, hogy fizikailag is jó erőben legyen?

– Ezt nem kimondottan tudatosan csinálom. Gyerekkorom óta bennem van a mozgásigény. Valószínűleg adottság, hogy az ember szeret mozogni. A szellemi tevékenység, főleg a 70-es–80-as évek feszült politikai légkörében nagyon megterhelte az ember lelkiállapotát. Az egyetem tanárai közül többen igényeltük a fizikai mozgást is, ezért a 80-as években kialakítottunk egy 5-6 fős magyar tanári csoportot: rendszeresen jártunk közösen a tornaterembe, az uszodába, jártunk kirándulni. Mag Ottó kollégánk mondotta: „Ha mozgunk, tornázunk, biciklizünk, futunk, vagy bármit csinálunk, nem biztos, hogy tovább élünk. De az biztos, hogy más minőségű az élet.” Ezt tudnám ajánlani a fiataloknak is, hogy próbálják ki: teljesen más minőségű a nap, ha előző nap egy kicsit mozog az ember. A mozgás mozgásban tartja az embert, szellemileg is. Melegen tudom ajánlani a mozgást mindenkinek.

– Tehát egyetért azzal, hogy ép testben ép lélek?

– Igen, és a tanári pályán, amely inkább szellemi munka, különösképpen nagyon fontos a példaadás is. Tehát a tanítók, ha valamilyen testi tevékenységet végeznek, mozognak vagy sportot űznek, akkor a fiatalokat is erre tudják ösztönözni. A mai világban,

amikor a számítógépek hatása alatt vagyunk, különösen fontos, hogy használjuk ki a lehetőségeket a sportolásra.

– *Végére hagytam két klasszikus nagyon nehéz és talán ravasz kérdést is. Az első: vizsgálódva az elmúlt hetven évre, van-e valami, amit ma, ha megtehetné, másképpen csinálna, és szintén az elmúlt hetven évre vonatkoztatva: mit tart az elért legnagyobb sikerének?*

– Talán a kérdés második felére egyszerűbb válaszolnom, mert mindenképpen azt tartom tevékenységem legértékesebb részének, hogy az én kis segítségével is sikerült elérni Nyitrán a kar létrejöttét. Hogy mit csinálnék másképp? Sok mindent. Az önálló karnál maradva: talán túl türelmetlenül szorgalmaztam a létrehozását, és ezzel az ellenkezőjét értem el. Pedig nagyon jó lett volna, ha már a 90-es évek elején megalakulhatott volna, s erre bizonyos lehetőségek voltak is itt, Nyitrán. Természetesen a jogvédő bizottságban ugyanúgy részt vennék megint, s azt ugyanúgy csinálnám. Talán másképp folytatnám azt a küzdelmet, amit a magyar pedagógusképzésért a 80-as években elkezdünk, ma úgy látom, korábban el kellett volna kezdeni. Lehet, hogy a politikában való legalább formális megmaradással jobban lehetett volna szolgálni a nyitrai magyar pedagógusképzés előrehaladását. Tehát lehet, hogy ha még egyszer újra kezdeném, akkor jobban támaszkodnék a politikára. Mert a politikának a parlamentáris demokráciában döntő szerepe van, erre támaszkodva lehet elképzeléseket, stratégiákat megvalósítani. Talán fölösleges volt túl korán kivonulni a politikából, talán ha ott maradok, akkor hamarabb, gyorsabban és talán nagyobb eredményeket lehetett volna elérni, talán a nyitrai magyar kart hamarabb létre tudtuk volna hozni.

– *Úgy gondolom, hogy nagyon sokat köszönhet a tanár úrnak a szlovákiai magyarság, a szlovákiai magyar társadalom. A legutolsó kérdésem: ha a tanár úr most kívánhatna valamit – legyen ez a mesebeli hármas –, mi lenne ez a három kívánság?*

– Nagyon nehéz kérdés, hogy hetvenévesen még mit kívánhatnék. Mindenesetre azt biztosan kívánom, hogy a kar, amelyet most egy nagyon talpraesett és odaváló vezetés irányít, talpon tudjon maradni és még nagyon hosszú ideig szolgálhassa a szlovákiai magyar értelmiség képzését. Másodszor arra kérném a Mindenhatót, hogy az egészséget adja meg. A harmadik kívánságom pedig a szlovákiai magyarság műveltségi szintjére vonatkozik, mert ezen a téren az elmúlt tíz évben sem sikerült előrelépni. Vagyis annak örülnék, ha sikerülne kimunkálni olyan művelődési stratégiát és kiépíteni olyan művelődési intézményeket, amelyek keretén belül a szlovákiai magyarság műveltségi szintjét nagyon gyorsan és intenzíven emelni tudnánk. Más szóval ha a középiskolákban és a felsőoktatásban részt vevő magyar nemzetiségűek számát nagyon hamar sikerülne megnövelni, mert végül is a szlovákiai magyarság sorsát az elkövetkező években, évtizedekben ez fogja megszabni.

– *Úgy legyen. Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.*

Komzsík Attila

A RENDSZERVÁLTÁS

és a csehszlovákiai magyarok II.

1989-1992

A magyarság és a nemiség metszetei (A társadalmi nemi szerepek intézményesülése)

A 2005 óta évente megrendezésre kerülő *Nyelv, ideológia, média* elnevezésű konferencia szervezői a Szegedi Tudományegyetem Angol–amerikai Intézete mellett működő Társadalmi Nem Kutatócsoport (TNT) alapító tagjai, Barát Erzsébet és Sándor Klára.

Az első két év előadásai konferenciakötetben olvashatók, a többihez – anyagiak hiányában nem jelenhettek meg – sajnos nehezen juthat hozzá, ha egyáltalán hozzájuthat az érdeklődő. Megtalálhatja azonban legalább a rövid összefoglalókat a kutatócsoport honlapján, s a jövő évtől e-folyóiratban jelennek meg folyamatosan a további négy év anyagai.

A konferencia egymás után következő hat évfolyama azt bizonyítja, hogy a téma: a társadalmi nemi szerepek meghatározása, meghatározottsága, változásai, változási lehetőségei, s az ebből adódó további kérdések a társadalomtudományok szinte minden szakterületén fontos témaként merülnek fel, s olyan állandó fórumot igényelnek, ahol rendszeresen eszmét cserélhetnek a téma kutatói.

A nyelvtudományi kutatási célokat kitűző konferencia az évek során túlnőtt meghatározott célján, hiszen a nyelvtudományon kívül az irodalomtudomány, a filozófia, a szociológia, a pszichológia, a pedagógia, a médiatudomány, a kommunikációelmélet, a politológia, a művészettörténet s egyéb szakterületek képviselői járultak hozzá kutatási eredményeikkel a társadalmi nemi szerepeket elemző diskurzushoz.

A magyarországi szakembereken kívül a határon túli magyar nyelvterület kutatói is részt vesznek a tudományos eszmecserében.

Az első konferencia (2005) elnevezése *A nő helye a magyar nyelvhasználatban* volt, s a szervezők a szexizmus ideológiájának feltárására irányuló kutatómunka hazai eredményeinek számbavételét tűzték ki célul. Saját megfogalmazásuk szerint: „A számbavétel központi témájául magát a »nem«, illetve a »nő« szavakat kívánták állítani, az előadások pedig azt vizsgálták, miként alakul ezen szavak jelentése egyrészt a nyelvi elemzéseink »nyersanyagául« szolgáló, az élet különféle területeiről származó szövegekben, illetve ezzel párhuzamosan, saját tudományos nyelvhasználatunkban.”

A konferenciákon kialakult diskurzusokból következően határozották meg zárszóként a résztvevők minden évben a következő találkozó fő témáját. A sorrendben második tudományos tanácskozás meghatározó vonala így lett *A nő és a női(es)ség sztereotípiái* elnevezésű témakör, amely az élet különböző területeiről származó szövegekben és a

textuális/vizuális reprezentációk egymásra hatásában a sztereotipikus ábrázolás sajátosságainak vizsgálatával foglalkozott.

A 2007-es évben *A nő/férfi identitás és tapasztalat* címszó alatt a szervezők és a résztvevők közös nevezőként a „nő” és a „férfi” kategória jelentése és tényleges tapasztalata között fennálló konfliktusos viszony értelmezésének körüljárását határozták meg. Fontosnak tartották azonban kiemelni azt is, hogy szükségessé vált a feminista igényű elemzés esetleges korlátainak feltárása is. A konferencia egyik fontos kérdése volt, hogy miként lehetséges a személyes hitelesség és a tudományos igényű általánosítás között feszülő ellentmondás feloldása.

A nő és a test/iség címmel megrendezett 2008-as tudományos tanácskozás összefoglalásaként érdemes a szervezőket idézni, hiszen pontosabban nem lehetne leírni a téma lényegét: „a nő és a testiség viszonyát taglalva két kérdés merül fel: a nőről mint az immanens másikról szóló, a domináns kulturális gyakorlatok és reprezentációk kritikája, elemzése, valamint annak körbenjárása, miként lehet ezt a »magától értetődő« testiséget felforgatni. Milyen módon számolható fel a semlegesnek hitt »emberi« test illúziója, s ugyanígy az anyaság és a szépségideál mint a női test illúziója. Lehet-e a »nemzet anyja« és a »férfi becsületének megtestesítője« pozícióján túl más »jelentős« testiség?”

A *szexualitás terei* volt a 2009-es év témája, amely az előző konferencia témáját továbbvívve s bővítve, folytatva a nem normatívnak tekintett szexualitás közösségi tereinek kutatását vállalta fel. „Milyen erkölcsi és politikai megfontolásokat vet fel és tesz megkerülhetetlenné a szexualitás szempontjából elgondolt kutatás? Mennyire sikerült az államszocializmus 1980-as éveiből megörökölt »női szexualitás« jelentéseit átírni? Milyen tendenciákról árulkodnak a »magas« és »populáris« kultúra szétválasztása körüli viták és küzdelmek, miként alakul az »új« nőideál/ok szexualitása? Mennyiben ragadt a nők várandósága és anyasága a heteronormative patriarchális érdekek hálójában?”

Az idei év tudományos kutatási témája *A társadalmi nemi viszonyok intézményesülése* volt, azzal a céllal, hogy a nemi megkülönböztetés társadalmi gyakorlat jellegére mutathasson rá a konferencia. Az előadások a feminista szempontú irodalmi, kulturális, pedagógiai, történettudományi, szociológiai és nyelvészeti kutatások eredményeiről adtak számot, s középpontjukban a nemiség és a magyarság összefüggései állnak. Az előadások a magyarság és a nemiség metszetét, kölcsönös meghatározottságát kutatták.

Most pedig lássuk az előadások rövid összefoglalását.

Nyelvészet

A konferencia címében meghatározott szakterület, a nyelvkutatás kevés előadásban fordult elő, az egyik aktuális téma nyelvészeti megközelítésével MISAD KATALIN, a Pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatója próbálkozott meg *A magyar nemzetiségű nők/asszonyok névhasználatának jellegzetességei Szlovákiában* című előadásában, amelyben a Szlovákiában és Magyarországon hivatalosan választható névformákat vizsgálta tagabb összefüggésben.

Pedagógia

BIRÓ ZSUZSANNA HANNA (ELTE PPK) *Pedagógiai diskurzusok, nemi szeparáció a dualista Magyarországon* című tanulmánya azt mutatta be, hogy a pedagógusszakmák „elnőiesedése” mennyiben járult hozzá a nemi szeparáció újratermelődéséhez.

Szociológia

BOCSI VERONIKA (Debreceni Tudományegyetem, Társadalomtudományi Tanszék) a szabadidő szociológiájának gender-szempontú megközelítésével foglalkozott.

KONCZOSNÉ DR. SZOMBATHELYI MÁRTA (Széchenyi I. Egyetem, Győr) *Innováció és női menedzsment* című előadásában két aktuális területet kapcsolt össze.

Irodalom

BOLEMANT LILLA (Comenius Egyetem, Pozsony) *Az emigráció „nembeli” jellege* címmel Földes Jolán *A halászó macska utcája* és Zilahy Lajos *A lélek kialszik* című regénye egyes kiadásai kapcsán a szerző és a szöveg értelmezésének, a szöveg értékelésének változását mutatta be. A nemi identitás és a nemzeti identitás összefonódásainak feltárásával mindkét műben kimutathatók bizonyos sztereotípiák.

VIRGINÁS ANDREA (Sapientia EMTE, Kolozsvár): *Kisebbségi magyar hősnők prózában és filmen, avagy a posztkommunista interpretáció útvesztői*. A feminista irodalom- és kultúraértelmezés egyik alapgondolata szerint a női alak allegóriaként is értelmezhető. Ezen elgondolás alapján mutat be a szerző néhány sérült, traumatizált női főhősnőt az „erdélyi magyar fikció” példáiban.

KÉRCHY ANNA (Szegedi Tudományegyetem, TNT) előadása – *Az elme-baj, a szerzőség, és a nem/iség (v)iszonyai egy Csáth-mítosz-adaptációban* – Lovas Ildikó Spanyol menyasszony című regényét vette górcső alá, amelynek egyik vonala Csáth felesége, Jónás Olga életének utolsó időszakát mutatja be. Azt a populár-pszichopatológiai álláspontot veti fel a tanulmány szerzője, mely összefüggésbe hozza az elme és az érzelmek kiszámíthatatlan, érthetetlen, változékony működését és a női(es)séget; s amely a nőneműként devalváló hiszterizáltságot szembeállítja a férfiúi, kreatív öröklettel.

SZÜCS TERI (ELTE BTK) *Teiresziász-játékok a kortárs magyar prózában – Takács Zsuzsa, Darabos Enikő és Ambrus Judit írásairól* címmel a kortárs magyar próza három szövegével foglalkozott.

TÓTHOVÁ ANDREA előadásában – *Szorításban szövegek és határok között* – Alta Vášová szlovák író női Szorításban című regényét elemelve, két nő találkozásán keresztül körvonalazódik a magyarság és a nemiség külső és belső tereinek, helyeinek és nyelveinek összefonódása és újrafogalmazása.

VÁRNAGYI MÁRTA ÉS SOMOGYI BOGLÁRKA: *A női irodalom és a feminista irodalomkritika megítélése Magyarországon – hangok és visszhangok*. Az előadás bemutatta a női irodalom létét tagadó és támadó elméleti vitacikkek fajtáit, a gender szempontú tudományos kutatások létjogosultságát tagadó publicisztikák érvelésének problémáit az elmúlt tíz év női irodalma helyzetének tükrében.

Politika, média

SÁNDOR KLÁRA (Szegedi Tudományegyetem, TNT): *Emlékezetzavar és vulgárfeminizmus – a nő a mai magyar politikai diskurzusban*. A 2006-tól 2010-ig tartó parlamenti ciklusban a nők társadalmi szerepével foglalkozó politikai diskurzus formálásának legfontosabb fordulópontjait elemzi a szerző, s megállapítja: „mind a konzervatív, mind a bal-liberális diskurzus megpróbálta kihasználni azt a médiaérdeklődést és -felületet, amelyet a téma megteremtett, esszencialista érvelést alkalmazott, vagyis azokra a sztereotípiákra építve használja a nők esélyegyenlőségének témáját, amelyeket a feminista

kritika szerint meg kell szüntetni ahhoz, hogy egyáltalán közelebb kerülhessünk a nemek esélyegyenlőségéhez.”

TÓTH ESZTER ZSÓFIA (ELTE): *Munkásnő országgyűlési képviselők élettörténetei*. Az életútinterjúk alapján történeti perspektívába helyezett ma is aktuális kérdés, hogy a magyar munkásnő országgyűlési képviselők mely intézményekhez kötötték identitásukat és milyen szerepet játszott életútjuk konstruálásában magyarságuk.

EKLICS KATA (Pécsi Tudományegyetem): *Nőiség a magyar politikai interjúvezetésben*. Az előadás egy átfogó kutatás részeként arra kereste a választ, hogy az interakcióban levő felek (nő műsorvezetők és férfi politikus meghívottak) társadalmi neme milyen mértékben befolyásolja az alkalmazott kommunikációs stílust.

VASVÁRI LOUISE: *Társadalmi nemi munka a politikai diszkurzusokban: A magyar állami szocializmustól a Clinton–Obama elnökválasztási kampányig*. A társadalmi nemhez kötődő sztereotípiák mélyen gyökereznek a volt szocialista kultúrában, s a nyugati liberális demokráciában is. A szerző a legutóbbi amerikai választásokat elemezve érdekes következtetésre jut: „különösen a legutolsó elnökválasztás bizonyult egyfajta népszavazásnak a nemi-politikával kapcsolatban, mikor is »Hillary«-t egy valószínűsíthetően leszbikus 'dögnek' ábrázolták, míg »Obama szenátort« érzékeny embernek, aki képes felülemelkedni faji és társadalmi nemi kérdéseken.”

Vallás

HUSZÁR ÁGNES: *A lelkesznő lelke. Magyar református női papok identitáskonstrukciója*. A protestáns felekezetekben semmiféle előírás nem korlátozza a nők bekapcsolódását a teológiai képzésbe és a gyülekezeti szolgálatba, ennek ellenére csak a hierarchia alacsonyabb szintjeire jutnak el. A szerző olyan adatokkal szolgált, amelyekből egyértelműen kiderül: a lelkesznőket környezetük – gyakran saját maguk is – nem teljes értékű papként kezeli.

Filozófia

JOÓ MÁRIA (ELTE): *A saját, poszt-szocialista (közép-európai) diskurzus szüksége és lehetőségei – a poszt-szocialista androgün*. A nemzetközi feminista konferenciák és tanulmánykötetek részvevőjeként a megélt tapasztalatból kiindulva a szerző saját kutatási témája, Simone de Beauvoir paradigmatis eseten mutatta be a problémát és a megoldás egyik lehetőségét.

Csoport, kisebbség, szexualitás

LÁBADI MÁRIA (SZTE): *Metroszexualitás – avagy egy harmadik nem intézményesülése Magyarországon*. A magyar társadalmi nemi szerepek viszonyrendszerében a metroszexualitás a társadalmi kirekesztettség horizontján jelenik meg.

ANTONI TITA: *Gender-attitűdök a magyarországi goth színtéren*. A feminizmussal kapcsolatos negatív sztereotípiák ebben az intellektualitásra különös hangsúlyt fektető, a nemek kapcsán alapvetően az egyenlőség szellemében gondolkodó közegben is jelen vannak.

A tudományos tanácskozás két szekcióban folyt, ezért ez a beszámoló csak az általam meghallgatott előadások rövid ismertetésével foglalkozik. Az egyes előadások pontos szövegét a tavaszra tervezett elektronikus folyóiratban olvashatja majd az érdeklődő.

Demmel József: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi Magyarországon szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009, 243 p.

A szlovák–magyar kapcsolatok szempontjából értékelve jelentős könyvet tart a kezében az az olvasó, aki belelapoz a fiatal szlovákista történész, Demmel József első önálló tanulmánykötetébe. A mű tíz tanulmányt foglal magába; ezek témájukat tekintve a 19. századi szlovák társadalomtörténet olyan szereplőivel, színtereivel és eseményeivel foglalkoznak, amelyek a magyar historiográfiában egészen mostanáig feltérképezetlen területnek számítottak.

Demmel tanulmányai ugyanakkor nem csupán témájukban, hanem módszertani tekintetben is újat hoznak. A szerző az előszóban megfogalmazza célkitűzéseit és meghatározza a kötet vezérelvét; eszerint a tanulmányok egybeszerkesztésével a 19. századi magyar–szlovák közös múltról és különvált történelemről egy párbeszédkésebb diskurzus létrejöttét szeretné elősegíteni, miközben finoman mellőzi a nagy nemzeti narratívák hangsúlyozását. Úgy gondolja, hogy a szlovák történetírás és köztudat a hosszú 19. századot az együtt élő két nemzet, a magyar és szlovák etnikum különválásának és a szlovák nemzeti öntudat felvirágzásának korszakaként tartja számon, miközben figyelmen kívül hagyja a magyar állami és politikai keretet. A magyar historiográfia viszont nem fektet megfelelő hangsúlyt a magyar állam többnemzetiségű jellegéből fakadó problémáknak. Demmel szerint e két hiányosság a magyarázata annak, hogy mindeddig nem jött létre mindkét fél számára érvényes múltmagyarázat. A könyv természetesen ezt a hiányt szeretné pótolni, kísérletet téve egy alternatív beszédmód kialakítására.

A tanulmányok összeállítása a kötet rendezőjére hívja fel figyelmünket: ez három nagyobb egységbe, főbb fejezetbe osztályozza az írásokat. Kivételnek tekinthető az első tanulmány, a *Mi a (szlovák) történelem?* című, amely átmenetet képez az előző és a fejeze-

tek közt. A szerző itt fejti ki, hogy a valódi szakmai párbeszéd megindításához a konfliktusokhoz vezető politikatörténeti szemléletmóddal szemben újfajta kiindulópontokra, más megközelítési módokra van szükség. Ilyen megoldást kínál a posztmodern történelemelméleti szemléletmód, amely szerint a kortárs megfigyelő objektív valósághoz való viszonya helyett érdekesebb lehet a szemlélő kiinduló nézőpontja, amely a múlt többféle interpretálására ad lehetőséget.

A szerző szerint érdemes szemügyre venni a mentalitás- és mikrotörténeti megközelítéseket is. Demmel helytelennek ítéli, ha a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó történész a saját kultúrája és mentális mintái alapján állít fel különböző feltevéseket, esetünkben ha a 21. századból visszavetíti a 19. században még nem létező nemzetfelfogásokat, vagy ha kiindulási alpnak a két nemzet egymáshoz való jelenlegi viszonyát tekinti. A szerző ehelyett a mikrotörténeti megközelítés szemléletmódját veszi vizsgálati alapul, amely lehetővé teszi a hétköznapi történelem és egyes életutak döntési stratégiáinak elemzését.

A kötetben szereplő tanulmányokat tartalmi és módszertani szálak kötik össze. Az első két fejezetben bepillantást nyerhetünk az 1840-es években aktív szlovák szellemi elit gondolatvilágába és az egyesületi élet, így a Tatrin működésébe. Ján Gerometta, szlovák identitással bíró diák 1844 és 1847 közt kelt levelei által megismerjük a Pest-Budán élő szlovák polgári értelmiség magyarságképét, szlovák önképét és mindenekelőtt a Pest-Budán élő szlovák és magyar csoportok egymáshoz fűződő viszonyát. Egészen újfajta megközelítésmóddal találkozunk az olvasó az 1848 és a *szlovákok* című tanulmányban, ahol a szerző a hétköznapi történelemmel szembeállítja bennünket. Demmel ugyanis a forradalmi események felsorolása – például az áprilisi törvények, a lipótszentmiklósi petíció vagy a prágai szláv kongresszus – helyett életsorokat, egyéni döntési helyzeteket elemez. Négy eltérően gondolkodó fiatalember történetével bemutatja a fiatal szlovák anyanyelvű értelmiségiek eltérő reakcióit 1848 kihívására.

Terjedelmes elemzés foglalkozik a Tatrin egyesület történetével, amelynek vizsgálata számos kérdésre és problémára rávilágít. Az egyesület kulturális-politikai kezdeményező-

ként nagy hangsúlyt fektetett a szlovák érdek-
védelem és önszerveződés ápolására. A pár-
évig tartó működése alatt maga köré tömörít-
tette a szlovák értelmiségi réteg valamennyi
tagját, ezáltal a szlovák nemzeti mozgalom
egyik legfontosabb „szervezetévé” vált. Ily
módon nemcsak a Tatrín hatáskörét és szer-
kezeti hierarchiáját ismerhetjük meg, hanem
feltérképezhetjük a nemzeti mozgalom kora-
beli célkitűzéseit, törekvéseit, korlátait, vala-
mint betekintést kapunk a katolikus és evan-
gelikus szárny erőviszonyaiba és konfliktusai-
ba is.

A harmadik nagyobb egység a dualizmus
kori szlovák–magyar viszony sokszínűségét
mutatja be ugyancsak egyesületek és életrsor-
sok tükrében. Itt megtudhatjuk, hogy milyen a
szlovák–magyar kapcsolat egy Trencsén vár-
megyében létrejött tudományos egyesület
életében, de akár arra is választ kaphatunk,
hogy milyen körülmények között született
Komjáthy Jenő meglehetősen sovíniszta beál-
lítotttságú verse, az Akasszátok fel a pánszlá-
vokat!

Nagy figyelmet érdemel a kötetet záró két
tanulmány, amelyek a szlovák történetírás két
érzékeny pontjára összpontosítanak. Az egyik
elemzés Milan Rastislav Štefánik fiatalkori
életrajzát dolgozza fel arra a kérdésre
keresve a választ, milyen benyomások, milyen
külső és belső tényezők hatására alakult ki a
szlovák történelem egyik legjelentősebb alak-
jának, a későbbi francia tábornoknak
Magyarország-képe és a magyar államhoz való
viszonya. A másik tanulmány az oly sokat vita-
tott, halálos áldozatokkal járó csernovai sortűz
eseményeinek rekonstrukcióját és elemzését
adja.

Demmel József tanulmánykötete a magyar
és szlovák vonatkozású levéltári forrásokra
támaszkodva és széles szakirodalomra hivat-
kozva jelentősen gazdagítja a korszakra vonat-
kozó eddigi ismereteinket. Világos és logikus
okfejtéseinek, szakszerű látásmódjának
köszönhetően a könyv nemcsak a történész-
társadalom számára jelenthet érdekes olvas-
mányt, hanem akár a szélesebb, a 19. század
történelme iránt érdeklődő olvasóközönséget
is megszólítja hétköznapi életutakat bemutató
történeteivel. Igazi értéke azonban abban rej-
lik, hogy a magyar és szlovák történészek szá-
mára felkínál egy olyan lehetséges, mindkét

fél számára elfogadható alternatívát, amely-
nek mentén megvalósíthatóvá válik a szakmai
együtműködés és a közös terminológia kiala-
kítása is.

Czékus Anita

**Szörényi László: „Újzelandot választottam ki új
hazámul”. Budapest, Kortárs, 2010, 350 p.**

Szepsi Csombor Márton *Europica varietas*
című, 1620-ban Kassán megjelent művében
az írás folyamatát az utazással hozza közös
nevezőre, miközben nyitott tudásvágy és átha-
tó szenvedély vezérli, s mint az antikvitas vilá-
gában jártas ember, az odüsszeuszi pózt is fel-
veszi: hazája nem más, mint Ithaka-
Magyarország, melyben Pénélopé, az igaz
keresztyéni anyaszentegyház várja. Szörényi
László látszatra nem írt útleírást, mégis egy
útról számol be, egy metaforikus útról, mely a
szellem útja, az olvasásé, valódi odüsszeuszi
út, hiszen a tudás és a megismerés iránti vágy-
ról szól. „Újzelandot választottam ki új hazá-
mul” című kötetének fejezetei egy jól sikerült
hajóút állomásait rögzítik (Irányjelző csillagok,
Atlasz, A Kapitány, Úton, Hajósünnep), mely
legfeljebb a filológusi habitus alaptulajdonsá-
gának számító leleményesség mindenén átse-
gítő erejének látványos jelenléteiben hasonlít
Odüsszeusz hányattatásainak történetéhez.

A hajó jelképisége, a hajózás allegorizmu-
sa mérhetetlenül sokrétű Alkaiosztól Rimbaud
részeg hajójáig. Rögtön az első Szörényi-tanul-
mányban, melyet Iványi Ödön elhanyagolt élet-
művéről írt, központi helyet kap *A püspök atya-
fiséga* című regény katasztrófikus nyitányának
rémképe, mely egy kölajszállító hajó fedélze-
tére kászálódó matróz hangján közli: „ég oda-
lenn!” Ez az „ég odalenn” meghatározó lehet
Szörényi új kötetének esszéisztikus olvasatá-
ban is, mely a szerzőt többször is arra sarkal-
ja, hogy sugalmazza, mintha a magas (tágabb,
politikailag is értelmezhető) kultúra olajszállí-
tójával lennének bajok mostanában. Szörényi
irodalomtörténeti vagy kritikai munkásságá-
nak mindig is evidens részét képezte az a fel-
ismerés, hogy a múlt egy-egy szegmense
sosem lehet pusztán valamiféle filológiai üveg-
ház féltett, rejtett virága, hanem a múlt lénye-
gében a jelenre vonatkoztathatósága révén

szerez érvényt magának a jelen diskurzusaiban. Használni kell a múltat, ahogy annak idejében például a barokk szerzők használták a mitológiát az egymásra rétegezzhető olvasatok rendszerében. Ez a rétegezetheztség vagy rétegezethezőség mindig leképezési felületek sokaságát jelenti: Szörényi úgy helyezkedik vissza a múlt egy szegmensébe, hogy a megkérdőjelezhetetlen hitelű filológiai tapasztalatban a jelen egy szegmense is megszólalhasson. A filológia Szörényi számára komplex tudomány, mely magába foglalja az értelmezési stratégiák sokféleségét éppúgy, mint a kontextusbúvárlatot és az értelmezésekre rakódó, változó mitológiaiát is. Ez a tendencia vezet el ahhoz az üdítő, szinte szépirói erőnyeket megcsillogtató tállásmódhoz is, mely még az anekdotát vagy a laza asszociációt is koherens módon képes beilleszteni az adott probléma tudományos rendszerébe. Ez a technika leginkább talán az új historizmus technikáira emlékeztet.

A *Halál és az Ördög* című tanulmány lényegében Ungvári Tamás érzelmű alapú Babits-értelmezéshez írt korrekciók sorozatának látszik, valójában lényegi mondandójú, mély értelmű verselemzési javaslat és tudománykritikai látélet is. Az *Ősz és tavasz között* című korszakos költemény állítólagos „pogány” Babitsa meggyőzően változik át a katolicizmus dantei felfogása szerint értelmezhető teozófussá. A második polémia fordítástörténeti karakterű: egy Babits által félreértett és félrefordított Baudelaire-vers ürügyén ismét fergeteges verselemzést kapunk, méghozzá a szoros olvasat technikájával, s kiderül, Babits Sántája „Dantéé, nem Baudelaire-é”. Az anekdota itt sem marad el, s itt is mély értelművé válik: 1998-ban a Magyar Rádió énekkara lelkiismereti okokra hivatkozva megtagadta, hogy elénekelje egy Baudelaire-vers (*A Sántán litániája*) megzenésített változatát. Egy ilyen etikai magatartás gőssága kerül párhuzamba Babits Baudelaire-fordítói félreértelmezésével, s vezet el a teológiai hermeneutika mélyrétegeibe. József Attila *Ars poeticájának* értelmezésjavaslata hasonlóképpen ékszereszi alapmunka. Szörényi könyve láthatólag a különösen kedves témák tárháza, ezúttal az időtengely régi magyar irodalmon túli térfeleiről, de azért nem minden kapcsolódási pont híján. Krúdy Gyula *Szent Margit, mesemondás* című regényéhez írt utószava a Margit-legenda

modern továbbírásainak lehetőségeit is felveti: a kolostor rejtett kincse vagy a Margit halála napján megjelenő misztikus, komplex, vadromantikus elemekből felépülő látomás körül kibomló legendárium éppúgy része Krúdy, mint a Margit-legenda világának, de az úti-könyvek propagandisztikus gesztusainak is: hiszen még mindig igaznak látszik az az ősi megállapítás, miszerint egy-egy helyből csakis a művészet, a legtöbbször épp az irodalom csínál valóságos, releváns helyet. A földrajztudomány csak a térképen jelölhet ki különféle kisebb-nagyobb lakógócokat vagy kiterjedéseket, de a lélek térképére már nem kerülhet rá a teljes topográfia, természetesen.

Sorolni lehetne a szinte kalandos elbeszélés karakterét felöltő tanulmányokat, utószavakat, jegyzeteket, melyek – nem győzőm hangsúlyozni – mérhetetlen plasztikussággal képesek elegyíteni a tudományos és a tudománymelléki elemeket, méghozzá úgy, hogy pontosan tisztába kerüljünk azzal, hogy mi az, ami az egyik, és mi az, ami a másik kategóriába sorolható és sorolandó, illetve hogy milyen viszonyrendszerek mentén alakíthatjuk ki saját nézőpontunkat. A szerző Karinthy *Így írtok ti* című művének szemléleti és műfaji távlatairól írt tanulmánya például erőteljes és impozáns filológiai érvelésrendszer után vezet el ahhoz a Kosztolányi-idézethez, mely az eszmefuttatás egyik lényegét is hordozza: „Közlünk ez a marha volt az egyetlen zseni.” Talán ebből is látszik, hogy Szörényi László új könyve az irodalomtudományi vagy irodalomtörténeti munkáknál sokkal személyesebb, ugyanakkor percre sem tagadja meg az irodalomtudományi metodológiák tisztességét valamiféle vallomásokossága javára. Ha létezik a filológiai esszé vagy a filológiai novella műfaja, akkor valahol e két minőség közt lebeg a Szabó Dezso roncsregénye vagy a Márai városairól, illetve a frappáns, Pilinszky és Kempis Tamás viszonyáról szóló írás is.

A fentiekből is világos, hogy Szörényi kötetének van még egy sajátossága, nevezetesen az, hogy szerencsére soha nem tisztelti eléggé a hivatalos vagy annak vélhető kánont: perem és centrum nála nem hierarchikus viszonyt képeznek, pillanatnyi leosztásnál többet nem jelentek: az irodalom esztétikai fegyvertények és értékelések tárháza, melyből az olvasó (és az irodalomtudós is) végeredményben

„csak” olvasó) teljes joggal választhatja meg, kit és mikor híz elő, kihez intézi kérdéseit, kit tart alkalmasnak, hogy a jelen horizontja felől játékba vonja az adott szerző szövegvilágát. Ehhez persze viszonyítási pontok és megfelelő erősségű érvek szükségesek: ez a technika csak egy megrögzött és tudós olvasó filológiai felvérteztségének köszönhetően válik hitelessé, hiszen az olvasó éppúgy megküzd az irodalomtudományi-irodalomtörténeti kontextus nehézkedéseivel, mint az ajánlatot tevő mindenkori előolvasó.

A Gérecz Attiláról szóló portré elején a kanonizálás stratégiáinak szellemes áttekintését kapjuk: a felvillanó ambivalenciák pislá fényében azonban mindig ott a bizonyosság, a hivatkozott érték. Faludy György *Pokolbeli víg napjaim* című művének elemzése nagyban járulhat hozzá az azóta elhunyt emblemikus költőfejedelem irodalomtörténeti megítéléséhez, mely hivatalos oldalról még várat magára. A szöveg bővelkedik intellektuális poénokban, mintha minden egyes gondolatfutam egy-egy frappáns prózai epigramma expozíciója lenne, mely előkészíti a katartikus konklúziót. Ezek a nekirugaszkodások Faludy esetében különösen lendületesek, mert az önéletrajz, a memoár, az emlékirat, a vallomás tereiben oszcilláló szöveggkonglomerátum valóságreferenciáit is az írói fikció stilizáltságában mutatja fel. Elképesztően derűs, ahogy a Faludy-memoár hőseinek szerelmei mentén eljutunk az Aeneis-analógiákig, s döbbenet helyeslünk, amikor találónak érezzük az Aeneis hagyománytörténeti, allegorikus értelmezéshagyományának sémáiban rejlő alapigazságokat, illetve az emberi sorsallegóriaként, a szövegvilágban honalapító szándékkal fellépő író párhuzamaként megnyilvánuló kalandsorozat felemelő és végeredményben tragikus erejét.

Megszokhattuk már, hogy Szörényi különösen érzékeny verselemző: Sziveri Jánosról írt két portréja alighanem máig a két legjobb Sziveri-dolgozat, holott az egyik szerényen csak a „bemutatás” szóbeli műfaját képviseli. Sziveri költészetének radikális hagyományátértelmezései egy ideológiailag erősen determinált irodalmi karantén terein belül a textuális lázadás gesztusaival leplezik le a „közép-európai lét államilag garantált bornírtságát”. Sziveri szöveggeneráló gesztusai, torzításai, szándékos értelemlökések vagy hagyó-

mánytörténései pontosan a hatalom akkori kommunikációjának és hagyományértelmezésének alantas technikáit modellálják a tudós költői eszköztár mozgósításával. Döbbenetes erejű a Sziveri nyelvkezelésének szociokulturális aspektusaira irányuló megállapítások rendszere is.

A kötet középpontjában – A Kapitány című részben – Mészöly Miklósa a főszerep. Mészöly elsősorban gondolkodóként dominál ebben a térben, s ebbeli minősége sajnálatosan marginalizált lírikusi mivoltából is kibontakozhat. Szörényi a mészölyi gondolatvilág eszmei tanúságaihoz saját, Mészölytől eredeztethető terminológiát is alkot, pl.: „Közép-európa-iségünk kulcsát siralomvölgyiségünkben találja meg. Ebben a szintaxisban fogalmazva voltunk és maradhatunk emberek.” Figyelemre méltó, hogy a *Mi volt egyszer?* című esszé, mely többek közt a narrációs pozíció keresgéléséről szól, in nuce tartalmazza azt a metadologiát is, amelyet maga az irodalomtudós Szörényi is követni látszik: a múlt segítségével meg lehet találni azt az elbeszélőt (értelmezőt) helyzetet, amely a jelent valamilyen módon érthetővé teszi.

A negyedik fejezetben Szörényi Nadas Péter, Esterházy Péter, Lengyel Péter, Szócs Géza, Kovács István, Márton László, valamint Kemény István munkáival foglalkozik a kritika és a reflexió eszköztárával, miközben hamisítatlan „elbeszélő” hangot kerek ki a tudományos hangmegütés és a szöveg intimításaira fogékony esszéisztikus tájékozódás vagy épp az adott szöveg stílusával való továbbgondolás játék elemeiből. A pályakezdő Nadas műveiben vizsgált „gnosztikus groteszk” jelentősége a gyermekkorú, illetve serdülő hősök világlátásának autentikus ábrázolásában nyer értelmet, miközben Esterházynál épphogy a szavak lecsupaszító, értelmi megtisztításnak gesztusairól szóló fejtegetések hatnak szokatlanul, és válnak indokolttá. A gnózis kérdésköre a Lengyel-esszé egyik kulcseleme is, mely Madáchhoz vezet vissza abból a kontextusból, amikor az elbeszélő tudat fiziológiai megvalósulása, a hús-vér egyén nem pusztán a létszorongatottságból fakadó metafizikai, hanem egészen konkrét politikai határok közé van szorítva, s groteszk allegorizmussal és siralmas pragmatizmussal pontosan tudja, „óvszer, heroin, magyar könyv nem lépheti át a

határt.” A *Homo paleohungaricus* cím, értelmződjék bárhogy is, mintha az értelmező öndefiníciója is lenne. Kovács István költészetének bemutatása szintén nem mentes a „történelem buldózer-léptű haladásának” traumáitól: a Kovács-vers épp ezért, metaforikusan szólva „a szél szókingésének” búváráként jelenik meg.

Az utolsó fejezet laudációk gyűjteménye: az első írás a jelentős neolatinistát, kiváló műfordítót, Tóth Istvánt méltatja, majd Monoszló Dezső irodalomtörténeti beágyazottságú portréja következik, végül Kertész Imre az MTA dísztermében elhangzott akadémiai laudációja, mely pazar kontrasztokba rendezve tárgyalja jó és rossz, náciizmus és kommunizmus, idegenség és otthonosság, nyelvi

erőpróba és irodalmi hagyomány, értelmiségi szofisztika és Mark Twain-i kamasznyelv viszonyát, felülemelkedve tárgyán, ugyanakkor jellemezve azt.

Végül, de nem utolsósorban említendő a kötet zárata, Balog József interjúja, mely az élőbeszéd közvetlenségével, a féktelen, de tudós ellenőrzés alatt tartott beszélgetőkedv lendületével rajzol portrét a kötet szerzőjéről. Mintha az emlékezetes *Hosszúlépés* hangja szólalna meg itt újra, illetve olykor hallgatna sokatmondóan a sorok között. Az új Szörényi-kötet talán a *Hosszúlépés* óta a szerző legintimebb megnyilatkozása. Ez már a címből is sejthető, melynek feloldását az olvasóra bízom.

Csehy Zoltán

MAGYAR-SZLOVÁK AGGLOMERÁCIÓ POZSONY KÖRNYÉKÉN

Szerkesztette:
Hardi Tamás, Lados Mihály, Tóth Károly

Műhelytanulmányok, Budapesti Kisebbségi Kutatók, Magyar-Szlovák Agglomeráció Tudományos Intézet
Tóth Károly, Lados Mihály, Hardi Tamás
Győr-Somorja, 2010

SIMON ATTILA

EGY RÖVID ESZTENDŐ KRÓNIKÁJA

A szlovákiai magyarok 1938-ban

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Vajda László – a magyar etnológus

(Budapest, 1923. február 3. – München, 2010. november 14.)

Maga Vajda, az Adelheid Mette tiszteletére kiadott tanulmánykötetbe (2000) írt Theodor Benfey-értékelését azzal a dühös panasszal kezdi – egy akkor nemrég elhunyt szaktársra utalva, ám sok más jeles kutató nevét is említve –, hogy „egy számos fordulattal kialakított életmű a kollégák emlékezetében mennyire leegyszerűsítve marad meg”. Akkor már a 75. születésnapjára tisztelői által megjelentetett összegyűjtött tanulmánykötete (*Ethnologica. Ausgewählte Aufsätze*. Wiesbaden, Harrassowitz, 1999, 572 p.) fedezékében nyilván leginkább a maga utókorára gondolt. Mint annyiszor: éles elméjűen. A nekrológ megfogalmazásakor magam is érezhettem, milyen nehéz is egyensúlyba hozni Vajda életművének igazán fontos hatóerőit – noha ezek nála oszthatatlanul és elválaszthatatlanul (*indivisibiliter ac inseparabiliter*) jelentkeztek.

Szokás mondani, hogy egy nagy tudósnak nincs is életrajza, csak „munkarajza – bibliográfiája”. Ez a megállapítás rá is áll – mégis „szimplifikálás” lenne. A *Magyar Néprajzi Lexikon* (a nyilván általa megküldött adatok alapján) azt írja, hogy a budapesti egyetemen szerzett bölcsészdiplomát (1947), és már ettől az évtől kezdve a Néprajzi Múzeumban dolgozik, sőt hamar a budapesti egyetemi Néprajzi Intézetben ő az etnológia oktatója. 1956 októberében Kelet-Németországban tartózkodik, majd megszakítva addigi életét, Nyugatra disszidál, és hamarosan Münchenben az egyetem *Völkerkunde*-intézetében járja végig a ranglétrát. Ehhez képest csak elég későn, 1968-ban habilitál: *Untersuchungen zur Geschichte der Hirtenkulturen* című monográfiája (Wiesbaden, Harrassowitz, 1968, 648 p. + táblák) után lesz egyetemi tanár. Nyugdíjba vonulása után is Münchenben él, lakásában található kiváló szakkönyvtára és félelmetes méretű cédulakatalógusa továbbra is ide vonzzák német és magyar tanítványait, kollégáit.

Ám a számos fordulat (meg a mögötte változatlan egyéniség) is soron követhető. Értelmiségi családból származott, édesanyja az író Molnár Kata (1899–1967, 1939-ben a Baumgarten alapítvány díjazottja). Nem falusi létére a budapesti egyetemen az akkor már Viski Károly vezette Néprajzi Intézetbe jut el. Viskit tekintette mesterének. (Máshol Marót Károlyt említi illetően minőségben – nyilván a rítus-elemek önálló vizsgálatára utalva.) Innen indítják az akkor visszacsatolt Székelyföldre kutatni. A havasi pásztorok között él, itt fedezi fel, hogy ezek életmódja külön világot képvisel. Talán ő a legelső magyar kutató, aki a hiedelemtörténeteket mint olyanokat gyűjti össze. Gyűjtött tárgyai, ezek tüzetes leírásai a Sepsiszentgyörgyi Múzeumban vannak. (Gondolom, nemsokára emlékkiállítás is készül belőlük.) 1944-ben a baloldali és polgári ellenállás egyik igen aktív résztvevője. 1945 után az új társadalmi rend és ideológia meggyőződések híve, erőteljes képviselője. Elméleti érdeklődése következtében az akkori új nép-

rajzelmélet megfogalmazása vár rá, és e feladatot vállalja is. A primitív és őstársadalom iránti érdeklődésének megfelelően szakterületévé az etnológia (vagy ahogy akkor hívták: „egyetemes néprajz”) válik. Amikor a Néprajzi Múzeumban egy önkéntes „munkaközösség” formálódik ki, és „felosztják a világot”: Diószegi Vilmos Szibériát, Boglár Lajos Amerikát, Bodrogi Tibor Óceániát, Vajda Afrikát kapja. E csoportnak is természetes vezetője. Már bölcsészdoktori értekezése (*Az obo-típusú halmok etnológiai problematikájához*) jelzi világméretű tájékozódási igényét, amelyhez kiváló tárgyismeret társul. Jól látszik, hogy igazán elmélyülten olvassa a vallástörténet, klasszika-filológia és régészet klasszikusait: elsősorban a német kultúrkörből. Később sem lesz a francia vagy angol-amerikai etnológia követőjévé. Disszertációjának egyik fejezete (Kövek a síron) például a Rabbiképző Scheiber Sándor szerkesztette évkönyvében (IMIT) jelet meg. A marxista fordulat keretében közli tanulmányát a „bécsi iskola” és általában a néprajztudomány kultúrtörténeti irányzata témájáról (1949), meg a néprajzi anyaggyűjtés értelméről (1954). Az én nemzedékem a sztálinizmus korából ismert ilyen „átértékelő” dolgozatokat már nem „hitte”, inkább a bennük „bírált nézetek” bemutatását tekintette fontos ismeretszerzési forrásnak.

1956 októberéig Vajda szinte mindennel foglalkozik: a tánc világtörténetével, az ősművészettel, régi magyar utazókkal, a szocialista kultúra néprajzi tanulmányozásával. Érdekes, hogy rítus-tanulmányai és mondai-mitikus tárgyú írásai inkább (vagy először) magyar nyelven jelentek meg. Az afrikai kultúrából is tárgycsoportok értelmezését adja – de már világnyelveken. Ezek szakmai értékét, időtálló jellegét az is bizonyítja, hogy már említett, 1999-es gyűjteményes kötetében ezek közül a legfontosabbakat változatlanul közölte újra.

Csak egykori kortársai emlékezhethetnének arra, mi mindennel is foglalkozott ekkor a mindig lobogó és szervező Vajda: kiállításokkal, népműveléssel, végeláthatatlan ülészéssel, állandó tervekészítéssel és személyes konzultációkkal mindazok számára, akiket bűvkörébe vont. Legutoljára Pócs Éva, Kisbán Eszter, Csalog Zsolt évfolyamát tanította – akik mindmáig a „ricordarsi al felice tempo” módján gondolnak vissza rá. A Rákosi-korszak örökös ideológiai klikkharcai a magyar néprajztudományt is jellemezték. És noha Ortutay Gyula primátusa mind hatalma csúcspontján, mind ideiglenes kegyvesztettségében megkérdőjelezhetetlen volt – amint ezt naplója majd minden lapján le is szögezi –, Vajda szellemi rangja is annak számított. Pedig kíméletlenül éles nyelve, szigorúan számonkérő értékítélete már ekkor is közismert volt.

Új hazájában (?) hamar felismerték a kiválóan felkészült, alapos tárgyismerettel rendelkező afrikanistát. Ám bibliográfiája is tükrözi, a beilleszkedés mégsem volt gyors és egyszerű. Viszont annál sikeresebb lett. Vajda nem volt a monográfiák vagy a recenzíók embere. 1-2 éves tematikus tanulmányokat szeretett írni, nemzetközi anyagáttekintéssel és legtöbbször egy frappáns ötlet kibontásával. Például a sámánizmus fejlődéstörténeti helyéről írott (mások szerint legjobb) tanulmánya (1959) a bécsi iskola kultúrkör-elméletét követi. Nyilván a szibériai sámánizmus nyolc vonásának tömören fenomenológiai leírása tetszett a kortársaknak és nem a dolgozatzáró bűvészmutatvány: minthogy mind a közép-ázsiai agrárkultúrákban, mind az északi vadászkultúrában megvannak ezek az elemek – és mindkét kultúrához képest „későbbi” a sámánizmus. (Később maga is közelebb jutott egy társadalomtörténeti-regionális megoldáshoz.) Háromévnnyi publikációs szünet előzi meg az említett habilitációs pásztorkultúra-monográfiát. Amely voltaképpen a lappok és egyes szibériai népek rénszarvastartásáról szól – a részletezett neolitikumtól szinte napjainkig –, igazi német alapossággal. A

hazai rossz nyelvek szerint az 1956-ig afrikanista nyugatnémet földön azért tért át a Szibéria-kutatásba, nehogy valamilyen terepmunka veszélye fenyegetse. Az igaz, Vajda nem is gondolt terepmunkára. Ám haláláig tovább készítette tüzetes afrikanisztikai jegyzeteit is. (Természetesen más kontinensek etnológiája adatainak kijegyzetelésével együtt.) Tanulmányaiban egyre több az ókori, általában „egyetemes” tárgyú írás, amelyekben különös, ám az egész világból keresgélhető témákat választ. Köztük van magyar tárgyú is, mint a magyar pogánylázadások leírásakor említett „carmina nefanda” problémájának bemutatása. Tudománytörténeti és visszatekintő írásainak is mindig van elméleti mondanivalója.

Csak müncheni kollégái tudják, hány múzeumi kiállítást, olykor színházi előadást vagy disszertációt segített éveken át. Vissza is dobott dolgozatokat – szerintem olykor egy indokolatlanul magas tudományos szint „érdekében”. Noha még német földön sem utazott szívesen, igen sok régészeti, művészeti kiállítást látott. Leánya is művészeti könyvkiadónál helyezkedett el. Jól ismerte a klasszikus zenét. A magyar irodalmat és történelmet sosem feledte el. Fő passziója azonban vendégek kikérdezése, politikai és társadalmi vitatkozás volt. Véleményében baloldali, demokrata, sőt gyakorlatilag ateista volt. A korábban a Stachus eszpresszó-jellegű kávéházában, majd schwabingi első emeleti, csodálatosan működő német polgári lakásának sarokszobájában az ilyen, sűrű dohányzással kísért beszélgetések délutántól éjfélig tartottak. Majd visszavonult, olvasgatott, az új publikációkból további cédulákat készített. Egy-egy ilyen fiókocskában gyakorlatilag megírásra készen volt százféle téma... Olykor, erős felkérésre ezekből meg is fogalmazott egyet-egyet. Másnap délig nem lehetett látni.

Német kollégái kimeríthetetlen tudásáért elismerték: az etnológusoktól és régészektől a klasszika-filológusokig. Noha többen deklarálták, hogy ők Vajda-tanítványok – igazi utódja nem akadt. Még akikkel szívből rokonszenvezett is, mint a Renan-követő valláskritikus magántudós, Frl. H. von Dechend, nem az ő módszerét követték. A kinti magyarok közül Bogay Tamás és Köves Theo (ahogy ő hívta) meg Kecskési „Maja” állt közel hozzá. A hazai kapcsolatok fenntartása is életeleme volt. Amikor már lehetett, és amíg még tudott, érettségi találkozókra járt haza. Volt, amikor osztálytársa, a pipaárus Galvitz lakásán szállt meg, gyakorlatilag a Pilvax kávéház fölött. Itt volt a budapesti egyetem Néprajzi Intézetének jubileumán. Meg is kapta az ELTE emlékérmét. Szerencsére pár éve a Néprajzi Múzeumban Tari János portréfilmet készített róla. Sokakat hívott, szálljon meg nála, használja könyvtárát, céduláit. Szerencsére jó néhányan elfogadták az invitációt. Magam is, évtizedeken át.

A nagyon sokáig élénk, mindig valamivel foglalkozó ember élete végén fáradt és beteg lett. Látása rémisztően megromlott. Igazában nem volt kedve meg bátorsága kórházhoz, műtétekhez. Makacs gyávasága révén így legalább egy évvel tovább élt, mint orvosai jelezték. Halálát végül szinte várta. Egész németországi életét felesége tartotta kézben – a háttérből, minden kívánságát teljesítve, eltűrve. Halát érdemel.

Tudományos könyvtárát a budapesti Néprajzi Múzeumra (és nem valami német intézményre) testálta. Most – sajnos – már oda is lehet szállítani, ott rendbe tenni – és használni.

A nekrológírók nem szoktak fukarkodni személyes emlékeikkel. Ám most csak pár ilyen vonást említhetek. Mindig bírált, kritizált, céltudatos munkára biztatott. Ám azt nagyon nem szerette, ha visszakérdezték: ő most min dolgozik? Nagyon elégedetlen volt az 1989 utáni magyar viszonyokkal. Akkor is többször voltunk együtt, amikor még eljárt múzeumi kiállításokra, a régészek kirándulásaira. Notórius (rövid) telefonáló volt.

Főként adatokról érdeklődött. Egyik idei szeptember végi telefonja megriasztott. Korábban mindig azt mondta, ha még látni akarom, menjek Münchenbe! Készültünk is, csak ilyenkor mindig közbejön valami... Szeptemberi telefonján viszont ezt mondta: „Itt Vajda. Megleplek. Most ne gyere, itt nagy a rendetlenség.” Megrémültem, ám még ez után is többször telefonált. Egyszer Pulszky Romoláról érdeklődött, én meg elmeséltem neki hogy (a különben pozsonyi) Rudolph von Laban az első világháború alatt a magát forradalmárnak tekintő Tristan Tzara svájci dadaista köréhez tartozott, és minden bizonnyal Lenint is látta, aki a közelben lakott. Nagyon élvezték az ilyen tereferét. Szinte az utolsó otthoni hetén pedig a magyar *agancs* szó történetéről érdeklődött. Amikor elmondtam, hogy kései, nyelvújítási szó – felkacagott. „Tudtam, mint a furdancs meg a rikkancs! Na, szervusz!” – búcsúzott. (Örökre.) Ám a kacagás miatt úgy gondoltam, lesz még módunk többször is beszélni...

Ő volt a magyar etnológus. Tőle lehetett összehasonlító vallástörténetet, művelődéstörténetet tanulni. Már itthon is, és külföldön is. Szerencsére az utóbbi években néhány kinti cikkét magyarra is lefordították. Köztük azt is, amely a nomádizmust a „dominó-elmélettel” magyarázta – tipikus „vajdai” ötletként. Remélem, végre lesz magyar nyelvű tanulmánykötete is! Már csak életkora miatt is mára régimódi kutató volt: ceruzával, tollal járt könyvtárba, a műveket nem internetről ismerte, igazában táskakáirógépen szeretett írni. (Pontosabban nem szeretett írni: beszélgetni szeretett.) Noha nem volt honvágya, „emigráns” lelke, még kevésbé egy távoli Kossuth- vagy Herzen-póza – azért ő volt az az általa jól kiformált nem hízelgő kinti tükör, amelybe időnként belepillanthattunk, hogy jobban értsük nem csak az egyetlen (azaz fél pár) lábbalivel érkezőt (*monoszandalosz*) nagy bajjal büntető (megint csak jellemzően a Kilimandzsárótól a Lappföldre adatolt) történeteket, hanem a magunk csak „félíg egész” gondolatait is.

Voigt Vilmos

Számunk szerzői

Bagyinszky Marianna (1978)
középiskolai tanár (Szent-Györgyi Albert Szakközépiskola, Gimnázium és Kollégium, Békéscsaba, Magyarország),
doktorandusz (ELTE-BTK, Budapest, Magyarország)

Bolemant Lilla (1964)
doktorandusz (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Czékus Anita (1986)
történelem szakos hallgató (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Csehy Zoltán (1973)
költő, műfordító, irodalomtörténész
(Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Elek Anita (1988)
történészhallgató (Pécsi Tudományegyetem, Pécs, Magyarország)

Fodor Regina (1988)
egyetemi hallgató (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Gecse Annabella (1972)
néprajzkutató, muzeológus (Damjanich János Múzeum, Szolnok, Magyarország)

Janek István (1970)
történész (MTA Történelemtudományi Intézete, Budapest, Magyarország)

Komzsík Attila (1974)
matematikus (Konstantin Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Sebők Szilárd (1989)
egyetemi hallgató (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Szűts István Gergely (1977) történész,
levéltáros (Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, Magyarország)

Voigt Vilmos (1940)
folklorista (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország)